

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Kjøbenhavn,

historisk - topographisk beskrevet

ved

L. Bøtt.

Med 12 lithogreherede Prospekter og 3 Kaart.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Boghandler Th. Gandrup.

Fjeldsøe & Gandrup's Bogtrykkeri.

1865.

Forord.

Planen for nærværende Skrift var oprindelig kun at fremstille nogle tilfældigt ihændekomne, berigtigende Oplysninger til nogle trykte Kjøbenhavnsbeskrivelser, navnlig til Pontoppidans „Origines Hafnienses“. Da imidlertid Forfatteren fandt velvillig Beilebning hos en af vore udmærkede Videnskabsmænd, ligesom ogsaa hos nogle andre Mænd af Interesse for Sagen, i Forbindelse med den Omstændighed, at Hr. Premier-Lieutenant Agerholm med uegennyttig Beredvillighed uforbeholdent stillede sin rige „Kjøbenhavnske Samling“ (indeholdende en Skat af saavel originale Planer og Prospecter, som ogsaa af Manuskripter og originale Optegnelser) til Raadighed, udviklede Skriftet sig til større Omfang. Dette voxede saameget mere som det af Pastor Rørdam i Havets Løb udgivne Skrift „Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalderen“, saavel som Lassens haandskrevne „Excerpter“ af Heimearchivet frembøde rige Kilder at øse af.

Idet man forelægger det saaledes tilblevne Arbeide for Publicum, stæer det vel med den Fortrøstning, at man har bestræbt sig for at bringe Klarhed i Det, der kun lader sig belyse ved at sammenligne de skriftlige Optegnelser med Terrainets physiske Bessaffenhed; men — det maa tilstaaes — ogsaa med den Overbeviisning, at der staaer endnu Meget tilbage, der trænger til at opklares, navnlig hvad Kjøbenhavns tidligste Tilstand angaaer.

Kjøbenhavn 1864.

L. Roth.

Følgende meningsforstyrrende Trykfeil bedes bemærke:

- Pag. 54, 2den Linie franeben: Strandsidde, læs: Strandsidder.
— 73, 10de — franeben: Henrik Møllers, læs Jacob Madsens.
— 108, 8de — franeben: sybvestlig, læs: sydøstlig.
— 151, 13de — fraoven: opført, læs: indviet.
— 218, 10de — fraoven: Ielab, læs: belab.
-

Da nærværende Skrift for Størstedelen var trykt under Kong Frederik den Syendes Regjeringstid, er alle Steder, hvor „vor nuværende Konge“ nævnes, underforstaaet den heden- gangne Monark.

Om Kjøbenhavns oprindelige Fortid har man desto værre hidtildags ingen paa sikre Beviser grundede Oplysninger. Nogle have antaget, at Erkebiskop Absalon har grundlagt Staden, Andre derimod, at Kjøbenhavn har været en vidtbekjendt Handelsplads allerede længe førend den kom i Absalons Eie. Blandt de, som ere af den sidste Formening fremtræder isærdeleshed den nylig afdøde norske Professor P. A. Munch med den skarpsindige Slutning, at den i Eigils Saga Aar 876 (Cap. 19) omtalte Markedsplads Haløre, hvor Nordens Folk ud paa Sommeren pleiede at strømme sammen for at kjøbflaa, netop var Kjøbenhavn*). Da „Havnen“ eller „Kjøbmands-Havnen“, saaledes som Kjøbenhavn i Fortiden benævntes, havde faaet sit Navn formedelst de der afholdte Markeder, antager Prof. P. A. Munch, at ogsaa dette Navn var bekjendt over hele Norden omtrent Aar 800, ligesom ogsaa, at der allerede dengang ved Amagersündet fandtes en Samling af Bo-

*) Kjøbhaløre af Dret ved Kjøbhale, forkortet til Haløre.

liger, Bathuse og Boder m. m., der gav Stedet Udseende af en By. Kjøbenhavn vilde da ifølge denne Antagelse være over et tusinde Aar gammel, om ikke som By, saa dog idetmindste som Handelsplads.

I Rønninges Saga omtales vel, at Svend Estridsen 1043 ved Juletider flygtede til Sjælland, efter at have tabt Slaget ved Aarhus, forfulgt af Magnus den Gode, som indhentede ham ved „Høfn“ paa Sjælland, hvor Svend efter en kort Modstand flygtede iland, efterfulgt af Magnus, som dræbte mange af hans Folk; men at dette „Høfn“ skulde være det nuværende Kjøbenhavn*) er usandsynligt, muligens turde dette have været en eller anden Havn paa Sjællands nordvestlige Kyst. For denne Formodning synes den Omstændighed at tale, at Svend benyttede Nattens Mørke til at skjule hvorhen Flugten gik og altsaa rimeligviis ikke foretog sig en længere Reise end Mørket kunde strække til, saameget mere som hans Flaade var saa stærkt medtagen, at han neppe vilde vove en saa lang og ugunstig Reise, som den omkring Sjælland til Dre-sund. Paa Thiodolfs Beretning kan man altsaa ikke begrunde den Antagelse, hvilken flere Forfattere forudsætte, at Kjøbenhavn nævnes første Gang i Historien 1043 under Navnet „Høfn“.

*) Dette støttes paa hvad den samtidige norske Skjalde Thiodolf synger om denne Begivenhed:

„Den sjællandske Mø af
 Genstemmig Rygte spurgte,
 Hvo blodbestænkte Skjolde bar.
 Mange tilhviise dem havde:
 I Dynd over Skovene vi
 Nylig traadte, en Mængde
 Flygtige til Ringsted mange
 Fodsaaller hastig bare.

Om Sjællands Tilstand paa denne Tid faaer man Oplysning hos Adam af Bremen, der besøgte Svend Estridsen i Danmark og skrev i Slutningen af det 11te Aarhundrede. Ifølge Suhms Oversættelse siger han herom: „Der ere tvende Overfarter til Sjælland, den ene fra „Fiun“ og den anden fra „Arhusen“, begge lige lange. Havet er ved sin Natur brusende og fuldt af en dobbelt Fare, thi haver Du end gunstig Vind, saa undgaaer Du dog neppe Sørsøvernes Hænder. Sjælland er en Ø, som ligger i den inderste Vig af det baltiske Hav. Den er meget stor, høist berømmelig, saavel ved sine tapre Mænd, som ved sin rige Afgrøde. Den er to Dages Reise lang, og næsten lige saa bred. Dens største Bye er Roskild, de Danstes Kongesæde. (Den første Bisp i Sjælland var Gerbrand, den anden Abocoo og den tredie Wilhelm.) Denne Ø ligger lige langtfra „Fiun“ og „Skone“, og kan man gaae over (Sundet) i een Nat. Vesten for sig har den „Sutland“, Byen „Arhusen“, Byen „Alaburg“ og Den „Bendila“. Men fra Norden, hvor den er øde, er det normanniske Sund; imod Sønden har det ovenmældte „Fiun“ og den slaviske Bugt, men imod Østen Skones Forbjerg, hvor Staden „Lundona“ er. Der er meget Guld, som samles ved Fribytter; thi selve Sørsø-

Staaens raffe Høie*) gaacer med
 Dymbstænket Hals. Under our den
 I feireste Alder alraadende
 Lundefonge**) ham ei forekommer.
 Den stærke Karls Bannere
 Sgaar over Land og Moradser fløi.
 Kastespyd over Høiene
 Paa Veien til Søen dreve.“

*) Svend Estridsen.

**) Magnus.

verne, som de kalde Vifinger, men vi Aftmanner, gibe den danske Konge Skat, paa det at de maa tage Rov fra de barbariske Folk, som bo i Mængde om dette Hav. Men derved seer det, at de ofte misbruge den Frihed, de have faaet imod Fjenderne, imod deres Egne, saa at de indbyrdes bevise slet ingen Tro imod hinanden, men uden Barmhertighed sælge den ene den anden, saasnart de have fanget ham, i Trældom enten til deres Kammerater, eller til en Barbar. Og have de Danske meget andet, saavel i Love som i Sæder, der strider imod Ret og Billighed, af hvilket intet synes mig nyttigt at fortælle, undtagen at de strax sælge besvovede Qvindfolk. Men Mændene, om de gribes i nogen Misgjerning, endog i Forbrydelse mod Kongen selv, ville hellere halskugges end straffes med Hug*). Der er ingen anden Slags Straf end Dren og Trældom, og er det en Ære at vise sig glad, naar man er bleven dømt til Straf, thi Taarer, Klynken og alle udbortes Sorgstegn, hvilke vi holde for anstændige, have de Danske den yderste Afsty for, saa at det ei tillades nogen at græde, enten for sine egne Forseelser eller for sine Paarørendes Død. Fra Seland til Skone ere mange Dverfarter, men den tætteste til Halsingeburg som og kan sees (fra Sjælland).

Paa samme Tid seer man at Husene have været lave og smaae, Bøggene af Eeg, og Tagene tækkede med Bark, en Bygningsmaade, der faldt saa naturlig for det dengang saa rige Skovland.

Efter omtrent Hundrede Aars Forløb træffes Kjøbenhavn

*) Lindbrog hos Staphorst i hamburg. Kirchenges. Pag. 364. „Paa Torvet hænger den offentlige Dre, som truer de Skyldige med Livsstraf. Naar det seer, seer man den Døende gaae gladeligen til Døden, som til et Gjæstebud“.

i Historien, nemlig 1165, da Erkebiskop Absalon forhindrede Erling Skakke i at gjøre Landgang paa Sjælland ved Havn, og kort derefter atter Aar 1168, da Valdemar den Store skjænkede Byen (villa) „Havn“ til Erkebiskop Absalon, for at han derfra kunde bekjempe og forjage de mange vendiske Sørovere, der hærgebe disse Kyster paa de Liden. Dette fortælles i Enc. Reg. Daniæ som følger*): „Udi Kong Valdemar den Store og Førstes Tid, da haver den Biskop af Roskild ved Navn Absalon Hvide, som var Skjalm Hvides Sønesøn, en tapper Mand, og Kongens Krigsoverste, en Høvidsmand, baade tillands og tilvands, af hvis mange herlige Bedrifter han loves og meget berømmes, hvilke iblandt andre hans nyttige meget gavnlige og lovelige Paafund, som ham efterstaaer til en evig berømmelig og udsødelig Ihukommelse, da er ikke denne med de ringeste at skrive om, hvorledes at han velbetænkt lod opføre og udsee denne beqvemme Havns Leilighed, hvor ingen tilforn uden Fiskere boede, og hvilken han allerførst lod opbygge og fundere, og efter den Tids Leilighed befæste Kjøbmandshavn og kalde Slottet for Axelvold og siden forandre Navnet og kalde det Steglborg, hvilken Bygning paa den Tid ikke mere befattet var, end det Huus som nu (1654) er Stegerstet eller Kjøkkenet, og dets Overbygning. Alle Rigets Hjender og Sørovere i de Dage til Afbræk og stor Forstrækkelse og Rigets Indbyggere og Efterkommere til anseelig Gavn og Ære.“

I Kildebøgerne nævnes Kjøbenhavn almindelig ved

*) Skjøndt denne Fortælling saaledes er langt yngre end de beskrevne Begivenheder, skal den dog ansøres for at vise, hvorledes Traditionen fremtraadte paa hiin Tid.

Navnet Hafn eller Hafnæ Høfn, og det latinste Navn paa Byen har sædvanlig været Hafnia, villa Hafn, Hafniensis civitas og paa Slottet Castrum de Hafn. Hvad det angaaer, at Slottet har i Begyndelsen været kaldet Axlhuus, er der vægtige Meninger baade for og imod. Otto Sperling paaftaer saaledes i sin Note til Absalons Testamente, at dennes oprindelige Navn var Axl, hvorimod Prof. P. A. Munch søger at bevise, at Absalon aldrig har ført dette Navn og at Borgen derfor ei heller efter ham kunde være kaldet Axlhuus (see N. U. Tidst. 1856). Hvorledes dette end forholder sig, saa er det vist, at Baldemar den 1ste skjenkede Absalon, og denne igjen sine Efterfølgere i Roskilde Bispedømme, Byen ved Hafn med en stor Deel af dens Opland, og blev denne Gave stadfæstet af Pave Urban den 3die, hvis Stadfæstelsesbrev her følger i Oversættelse:

„Urban, Pave, Guds Tjeners Tjener, sender sin Hilsen og apostoliske Betsignelse til ærværdige Fader Absalon Erkebiskop i Lund og den pavelige Stols Legat. Den reneeste Kjærligheds Baand forener Os med vore Brødre og Medbiskopper saavel de fjernere som de nærmere, og vi bønhoøre gjerne deres billige Forlangender. Saaledes give vi velvillig vort Samtykke til den Bestemmelse, som Du med fromt Sind har truffet, at Du skjenker til Roskilde Kirke (ecclesiæ) med samme gode Ret, som Du selv har dertil, Slottet ved Hafn, med alt hvad dertil hører, hvilket Du har modtaget som Gave af Baldemar, fordem Danmarks Konge, høilovlig Ihukommelse. Dog vil Du, saalænge Du lever, selv beholde disse nævnte Eiendomme, indtil de efter Din dødelige Afgang kunne gaae frit over til at være Roskilde Kirke tilhørende.

I Kraft af denne Skrivelse give Vi Dig saaledes herved

vor apostoliske Confirmation paa den Gave af efternævnte: selve Byen ved Hafn, Dersølef med alt sit Tilbehør, nemlig Sersølef, Solbjerg, Hvanlosø, Vigesølef, Balbu, en Gaard (mansum) i Brunshogø, Imbrethorp, Eiendommen (mansio-nem) ved Gefnetofte med alt dertil hørende, Marhogø med alt sit Tilhørende, Barsuerthe, Vigirum, Husfrecop, Haverthi, Burgbu, Niartherum, med alt deres Tilhørende. Desforuden en heel Deel af det, som Niels, Fogeden paa dit Siot, har erhvervet sig, alt i Overensstemmelse med den Aftale som finder Sted mellem Eder.

Det forbydes herved Alle og Enhver at lægge Hindringer for Indholdet af denne vor Confirmation, saavel som og at formaste sig til at arbeide derimod.

Men skulde Nogen være saa anmassende at forsøge derpaa, da maa han vide, at han vil paadrage sig den almægtige Guds, og hans hellige Apostlers, Peder og Pauls Brede.

Givet paa Viterbium i November 1186."

Det Terrain, der nu dækkes af Rjøbenhavn og dens Forstæder, var fordum tvende Bønderbyer, nemlig Serridslev og Soelbjerg. Den Førstes Marker strakte sig fra Gamle Bartons Vandløb ved Strandveien, langs Leer Søen og Ladegaards Aaen og formodentlig derfra til Stranden; den Anden har sandsynligviis dækket nuværende Frederiksberg Sogn og muligen til-lige Vesterbro. Der er nemlig Formodning for at Vesterbro, eller idetmindste en Deel deraf, har dannet en særegen By eller Torp, Himmelstrup; thi i Oluffens Collectanea hedder det Pag. 62: „Det er bekjendt nok, at der forhen laae tvende Landsbbyer nær Rjøbenhavn, som med Tiden ere opslugte af denne Stad nemlig Solbjerg og Serridslev; mindre bekjendt er det, at samme Skjæbne er ogsaa truffet en tredie Landsbby

Himmelfstrup. Denne laae der, hvor Dronningens Enghave nu ligger, det er omtrent det hvor Tømmerpladserne ere, mellem Frihedsstøtten, Stranden og den sydføstlige Kant af Vesterbro.“

Uvers over disse Marker strakte sig i en krum Linie fra Nordost til Syd et fadt Mosebrug mellem Sundet og Kallebo Strand, hvilket nu indtages af Sortedam Sø og Pøblinge Søen samt St. Jørgens Sø. At, som Potoppidan siger i Drig. Hafn., „disse Søer oprindelig have været langt høiere og større end nu,“ modbeviser det Følgende, idet den naturlige Bund i disse Søer ligger ved Østerbro 12' og ved Ladegaardsdæmningen 8' over Havet, medens den mellemliggende Strækning hæver sig til 10'*)). Engen imellem Mosendal og Vodrupgaard findes kun at ligge i c. 8' over Havet. Fra denne Lavning strækker sig en naturlig Forsænkning i Terrainet op til Bøiningen i Aaen vestlig for Bangerts Bro, hvor man ved at udtørre Vandløbet i Anledning af Funderingen til den ny Jernbanebro, har fundet det naturlige Vandløbs Bund at ligge c. 13' over Havet. Denne Forsænkning viser sig tydeligt at være det oprindelige Aaleie, som man i sin Tid har forladt for ved kunstige Dæmninger at føre Aaens Bund indtil en Høide af c. 7' høiere op i Terrainet, hvor den nu har sit Leie. Derved har man paa en temmelig let Maade opnaaet at bringe Aaens Vandflade til en Høide af indtil 20' over Havet, og hvad der ellers vilde have været næsten umuligt paa den Tid, nemlig at føre Aaens Vand ind i Byens Grave uden Hensyn til disses Beliggenhed, blev nu let, idet man kun behøvede fra Pøblinge Søen, der nu tilligemed Sortedams Sø vare opstaaede af sig selv, at grave en Kende

*) Nogle enkelte Huller i Sortedams' Sø ligge kun 9' over Havet.

til diøse. Denne Kende, der idetmindste i en senere Tid vides at have havt sit Løb fra Pøblinge Søens sydvestlige Hjørne ind imod Farmers Skandse, nu Helmers Bastion, behøvede kun at være c. 600 Alen lang og af forskjellig Dybde, men i det højeste, og det endog kun paa en ringe Strækning, c. 5' dyb, for derved at skaffe Ladegaards Aaen Afløb til Graven. Det er en Selvfølge, at navnlig Pøblinge Søen ved denne Opdæmning fik en langt større Udstrækning end den indtager nu, efter at den er inddiget; og det er sandsynligviis denne Oversvømmelse (som tydelig sees paa Pl. 3), der har bibragt Pontoppidan den Idee, at Søerne oprindelig have været langt større end senere.

Hvad St. Jørgens Sø -- nu de nye Bassiner -- angaaer, da laae denne som bekjendt, langt dybere end de tvende andre Søer, og var af en meget ringe Dybde. Selv denne Sø har ikke kunnet være Sø undtagen ved Kunstens Hjælp, nemlig ved Anlægget af Dæmningen Gamle Kongevei, thi Vesterbro med sin nuværende Opfyldning ligger ved Rosenaens Bro kun c. 11' over Havet, og Rosenaens Bund, der ligger c. 5' over Havet, maa derfor antages at være mindst af samme Høide som det oprindelige Afløb, og vilde da føre Vandet af St. Jørgens Sø ud i Kallebod Strand; Søen vilde saaledes ligge tør af sig selv, hvis ingen Dæmning forhindrede det.

Hvor Byens første Grav har været beliggende, finder man intetsteds noget sikkert Vidnesbyrd om. De gamle Benævnelser „Landmærket“ og „Slippen“ tyde paa, at Byen engang har havt diøse Grændser, ligesom ogsaa et Brev af 1511 nævner: En Kjøbenhavn's Byes Jord og Grund, liggende paa det nørre Hjørne ved Kanike Stræde, vesten ved Kjødmangergade og østen næst den Jord som nu hører St. Sør-

gens Hospital til uden for Kjøbenhavn, hvilken Torb er i sin Længde af Syd og Nord, fra Hjørnet af Kanike Strædet og indtil Byes Ende, 50 Sjællandske Alen $3\frac{1}{2}$ Qvarter, item af Øst og i Vest fra Hjørnet ved Rjødmangergaden og ind til forskrevne St. Sjørgens Torb, $31\frac{1}{2}$ Alen etc.*). Det er imidlertid uden for al Tvivl at dette „Byes Ende“ (hvis det ikke er en Feilskrift for Byens Kende), maa være et gammelt Navn for en herværende Gade, maaskee den som endnu i vor Tid benævnes „Landmærket“, og hvis Navn mulig var bibeholdt efter en tidligere Udvidelse af Byen, thi allerede i Tordebogen af 1496 nævnes under Rjødmanger Rodemaal blandt andet:

„Mette Mogensens østen næst St. Gjertruds Kirkegaard en Gaard og synden næst Laurs Hatfilbers Gaard, som hun haver af Byen i Længde og Brede, som hendes Brev lyder“.

„Over Feryman en Gaard østen St. Gjertruds Kirke og norden Mette Mogense Gaard paa Rosengaarden i Længde og Brede, som hendes Brev lyder“.

„Nyls Gedde en Have norden ved St. Gjertruds Kirke ud med Muren og vesten næst Karine Laurens's Gaard i Længde og Brede, som ind er hegnet“.

Heraf vil det klart kunne sees, at Muren allerede dengang (1496) har høiet sig ud imod Nord, som Pl. II. udviser.

Allerede 1290 seer man at Kjøbenhavn befæstes i Anledning af de Norske og de Fjendløses Angreb, men denne Befæstning har rimeligviis kun været provisorisk og uden Betydning for Fremtiden. Man seer af Christoffer af Baierns Stadsret af 1443, at i denne Tid har Befæstningen bestaaet af, eller

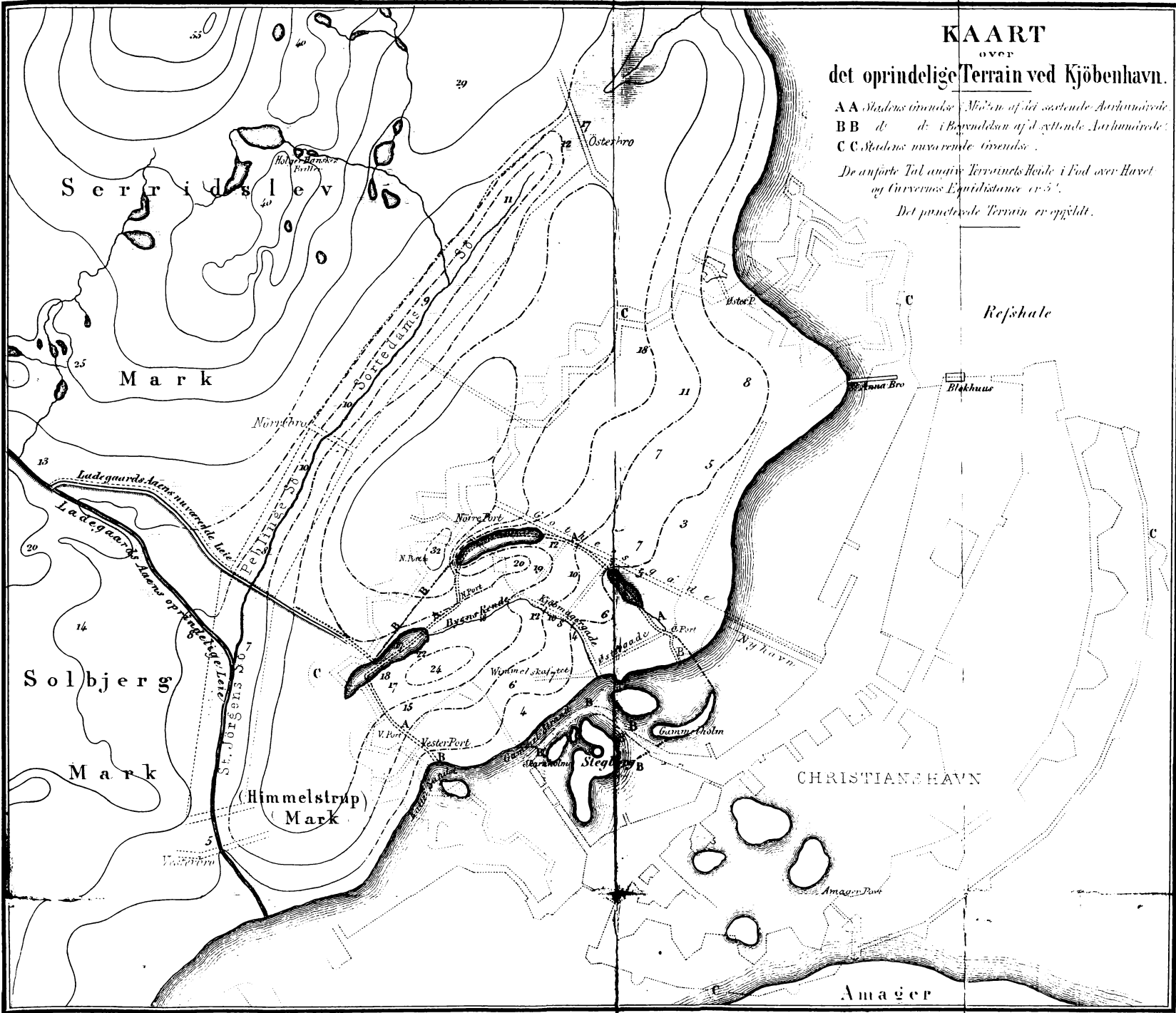
*) Nordam om Kjøbenhavns Kirker og Kloster, Tillæg Pag. 142.

KAART over det oprindelige Terrain ved Kjøbenhavn.

AA Stedens omrindse. Mellem af det søværende Aarhundrede.
BB d. d. i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede.
CC Stedens nuværende Omrindse.

De anførte Tal angive Terrainets Høide i Fod over Havet
og Curvernes Equidistance er 5'.

Det pantedede Terrain er oplyst.

Bygget af Biskop af Kjøbenhavn.

1/20.000

Carl Otf. Schibye.

idetmindste været paatænkt at skulde bestaae af Mure og Planker i Forening, det hedder nemlig heri: „Hvo som stiger over Stadsmurene eller Planker, eller over Stadens Fæstning, eller afbryder Plankerne, han skal give Kongen 40 Mark og Staden 40 Mark.“ Sa det er endogsaa sandsynligt, at man tillige dengang har benyttet Jordvolde til Befæstningen, thi det hedder endvidere i samme Stadsret: „Om Vold (Dighe) eller Planker fordærves eller nedfalder, for nogens Forsømmelses Skyld i Fredstid, da skal han som tilhører Pladsen lade det følge og forbedre, inden 20 Dage efter at han derom er tilfagt.“ Her tales mærkeligt nok, imidlertid ikke om nogen Grav, hvoraf man maaffee tør slutte, at Gravene dengang endnu ikke have været betydelige. 12 Aar senere derimod tales i et Brev fra Christian den 1ste om, „at Vyen skal fastgjøres med Broer og i andre Maader“. Brevet der er aftrykt i Lassens Kjøbh. Best. Hist. lyder:

„Christian den Første til Alle, som have Huus og Jord
i Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn den 3die September 1455.

Vi Christian med Guds Naade zc., gjøre vitterligt: at Vi det saa skicket haver, for Rigets Bedste og Værn Skyld, og endelig ville, at Vor Kjøbsted Kjøbenhavn skal fuldkommeligen plankes og fastgjøres med Broer og i andre Maader, som stor Magt paaligger; og ere Vore Borgere og Almue der ganske besværede med, thi at faa af dennem have der selv Huus og Jord. Thi bede vi Eder, Kærhe og Læge, saavel Riddere, Svende, fribaarne Mænd som Andre, i hvo eller hvad Staat (Stand) i helst ere, der Huus eller Jord have i Kjøbenhavn, og endelig ville, at i lade hjælpe at planke, bro og fæstgjøre forskrevne Vor Kjøbsted Kjøbenhavn, som de gjøre,

der Huus eller Jord have i Malmø, Kjøge og i andre vore Kjøbstæder i Danmark, efterdi som Vore Borgemestere Eder derom tilsigende vorde, og lader dette ingenlunde. Vilde og nogen sig herinod sætte, og ei gjør, som fore er sagt, da give Vi Eder, Vore Borgemestere og Raad i Kjøbenhavn, Fuldmagt, og Eder fuldkommeligen tilstande, at besætte og anamme deres Rente, som sig herinod sætte, og gjøre deraf til Byens Værn og Føstthed, som forstrevet staaer, hvis deres Andel derudi efter Skjellighed tilfiger.

Datum castro nostro Hafnensi feria 4to post festum beati Egidii Abatis. Nostro sub secreto. Anno Domini 1455."

Det synes som om disse Christian den 1stes Fæstningsværker have været beliggende der, hvor Pl. I. antyder Fæstningsværkerne at være. Pl. II. udviser nemlig en tidligere Tilstedeværelse af naturlige Fordybninger i Terrainet, hvilke have strakt sig i trende Affnit: et første fra Byens sydvestlige Hjørne, imellem St. Peterstræde og Volden, til tæt vestlig for St. Peters Kirke; et andet fra Sammenstødet af det nuværende Biolstræde og Nørretorv, bag Rosengaarden, over Frederiksborggaden ved Rosenborggaden, over nordre Ende af St. Gjertrudstræde, langs Nabenraa over Hausergade, til ned imod Vandmærket, og endelig et tredje fra Møntergade til Grønnegade, imellem nuværende Gothersgade og Bognmagergade. Det ligger nu nær at tænke sig, at da man søgte at befæste Kjøbenhavn ved Hjælp af Grave, altsaa allerede i Christoffer af Baierns Tid, har man søgt disse dybere Stæder i Terrainet, for ved Hjælp af Kanaler gjennem de korte, mellem- liggende høiere Partier, paa en let Maade at danne Grave. Det maa derfor antages, at det er disse naturlige Fordybninger, der have betinget Stadens uregelmæssige Form, saaledes

som den fremstilles paa Pl. II. Da imidlertid Vandstadet ved Rosengaarden og Abenraa har været af ulige lavere Vandstand end det ved St. Pederskirke, er det vel muligt, man engang i Tiden tillige har lebet en anden Vandledning fra nuværende Sortedams Sø til Vandstadet ved Abenraa, for at undgaae formange Kamme og Sluser til Vandets Regulering i Graven, saameget mere som ovennævnte Ledning ikke behøvede at være meget dyb, (idethøieste og det kun paa en kort Strækning c. 7'), om end noget længere end den anden Vandledning ved Helmers Bastion.

Byens Grændse, der bestod dels af Muur, dels af Vold med murede Taarne og udenfor liggende Grave, men enkelte Steder vistnok ogsaa kun af Palisader, og det navnlig hvor Gravene brede sig, strakte sig altsaa i den Periode som Pl. II. udviser (nemlig omtrent 1581) fra det vestligste Hjørne af det nuværende Bartov, i en lige Linie til daværende Vesterport, hvilken Port laae der, hvor Sprøitehuset nu ligger for Enden af Vestergade. Grændsen tog herfra Retning mod Hjørnet af nuværende Nørre- og Vester-Voldgade, til den saakaldte Zarmerssandse, nuværende Helmers Bastion. Omtrent 25 Alen Syd for dette Hjørne tog den ene af de føromtalte overfløede Jorddybninger i Terrainet sin Begyndelse, nemlig den, der gik hen til St. Pederskirke. Midt igjennem denne Overfløelse, omtrent 50 Alen nordlig for St. Pederskirke, løb Grændsen videre fra Zarmers Sandse i en ret Linie imod Øst, til Nørre-Port, hvilken dengang, som Raarttet udviser, laae c. 250 Alen oppe i Nørregade, regnet fra Hjørnet af St. Pedersstræde. Her dannede Volden en næsten ret Vinkel og fulgte derpaa Nørregades Flugt (hvilken dog dengang i Midten bøjede lidt mere imod Øst end nu) indtil

c. 100 Alen Syd for det nuværende nordlige Hjørne af denne Gade. Grændsen breiede nu imod Nord i en Strækning af c. 200 Alen ud i det næste Vandstade, der, som forhen antydet, gif bag Rosengaarden til Abenraa. Fra et Punkt i dette Vandstade, omtrent ved det østlige Hjørne af Nørrevold og Nørretorv, bøjede Volden igjen og løb midt igjennem Vandet tværs over nuværende Frederiksborggade, over Hjørnet af Rosenborggade, til den nordlige Ende af St. Gjertrudstræde. Her, hvor der ligesom i Abenraa endnu i en Forhøjning tværs over Gaden sees Spor deraf, bøjede Volden mere mod Øst og løb derpaa stabigt i Vandet, der fortsattes til den nordlige Ende af Hausergade, ned til et Sted i Slippen ud for Brøndstræde. Herfra bøjede Volden mod Sydost og løb i en lige Linie over den tredie Fordybning, som var imellem Møntergade og Grønnegade, ned til hvor nu Hovedvagten er. Derfra bøjede den imod Syd til Østerport, der var beliggende paa Kongens Nytorv omtrent 25 Alen lige østlig for det sydøstlige Hjørne af Østergade. Fra denne Port dannedes Grændsen videre mod Syd af et smalt Vandløb, omtrent paa samme Sted, hvor Christian den Tjerde senere lod grave Holmens Kanal, der nu i det forløbne Aar igjen er bleven faldt i Anledning af Gammelholms Behbyggelse. Dette Vandløb fortsattes dog ikke heelt ud til nuværende Holmens Kirke, men endte i en lille Grøft, der flød ud i Havnen meget længere imod Øst. Fra Østerport løb bag dette Vandløb et lille Stykke lav Vold eller Muur indtil udfor Grosserer Grøns Gaard ved Holmens Kanal, hvor det endte ved et derværende Vagthaus, medens Grændsen til nuværende Holmens Kirke forøvrigt dannedes af Plankeværk eller andet ringe Segn.

Paa hele denne omtalte Vold, der havde en Brede af 25 til 30 Alen og bag hvilken løb en smal Gade, fandtes sex runde Taarne af c. 20 Alens Diameter. Det første laa ved det vestlige Hjørne af nuværende Bartou, det andet i Philosophgangen omtrent midt imellem Ravendelstræde og Frederiksberggade, det tredje paa den omtalte Farmers Skandse, det fjerde omtrent midt i nuværende Varsleifstræde, det femte paa Nørregade tæt Syd for derværende Nørreport, og endelig det sjette i Slippen udfor Brøndstræde.

Graven, hvis Gjennemsnitsbrede var c. 50 Al., strakte sig fra en Runddeel, der var anlagt nordlig ved Østerport, hvor en Ram var bygget for at holde Vandet i Graven, indtil udfor Møntergade; her udvidede den sig i det der omtalte Vandstade for at give Plads for tvende Holme, der strakte sig mod Syd fra Taarnet i Slippen. I det Graven nu indtog sin forrige Brede, forstattes den omkring Volden til Nørreport, udenom en derværende Runddeel, hvor der igjen var anbragt en Ram eller Dæmning for den høiere liggende Grav imellem Nørre- og Vesterport. Fra Nørreport løb Graven nu med sin oprindelige Brede forbi Taarnet i Varsleifstræde, hvor den udvidede sig noget, videre til Farmers Skandse; her udvidede den sig atter i det der anførte Vandstade for at give Plads for en Holm, og forstattes ned til den Runddeel, der ligeledes var anbragt omkring Vesterport. Paa dette Sted standsedes Vandet igjen ved en Dæmning eller Ram, og det er sandsynligt, at dette Vand har havt sit naturlige Afløb fra St. Petri Kirke igjennem den jaakaldte Byens Kende, der var beliggende imellem nuværende Krystalgade og Kannikestræde, og langs hvilken førte en smal Ghyde eller Gang, der er bleven nedlagt efter Anlægget af

det senere „Skidenstræde“, nu Kryсталgade. Denne forðums Ghyde findes for Størstedelen at være tilstede endnu i faa Alens Brede under Benævnelsen af „den fælleds Gang“, hvorom mere siden under Klædebo = Qvarteer.

Hvorhen denne Kende har ført Vandet, derom habes ingen sikke Oplysninger. At Kenden skulde have fortsat sig igjennem Vandmærket, — imod dette taler Terrainets Fald — (see Pl. I.), hvorimod dette anviser Vandløbet sit Fald i Dalen langs Kjøbmagergade til Stranden, hvilken dengang overskyllede en Deel af nuværende Højbroplads. Ligesom det ikke er uden Sandsynlighed, at den Plads, der i forðums Tid var udseet for Slagterierne, — og som man veed var den nordlige Deel af Store Kjøbmagergade, — har været betinget ved et rindende Vand, der kunde bortføre Ureenlighederne fra dette høitliggende Sted, saaledes taler ogsaa en anden Omstændighed for, at Kjøbmagergade i Fortiden har været gjennemstrømmet af et Vandløb. Lieutenant Frits har nemlig i „Et Bidrag til det Terrains Historie, hvorpaa Kjøbenhavn er bygget, hentet fra Forðlagene i Store Kjøbmagergade“ (Industriforeningens Qvartalsberetn. 1862, 2det Hefte) paa- viist, at Forðlagene tydeligt udviser, at dette har fundet Sted. Det ligger derfor ganste nær at antage, at Vandløbet langs Kjøbmagergade har været den oprindelige Fortsættelse af Byens Kende.

Hertil kommer endnu, at i „Nørdam om Kjøbenhavns Kirker“, 1ste Hefte, Tillæg 30, anføres et Document, hvori Arild Clemmensen, Degn i Lindkjøbing, den 22de Februar 1432 pantsætter til Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn: „tow mynæ wathnmøller meth therre mølle stæthe of aal therre tilhøræ, en standendæ innen nørre port i Røpmanhoffn“. Man seer

altsaa, der har ligget en Vandmølle indenfor daværende Nørreport i Nærheden af St. Pederskirke, hvilken Mølle efter al Sandsynlighed har faaet sit Vand fra Vandstaden bag samme Kirke, og kan saaledes kun have udgødt sit Møllevand igjennem Byens Kende osv. til Stranden.

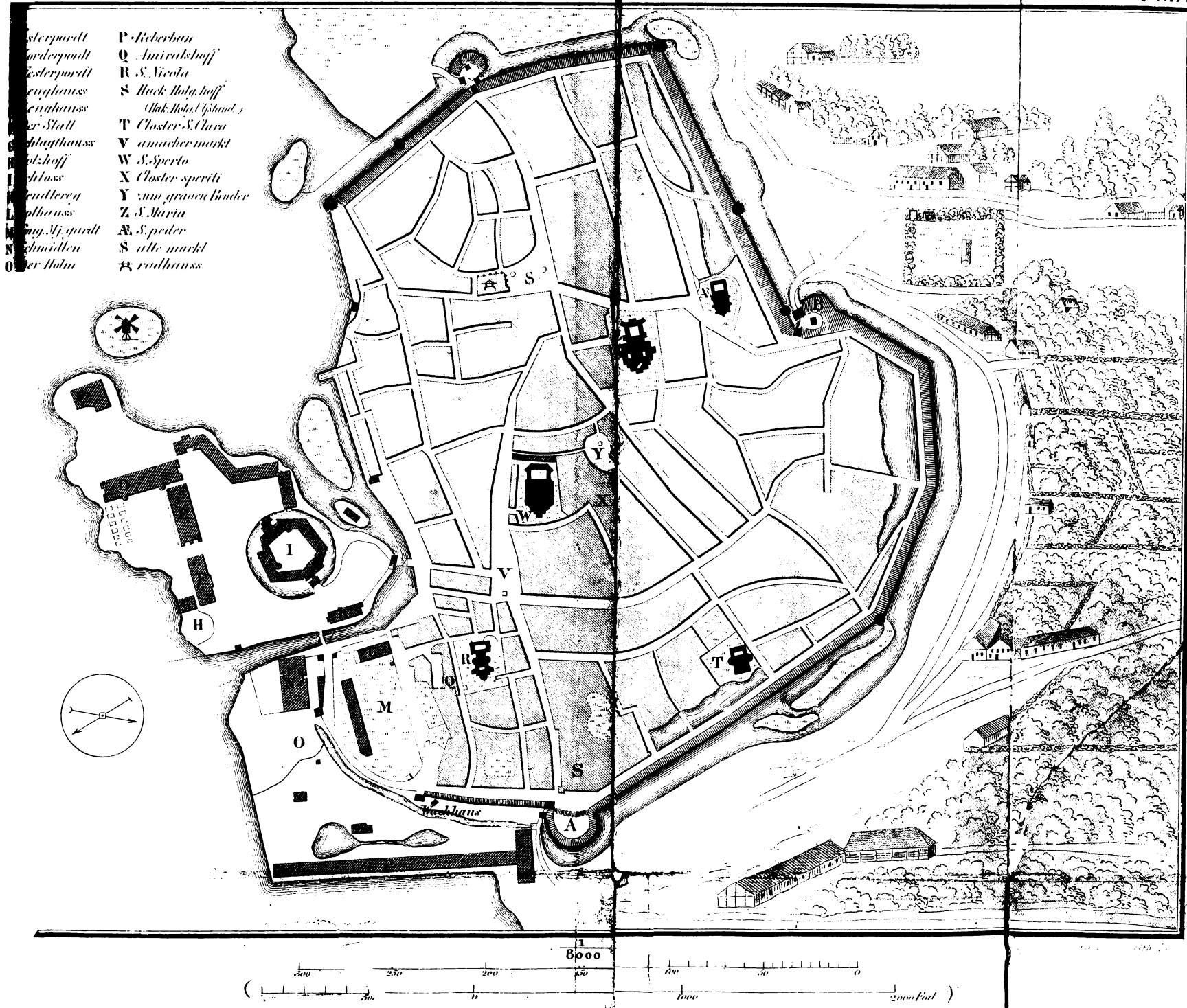
Fra den før omtalte Ram ved Vesterport, hvor Vandet naturligtvis stod meget lavere udenfor end indenfor, strakte Graven sig videre, indtil den udgød sig ved det yderste Taarn i det saakaldte Rattesund. Navnet Rattesund har formodentlig sin Oprindelse af den Rat, som paa Pl. II. sees at have været beliggende imellem Contrescarpens yderste Hjørne og en lille Holm, der laa omtrent 70 Alen udenfor det yderste Taarn, og denne Rat har rimeligtvis bestaaet af Muur, Planter eller Palisader. Endnu kaldes i Befæstningskunsten en saadan Tværdækning, der opføres for at forhindre Enfilering af en Skandse, en Rat eller Rytter (Cavalier), ligesom en Forhindring bestaaende af korsvis sammenføjede Pæle ogsaa kaldes Ryttere (Spanste Ryttere). At denne Tværdækning ogsaa virkelig har været kaldet Ratten sees af, at der den 15de November 1611 findes opført Betaling til „Graveren Jost Spangenberg for hans Arbeide paa den Lønport, Hans Majestæt lader gjøre igjennem Volden ved Ratten herudenfor Byen“ (Larsens Kjøb. Bef. Hist. Pag. 40). Da denne Lønport og Løngangen, hvorefter Løngangsstrædet har Navn, som bekendt netop var, hvor den omtalte Rat laa, er det sikkert, at det er denne han benævner saaledes, og det er derfor høist sandsynligt, at det Sund mellem den omtalte Holm og Byen, hvori Ratten var og maastee havde været bygget i mange Tider, derefter har faaet Navnet Rattesund.

Hvad Stadens Søgrændse paa denne Tid angik, behøvede

denne fra det oftomtalte *Ydertaarn* ved *Rattesundet*, gik langs nuværende *Røngangsstrædes* nordvestlige Side og fortsattes til et Punkt i nuværende *Raadhuusstrædes* nordøstlige Side ud for Midten af *Vandkonsten*, hvorfra *Rhsten* gik imod Øst til en *Skibsbro*, formodentlig den saakaldte *Rathbro*, der nævnes *Aar 1370* (see *Pont. Dr. Hafn. 202*), og som var beliggende i *Nybrogade* omtrent for Enden af nuværende *Rnabrostræde*, hvor senere hen i Tiden byggedes en *Forbindelsesbro*, kaldet *Rnorbro*, der førte over til *Slotsholmen*. *Rhsten* fulgte derpaa *Nybrogade* og *Gammelstrand* paa samme Sted som nu, forbi *Veierhuset*, der omtrent 1581 var bygget af *Walendorff* paa *Pæle* i *Stranden* og til hvilken *Nabohuse* kort efter sluttede sig, indtil *Højbro*; herfra gik den noget høiere op i *Gaden* „ved *Stranden*“ end for Tiden, til *Holmens Bro*, hvor der var en *Bom* (ved den derværende *Toldbod*) som Luffe for *Havnen*. Fra *Holmens Bro*, dengang kaldet *Nybro*, gik *Rhsten* derpaa langs *Kanalens* nuværende nordre Side og om i *Havnen* indtil den *Grav*, der begrænsjer den botaniske *Have* mod *Vest*, hvilken *Gravs* vestre Side den fulgte op imod *Røngens Nytorv*, dreiede her i nordlig Retning hen imod *St. Anna Bro*, der laae i nuværende *Toldbodvei*, noget nordvestlig for *Rutidens Toldbod*, og hvorom mere siden.

Slotsholmen havde dengang en ganske anden Form end nu; fra *Højbro* højede *Rhsten* nemlig imod *Syd* tæt forbi den *Slottet* dengang omgivende *Grav*, (der var omtrent paa det Sted hvor *Hestgarden* fortiden har sin *Vagtstue* i *Slottets* vestlige *Fløi*), gik derpaa over nuværende *Ridebane* ned imod *Søbatteriet*. Herfra fortsattes den imod *Nordøst* i en buget Linie op over nuværende *Tøjhuusbygning* videre tværs over *Proviantgaardens* *Vassin* og over *Børsens* nordlige Ende til *Stranden*,

KJÖBENHAVN I DET SEXTENDE AARHUNDREDE.

lidt sydlig for den nu fylbte Holmens Kanal. Imellem Slottet og det for faa Aar siden nedbrudte Veierhuus fandtes tvende Holme (nu ere de indbefattede i Slotsholmen), en større og en mindre ved Navn Skarnholmen. Sydvest for nuværende Holmens Kanal, omtrent imellem Ny Kongensgade og Hestgardens Kaserne, laae en tredie lille Holm hvorpaa var bygget en Beirmølle.

Paa hvilken Tid den Udvidelse er steet af Byen, hvorved Nørreport er flyttet fra Midten til Enden af Nørregade, er meget uvist. At denne Udvidelse ikke har fundet Sted Aar 1526, som Pontoppidan siger i Orig. Hafn., derfor fremsfører Lassen, paa citerede Actstykker i Doc. og Actst. til Kjøbenh. Vestt. Hist., støttede vægtige Grunde. Lassen formoder, at denne Udvidelse er steet i Midten af det sextende Aarhundrede, men der er Meget som taler for, den idetmindste først er fuldenbt senere.

I et Brev af 11te September 1558 til Magnus Gyldenstjerne siger Christian den Tredie, „Vider, at Vi nu have be-seet den Skabelon, som I Os tilstiftet med Vor Boldmester, paa den Befæstning, som skulde foretages for Vor Kjøbstad Kjøbenhavn, og behager os denne Skabelon vel, og tykkes saa godt være, at samme Befæstning bliver foretagen, dog at Graven bliver gjort 100 Esko bred og 40 Esko dyb. Og er der for lidt Vand paa 3 Alen. At I derfor efter Keilighed lader gjøre, saa der kunde blive 6 til 7 Alen Vand udi Graven, om det staaer til at gjøre; og saa at hvis Jord, som bliver opkastet og ført af Graven, at den Jord bliver ført udi de omliggende haver eller ind i Byen paa Boldene.“ (Lassens B. t. K. Vestt. Hist. Bilag 10.)

Det vil heraf sees, at det kun var Gravene, man var ifærd med, uben at der tænkes paa at forandre Boldene, efter-

·som man i det Tilfælde ikke vilde have været i Forlegenhed med at anvende den Jord, der fremkom ved Udvidelsen af Gravene. Den Omstændighed, at de paa Pl. II. anførte Grave netop findes at være 50 Alen eller 100 Sko brede, i Forbindelse med, at denne Plan forøvrigt viser sig at være optaget omtrent 1581, taler for, at det har været de Grave, der findes paa Pl. II., man 1558 har foretaget sig at udvide og uddybe.

Forøvrigt lader det ikke til, at denne Forbedring af Fæstningsværkerne er gaaet hurtigt for sig, thi det sees Aar 1568, at Bhen endnu dengang har været svagt befæstet. Frederik den Anden skriver nemlig den 2den Juni d. A. til Borgermester og Raad i Kjøbenhavn (ifølge samme Skrift Bilag 14) „Vider at Vi ere komne ubi Forsfaring, hvorledes at nu vore Landsknegte have gjort Mytteri her uden for Bhen, have nogle af dem understandet sig om Ratten at begive sig herind i Bhen paa de Steder, som Bhen ikke haver været befæstet“.

Denne Tilstand ved Fæstningsværkerne i Aaret 1568 kunde dog maaskee have havt sin Grund i, at man dengang havde begyndt at udvide Fæstningen imod Nordvest. Det fremkommer nemlig af et Brev fra Frederik den Anden af 1573 til Borgermester og Raad i Kjøbenhavn, at man dengang havde nogle Fæstningsarbejder for, som paa Grund af at Borgerne fandt sig for besværede derved, bleve udsatte indtil videre (see Lassens B. t. R. B. S. Bilag 17). At netop disse Befæstningsarbejder blandt Andet have bestaaet i Anlæget af en ny Bold, derom vidner et Brev fra Frederik den Anden til Peter Dre af 2den April 1573, hvori det hedder: „Vider at Vi haver bekommet Eders Skrivelse, hvorudi I for det første giver tilkjende om den Befæstning, som for vor Kjøbstad Kjøbenhavn skulde være begyndt, at Intet

høermere enten med Muur eller Gravning derpaa skal være foretaget end hvis Fondament og Grundvold, som med Steen lagt er, hvilke man den forgangne Vinter har paa Amager og andetsteds ladet opbryde." (Lassen B. t. K. B. S. Bilag 18.)

Da nu Kjøbenhavns Vold, som den fandtes kort før Christian den Fjerde foretog sin store Udvidelse af Staden, falder sammen med Volben paa Pl. II. i hele dens Udstrækning, (med Undtagelse af Stykket imellem Farmers Skandse og Nørreport), og da man end høerligere ikke veed, at Christian den Fjerde har udvidet Staden imod Nordvest, saa tør man nok antage, at det var dette Stykke Vold man finder 1573, der blev grundlagt med de paa Amager opbrudte store Stene

Aar 1581 har man igjen været ifærd med Befæstningsarbejderne omkring Kjøbenhavn og netop paa samme Sted; thi af den saakaldte Walkendorfske Bog i Raadstuearchivet sees: „Anno 1581 har Walkendorf ladet begynde paa Kjøbenhavns Fæstning, først ved Nørreport. at sætte Volben om til Østerport med store Kamp, og ladet færdiggjøre og arbeide paa Volben. Han har ladet skandse og gjøre Relinger*) og Muren i Nørreport af sine egne Penge og havt sine egne Karle hos Borgerne paa Volben, at det maatte gaae for sig.“ Her nævnes altsaa for første Gang den nye Nørreport, og naar man sammenholder de anførte Omstændigheder med, at det netop var ved denne Tid den nye Befæstningsmaade med Bastioner istedetfor Taarne kom til os, og at en Udflytning af det omtalte Voldstykke netop betingedes af Bastionernes Forbringere til det gjensidige

*) De indvendige Sider af en Indgang.

Forsvar, (Betingelser som ikke vare tilstede ved den tidligere Befæstningsmaade med Taarne), ligger det nær at komme til det Resultat, der ogsaa bekræftes af Pl. II., at Nørreports Flytning er steet i dette Tidsrum.

Det synes imidlertid at Fæstningsarbejderne kort efter denne Tid atter er stillet noget i Vero, indtil man igjen seer i Begyndelsen af Christian den Fjerdes Tid at der med Alvor tages fat derpaa. Christian den Fjerde siger nemlig iblandt Andet i et Brev af 29de Marts 1600 til Rigets Raad: „Vider at som Vi have naadigst betænkt at skulle blive Riget nødtørftigt og til Gavn, at Kjøbenhavns Befæstning blev forbedret og noget videre udlagt, end som den nu er, og efterat det ikke uden stor Arbeid og Bekostning kan stee og blive fuldendt, have vi for godt anseet og betænkt, at Bønderne her udi Vort Land Sjælland, skulle dertil gjøre Hjælp og Undsætning.“ (Lassen R. B. S. Bilag 23.)

I sine „Documenter og Actstykker til Kjøbh. Bef. Hist.“ har Lassen klart godtgjort, at det var Befæstningen omkring den gamle Stad, Bønderne dengang skulde hjælpe til med og ikke, som tidligere antaget Fæstningsværkerne omkring den nuværende saakaldte nye Stad, da disse først bleve anlagte i Slutningen af ovennævnte Konges Regjeringstid. At man endnu 1618 arbejdede paa det oftnævnte Stykke af Volden fra Farmers Skandse til Nørregade, sees af samme Skrift Side 37, hvor det hedder: „at Jørgen Drøder 1618 blev betalt for et Stykke Jord uden for Nørreport, han har antaget sig at skulle føre ud af Graven paa Pladsen derudenfor“, ligesom ogsaa 1620 „Paul Busfier for den Grav, mellem Nørreport og Farmers Skandse, han haver antaget sig

for Hans Majestæt at skulle jerne langs igjennem, og For-
den siden igjen at udføre“.

Man erfarer altsaa, at det først var Christian den Fjerde, som mange Aar efter Paabegyndelsen, fuldførte denne Vold-
stræknings Udførelse.

Ifølge Wolfs Enc. Reg. Dan. skal her endvidere anføres, at den første Kirke udenfor Nørreport blev nedrevet 1628 og opbygget paa den Plads, hvor den senere stod, indtil den blev nedbrudt under Beleiringen 1658. Da denne Kirke var beliggende paa det Sted, som Bastionens Grav for Enden af Nørregade ved Nørreport indtager, er det sandsynligt, at det var den af Christian den Fjerde foretagne Forandring af Bastionen, der var Aarsag til Nedbrudningen, og Tiden for Voldens Omdannelse kan saaledes bestemmes herefter.

Christianshavn i sin daværende ringe Udstrækning var begyndt at anlægges 1618, men først Aar 1639 lader det til, at Christian den Fjerde har paatænkt den ny udvidede Befæstningslinie omkring hele Staden, dog uden at selve Fæstningsarbeidet paabegyndtes, thi først den 30te Marts 1642 fremkom Kongen med et Andragende til Herredagen i Kjøbenhavn om Midler til Hovedstadens bedre Befæstning. Rigsraadet eragtede da fornødent til „Landsens Defension en god, real Fæstning at skulle opbygges“ og at Kjøbenhavn var det Sted Kongen dertil „synderligt havde sig ladet befalde“. (Lassen J. B. H. Bilag 55.) Det var saaledes først i sin sidste Regjeringstid, at Kongen kunde paabegynde den store Udvidelse af Staden, og da han ikke oplevede at see dette sit Værk fuldført, fortsattes det af Frederik den Tredie. Under denne Konge vedblev Arbeidet stadigt, indtil det tildeels blev afbrudt ved Beleiringen 1658—59. Om Foraaret 1660 be-

gynkede man atter at arbejde paa Voldene, og nu fortsattes disse Arbejder uafbrudt især under Inspection af Generalmajor Henrik Rysse under hele Frederik den Tredies Regeringstid og i Begyndelsen af Christian den Femtes. Her ved opstod den Grændse for Byen mod Landsiden, der med ringe partielle Afvigelser har holdt sig til vor Tid.

Lillige tiltog Staden samtidig betydelig i Udstrækning mod Søfiden; thi foruden, at der efter Christian den Fjerdes Plan var opdæmmet og indtaget betydelige Strækninger fra Havnen saavel paa Amagerfiden som paa Rjøbenhavns Side, lod Frederik den Tredie hele det Parti opdæmme, imellem Volden fra Bartou til Langebro paa den ene Side, og nuværende Kongens Bryghuus og den samtidigt anlagte Frederiksholms Kanal til Vandkunsten paa den anden Side. Søgrændsen har, med Undtagelse af Dpfylbningerne paa Nyholm, Arsenalsen og Christiansholm samt nogle mindre, ligeledes havt sit Forbliven indtil vore Dage.

Rjøbenhavn bestaaer saaledes af en ældre Deel, den som eksisterede ved Kong Christian den Fjerdes Tronbestigelse, og en nyere, som indbefatter Alt, hvad der senere er tilhøget.

Den ældre Deel af Staden er undergaaet betydelige Omskiftelser i Tidens Løb, ved hvilke den saa at sige er bleven forhyngt, saa at man i den ikke kan paavise nogen Bygning af betydelig Ælde, saaledes som i nogle andre danske Rjøbstæder, f. Ex. Aalborg. Disse Omskiftelser ere hovedsageligt forarsagede ved gjentagne vidtubredte Pldsvaader, efter hvilke man har benyttet Leiligheden til at udvide og rette en Deel

fnevre og frumme Stræder, samt til at gjennebrøbe Dvar-
tererne og anlægge nye Gader.

Af saadanne store Udebrande skal her nævnes: Aar 1386, da Vor Frue og St. Petri Kirke afbrændte tilligemed en Deel af Stadens vestlige Side*). Aar 1654 afbrændte nogle Huse, der stode bag daværende Raadhuus, hvilket gav Anledning til, at Nytorv blev udvidet. Aar 1728 fra den 20de til den 23de October afbrændte den største Deel af den gamle By**). Aar 1794 den 26de Februar afbrændte Christiansborg Slot. Aar 1795 den 5te Juni udbrød igjen en voldsom Ild, der varede i tre Dage, hvilken atter lagde en stor

*) Korbam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 14.

**) Denne Ild begyndte hos en Lysestøber paa Hjørnet af „St. Klementstræde“ og Volben, og udelagde paa saa Undtagelser nær, den Deel af Staden, der begrænses af en Linie fra Hjørnet af „St. Klementstræde“ og Volben til Hjørnet af Teglgaaardsstræde og Volben, derfra over den sydligste Ende af Larsleistræde til Hjørnet af Nørregade og Volben, langs denne og Gothersgade til et Punkt en Snees Alen Nordvest for Adelgade, herfra videre over den sydsørlige Deel af Lille Regnegade til midt i Store Regnegade, den nordvestlige Deel af samme og af Sværtegade, tværs over Pilestræde og i straa Retning til lidt ind i Sillegade, dennes nordlige Side, den vestlige Side af Store Kjøbmagergade, den nordlige Side af Amagertorv, Hystenstræde, den vestlige Side af Naboløs, Nybrogade, den nordøstlige Side af „Båndmøllestræde“ og af Raadhuusstræde, over Gammeltorv til Vaisenhuset, over Midten af Rattesundet og Mikkelsbryggersgade til Udgangspunktet. Paa hele dette Terrain blev kun skaanet: Partiet ved Volben imellem Tornebuslegade og Gothersgade, et Par Steder paa den nordøstlige Side af Pilestræde imellem Sværtegade og Møntergade, Stedet paa Hjørnet af Lille Helliggeiststræde og Vimmelskafet, „Steenboerne“ og Hjørnestejerne imellem Nybrogade og Magstræde samt Hjørnet af Magstræde og „Båndmøllestræde“. Ved denne Leilighed nedbrændte Vor Frue, Helliggeistes, Trinitatis, St. Petri og Reformeert Kirke, samt Raadhuset og 1,640 andre Bygninger.

Deel af Staden i Afte, nemlig St. Nicolai Kirke, Raadhuset, Baisenhuset og 943 andre Huse. Den udbrød paa Gammelholm og udbredte sig over den største Deel af denne, „Skiperboderne“, Partiet imellem Amagertorv, Vimmelskiftet og Slotsholmen; endvidere Skoubogade, Klædeboderne og en Deel af Skindergade, samt Partiet imellem St. Pedersstræde og Farvergade. Aar 1807 endelig sank en Deel af Staden i Gruus for de Engleskes Brandprojectiler under Overfaldet i Begyndelsen af September Maaned. Ved denne Leilighed gik Vor Frue Kirke tilligemed 305 Huse op i Luer.

Sin første Byllov fik Kjøbenhavn Aar 1254 den 13de Marts af den roeskildske Erkebiskop Jacob Erlandsen. Efter at have været i Biskoppernes Eie i mere end halvandethundrede Aar, overlod den roeskildske Biskop Johan Nyborg den 17de Januar 1341 Byen og Slottet m. m. til Kong Valdemar den Tredie paa to Aar; til Sikkerhed herfor overdrog Kongen under 15de Juni samme Aar Søborg Slot og fem Herreder i det nordlige Sjælland til Roeskilde Stift. De to Aar forløb tilligemed mange flere; Afleveringsterminen blev bestandigt trukken i Langdrag, og Enden blev, at Staden aldrig fiden kom tilbage til Biskopperne, men forblev i Kongens Bærg. Da omsider en stor Deel af Roeskilde tilligemed Domkirken afbrændte den 14de Mai 1443, efterat Kongeborgen samme Sted to Aar tidligere var nedbrændt, valgte Kongen, Christoffer af Baiern, Kjøbenhavns Slot til kongelig Residens. Den 14de October samme Aar gav han Staden en ny Stadsret, og fra nu af vedblev den fremdeles at være de danske Kongers Residensstabs. Denne Stadsret, der er saa vigtig med Hensyn til Bedømmelsen af Forholdene paa de Lider, skal her fremsættes:

Vi Christoffer med Guds Raade Danmarks, Sverrigs, Norges, Bendersnes og Gothersnes Konge, Pfalsgreve ved Rinen og Hertug i Bayern, gjør vitterligt for alle Mænd, som nu ere, og komme skulle, at vi efter vort elstelige Raads Raad, have undt og givet, saa og unde og give vore elstelige Borgermestere, Raadmænd, og samtlige Borgere og Menighed i Kjøbenhavn at have, nyde og bruge disse efterskrevne Artikler, Privilegier, Friheder og Raader, saa at fornævnte vor Kjøbstad Kjøbenhavn maa deraf forbedres og i god og skjællig Styrrelse holdes og regjeres. Fornævnte vore Borgermestere, Raadmænd, Borgere og Menighed maa og skulle være os og vore Efterkommere, Kongerne i Danmark og Kronen desto mere og villigere til Tjeneste, efter deres Magt og Formue.

Første Capitel, hvorledes de skulle forholde sig, som ere i Compagnier, Laug og andre Selskaber.

For det første skulle de Brødre, som ere i det tydske Compagnie tage sig en Oldermann efter Stadsfogedens, Borgermesters og Raads Bevilling og Raad, som er en tydsk Borger eller en tydsk Kjøbmand og Broder i bemeldte Compagnie. Tager Nogen sig for at være Oldermann uden Borgermesternes og Raads Raad og Samtykke, han skal give Kongen 40 Mark og Staden 40 Mark. Endvidere skulle Fogeden, Borgermester og Raad indsætte Oldermann i det danske Compagnie og i alle Laug. Foretager Nogen sig det uden deres Samtykke og Billie, den skal give Kongen 20 Mark og Raadet 20 Mark; og enhver af dem som kaare ham dertil, skal give Kongen 3 Mark og Staden 3 Mk. Ligesaa skal forholdes med alle andre gamle og gode Gilder og Laug, som af Arilds Tid har været i Kjøbenhavn. Findes nogle Gilder eller Laug, hvad enten de ere optagne af noget Parti, eller

og herefter optages, som Fogeden, Borgermestere og Raad ansee for at være unyttige og skadelige for Staden, da skulle Fogeden, Borgermestere og Raad have Magt til uden nogen Indsigelse at forbyde og affstafte disse, og over hvilket Forbud skal blive holdt. Hvo som siden søge saadanne Gilder skal første Gang give Kongen 3 Mark og Staden 3 Mark. Gjøre de det oftere, skal enhver af dem give Kongen 10 Mark og Staden 10 Mark. Hvad de har sammenbragt af Øl og Drikke i saadanne forbudne Gilder, det skal føres paa Raadhuset og gives de Fattige.

Borgermestere og Raad skal herefter have deres Stadsfjeldere, hvori de skal have thvst Øl og andet fremmed Øl tilfals for billig Priis, og sælge det til dem, som vil lade det hente i Kander.

Enhver Borger maa ogsaa i Kroen have thvst Øl tilfals i deres Huse til at drikke med deres Gjæster, men ikke til at sælge i Kandevis ud af Huset; og derfor skulle de give Kongen 2 Øre i Penge aarlig, en Øre om Vinteren og en Øre om Sommeren: gjør Nogen derimod, skal han give Kongen 3 Mark og Staden 3 Mark.

Enhver Mand, baade Borger og Kroerke maa have danst Øl tilfals for Penge, baade i Huset og ud af Huset.

Hvis Nogen vil gjøre Bryllup, da maa han ikke have mere end thve Borde med Mad og ikke mere end 5 Ketter, undtagen, at han har nogen Herre eller Tyrste eller Biskop til sit Bryllup; da maa han have flere Ketter, men ikke flere Borde med Mad. Hvo som handler herimod, skal bøde en lødig Mark til Kongen og ligesaameget til Staden. Ligesaa skal forholdes med Barseler og andre Gjæstebud.

Andet Capitel, om at tappe Viin.

Om Nogen vil tappe Viin i Kjøbenhavn, i hvad for Viin det end maae være, han skal tappe med Byens rette Staab og fuldt Maal; gjør han det ikke, da skal han miste det Fad, som han tapper af, om det kan overbevises ham, og Halvdelen af saadan Viin skal Kongen have, og Halvdelen Raadet.

Viinhandleren maa ei tappe sin Viin, førend der er sat Priis derpaa af Fogeden, Borgermestere og Raad, og der er givet Accise deraf efter gammel Sædvane, nemlig 2 Grot af hver Fad Viin, og desuden skal han give Borgermesteren to og Fogeden to Staabe Viin.

Tredie Capitel, om hvorledes skal forholde med Gjæster og Kjøbmandskab.

Kommer Gjæster eller fremmede Kjøbmænd, som ikke ere denne Stads Indvaanere, til Staden med deres Varer og lader disse udfibe paa den Betingelse, at de ville holde Marked med dem, da maae de ikke bortføre disse Varer igjen tilffiks, førend de have haft dem her tilfals i en Maaned; siden betale de Tolden, og maae da bortføre deres usolgte Varer tilspes, hvor dem lyst. Men kommer nogen Gjæst, som vil fare med sine Varer ind i Landet, tilvogns, han skal betale sin Told, og derefter fare med Fred, hvor ham lyst.

Derksom en Kjøbmand sætter eller lade sætte sit Gods paa Land med den Hensigt, at han vil igjennem Sundet, naar Flaaden eller Skibe komme, han maa ffibe sit Gods ud igjen, naar ham lyst, og give sin Told, og dermed fare uhindret bort.

Ingen Gjæst eller Kjøbmand, som ikke er bosat her i Staden, og ei holder Dug og Dist, maa tage Nogen til sig, som her ere Viggere (Ubliggere), men de skal ligge i Herberge

og Koft hos Borgere: Hvo som handler herimod, bøde 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Staden, undtagen de kunne erhverve dem nogen særlig Gunst hos Kongen eller hans Foged, Borgermestere og Raad.

Hvilken Gjæst, som fører thdst *Øl* til Staden for at sælge, han skal ikke føre nogen anden *Drik* med sig, hvo som gjør herimod, han bøde 3 Mark til Kongen og til Staden ligesaameget; han skal fylde *Tønden* med godt *Øl* og ikke med *Ørhne*.

De Gjæster, som ikke selv have *Skib* og *Baad*, skulle ud- og indskibe deres *Gods* med *Borgerpramme*. Vaaner nogen *Mand*, som ikke er *Borger*, dem imod dette *Forbud* at skibe sit *Gods* ud eller ind med, en *Borger* til *Skade*, han skal bøde Kongen 3 Mark og Staden ligesaa meget.

Gjæst maa ei kjøbe af Gjæst; hvo som handler herimod, har forbrudt det *Gods* han kjøber, *Halvdelen* til Kongen og *Halvdelen* til Staden, til begges *Skade*, saavel den der sælger, som den der kjøber. •

Gjæster, som komme her til Staden for at sælge og kjøbe, skulle give deres *Gjæsteskud* engang om *Aaret*, naar de blive tilfagte ved *Stadens Bud* paa *Fogedens Vegne*, som gammel *Sædvane* er; hvo som ikke gjør det, skal bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden, og maa dog alligevel betale.

Ingen Gjæst skal sælge sit *Gods* i *Skibet* eller paa *Broen*, men han skal først udfskibe det i sit *Herberge* og siden sælge det, undtagen *Korn*, *Kul*, *Tømmer* og *ferske Sild*. Hvo som gjør det, skal bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden.

Ingen Gjæst maa sælge *Sild* eller andre *Vare* om *Høsten* i *Kjøbenhavn*, thi han har de andre *Markeder* for sig, hvor

han da bør at falte. Hvo som gjør det uden Tilladelse af Fogeden, Borgermestere og Raad, og overalt uden Kongens Billie og Tilladelse, han skal bøde 3 Mark til Kongen og ligesaa meget til Staden.

Salt, Humle, Fern, Smør, Talg og andre saadanne Varer skal man sælge og kjøbe med Vægt. Hvo som ikke gjør det, skal have det forbrudt han sælger, og Pengene, hvorfor det kjøbes, den halve Deel til Kongen, og den anden halve til Staden.

Ingen fremmede Kræmmere maa staa længere ude end 3 Dage om Aaret, og med ferske Varer, undtagen han har særlig Tilladelse af Kongen. Hvo som gjør herimod, han skal have forbrudt sit Kram, med hvilket han har staaet ude, den halve Deel til Kongen og den anden halve Deel til Staden.

Hvilken Kjøbmand, som kommer til Staden med Klæde, Lærred og anden saadan Kjøbmandskab, han skal udstibe det i sit Herberge, hjem til en Borger, og have det paa Loftet, i Huse eller i Gaarden, og hænge sit Tegn ud, om han saa vil; men han maa ikke have sine Varer staaende paa Gaden eller i Binduer. Hvo som gjør herimod han skal bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden.

Hvo som fører falsk Kjøbmandskab ind i Kjøbenhavn, det Gods er forbrudt, og desforuden skal han give Kongen 10 Mark og Staden 10 Mark.

Ingen Borger maa kjøbe noget hos, eller drive Kjøbmandskab i Byen med Gjæsters Penge til Gjæsternes Behov og Nytte, thi derved bliver Kongen og Staden bedragne; og ere de Penge, som ere udgivne paa, eller de Vare som ere kjøbte derfor forbrudte, den halve Deel til Kongen og den

anden halve Deel til Staden, og uden at den skal lide Skade, som har solgt Varerne, efterfom han ikke vidste, hvis Pengene vare.

Ingen Gjæst maa kjøbe nye flaaede Huder eller blodige Skind: Hvo som gjør dette, han haver dermed forbrudt Halvdelen til Kongen og Halvdelen til Staden.

Hvo som kjøber noget som skal bekræftes med Vidne, og ingen Vidner har derpaa, han skal give Kongen 3 Mark til Straf.

Hvo som kjøber noget, og bekræfter det med at give Haand derpaa, ham er det tilladt igjen samme Dag at opfige Kjøbet, og give 2 Ore Penge til Straf, men beholder han det en Nat over, skal han betale det saa dyrt, som han har kjøbt det.

Hvo som kjøber noget, hvilket han har beseet, og drikker Rigekjøb derpaa, han skal holde Kjøbet, og betale det, som han har kjøbt.

Fjerde Capitel om bortskylbig Gjæld.

Hvo som er en Anden noget skylbig, ham skal forelægges Raugdag at betale hvad han er skylbig med rede Penge; gjør han det ikke, da skulle Fogeden, Borgermester og Raad, udenævne ham to Burderingsmænd, som skal vurdere saameget af hans Gods, som han er skylbig. Derfom den, som han er skylbig, ikke vil modtage Godsset, da skal Burderingsmændene tage det til sig, og give ham sine Penge inden fjorten Dage hvis han er Borger, men er han Gjæst da inden tre Solemærker.

Skete det saa, at nogen Burderingsmand ikke vilde tage Godsset til sig, da skal han give 3 Mark, den halve Deel til Kongen og den anden halve Deel til Staden, og Fogeden,

Borgermester og Raad skal da sætte andre Burderingsmænd i deres Sted, saa at den, som han er skuldbig, kan stee Fjhldest. Haver Nogen ikke Midler til dermed at betale sin Gjæld, da skal han antvortes ham i Hænder, som han er skuldbig, naar han er lovlig forfulgt, paa det at han ikke skal have Marsag til at klage over, at han er Retteløs, og maa han forvares i Arest saaledes, at han ikke derved mister sin Sundhed.

Femte Capitel, om Byens egne Grinder, som her følger.

For det Første maa Ingen blive Borger i Kjøbenhavn, førend han har lovet og svoret Kongen af Danmark og Staden Huldstab og Trostabs og rigtig beviist, at han er skildt med det Gode fra sin forrige Herre, som han har tjent til den Dag.

Hvo som stiger over Stadens Mure eller Planker, eller over Stadens Fæstning, eller afbryder Plankerne, han skal give Kongen 40 Mark og 40 Mark til Staden.

Om Bold eller Planker fordærves eller nedfalder, for Nogens Forsømmelses Skyld i Fredstid, da skal den som tilhører Pladsen, lade det fløe og forbedre, inden 20 Dage efter at han derom er tilsagt: men frygter man for Krig, da skal han forfærdige det samme Dag; Gjør han det ikke, da skal han sættes i Stadens Arresthuus og tages saameget af hans Gods, som behøves til samme Forbedring, og desuden skal han give Kongen 6 Mark og Staden 6 Mark for sin Ulydighed.

Hvo som ei vil hjælpe til, at Veie og andet saadant bliver vel gjort, som Fogden, Borgermester og Raad synes nyttigt at være for Staden, han skal bøde første Gang for Ulydighed 3 Mark, anden Gang 6 Mark og tredje Gang 40 Mark; - Halvdelen til Kongen og Halvdelen til Staden.

Ingen som er bofjeddende i Kjøbenhavn, enten Mand eller Qvinde, maa tage sig en Værge eller Forsvar i sine Sager eller Grinder af udenbys Mand uden med Kongens særlige Tilladelse, undtagen i alle geistlige Sager.

Ingen faderløse eller moderløse Børn, som ere uden Formyndere, maa vælge sig en Formyndere, som er udenbys. Haver de nogle Venner uden- eller indenbys, som bør at være deres Formyndere efter Loven, da skulde disse ikke antages til at være deres Formyndere, og betroes deres Gods, førend de derfor have stillet nøiagtig Sikkerhed, at det Gods, som tilhører saadanne umyndige Børn, kan blive dem rigtig overleveret, naar de blive myndige. Gjør Nogen imod disse fornævnte Artikler, da skal han give 3 Mark til Kongen, og 3 Mark til Staden.

Behøver Staden nogle Stræder eller Gader igjennem nogen Borgeres Gaard eller Grund til Kongens og Stadens Bedste, da skal han tillade det for billig Betaling; vil han ikke, da maa Fogeden, Borgermester og Raad alligevel ramme Stadens Bedste, og staaer det derefter Kongen frit for, om Borgeren skal have nogen Betaling derfor eller ei.

Skeer det saa, at Fogeden, Borgermestere og Raad begjærer af nogen Borger, at ville have Steen, Kalk eller andet saadant, som han haver i sin Gaard eller sit Huus, til Stadens Nytte, da skal han være det følgagtig for fuld Betaling; vil han ikke, da skal han miste det, som blev begjært, uden Betaling.

Hvo som bliver overbeviist om, at han agter og tragter efter i Ord eller Gjerning at forraabe Kongen af Danmark, Kjøbenhavns Slot eller Byen, han skal lide saadan Dom og Ret, som Forræderen bør at lide.

Hvilken Raadmand, som aabenbarer hemmelige Raad og Grinder, Kongen, Staden eller dem begge til Skade, han skal miste sin Hals, og hans Hovedblod skal være forfalden til Kongen.

Samme Dom skal den lide, som hjælper eller huser Nogen, der har noget Ondt i Sigte imod Staden, eller agter at forraade den, og som er vidende om, at han vil gjøre slikt.

Det er haardeligt forbudt at holde nogen Forsamling i Vhen, det maa være hvorfor det vil, undtagen med Fogeden, Borgermester og Raads Biden og Willie; hvo som gjør det og er Hovedmand derfor, han skal miste sit Hoved, og hans Hovedblod skal være forfalden til Kongen, og alle de Andre, som har været i saadan Forsamling, skal bøde hver til Kongen 20 Mark og til Staden 20 Mark. Men hvis Nogen af Almuen har noget at klage, skal han anmeldte sig for Fogeden, Borgermestere og Raad, som bør at staffe ham Ret.

Ingen Borger eller udenbys Mand maa bære Vaaben længere end til han kommer i Herberge; hvo som gjør det, han skal miste det Vaaben han bær. Hænder der ham nogen Skade derved, at han ikke vil aflægge sit Vaaben, da maa han lide den Skade, uden nogen Erstatning.

Hvo som kjøber noget, og der kommer en af Kongens Betjente idetsamme og vil have det til Kongens Rytte, da skal han afstaae Kjøbet, og Kongens Betjentere tager og betaler det.

Hvo som er født i Kjøbenhavn, og har lært noget Haandværk, som han vil blive ved, og ernære sig med, saasom Skomagerarbeide, Garverarbeide, Smedearbeide, Stræderarbeide og andre deslige, da skal han ei give mere end een Dre Penge, naar han kommer i Amtet. Men hvilken af saadanne Haand-

værksmænd, som vil være Borger og ei er født i Kjøbenhavn, han skal give ligesaa meget ved sin Indtrædelse i Amtet, som han giver for sit Borgerskab.

Ligger der nogen særdeles Udbredsel eller Lynge paa Staden af Kongen, Borgermestere og Raad, da skal Ingen give mere dertil, end som hans Formue strækker til.

Hvo som falder en Anden ind i hans Kjøb, han skal give ham 3 Mark, Kongen 3 Mark og Staden 3 Mark.

Hvilken Bager, som ikke vil holde Fogedens, Borgermesternes og Raadets Anordning med at bage Brød, som Korret gjælder, og bager mere Brød end Anordningen tilholder, han skal første Gang, naar han bliver anklaget derfor, miste alt sit Brød, som han da haver, og skal det sendes til Sanct Georg og Helliggjæstes Huus; skeer det anden Gang, da har han forbrudt Brødet og 3 Mark, og tredje Gang ligesaameget, men fjerde Gang 40 Mark tilligemed Brødet, Halvdelen af Pengene til Kongen og den anden Halvdeel til Staden, og skal desuden Bageren være sit Borgerskab saa nær for sin Ulydighed, som Borgermestere og Raad finde for godt. Ligesaa skal forholdes med Bryggere, Skomagere, Smede og Skrædere.

Hvo som bryder Fred i Kjøbenhavn, naar Kongen er der, han skal bøde 40 Mark til ham, som har lidt Skaden, 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Staden, og desuden udstaa al den Straf, som han med Ret bør at udstaa.

Hvo som udgiver sig for en Raadmand i Kjøbenhavn og ikke, som det sig bør, er anordnet dertil af Borgermester og Raad, han skal miste sin Hals, og hans Hovedblod skal være forfalden til Kongen.

De Sager, som begyndes i Kjøbenhavn, og endes for

Fogeden, Borgermestere og Raad efter deres Stadsret, som Kongen har givet dem, den Dom skal blive ved Magt. Hvo som gjør Indsigelse herimod, han har forbrudt sin Hovedblod til Kongen og Staden, undtagen Nogen af Raadet har dømt Uret, som forekrevet staaer, da skal der omgaaes som Ret er.

Hvad Fogeden, Borgermestere og Raad paalægge Staden til Kongens og Stadens Nytte, det skal staae ved Magt; hvo som gjør derimod, skal bøde 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Staden.

Hvo som stævnes til Tinget, han skal stævnes med Byens Tjenere, og skulle de sige hans Naboer paa begge Sider det; kommer han ei til Tinge, da skal han første Gang give Kongen 6 Ore, anden Gang 12 Ore, tredje Gang 3 Mark og fjerde Gang 40 Mark; Halvdelen til Kongen og Halvdelen til Staden. Sidder han længere overhørig, da er han og hans Hovedblod forfalden til Kongen.

Hvilken Borger i Kjøbenhavn, som reiser bort fra Staden for at udrette sit Grinde, og agter at være borte længere end sex Uger, han skal anordne en Anden i sit Sted, som skal svare og gjøre for ham, hvis der forekommer noget særdeles Tilfælde, som kunde være magtpaaliggende for Kongen og Staden.

Hvo som bryder Kongens og Stadens Laase for Porte eller Slagbom, eller der, hvor der sidder Fanger, han har forbrudt sin Hals, og hans Hovedblod er hjemfalden Kongen og Staden.

Hvo som løsner Planter eller kryber under dem ind eller ud, eller tager de store Stene bort, som ere lagde til Stadens Værn og Behov, han skal bøde 40 Mark; Halvdelen til Kon-

gen og Halvdelen til Staden. Det Samme skal ogsaa den bøde, som fare med sit Skib eller sin Baad over Bommen ved Slottet.

Hvilken Husfrue, som Husbonden fradør, hun skal udvælge sig en Laugværge fjorten Dage efter hans Død, naar Fogeden, Borgermestere og Raad lader hende tilfige derom; gjør hun det ei, da skal hun bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden; haver hun ogsaa Børn efter sin afdøde Husbonde, da skal Fogeden og Borgermesterne vide Børnenes Fædrearv, og hun skal gjøre Forsikring, at Børnenes Midler ikke bliver fortæret og fravendt dem. Det Samme skal ogsaa stee med Børnenes Mødrenearv, naar en Mand's Husfrue bortdør fra ham.

Engen skal have Magt til at kræve sin Hovedblod, medens Fader og Moder lever, uden hvad han kan faae med deres Minde, og med deres gode Villie.

Taber nogen Borgersøn i Dobbelt eller nogen Leeg mere end een Skilling i Penge, da skal den som vinder dog ei beholde mere af ham end en Dre Penge.

Hvo som bedriver Hoer i Kjøbenhavn, enten Mand eller Qvinde, og bliver lovlig stævnet derfor og forbeelt, faa at hun eller han kommer i Band og ikke vil staae Skrifte eller bedre sig som det sig bør og forbliver saaledes i Aar og Dag og kommer i Mobbband, faa skal Manden halsugges, og Qvinden nedgraves levende i Jorden, og deres Hovedblod skal være forbrudt til Kongen og Staden. Den samme Ret er for Somfrutrænkere og andre geistlige Sager, om de sidde overhørige og forblive i Mobbband, hvad der staaer foreskrevet.

Hvis Huus eller Tag bliver nedbrudt eller nedrevet, naar Ibsnød paakommer, da skulle alle de, som boe omkring Ilden,

holde ham stadesløs, efter Fogedens, Borgermesterens og Raads gode Kjendelse.

Hvo som reiser ud af Staden med sin Hustru og sit Gods, og ikke kommer igjen for at boe der inden Aar og Dag, han skal have forbrudt sit Borgerskab og vinde det igjen paany.

Hvo som opholder sig i Staden i sex Uger, og ei tager Borgerkab, han skal bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden, medmindre det skeer med Fogedens og Borgermesterens Bevilling.

Naar Noget finder et Skib, som tilhører en Borger i Kjøbenhavn, drivende uden Styrmand, i Dresund, da skal det ikke holdes for Brag; men den som finder det, skal føre det ind til Kongens Slot, og tage en billig Løn for sin Umage, som gammel Bane har været, at den, som eier Skibet kan faae det igjen.

Hvo som i Staden bliver syg af Spedalskhed, han skal nødes til at begive sig ud i St. Jørgens Huus inden den Tid, som der bliver forelagt ham af Fogeden, Borgermestere og Raad; gjør han det ikke, da maa de føre ham og hans Gods derud paa hans egen Kost og Tæring.

Hvo som i Staden boer paa Kongens Grund, han skal ikke trænges derfra, saalænge han kan og vil yde den Rettighed, som skal gives deraf.

Hvo som beegner Fogeden, Borgermester eller Raad med vreb Hu, Hug og Uqvemsord, han skal bøde til den han beegner ilde 40 Mark, og 40 Mark til Kongen og Staden; men bliver han saaret, da koster det hans Hals. Den samme Ret skal iagttages, naar Stadens Tjenere blive utilbørligt behandlede, naar de ere i Kongens og Stadens Grinde.

Naar Nogen bliver tilfagt at reise i Kongens eller Stadsens Erinde, men bliver hjemme og ikke gjør det, han skal bøde 40 Mark til Kongen og Staden, medmindre han har Borgermesters og Naads særlige Tillabelse dertil, og da skal han sende en Anden i sit Sted.

Hvis noget Skib bliver læt i Øresund, og Eieren vil leie et Skib i Byen til at redde Godsset, da bør Borgermester og Naad staffe ham et Skib for en billig Leie.

De som underholdes i Hellig Geist Huus, maa ikke drive noget Kjøbmandskab, hvo som gjør det, han skal statte med Byen som Borger.

Hvo som kaster Ballast eller anden Omflod i Havnen indenfor Bommen og vester for Steenbroen eller derimellem, han skal bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden.

Hvo som tager Tømmer eller Fjæle af Broen, som hører dertil, han skal bøde 6 Mark, og desuden igjen istandsætte Broen.

Hvo som lader sit Skib gaae igjennem Vindebroen, og Broen falder ned ved hans Uagtsomhed, og derved bliver bestadiget, eller og om noget Skib støder an imod Broen og gjør den Skade, han skal lade Broen istandsætte igjen, og bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden.

Ingen maa stibe Tømmer eller andet svært Gods eller Brænde paa Broen, hvorved den lider Skade under samme Straf. Paa samme Naade skal der forholdes med dem, som lade deres Skibe fortpøie ved Broen.

Det maa ikke være Nogen tilladt at lade Urenlighed fra Gaard, Huus eller Stald ligge paa Gaden udenfor sin Dør eller Gaard længere end tre Dage under Straf af 3 Mark til Kongen og Staden.

Ingen maa have sit Lillohuus nærmere Gaden og sin Naboes Huus end een Alen, og skal det være nedgravet i Jorden, og skal der ingen Udfloed flyde deraf paa Gaden eller i Nabbers Gaarde; hvo som gjør herimod, skal give Kongen 3 Mark, Staden 3 Mark og Naboen 3 Mark til Straf, hvis han klager derover, og desuden skal han opbryde det, som han har bygget nærmere.

Ingen maa bygge sin Nabo for nær med Huus eller Steenbro, uden forsaavidt Fogeden, Borgermestere og Raad synes at være ret og billigt; hvo som gjør herimod skal bøde 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden, og desuden opbryde det, som paa denne Maade er bygget.

Fogeden, Borgermester og Raad haver Fuldmagt til at tage udenbys Mandes Gods i Arrest, naar han er dem eller deres Borgere Noget skyldigt med Rette, indtil de faae deres Betaling, undtagen dem, som ere i Herstabet's Tjeneste.

Efter St. Dionysidag maa enhver Borger frit fiske Silb og ikke give noget derfor, enten naar han seiler ind eller ud.

Slotsofogeden, Borgermestere og Raad haver at udvælge Byfoged, som har været gammel Skik, paa det at ingen Stridighed skal være imellem Slottet og Staden.

Alle Borgere i Kjøbenhavn skal nu og altid være fri for Told i Riget, men paa Stanør, Falster, Malmø, Dragør og alle andre vore Fisserleier, der skulde de give Told fra St. Bartholomæidag og indtil St. Dionysidag.

Ingen maa have sikker Leide i Staden, uden Fogedens, Borgermester og Raads Samtykke; men Kongens Leide gaaer for alle.

Hvo som er kjendt fredløs i Danmark, Sverrig eller Norge, han skal ogsaa være fredløs i Kjøbenhavn, om Noget

saadan findes der, undtagen han kan erhverve sig Fred og Veide af Kongen.

Hvo som antreffes med falsk Mlen, Vægt, Stjæppe, Pund, Wismer eller noget Andet saadant, han skal derfor første Gang betale 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Staden, anden Gang 6 Mark til enhver af dem, tredje Gang haver han forbrudt sin Hovedlod, og han skal desuden rømme Staden.

Raadet skal have et Huus, hvori de skulle have deres Pund- og Skaalvægt og gjøre enhver Mand Ret dermed, og Indkomsten deraf hører Raadet til, som det af Arildstid har været.

Vi haver af vor synderlige Gunst og Raade forundt vore Borgermestere og Raad i Kjøbenhavn, at være fri for deres aarlige Skatter, for deres Umage og tro Tjeneste, undtagen andre Tjenester, som de os tillige med Staden ere pligtige.

Døer nogen Mand, Svend eller Qvinde i Kjøbenhavn uden Arvinger her i Staden eller her i Landet, som ere her nær bosiddende, da skal Raadet i Fogedens Nærværelse og med hans Vidende tage hans Gods i Forvaring saalænge, til de rette Arvinger inden Aar og Dag komme med godt og rigtigt Deviis; da skal deres Gods overgives dem frit og uhindret i Fogedens Nærværelse, og Arvingerne skal, om de boer i Riget, give Kongen 3 Mark; er de bosiddende udenfor Riget, da skal de give Kongen 3 Mark, som ovenfor meldt og Raadet den tiende Penge; men, hvis ingen Arvinger findes inden Aar og Dag, da er Kongen hans Arving, og Godset skal overantvordes Kongens Foged, eller hvem Kongen vil unde det, dog beholder Raadet deraf, som ovenfor er meldt, den tiende Penge.

Sjette Capitel, om dem som forbrøder og forseer sig
eller lever utilbørlig.

For det første, naar Nogen i hvo han end maa være, imod al Ret bliver slaget, stødt eller draget i Staden, af en Indvaaner sammesteds eller af en udenbyes Mand, da skulle de næste Naboer, hvis de erfarer det, det maa faa være om Dagen eller om Natten, enten Kloffen slaaer eller ikke slaaer, strax løbe til og redde den som steer Uret; findes Nogen som veed det og dog ikke vil redde, han skal bøde 10 Mark; Halvdelen til Kongen og Halvdelen til Staden.

Hvo som bliver dømt til at give Straf, han skal først betale den, som har lidt Skaden, og dernæst bøde til Kongen og Staden efter Sagens Beskaffenhed, som den er stor eller lille til.

Naar man mærker, at der er nogen Fare eller Forræderi paa Færde angaaende Kjøbenhavns Slot ude eller inde, da skulle Borgerne strax paa Timen være færdige med deres Vaaben til at undsætte Slottet med al Magt, og at redde Kongens Slot; findes der Nogen, som er før og frist, og ikke gjør det, han har forbrudt sin halve Hovedlod til Kongen og Staden. Det samme skal Slotsfogeden gjøre mod Staden med sine Folk, om Staden behøver det, dog saaledes, at han bevarer Slottet, som er ham magtpaaliggende.

Naar en Borger truer eller undsigter Nogen, og ikke vil lade Retten have sin Gang, han skal stille Borgen og Sikkerhed for, at han hverken selv eller ved Andre, skal og vil tilføie ham nogen Skade. Vil han ikke stille Borgen, da skal han sættes i Stadsaresthuus saalænge, indtil han faaer bedre betænkt sig, dersom det ellers bliver klaget for Fogeden og Borgermester.

Naar Nogen forbryder og forseer sig i Staden og undkommer ustraffet, da skal hans Navn indskrives i Stadens Bog og blive staaende deri saalænge, indtil han har udstaaet Straffen for sin Gjerning; bliver han paagreben, da skal han straffes efter sin Forseelses Bestaaffenhed, som Forseelsen er stor eller lille til.

Intet Testamente skal gjælde, førend den Døttdødes Gjæld, som med Ret bør at betales, bliver betalt.

Den som ihjelslaaer nogen Mand eller Kvinde i Staden, han skal lade Liv for Liv, naar han end og paagribes.

Naar En af vred Hu saarer Nogen med en Kaarde, Kniv eller andet Vaaben, han skal bøde 6 Mark for et Drefigen til den som fik Drefignet, og for tre Drefigen skal han bøde 12 Mark, desuden til Kongen og Staden hver ligesaameget. Men er Saaret dybt eller stort, da skal han bøde efter Dommens Sigelse.

Dersom den Saarede faaer Ryder ved Saar eller Slag, da skal det vurderes af Fogeden, Borgermesteren og Raad, og derfor bødes efter deres Sigelse.

Naar et dumt og daarligt Menneſte forseer sig, og ikke har Noget at bøde med, da skal det straffes og pines efter Forseelsen af Fogeden, Borgermestere og Raad.

Hvo som hugger Haand eller Fod af Nogen, eller stifter Ens Dødie ud med vred Hu eller med Forsæt, han har forbrudt sin Hals, og til Kongen sin Hovedblod.

Naar Nogen slaaer en Anden med Stok, Stene, Kølle eller Been, saa at han ei bliver saaret eller lemlæstet, han skal bøde til ham, som fik Skaden 6 Mark, og til Kongen og Staden 3 Mark til hver.

Naar Nogen bliver saaledes begejnet med Slag, at han

maa lade sig bære hjem, da skal han, som har gjort det, bøde 40 Mark til ham, som fik Skaden, og til Kongen og Staden 20 Mark til hver.

Naar Nogen giver en Anden Næsestiber, drager ham i hans Haar, griber ham ilde om Næse eller Kind eller andetsteds paa hans Liv, river hans Klæder sønder med Hænder, Kaarde eller Kniv, eller kaster ham omkuld med vred Hu, han skal bøde til ham, som fik Skaden 3 Mark, og til Kongen og Staden hver deres 3 Mark.

Naar Nogen i Dobbelt eller Spil faaer Hug eller Drefigen af den, han dobler med, da skal han, som giver Hug Intet bøde til den, som faaer Hug, men til Kongen og Staden efter sin Forseelse. Bliver Nogen ihjelslagen i Dobbelspil, han skal begraves under Galgen, og den, som ihjelslog ham, skal miste sit Liv.

Hvo som gaaer ind i en anden Mands Huus eller Gaard med frit Forsæt og slaaer Huusbonden, Hustru, Nogen af deres Tjenestefolk, eller Nogen af dem, som opholde sig i Huset, han skal miste sin Hals, og haver forbrudt sin Hovedlod til Kongen.

Hvo som skyder i nogen Mands Huus eller Gaard med en Armbrøst eller Spyd, eller ogsaa kaster Dye, Steen eller Baaben, som han vil skabe Folk med, og Nogen derved bliver beskadiget eller dræbt, da er det halsløs Gjerning. Den samme Ret er ogsaa, om Nogen bliver saaret eller ihjelslaget i sit eget Skib.

Naar Nogen støder en Anden i Vandet med Forsæt og vred Hu, da skal han bøde 6 Mark til ham, og til Kongen og Staden hver ligesaameget.

Hvo som griber eller hindrer nogen Udaadsmand i hans

Flugt og leverer ham i Fogedens Haand, han skal have en Deel af Straffebøden for sin Umage, og det saameget, som Borgermester og Raad tykkes, at ham bør tillægges.

Hvo som bryder Markfred, paa den Dag Marked holdes, han skal bøde til den, som leed Skaden 40 Mark, og til Kongen og Staden hver ligesaameget, og saadan Fred skal vare fra Solens Dpgang til Solens Nedgang.

Alle de Tyve, som blive paagrebne i Staden, skal forblive i Fogedens Forvaring indtil den første Tingdag, og skal Fogeden derfor have fire Penge af hver Familie (Mandskab), som boer i Kjøbenhavn.

Naar en Gjæst eller udenbys Mand griber sin Thy i Kjøbenhavn, da maa han lade ham rette og selv udvælge Dommeren der; vil han føre ham med sig, da kan han ogsaa gjøre det, dog med Fogedens og Raadets Tilladelse, og da maa han føre ham hen, hvor han lystet.

Hvo som bliver overbeviist om, at han om Natten har forsætlig slaaet Kongens og Stadens Vægtene, han har forbrudt sit Liv og til Kongen sin Hovedblod. Men kan det ei overbevises ham, og man dog har en ond Tanke til ham derom, da skal han værge sig med tolv Mænds Gød.

Slaaer Vægteren Nogen uden Marsag, da skal han lide samme Straf.

Naar en Vægter antræffer Nogen paa Gaden, efterat Kloffen er slagen ni, da skal han lede ham til sit Herberge, men har han ingen Herberge, da skal han stille Vorgen, eller ogsaa sættes i Stadens Aresthuus indtil om Morgenen, og skal da gjøre Regnskab for sig, hvorfor han gif saa tilbøg paa Gaden.

Naar der ringes paa Vagt om Aftenen, da skulle alle

Vægterne være paa deres Sted, og enhver passe paa sin Vagt indtil om Morgenen, naar der igjen bliver ringet af Vagt, og da skulle Portnerne komme til Portene, og vare derpaa indtil om Aftenen, da de blive tillukkede. Hvo som ikke gjør det, og findes sovende, han skal bøde 3 Mark til Staden, men er der Fjender for Staden, da skal han give 40 Mark til Kongen og 40 Mark til Staden.

Naar en Karl eller Mand voldtager en Qvinde eller Jomfru i Staden, da skal han miste sin Hals.

Naar Nogen i Hastighed eller Drukkenstab udskjelder en Anden for Skjelm eller noget Andet saadant, da skal han bøde 3 Mark til ham, som han udskjelble, og til Kongen og Staden hver ligesaameget.

Kalder nogen Mand eller Qvinde en Dannemand, Qvinde eller Møe uskyldig en Thy, Forræder eller noget Andet, som gjælde hans Ære, og ikke kan bevise det, han skal bøde to Gange 40 Mark til den, som han udskjelbte, og gjøre ham Afbigt, og desuden give Kongen 40 Mark og Staden ligesaameget. Kan han ikke give det, da skal han kagstryges, eller ogsaa forene sig med Fogeden, Borgermestere og Raad, hvordan han bedst kan, at han kan blive fri for Raget.

Naar, som før er meldt, den udskjelbte Mand eller Qvinde er aabenbar berhygtet for saadan Sag, og han ei kan bevise det, da skal han bøde til saadanne berhygtede Folk 3 Mark, og til Kongen og Staden hver deres ligesaameget saalænge indtil han eller hun som er udskjelbt, har lovlig fralagt sig den Sag og viist at det er Løgn. Gjør Nogen det derefter, da skal han eller hun lide ovenmeldte Straf.

Naar en ond Qvinde ilde eftertaler nogen Dannemand eller Danneqvinde og ingenlunde kan bevise det, da skal hun

straffes paa Raaget og siden bære Steen af By, og desuden skal hendes Guds være forfaldet til Kongen.

Alle disse forbemeldte Artikler have vi naadigst forundt og givet forbemeldte vor elskelige Borgermestere, Raad, Borgere og Menighed i Kjøbenhavn, paa det at vor Kjøbstad derved kan forbedres. Dog ville vi have Fuldmagt til at forbedre og at formindre, eftersom vi eragter det at være raadsomt. Thi forbyde vi Alle, ihvo de monne være, — særdeles vore Fogeder og Amtmænd, forbemeldte vore Borgermestere, Raad, Borgere og Menighed eller Nogen af dem, — imod den vor Gunst og Raade at hindre eller hindre lade eller i nogen Maade at forurette under vor Kongelige Hævn og Brede.

Givet paa vort Slot i Kjøbenhavn Aar 1443 paa St. Calixti Paves og Martyrers Dag, under vort majestætiske Insegle, i vor Regjerings fjerde Aar i Danmark, tredie Aar i Sverrig, og andet Aar i Norge*).

Kjøbenhavn har ofte været Gjenstand for fjendtlige Overfald; den blev saaledes, som forhen omtalt, 1259 indtaget af Benderne efter Slaget ved Næstved. 1306 foretog de Norste, skjøndt uden Held, et Angreb paa Staden, og 1362 blev baade Byen og Slottet indtaget af de forenede Hbækkere og Holstenere, ved hvilken Leilighed Slottet blev ødelagt og Byen plyndret. Samme Medfart leed Staden 1368 af Valdemar Atterdags forenede Fjender. Aar 1428 angrebes Staden igjen

*) Det Karakteristiske ved den ældre Stil er saavidt muligt bibeholdt i denne Stadsret.

1. H. M. K. A. S. Saml.

Carl Ottos lith. Inst.

Kjøbenhavn under Beleiringen 1535 - 1536.
Seet fra Solbjerg Mærk.

af en bethdelig hanseatisk Krigsstyrke, men dette Angreb blev i Kongens Fraværelse afflaaet af Borgerne under Anførsel af Dronning Philippa. Fra 10de Juni 1523 til 6te Januar 1524 blev Staden, der standhaftig var bleven den ullykkelige Kong Christian den Anden tro, beleiret af Frederik den Første, medens den fra Sø siden indesluttedes af en lybsk Flaade. Denne Beleiring endtes omsider ved en Capitulation, hvorved Frederik den Første kom i Besiddelse af Staden; men da Kjøbenhavn igjen 10 Aar senere sluttede sig til Christian den Andens Parti, maatte den atter udholde eet Aars Beleiring, indtil den endelig, udhungret til det Yderste, overgav sig til Kong Christian den Tredie den 29de Juli 1536.

Ved alle disse Leiligheder have Seierherrene dog havt deres Grunde for ikke at lægge den opblomstrende Stad aldeles øde; anderledes forholdt det sig derimod ved en anden Begivenhed, hvorved det blev forbeholdt Kjøbenhavn at sætte sig et saameget mere betydningsfuldt Minde, som hele Rigets Skjæbne var lagt i dens Haand.

Da nemlig den svenske Helt Kong Carl den Tiende Gustav, efter at have fortrydt sin Fredslutning, pludseligt og uventet viste sig med sin fortrinlige og seiervante Hær for Kjøbenhavn i Sommeren 1658 for dermed at angribe Staden, der tildeels var omgiven af kun halvfærdige Forsvarsværker uden Brystværn, og saa godt som ganske blottet for Tropper, besluttede Indbyggerne af alle Stænder, saavel Mænd som Qvinder, ansørte af deres heltemodige Konge og opmuntrede af deres høimodige Dronning, at forsvare deres By til det Yderste. Dette gjorde de saa vel, at den svenske Konge omsider besluttede en Hovedstorm, efter iforveien at have forsøgt at trætte Besætningen ved ofte gjentagne Skinangreb.

Denne Hovedstorm blev med yderste Kraft forsøgt Natten imellem den 11te og 12te Februar 1659. Hvor heltemodigt de friggvante Skarer endog trængte frem, bleve de overalt standhaftigt afviste af Forsvarerne, saa det ikke blev Tjenden muligt at fæste Fod paa Volden. Stormen blev afflaaet, den svenske Konge maatte beklage Tabet af en Mængde Tappre, hvoriblandt ikke faa af hans bedste Officerer, og han blev tvungen til at forandre Beleiringen til en Blokade i større Afstand fra Staden, hvilken Blokade endelig hævedes ved Fredslutningen til Kjøbenhavn den 27de Mai 1660. Som Belønning for denne ubviste Trost og Tapperhed, skænkede Kong Frederik den Tredie Staden Koeskilde Lehn, desuden de herlige Privilegier af 24de Juni 1661, samt et nyt Vaaben, af hvilket en Tegning i Træsnit findes vedføjet de trykte Forordninger for hiint Nar. Dette Vaaben forestiller i Sølsfeldt tre Taarne over et oprørt Vand; i en aaben Port paa det midterste Taarn sees en Kriger med draget Sværd, ovenover Porten er Frederik den Tredies Navneskiffer anbragt, og paa Taarnets Spir en Halvmaane. De tvende ydre Taarne ere mindre end det midterste, og paa deres Spir findes anbragte tvende Stjerner*). Skjoldholderne ere tvende opreiststaaende Løver, der hvile paa en Fod, dannet af Krigsattributer, og ovenover Skjoldet ere anbragte trende Hjelme, hvoraf den midterste bærer en aaben Krone, medens

*) Stadens tidligere, forskjellige Vaaben have steds fremviist en Fæstning med trende Taarne, dog uden Spir, samt paa den ene Side af det midterste og største Taarn en Halvmaane, og paa den anden Side en Stjerne; denne Halvmaane og denne Stjerne skal hidrøre fra Biskop Peter Bang af Koeskilde, der førte et lignende Vaaben. See Traps stat. top. Beskrivelse af Danmark, 1ste Hefte, Pag. 62.

de tvende andre bæere, den ene fem *Estandarter*, og den anden fem *Faner*; alle forsynede med *Dannebroge* i det øverste *Hjørne*.

Aar 1700 truedes *Kjøbenhavn* atter af nye *Farer*, idet nemlig den 20de *October* ovennævnte *Aar*, en forenet *engelsk*, *hollandsk* og *svensk Flaade* begyndte et *Bombardement* paa *Staden*; *Byen* blev dog denne *Gang* frelst formedelst *Freden* til *Travendal*.

Endelig blev *Staden*, som før omtalt, bombarderet af de *Engelske* 1807.

Foruden af disse *Ulykker* har *Kjøbenhavn* ofte været hjem-
søgt af *Pest*, saaledes i *Aarene* fra 1511 til 1654 ikke mindre
end nitten *Gange*, og 1711 bortrev den der 22,500 *Mennesker*.
Efter denne *Tid* var *Pest* ukjendt i *Landet* i henved halvandet
hundrede *Aar*, og man følte sig i saa *Henseende* tryk, indtil
Choleraen den 12te *Juni* 1853 udbrød i *Kjøbenhavn* og ved-
varede indtil den 1ste *October* samme *Aar*, i hvilket *Tidsløb*
den bortrev der ca. 4,700 *Mennesker*.

Staden og dens Forstæder, med Undtagelse af Citabellet Frederikshavn og Stadens Fæstningsværker samt Marinens Etablissementer paa Holmene, inddeles med Hensyn til Municipalforfatningen osv. i fjorten Qvarterer, af hvilke Forstæderne indtage de to. Man seer af Stadens Fordebog for Aar 1496, at den var inddeelt i fire „Kodermaal“, nemlig Østre, Vestre, Nørre og Rjødningere Kodermaal, og det er sikkert denne Stadens Inddeling i fire Dele, der er Oprindelsen til den senere Qvarteerinddeling, som saaledes er temmelig gammel. I Tidens Løb have disse Qvarterers Grændser ofte været forandrede, saaledes f. Ex. ifølge Placat af 3die Juni 1771, og dette Aar blev det tillige befalet, at Matriculnumrene skulle paamales Husene, ligesom ogsaa Gadernes Navne skulle males med Oliefarve paa alle Gadehjørner.

Udbranden 1795 forarsagede mange Forandringer med Hensyn til Gader osv., og derfor bleve nye Matriculeringsregistre forfattede, og en ny Inddeling og Omnummerering foretaget ifølge Placat af 25de Marts 1807. Paa Grund af den stærkt tiltagende Folkemængde i Forbindelse med den Omstændighed, at Demarcationslinien ved Lov af 6te Januar

1852 blev flyttet meget nær ind imod Fæstningen, og da tillige mange Byggegrænse, navnlig udenfor Stadens Bolde, i den Grad vare blevne udfyldte, at man kun med Vanskelighed kunde finde sig tilrette i de enkelte Nummeres mange Vittraer, blev endelig 1859 fastsat, at Eiendommene i hver Gade for sig skulde forsynes med paamalede Løbenummere foruden Matrikelsnummerne, saaledes at alle lige Nummere anbragtes paa høire og alle ulige paa venstre Side af Gaden fra Kongensnystov at regne.

Stadens Qvarterer benævnes Strand-, Frimands-, Snaarens-, Vester-, Nørre-, Klædebo-, Rosenborg-, Kjøbmager-, Øster-, St. Anna Øster-, St. Anna Vester- og Christianshavns Qvarter, samt Udenbys Klædebo Qvarter eller Øster- og Nørrebro og Udenbys Vester Qvarter eller Vesterbro.

Da denne Inddelingsmaade frembyder en beqvem Oversigt over Staden, skal den her følges ved den specielle Beskrivelse.

I. Strand-Qvarter.

Dette Qvarter, der har sit Navn deraf, at det er beliggende omkring den gamle Strand, begrænses af den søndre Side af Amagertov og Bimmelskafte fra Hjørnet af Højbroplads til Hystenstræde, den østlige Side af Hystenstræde og Naboløs til Gammelstrand, Gammelstrand til Højbroplads, den vestlige Side af denne til Udgangspunktet Hjørnet af Amagertov. Endvidere indbefattes under dette Qvarter hele Slotsholmen med Alt, hvad derpaa er bygget. Qvarteret indbefatter saaledes foruden nævnte Andeel af de anførte Gader,

endvidere Læderstræde, desuden paa Slotsholmen Tøihuusgade, under Børsen, Nybørs og bag Børsen.

Hyad Amagertov og Vimmelfastet angaaer, da disse disse nærmere blive omtalte under Frimands Dvarteer, hvori de ere beliggende i deres fulde Udstrækning.

Hjfskenstræde skal være en af Stadens ældste Gader, og ifølge Traditionen have faaet sit Navn af de smaa Huse eller Kramboder (Häuschen), som de thdsste Ubliggere opstode i denne Gade. Disse thdsste Ubliggere eller Kræmmere kaldtes af Befolkningen herhjemme „Pebersvende“*), fordi de fortrinnsviis forhandlede Peber og andre Krydderier, og da disse Folk ifølge deres Instruxer ikke turde indtræde i Ægteskab, men skulde vedblive at være Karle, greb Almuen denne Benævnelse „Pebersvend“ for dermed at betegne Enhver, som maatte henleve deres Dage ugifte. Ligeledes skal Traditionen have opbevaret Erindringen om hine „Häuschen eller Kræmmerhuse“, som de kaldtes af Almuen (hvilke Kræmmerhuse om Sommeren ofte kun bestode i hvide, pyramidalste Værrædstelte), i den nuværende Benævnelse paa de smaa pyramidalste Emballager („Kræmmerhuse“), i hvilke isærdeleshed Urtekammerne endnu pleie at indpaffe deres solgte Specierier.

Har 1480 finder man, at Raadmand Esbern Jepsen Skrivar, (senere Borgermester, den samme som, hvad senere skal omtales, 1491 gjennede Professorerne ud af det af disse laante Raadhuus, nu Distregarden paa Nørregade), har ført Proces med Vor Frue Kirkes Geistlighed om en Vod, beliggende i „gamle Hjfskenstræde“**). 1519 omtales „Lasse Winners

*) I Forordningen af 11te December 1685 nævnes endnu for Norges Bedkommende „Strandsidder og Pebersvende“.

***) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 56.

Stræde, som nu kaldes gamle Hystenstræde", og i et andet Document fra samme Aar omtales Lasse Winners Stræde som „thet strædhæ, som løffuer fran fiste torwet oc neder till weger hysfeth". Da „Laurens Winnere" allerede forekommer 1398 og endnu 1428 som Raadmand i Kjøbenhavn*), tyder dette paa, at nævnte Gade samtidigt har været kaldet Hystenstræde efter Smaahusene og Lasse Winners Stræde efter Laurens Winnere, men man seer tillige, at man ikke maa henseføre Lasse Winners Stræde til nuværende Lavendelstræde som Pontoppidan gjør i Orig. Hafn. At disse Kræmmerboder i Almindelighed have været opsatte udenfor Husene, fremgaaer noksom af Forordningen af 8de Marts 1665 (Punct 5), hvori det hedder: „Oc effter som befindis, foruden offven antegnede Gader, andre smaa Stræder at være meget sneffre saa som Kloster-, Hysten- oc andre Stræder, og derfor ved Boders og Skuurs Afbrydelse behøffver nogen Forvidelse, som exactis uden stor Affbreck for de Bedkommende at kunde stee, Da ville vi Raadigt, at Ds Elstel. Præsident, Borgermestere og Raad her i Staden skulde derudiinden til Kjørselens Fornødenhed, anordne og forandre, som forsvarligt, bedst og fornøden fand exactis".

Paa Hjørnet af Amagertorv og Hystenstræde, hvor nu Løveapotheket er, laa forðum det tydske Kjøbmandscompagnies Gildehuus. Dette tydske Compagni eller Broderskab blev oprettet i Slutningen af det tolvte Aarhundrede**) under Navn af „Hilgen Drevaltcheists Gilde odder Broderschapp der Düdschen Kumpanhe to Copenhauen". Compagnibrø-

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 178.

**) Jonges Kjøbenhavns Beskrivelse Pag. 404.

brene havde deres egne Love, men de skulde vælge deres O=dermænd med Stadsmyndighedernes Samtykke (see Christ. af Baierns Stadsret 1ste Cap.). Ved Christian den Førstes Brev af 1526 forbydes det imidlertid de tydske Borgere og Kjøbmænd, der vare bosatte i Kjøbenhavn, at holde dette særlige Compagni med egne Odbermænd, hvorimod de Tydske, som vare ugifte (Pebersvendene) kunde beholde deres Compagnie om de vilde; derimod skulde de tydske Borgere og Kjøbmænd, som vilde indtræde i noget Compagni eller Broderskab, indtræde i det danske Compagni. Kort Tid derefter, nemlig i Frederik den Andens Tid, seer man det forðums Compagnihuus bliver nævnet som Arkeliegaard (Tøihuus) iblandt de skattefrie Gaarde, og da man tillige veed, at Kongen paa den Tid havde tvende Tøihuse her i Staden, nemlig et „gammelt Tøihuus“ inellem Bremerholm og St. Nicolai Kirke, og et nyere anlagt 1558 omtrent paa samme Sted, hvor nuværende Tøihuus er, saa formoder man, at den ovennævnte Arkeliegaard maa have været Borgerstabets Tøihuus, hvori Stadens Skjts opbevaredes, hvilket de selv havde ladet støbe og fremdeles vedligeholdt.

Naboløs er Navnet paa den lille Gade, der løber i Flugt med Hystenstræde fra Læderstræde til Gammelstrand; denne Gade, der bestod af lutter Baghuse med Undtagelse af Hjørnehuset ved Gammelstrand, (hvilket Huus særligt kaldtes Naboløs), kaldte Refen Naboløsstræde. Ved ovennævnte Hjørnehuus standfodes Ilden 1728 paa denne Kant af Byen (see Reisers Ildbrandsghistorie).

Gammelstrand er Navnet paa den Gade, der løber langs med Kanalen af samme Navn, hvilken Gade, strækkende sig fra Naboløs til Høibroplads, tjener fortiden Staden til Fiske-

torv og kaldtes tidligere „ved Stranden“. I Forordningen af 27de Februar 1683 blev det paa Grund af Gaden store Brede tilladt Beboerne af Husene ved Stranden, fra Veierhuset til Holmens Bro, undtagelsesviis at bibeholde deres tilhængede Skure og Boder. Indtil for faa Aar siden laa ved Gammelstrand Staden Veierhuus, en høi grundmuret Bathuusbygning, der paa Communens Regning var opført paa Pæle i Stranden omtrent Aar 1581 af Rigschoomester Walkendorf; hertil sluttede sig en lille eenetages Bygning, der tjente Bramlauget til Contoir. Paa den anden Side af Veierhuset laa en Række murede Slagterboder, hvilke samtlige Bygninger bleve nedrevne for faa Aar siden, for at forfjønne Pladsen.

Gammelstrand var indtil Udebranden 1795 forbunden med Læderstrædet ved en smal Gyde, der af Resen kaldes Nissestræde, og i det forrige Aarhundrede heed Nissegang; den var beliggende imellem daværende Matr. Nr. 7 og 8 ved Gammelstrand og Matr. Nr. 8 og 23 i Læderstræde. Den aflaaede Gjennemgang fra Matr. Nr. 7 ved Gammelstrand til Matr. Nr. 24 i Læderstrædet er formodentlig Resten af denne Gyde.

Høibroplads, der først er opstaaet efter Udebranden, har sit Navn af den derliggende Høibro. Denne Plads indtoges fordmum af tvende Gader, Høibrostræde og Store Færøestræde. Høibrostrædet's vestre Side danneedes af vestre Side af den nuværende Høibroplads og har, som af det Følgende skal sees, været temmelig smal.

I Forordningen af 8de Marts 1665 hedder det nemlig blandt Andet: „Høibro Stræde først imellem Gjert Braast og Jochum Carnat er ifkun sex Alen imellem Rendestenen, skal

være ni Alen. Christoffer Herforts Gaderværk, hans Vod og Trappe halvanden Alen for bred. Ved Mette Vodis er ikkun rundt sex Alen imellem Kendeftenene og bør Kendeftenen at indtages to Alen. Doctor Mathis Trappe at indtage med Afviseren halvanden Alen. Søffren Laursens Trappe skal indtages halvanden Alen, og Kendeftenen at indflytte. Magnus Prangers Bislag skal indflyttes tre Qvarter og Opstanderne af Skuret ganske bort og fastgjøres oventil med Sern. Thomas Dves Bislag skal indflyttes tre Qvarter og Afviseren eller Hjørnestenen borttages. Den liden Vod bygt til Valger Caudevins Gaard skal ganske afbrydes og borttages, efterdi Strædet sammesteds er paa det smalleste."

Denne Gade var Hovedforbindelsen imellem Kjøbenhavns Slot og Staden, og paa hvilken practist Maade, man paa den Tid befriede de af Hoffet besærkede Gader for, hvad der var stødende for Diet, sees af Følgende. Det hedder nemlig i Forordningen af 10de Januar 1685:

„Og som Vi ved Vore forige allernaadigste udgængne Forordninger have forbudt, at Amagerbønder og Andre ikke maae falholde ædende Varer i Høibrostræde, saasom saadant var usømmeligt i det Stræde, hvor al Fart gaaer igjennem til Vort Slot Kjøbenhavn, og Vi ugjerne maae fornemme, at endnu sammested falholdes i endeel Kjældere abskilligt saltet Mad af Kjøb, Flest og Fisk, samt abskillige andre ringe Varer, som Grøn, Svovlstikker og deslige; saa ville Vi ingenlunde, at saadanne Varer der maae sælges og udhøfres, men de som Kjælberne eie hermed advares, at skaffe samme Folk bort til Paaste førstkommende, og Kjælberne at bruge til Pakhuse.“

Det sees endvidere af Forordningen af 27de Februar 1683, at Høibrostræde hørte til de af Stadens Hovedgader,

hvor Husene til Gaden for Fremtiden kun maatte bygges af Grundmuur paa alle fire Sider og idetmindste to Loftet høie. Den ene af de to Gader, der efter Aldebranden 1795 indtoges af Høibroplads, nemlig Store Færgestræde, løb fra Store Kirkestræde til Stranden. Den østlige Side af nuværende Høibroplads dannede den østlige Side af ovennævnte Gade, idet den vestlige Side gjorde Skjæl for Strand Dvarteer. I Documenter fra Midten af det sextende Aarhundrede nævnes Færgestræde („Feriestræde“), hvilket Navn hidrører fra, at der for Enden af dette Stræde fandtes et Færgested, hvorfra Overfarten foregik over den dengang brede Strand til Slotsholmen. I Færgestræde fandtes i Kong Hanses Regjeringstid mange øde Pladse og Raalhaver, hvilke Kongen overlod de af hans Betjente, der vilde bygge Huse*).

Kæderstræde, der løber i vestlig Retning fra Høibroplads til Compagnistræde og allerede nævnes i Documenter fra 1433 og 1460**), henævnes hos Resen „Leerstræde“. Duntrent midt paa denne Gades søndre Side laa den jødiske Synagoge indtil den blev ødelagt ved Branden 1795.

Slotsholmen, saaledes kaldes den Ø, der omgives af Frederiksholms Kanal, Gammelstrand og Havnen. Denne Ø, der, som Pl. II. viser, oprindeligt bestod af tre forhen omtalte Smaøer***), er for den øvrige Deel fremkommen ved Opfyldning i Havet. Da Valdemar havde stjænket Erkebiskop

*) Konges Kjøbenhavn's Beskrivelse Pag. 401.

**) Orig. Hafn. Pag. 197.

***) Den ene af disse Holme, der var beliggende hvor Thorvaldsens Museum nu er, kaldtes som før omtalt Skarnholmen, og dette Navn beholdt den indtil 3die December 1650, da der udgik aabent Brev om „at den Holm, der tilforn er kaldet Skarnholmen, herefter skal

Absalon Kjøbenhavn, var det den største af disse oprindelige Holme, som Erkebiskoppen udsaae til Plads for sin faste Borg, hvorfra han vilde bekjempe Sørøverne; Saxo har i sin fjortende Bog beskrevet en interessant Episode, knyttende sig til denne Borg, og man benytter derfor Leiligheden til her at gjengive den:

„Da Erkebiskop Absalon efter Fredslutningen ved Eideren i Sommeren 1171 befandt sig paa Hjemreisen i Kong Valdemars Følge, lod han sit Skib lægge til under Stevns Klint, for der paa Strandbredden at opsamle Haandsteen til Brug ved Forsvaret af sin nylig ved Kjøbenhavn anlagte Borg. Da han Dagen efter ankom med sin Ladning til Kjøbenhavn, gik han ned for at bade sig i den paa Borgen indrettede Badstue, og medens han var ifærd hermed, hørte han nogle af sine Folk, som stode udenfor, samtale ivrigt om et Skib, der stod Syd paa. Han formodede strax, det maatte være en Sørøver, forlangte derfor sine Klæder, og skjøndt kun halvt afbadet, begav han sig øieblikkelig paa sit Skib, der laae seilfærdigt i Havnen, blæste paa sit Søhorn for at samle sit Mandskab, og stak ufortøvet i Søen. Foged og Staldmester Niels, formodentlig den Samme, der før er omtalt i Pave Urbans Stadfæstelsesbrev, var ikke seen, men greb fat i et gammelt og læft Skib, som han øste læns og gjorde seilfærdigt i en Hast. Nielses Skib blev roet frem med Aarerne, medens Absalons gik for Seil. Da Sørøverne saae, at Absalons Skib var en langt bedre Seiler end deres, søgte de paa en

kaldes Slotsholmen, og det forbydes alvorligt, at Ingen skal understaa sig samme Plads herefter at kalde Starnholmen“. (Geheimarch. Sjell. Reg.)

snild Maade at flygte, idet de pludselig strøg deres Seil og stræbte at roe op imod Vinden, men, medens de vare ifærd hermed, mødte Niels dem med sit Skib. Sørøvernes Anfører fandt nu paa et nyt Raad, thi da Niels var kommen dem saa nær, at han kunde lægge dem omborde, løbe Røverne ifølge deres Anførers Ordre over i den modsatte Side af Skibet og tyngebe denne saaledes ned, at den anden Side stod høit op og befkærmede som en Muur imod Fjendens Pile. Medens de paa denne Maade opholdte Fjenden længe, søgte de ved mange snilde Vendinger frem og tilbage at komme bort; deres Higen efter at undflye var saa stærk, at de vedbleve at roe, skjøndt Pilene faldt over dem saa tæt som Snee og bleve endog saa siddende i Hænderne, idet de ikke gave sig Tid at tage dem ud. Deres Frygt betog dem i den Grad endog al Følelse, at de ikke fornåm Smerten af deres Saar, ja — Nogle roede endog saa hæftigt, at de bleve siddende døde ved Rorerne, medens Andre med Pile siddende i Ryggen, gjorde sig mere Umage med at roe affted end med at trække Pilene ud. Da Sørøverskibet efter paa den Maade at have kjæmpet i nogen Tid, blev taget, tabte nogle af Besætningen i den Grad Modet, at de styrtede sig i Havet, medens den største Deel maatte lade Livet for de Danstes Sværde. Disse Sidstes Hoveder bleve afhuggede og opsatte udenfor Slottets Vold og paa de samme Stager, hvorpaa kort før nogle af Sjællandsfarerne tilfangetagne Sørøveres Hoveder havde været opstillede. Dette Syn indjog andre Sørøvere stor Skræk, og bidrog ikke lidt til at hæmme deres Streiferier. Da Anføreren for det opbragte Skib, der tilligemed nogle af sine Folk bleve gjorte til Fanger, saae sine Kammeraters blodige Hoveder, og tillige var i den falske Indbildning, at han

skulde komme paa fri Fod igjen, truede han med at gjøre Gjengjæld, hvilket han dog aldrig opnaaede, eftersom han døde i Fængslet.“

Rjøbenhavns Slot, saaledes som det fremstilles paa hofsøiede Prospect, og som det forefandtes indtil det, for at give Plads for et andet, blev nedbrudt af Frederik den Fjerde, var efterhaanden opstaaet paa den Plads, hvor Absalon byggede sin ovennævnte befæstede Borg. Omsat i Nutidens Sprog, skal her efter et samtidsdig Skrift, nemlig Wolf Enc. Reg. Dan., fremsættes en Beskrivelse af dette Slot, saaledes som det saae ud Aar 1654.

„Før de nuværende Bygninger bleve byggede, er Slottet blevet funderet imellem Havnen paa den ene Side og Stranden paa den anden. Dette Slot blev under Christian den Tredie forøget med Kongens og Dronningens Gemakke, Kirken, Borgtuen, desuden store og lange Viinkjældere med mange Værelser ovenover. Alle disse strakte sig fra den øverste Port til Rjøkkenet, hvilket oprindeligt var Absalons Bygning. Da der paa den Tid ingen Kirke var paa Slottet, lod Kongen prædike for sig og sin Dronning i Frue Kirke, og naar det var smukt Veir red Dronningen med sine Somsruer derhen paa deres Gangere, medens Slotsherren samt de andre Hoffolk og Tjenere derimod gik til Nicolai Kirke.

„Det er at formode, at der, fra den Tid Absalon byggede sin Borg og til Kong Christian den Første lod bygge den store Ridderfal*), ikke er foretaget nogen Tilbygning til Slottet. Ovennævnte Ridderfal er bygget der, hvor der paa Gavlens ud imod Staden findes imellem andre Vaabener

*) Fuldført af Kong Hans 1503.

Kongens Navnetræk med Krone over. Ridderfalen (ogsaa kaldet Dandsfalen) er 86 Skridt lang og 40 Skridt bred og fra øverst til nederst tapetseret med kostbart spansk Læder, paa hvilket der er trykt paa blaa Bund Engle, Dyr og Lovværk. Loftet er af Paneelværk og Taal.

„Paa tvende Stene, der ere opreiste ved Trappen til Ridderfalen, er afbildet paa den ene en kronet Konge, og paa den anden en kronet Dronning, samt Aarsallet 1503*), hvoraf man antager, de maae forestille Kong Hans og hans Dronning.

„I Anledning af Christian den Fjerdes Kroning blev 1596 det store Taarn opbygget, dette, (der kaldtes det blaa Taarn), blev tækket med Kobber og forstret med et Spir, ovenover hvilket anbragtes tvende fiint forgyldte Kroner, den ene over den anden**).

„Imellem den omtalte Ridder- eller Dandsfal og Porten er et stort grundmuret Huus, hvor Statholderen og Rigets Raads Forsamlingsfal var i forbuens Tid; nu (1654) findes her

*) Disse Stenbilleder sees nu indmurede i Indgangen til det store kongelige Bibliothek.

***) I Geheimearch. Sjell. Teg. findes et Brev, dateret 8de Juli 1596, til Rentemesteren om at betale Guldslageren, som skal forgylde den Krone, som kommer paa det blaa Taarn, 100 Rd., og Seiermageren, der skal forfærdige Seierværket sammesteds, 20 Rd. paa Gaanden. Af et andet Brev i Geheimearch. Sjell. Teg., dateret 7de Marts 1615, sees, at Henning Abbelsted ansættes ved Kjøbenhavns Slot som Taarnmand med fire Svende. Han skal musficere hver Morgen Kl. 5, Kl. 10, Kl. 5, Kl. 7; han faaer herfor 100 Rd. og Tillæbelse til at spille ved Bryllupper etc. i Byen og andre Steeder i Lehneth. I det blaa Taarn var indrettet Fængselslocaler for Hoffet, og Skjæbnen vilde, at Christian den Fjerdes egen Datter Eleonora Ulfeldt skulde vandsmægte i 23 Aar i et af disse Fængsler.

Kongens Apothek. Her ovenover var forðum det danste og tydske Cancellie, der nu er det skjønne Gemak, hvori Kongen med Rigets Raad holder Ret og Herredag*).

„Dette Gemak er tapetseret med fiint, rødt engelsk Væder og behængt med Portraiter og andre Kunststykke; over Bordet er en Himmel af rødt og guult blomstret Damask, og et Rygstykke af samme Slags hænger bag Kongens Stol ved Bordet, der tilligemed de for Rigets Raad omkringstaaende Stole ligeledes er beklædt med blomstret Damask. Imellem Kongens og Dronningens Gemaker er en anden stor og smuk Sal, tapetseret med rødt engelsk Væder, og i denne findes mange Afbildninger af Churfyrster, Fyrster og andre Herrer i deres gammeldags Dragter. Ved Siden af denne Sal findes et andet lille Gemak, tapetseret med rødt og forgyldt Væder og prydet med kunstige Malerier.

„Sndenfor den omtalte Sal ligger Kongens og Dronningens Gemaker, forfjrede paa det prægtigste. Kongens Gemak, der vender ud til Slotspladsen, er betrukket med herlige, spanske, forgyldte Vædertapeter, der ere prydede med mange Portraiter og andre Kunststykke. Fra dette Gemak har man en livlig Udsigt til Holmen, Flaaden, Børsen og Stranden, og tillige sees de mangfoldige Skibe, der seile frem og tilbage imellem Øster- og Vester-Søen.

„Dronningens Gemak vender ind til Borggaarden, og er, ligesom Kongens, betrukket med Vædertapeter og forfjret med Kunststykke.

*) Aar 1480 den 24de November, sees i Nørdam Pag. 56, at der er holdt Ret „udi wort magh over porten paa wort Slot Kjøbenhaffn“.

Kjøbenhavn Slot i Christian den Vtes Tid.

„Imod Borggaarden ovenover Porten er Dronningens kostbare Smykkelokammer, hvis Herlighed ikke kan beskrives. Inde fra Borggaarden og udenfor dette Smykkelokammers Vinduer seer man tillige et kunstigt Jern Gitterværk (Gardeværk), der er udstafferet med det fineste halvslagne Gulb. Ovenover disse omtalte Gemakker ere for fremmede Fyrster, Potentater og Gesandter adskillige andre Værelser, betrukne med forskjellige farvede, engelske Tapeter.

„Strax udenfor Slottet ligger Raadstuen, hvor Rigets Raad forsamles før de gaae ind paa Slottet for at holde Herredag eller andet Møde. Der findes ogsaa det danske og tyske Cancelli, og ovenover dette Kenteriet, hvor Renteme-steren og de øverste Rentestrivere have Contoirer, ligesom de andre Forretningsmænd deres Localer. Dette smukke grundmurede Huus er tækket med Bly og Stiffersteen*.)“ Saavidt Wolf.

Ovennævnte gamle Slot, der var blevet meget brøstfældigt, blev, som ovenfor bemærket, tildeels nedrevet Aar 1725. Graven blev sløifet, og kun enkelte Mure bleve staaende. Fra 1725—27 blev, paa en uregelmæssig Grund, opført en ny Bygning, der mod Nord var sex Etager høi; men allerede i October 1731 blev denne Bygning igjen nedreven og Grunden ryddet. Paa Slotspladsen, Vest for det nedbrudte Slot, og paa den Plads, der i Tidens Løb var opfyldt, laae endeel private Huse; disse bleve kjøbt og nedbrudte, og Grundene lagte til Slottet. Der hvor Hovedbygningen skulde opføres, blev Pladsen planeret, 9225 Stkr. indtil 24 Alen lange Bøgetræer bleve nedrammede,

*) Omtalte Raadstue og Cancelli ere de Bygninger, som paa hofsøiede Prospect sees at ligge imellem Slottet og Gammelstrands Kanal.

og derpaa muredes Grunden, først med svære Kampesteen og videre med Muursteen. Den 26de Mai 1740 flyttede Kongen ind paa dette Slot*), der destoværre kun stod indtil 1794, idet der den 26de Februar om Middagen udbrød Ild i Arveprindsens Værelser i Nærheden af Hoftheatret. Ilden angreb Kl. 8 om Aftenen Taarnet, Kl. 10 Fløien ud mod Slotspladsen og Kl. 5 næste Morgen var Alt nedbrændt til Grunden, paa Hoftheatret og Staldbygningerne nær.

Slottet stod som Ruin i næsten to Decennier, og det var først 1828, paa Grundlag af de ældre hvælvede Rjælbere og Mure, saavidt opbygget, at det kunde tjene den kongelige Familie til Bolig; men flere Værelser i de øvre Etager ere endnu ikke decorerede**). Paa Slottet har Finantsministeriet for en Deel sine Localer.

Christiansborg Slotskirke blev af Christian den Sjette opbygget som en særskilt Bygning ved Slottets nordre Side, og indviet den 27de November 1740. Efter dens Odelæggelse tilligemed Slottet ved Ildbranden 1794, blev den af Frederik den Sjette paany opført, og forbundet med Slottet ved en lav Mellembygning. Den indviedes paa den tusindaarige Jubelfest for Christendommens Forkyndelse i Danmark den 14de Mai 1826, og Ugedagen derefter, den 21de Mai, blev vor Konge confirmeret her. Kirken, der banner en Rectangel, er smukt udstyret; over Hovedskibet er anbragt en Kuppel i Form

*) Slottet havde i det Væsentligste samme Udstrækning som nu for Tiden, kun at Hovedfacaden, hvor nu Colonaden er, var smykket med et kobbertækt og med Guld forfiredt Taarn, der fra Gesimsen til Spidsen var 50 Alen høit.

***) Om Slottets Indretning etc., see staft. top. Bestr. af Danm. ved Trap, 1ste Hefte, Pag. 38.

af en Halskugle, der paa Midten af det flade Kobbertag bæres af en muret Cylinder.

Kirkens Menighed bestaaer af Hofetaterne, samt det kongelige Theaters og det kongelige Kapels Personaler.

Thorvaldsens Museum ligger tæt Sydvest for Slotskirken paa en Plads, der forhen indtoges af en af Slottets Bygninger, hvilken senere af Artilleriet afbenyttedes til Caserne. Denne Bygning bestaaer af fire Fløie, der indeslutte en lille Gaard, i hvis Midte den store Mester ifølge sit eget Ønske hviler. Musæet er opført i Aarene fra 1839—47 efter Foranstaltning af Kjøbenhavns Commune og tildeels ved offentlig Subskription; Grunden dertil er stænket af Frederik den Sjette.

Løihusgade, der fører fra det store kongelige Bibliotheks Indgang til Prindsensbro, har faaet sit Navn ifølge et Rescript af 4de December 1825; før den Tid benævntes den „Bag Slottet“. Her ligger Løihuset og Staldmestergaarden, bag hvilke findes nogle mindre Bygninger.

Løihuset eller Landetatens Arsenal strækker sig fra Løihusgade i sydostlig Retning ned imod Havnen. Den anseelige Hovedbygning er 1604 opført af Christian den Fjerde; en Deel af den ligger paa samme Plads, hvor der tidligere stod et Løihuus, og Resten paa en i Havnen opfyldt Grund. Pl. II. udviser nemlig, at der før Christian den Fjerdes Tid har staaet (paa samme Plads, som den nordvestlige Deel af nuværende Løihuus indtager) en Løihuusbygning, ca. 70 Alen lang, og forsynet med et Taarn paa samme Sted hvor Løihuustaarnet nu findes; Christian den Fjerde maa derfor enten have ladet denne Bygning nedbrude eller ogsaa paa Grundlag deraf bygget videre. At der virkelig i Midten af det sextende Aarhundrede har

ved Slottet været bygget et Tøihuus, beviser nedenanførte Skrivelse til Slotsherren Peder Gaabste:

„Vor Gunst tilforn. Viid, at som vi have ladet strive dig til om det Tøihuus, som du skulle lade opsætte der for Slottet, da hyde vi dig og ville, at du lader den Vold nedfhyde, som staaer imellem Graven ved Stegerset og Stranden, og der gjør en slet Plads, og naar der er slet gjort, at du siden lader forfare, om samme Tøihuus der kan opsættes. Og dersom det ikke kan tjene til samme Huus, da ere vi tilfunds at vil have det opfat som vor Stald staaer, og om det strækker sig videre end Stalden staaer, da skal det strække sig ned imod Høibaarne Førstindes, vor kjære Hustrues Stald. Desligeste bede vi dig og ville, at naar du haver ladet udsee de Pladser til samme Tøihuus, at Du da strax tilfiger Mester Morten, at han giver sig til os, tagende med sig, en Skabelun paa samme Huus, og paa hvad Sted det bedst kan staa, og om altingest kan berette os Veiligheden etc.

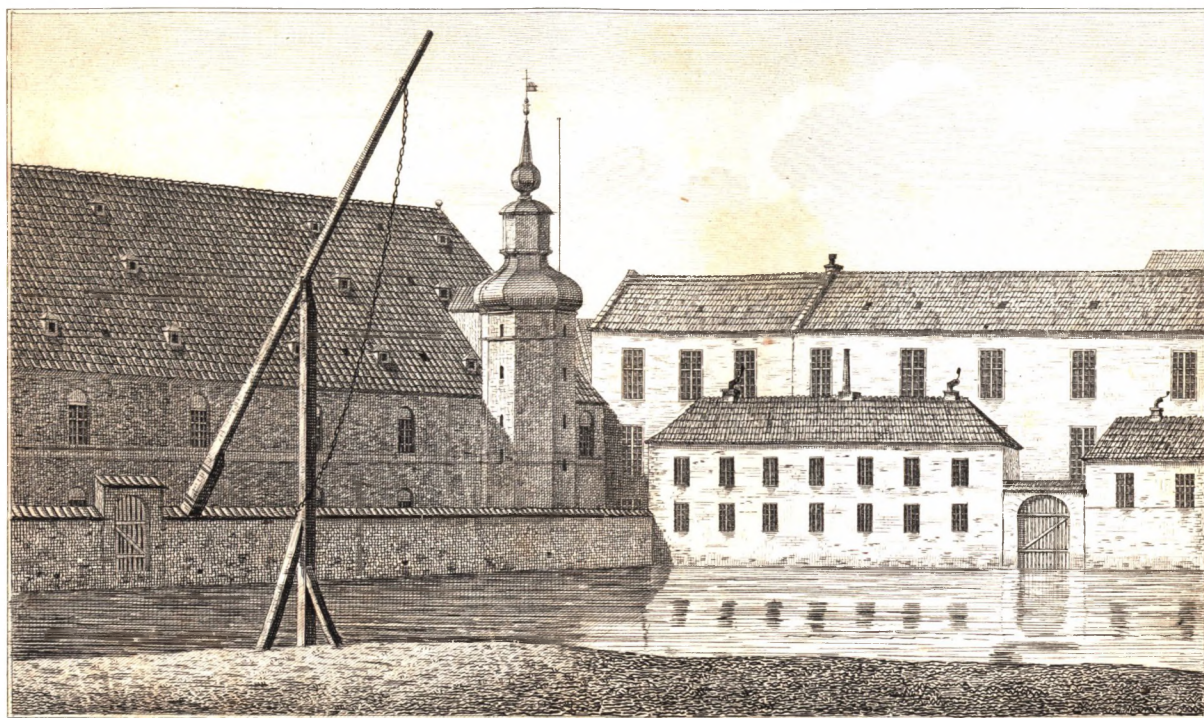
Befalende dig Gud.

Skrevet paa vort Slot Flensborg, Løverbagen efter den Søndag Vætare, Aar 1550.

Christian“ *).

Sammenholder man denne Skrivelse med Pl. II., maa man formode, at der ikke har været Plads til at bygge Tøihuusbygningen i een Rænge, hvorfor man har bygget den i tvende, den ene paa den planerede Plads, og den anden paa den Plads, hvor Kongens Stald stod henimod Dronningens (see Pl. II. D. E. og F.). Den ene Tøihuuslænge har altsaa staaet der, hvor det store kongelige Bibliothek nu er.

*) Orig. Hafn. Pag. 332.

I Pencil af Garholm: Saml

Carl Ottos lith. 1842

Parti af Tothuset og Christian den Fjærdes Havn.

Hele den øvre Deel af Tøihuusbygningen afbrændte 1647 ved en Drengs Uagtsomhed.

Bibliotheksbygningen, hvis Indgang er fra Tøihuusgaden, er beghndt af Frederik den Tredie i 1667 og fuldført efter hans Død 1671, efter at Kongen tildeels ved Erhvervelsen af betydelige private Bogsamlinger først havde grundlagt Bibliotheket paa selve Slottet i Aarene 1651—65. Bygningen er udvidet imod Tøihuusgaden i Aarene 1781—85.

Bag denne Bibliotheksbygning og ned imod Havnen ligger den kongelige Proviantgaard, opført 1604 af Christian den Fjerde paa en af ham i Havet opshldt Grund, og ligesom ovennævnte Tøihuus tilbeels bygget af det Materiale, der indvandt fra de paa samme Tid nedbrudte catholske Kirker og Klosters i Roeskilde. Proviantgaarden har tvende Gange lidt ved Udebrande, nemlig 1626 og senere igjen i Frederik den Fjerdes Tid.

Imellem Proviantgaarden og Tøihuset byggede Christian den Fjerde en Havn, hvori hans bedste Skibe kunde, som i en indelukket Gaard, ligge trygt for alle Vinde. Denne Havn, der skulde erstatte den Deel af Flaadens Leie, som Kongen havde opshldt til Proviantgaarden osv., blev kaldet „Ny Havn“, og dette Navn beholdt den indtil det blev fortrængt derved, at en senere „Ny Havn“ blev anlagt 1673 fra Havnen op imod Kongensnytorv. Nu tjener Christian den Fjerdes Havn til Udfibningsplads for den Proviant, der afhentes af Barkasser til Flaadens Proviantering; Havnen indtager i quadratisk Form omtrent en Tønde Land og har et Indløb af omtrent 44 Alens Brede.

Bag Børsen, saaledes benævnes den Gade, der fra Slotspladsen løber imod Sydost til Havnen, og hvis nordøstlige

Side for en Deel begrændses ved den fra 1620—24 af Christian den Fjerde anlagte Gade, „Børsgraven“. I denne Gade ere Ministeriebygningerne beliggende, hvilke Bygninger bestaae af den saakaldte Cancellibygning, den forrige kongelige Staldmestergaard, den forrige Generalitets- og Commissariats-Collegiums Gaard og det forrige Vercheffe Hotel. Cancellibygningen er opført af Frederik den Fjerde; over Portalen, som vender ud imod Børsen, sees denne Konges Brystbillede med det kongelige Vaaben og de tre Løver hugget i Marmor. Paa Pladsen, som denne Bygning indtager, stod i Slutningen af det sextende Aarhundrede en Stald, (formodentlig den saakaldte Dronningens Stald), samt et Slagtehuus, der var i Forbindelse med den kongelige Vedhave, som strakte sig hen til den Plads, Børsrampen nu indtager (see Pl. II. F. G. og H.)*. I Christian den Fjerdes Tid afløstes disse Bygninger af et Boldhuus, bygget af Tolderen Henrick Møller, den Samme, som ogsaa har bygget en stor Deel andre Bygninger, navnlig Nybørs og Husene bag Børsen. Disse Bygninger og Boldhuset beskrives i Enc. Reg. Dan. saaledes:

„Ved Enden af Børsen har Henrick Møller, hans kongelige Majestæts Tolder i Kjøbenhavn, den Plads indtaget til Vindebroen (som er over Stranden til Christianshavn) at bygge paa, hvilken store lange Plads, han af Grunden har ladet opmure og opfætte paa egen meget store Bekostning, en meget kostelig stor og berømmelig Bygning med Pakhuse, foruden paa samme Rad og Plads andre skønne store og anseelige murede Kjøbmandshuse, med Kjelder under, og hver sit til-

*) See ogsaa Bidrag til Børsens Historie af Lassen, Pag. 11.

hørende Pakhuus ud til Kanalen eller Havnen, (som) bag samme herlige Huse er bygget, at man med Skibe og Pramme kan der anlægge, og dennem losse, og igjen tillade, og det med stor Behændighed og ringe Bekostning eller Umage. Derforden haver og forbermedte Henrick Møller ladet bygge den Plads imellem Børsen og hans Majestæts Provianthuus, hvor han og af Grunden et meget kosteligt muret Huus med skjønne Gemakker har ladet opsætte, og derhos et meget herligt Bolhuus, hvis Vige i Bygning og Overdeel, med Skabelon og Malning, man neppe veed at desligeste at berømme og sige, med en skjøn og hvald Kjælber under, hvor adskilligt slags Drik der tilkjøbs neblægges kan.

Fra Slottet til dette Bolhuus er en Vøngang gjort, for Hans Majestæt og Dronningen, naar de ville forlyste sig hen at see hvo der leger, da er der en Sted, hvor de med Lyft kan staae og sig om see."

Dette Boldhuus maa være opført 1649, thi man seer af et Document, dateret 29de Juli 1648, at „Henrik Møller fik en Plads til derpaa at opbygge et Bolhuus med Værelser derhos; hvorudi Bolmesteren kan have sine Værelser og Kammere til at opvarte og betjene Godtsfolk, saa og et Vertshuus hvorudi fremmede Folk beqvemmelig kan logere“. For at kunne bære Udgifterne blev han fri for al borgerlig Lyngde. Vertshuset fritoges for Accise af en Deel Ol og Viin etc. Bygningerne skulde være opførte det næste Aar*).

Generalitetets- og Commissariats-Collegiums Gaarden, hvor nu Krigsministeriet er, var i Frederik den Fjerdes Tid en fyrstelig Gaard, og stod i Forbindelse med Slottet ved en

*) Seheimearch. Sjell. Reg.

Vøngang bag Cancellibygningen. Den beboedes af Fyrstinde Anna Sophia til Slesvig, der endnu imedens Dronning Lovise levede blev hemmeligt viet til Frederik den Fjerde, og som senere efter Dronning Lovises Død blev Kongens anden Dronning.

Det grevelige Vercheffe Hotel er oprindeligt opbygget af Christian den Sjette til Residens for Hertugen af Württemberg-Dels, men siden blev det kjøbt af Grev Verche og underlagt Stamhuset Verchenborg. Efter derpaa at være eiet af Familien Stampe, blev det ligesom den anden ovennævnte Gaard afhændet til Regjeringen.

Vigeoverfor Ministeriebygningerne og for Enden af Børsgraven ligger Slotsholmsvagt*). I nederste Etage af denne Bygning er indrettet Vagstuer, og i anden Etage har forud været etableret en kongelig Skrædersal, i hvilken Liberierne bleve forfærdigede for de kongelige Pager, Sakaler og Staldfolk osv.

Børsgade og **Nybørs**, ere Navne paa de tvende i een Flugt løbende Gader, der begrænde den nordlige Deel af Bygningerne af samme Navn.

Børsen, en 230 Alen lang og 33 Alen bred Bygning, er opført af Christian den Fjerde paa en opfyldt Plads i Havet. Det er ofte blevet fortalt, at denne Bygning tilforn skulde have staaet i Calmar, og at Christian den Fjerde, efter 1611 at have indtaget denne By, skulde have ladet Bygningen nedbryde og Taarnet, Steenhuggerarbeidet og andet

*) Før Slottet 1725 blev nedrevet, laa Slotsholmens Vagthuus, jaaledes som det sees paa hofsøiede Prospect over Slottet fra hiin Tid, tæt ved Høibro.

Materiale føre til Kjøbenhavn for der at benytte det til Børsens Opførelse, men Lassen beviser tydeligt og klart i sit Skrift, „Bidrag til Børsens Historie“, at denne Fortælling er reen Opdigtelse.

Forberedelsen til Børsens Opførelse begyndte 1619, 1620 tog man fat paa at opfylde Grunden i Havet og lægge Fundamentet; i Slutningen af 1621 var Bygningen kommen over Jorden, og 1624 byggedes Taarnet*), ligesom ogsaa den mod Slottet vendende Gavl, hvilket det indhuggede Aarstal viser. Skjøndt endnu ikke færdig, toges Børsen dog i Brug 1632, og fra Mikkelsdag 1636 leiedes den bort til de kjøbenhavnske Handlende for en aarlig Leie af 2,000 Rigsdaler. De næstfølgende tre Aar fra 1639—42 leiedes den atter ud paa kongelig Regning, og i dette Tidrum gjordes Bygningen endelig færdig, idet det østlige Gavlparti opførtes fra 1639—40. 1642 leiede Borgermester i Christianshavn, Jacob Madsen, hele Børsen for egen Regning, og ved Njtaarsstid 1648 kjøbte han den for 50,000 Rigsdaler af Corfitz Ulfeldt, der folgte den paa Kongens Vegne. Fra denne Tid forblev den i Henrik Wøllers og hans efterladte Enkes Bærge, indtil den 1669 blev tilbagekjøbt af Staten for 1,002 Tønder Hartkorn Strøgods. Staten eiede den nu indtil den for faa Aar siden blev afhændet til Grossererersocietetet.

Opgangen fra Slotspladsen til Børsen dannes af en

*) Dette Taarn, i hvilket der var anbragt en Klokke til at ringe med, naar Børsen aabnedes og lukkedes, og hvis Spir dannedes af fire Drager, blev formedelt Brøstfælbighed allerede ombygget 1775—76, men det nye blev forfærdiget ganske som det ældre (see Lassens Bidrag til Børsens Historie, Pag. 21).

Rampe eller Straaplan, der er beplantet med Træer og beklædt med et Brystværn af murede Sandsteen.

Nær ved Børsen opførtes Bankbygningen 1785 af Qvadersteen, og sattes mod Slutningen af forrige Aarhundrede i Forbindelse med Børsen ved en Bue, der bærer en bedækket Communicationsgang.

Den Gade, der begrænses paa den nordlige Side af Børsen og Nybørs, og paa den søndre Side af Børsgraven, kaldes „**Under Børsen**“. Den er forbunden med Gaderne Børsen og Nybørs, ved tvende korte Gader uden Navn, den ene imellem Børsen og Nybørs, og den anden imellem Nybørs og Havnen.

Slotsholmen forbindes med den øvrige Stad ved sex Broer, nemlig: Prindsensbro, Marmorbroen, Stormbroen, Højbro, Holmensbro og Knippelsbro.

Prindsensbro bærer sit Navn efter Gaden, for Enden af hvilken den er beliggende nemlig „Prindsensgade“, nu Ny Kongensgade. I ældre Tider, da den var en Vindebro, kaldtes den „Ridehuusbroen“; den undergik en Hovedreparation i Aaret 1796, og blev for faa Aar siden ombygget paany.

Marmorbroen, der under Christian den Sjette er opført samtidigt med Slottet, kaldes ogsaa „Slotsbroen“, fordi Hovedindkjørfjelen stæer herover til Slottet. Denne anseelige brede Bro er forsynet med Steengelænder og hviler paa trende elliptiske murede Piller, der ere beklædte med Sandsteen.

Stormbroen er opkaldt efter den udfor samme beliggende Gade, Stormgade, der bærer sit Navn til Erindring om den 1659 afflaaede Storm, hvilken var hæftigst paa den tilfrosne flade Strand, der dengang bredte sig, hvor Stormgade senere anlagdes. Denne Bro er ogsaa fornølig ombygget.

Høibro, der forbinder Høibroplads med Slotspladsen, er uden tvivl den ældste af alle Stadens Broer. Den nævnes saaledes f. Ex. i Christoffer af Baierns Stadsret (see denne) under Navn af „Vindebroen“, ligesom ogsaa i et Brev af 1465, hvor den dog kaldes „Høibro“.

Tidligere var det en Træbro, der hvilede paa Pæle, men i Anledning af „den udvalgt Prinds“ Christians Bryllup 1634, blev den ombygget med murede Piller og en Vindebro paa Midten til at trække op fra Slotsholmsiden*). 1694 blev den forandret til en fast Bro, men 1801—5 blev den opbygget paany fra Grunden og igjen indrettet til Vindebro, som den nu er. Den 22de Januar 1502 blev Rigshovmester Povel Larmand myrdet paa denne Bro. Da han nemlig denne Dag begav sig fra Kjøbenhavns Slot for at gaae over Høibro, mødte han de tvende Herremænd Ebbe Strangesen og Bjørn Andersen, der havde siddet i en Dør i „Høibrostræde“ for at passe ham op. Idet de mødtes, stødte Ebbe Strangesen ham først med sin Daggert i Brystet, hvornæst Bjørn Andersen fulgte efter med sit Sværd, og derefter kastede de Larmand fra Broen ned i Kanalen med de Ord: „Du hedder Larmand, løb nu i Vandet som Din Art er“.

Med Forordningen af 8de Marts 1665 forbydes det Bønderne fra Amager og Andre at kjøre over Høibro, hvorimod de baade ud og hjem skulle kjøre over Holmensbro.

Holmensbro var ligesom Høibro oprindeligt en Vindebro, bygget paa Pæle, og ombyggedes i Anledning af Formælingen 1634, ligesom hiin med Steenpiller og paa Midten en Vindebro; der var kun den Forskjel, at Broen var til at trække

*) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 156.

op fra Byens Side. Denne Bro har i fordums Tid været kaldet „Slotsbroen“ og „Bremerholmsbro“, men fra 1634 blev den kaldet „Nybro“. Da den kongelige Hestgarde engang i Frederik den Fjerdes Tid rykkede over Broen, gik den istykker under Vægten, og flere af Garberne omkom i Vandet. Frederik den Fjerde lod Broen forbedre og udstaffere med forskjellige Prydelser af Steen, og i Aaret 1805 blev den underkastet en Hovedreparation. Fra 1832—34 blev den aldeles ombygget fra Grunden, saaledes som den nu er. Forinden Tolbboden blev anlagt ved „St. Annabro“, var den paa Slotspladsen i Nærheden af Holmensbro, og Havnen aflukkedes her ved en Bom. I et Brev fra Kongen af 5te Januar 1596 befalede det Carl Brylle at ansætte en Bomslutter, „der skal tage Vare paa den Veilighed med Bommen for Kjøbenhavns Slot, at han derfor sig med samme Bestilling itide over“*).

Knippelsbro, der er 150 Alen lang og forbinder Slots-
holmen med Christianshavn, er 1620 opbygget af Christian den Fjerde. Før denne Tid var der, ud til Dybet fra Amager-
siden, af store Steen udlagt en Landingsbro eller Mole; fra denne Bro, der sees aftegnet hos Kesen, og af ham kaldes „St. Annabro“, men i Almindelighed benævntes „Amagerbro“, skete Overfarten til Kjøbenhavn med Baade og Pramme. Det lader til, at Knippelsbro fra Begyndelsen ikke har havt andet Navn end „Bindebroen“; saaledes benævnes den idetmindste i Wolf Enc. Reg. Dan., men man træffer den ogsaa benævnt „Langebro“, „den lange Communicationsbro“, „Christianshavnsbro“ og „Knippelsbro“. Det sidste Navn har vundet Hævd, og ifølge Oluffens Collectanea, skal det have sin Oprindelse fra

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

en Mand ved Navn Kniep eller Knip, som besørge de Færgesarten forinden Broen blev bygget. Denne Bro blev 1785 istandsat og 1816 repareret og tildeels ombygget; nu foreligger Forslag til Broens Forflyttelse noget imod By.

Foruden disse fem Broer har der i fordums Tid været endnu tvende andre Forbindelser imellem Slotsholmen og den øvrige Stad, nemlig den saakaldte „Løngang“, og en Bro ved Navn „Nybro“ eller „Knarbro“.

Førend Frederik den Tredie lod Kallebo = Qvarteret opfyldt, laae der paa Slotsholmen Vest for Slottet endeel Huse, som Kongen havde ladet opbygge til sine Tjenere. For Enden af disse Huse, hvor der tillige laa en Veirmølle, kaldet Slottets Veirmølle, var anbragt en Port. Herfra førte en af Steen opmuret bedækket Vei nedenunder Volden, langs Kallebo Strand, (paa det Sted hvor nu Løngangsstræde er,) over til Byen og til et Sted, hvor der laa en Valkemølle; herfra gif Veien videre over den derværende Kat (Dæmning), forbi Dronningens Høftgaard (nuværende Dronningens Enghave), langs Stranden, hvor nu Tømmerpladsene ere, til Vesterbro. Denne Kjørevei, hvis Passage alene var forbeholdt Kongen og Dronningen, kaldtes „Løngangen“.

„Knarbro“, maastee rettere „Knagbro“, der hos Resen og i Forordningen af 28de Juli 1684 kaldes „den nye Bro“, var en 7—8 Alen bred Fyhdebro, der fra det østlige Hjørne af Knabrostræde førte over til Slotsholmen. Paa samme Plads laa der, hvad Pl. II. udviser, i det sextende Aarhundrede en Ladebro eller Udfibningsbro, der uden tvivl er den 1370 benævnte „Lathbro“, hvorefter ogsaa en Gade her i Nærheden i sin Tid har været benævnt*).

*) Pontop. Orig. Hafn.

II. Frimands Qvarteer.

Dette Qvarteer har rimeligviis sit Navn deraf, at det tidligere hovedsageligt indbefattede det Terrain, hvorpaa Abelens eller Frimændenes Huse fortrinsviis vare byggede; denne Formodning bestrkes ved de mange særdeles store Grunde, der endnu findes i dette Qvarteer.

Det begrænses af den nordlige Side af Amagertorv og Bimmelstafet, den nordøstlige Side af Skoubogade, den sydøstlige Side af Skindergade og den sydvestlige Side af Store Kjøbmagergade. Foruden de nævnte Sider af disse Gader indbefatter Frimands Qvarteer endvidere: Klosterstræde, Store Helliggeiststræde, Lille Helliggeiststræde, Trompetergangen, Løvstræde, Keisergade, Graabrødrestræde og Graabrødretorv.

Amagertorv strækker sig fra Store Kjøbmagergade til Lille Helliggeiststræde. Torvet er meget gammelt; Aar 1400 finder man det allerede under Benævnelsen „Fisfetorvet“, hvilket Navn formodentligt har sin Oprindelse fra de Tider, da Fiskeri og Handel med Fisk var Stadens Hovednæringsvei; thi da Stranden dengang gik heelt op til Torvet, har det rimeligviis været Hovedmarkedspladsen for denne Handel. Aar 1496 finder man det ogsaa benævnt „Amagertorv“, rimeligviis fordi Amagerne søgte til dette nærmest beliggende Sted med deres Fangst; men da Christian den Anden 1515 havde indkaldt de hollandske Colonister til Amager, blev denne Plads anvist dem til Forhandling af deres Grøntsager, og siden den Tid har det beholdt Navnet Amagertorv. Forordningen af 28de Juli 1684 siger: „Paa Amagertorv skal forhandles alle Slags Frugt og Havevæxter, som af Urtegaardsmænd og

Amagere indføres. Saa skal der og sidde Udbydere af Smør, Flest, Ost, Urter, Grøn, Høns, Kender, Duer, Gæs og Æg; dog saaledes, at Rjørjelen kan være uhindret."

3 Anledning af Christian den Fjerdes Kroning i August 1596 holdtes der et storartet Ridderspil paa Amagertov, som i den Anledning efter den Tids Smag var prydet paa det Skjønneste. Der var iblandt Andet opført en Triumphport imellem Østergade, Rjøbmagergade og „Store Færgestræde". Denne Keresports Bue bares af Støtter, forfiredede med Løvehoveder, og paa den ene Side af Buen vare anbragte tybste Bers. Foruden denne Bue bestod Triumphbygningen af trende Stokværk. Paa det første af disse var anbragt en firkantet Dmgang for Rjedeltrommerne og Trompeterne, paa hvert af de fire Hjørner stod en mechanisk Rjæmpe; de to, der vendte ud imod Amagertov, havde hver et forghlbt Sphd i den høire Haand, og de to, der vendte imod Østergade, havde røde og gule Faner; men alle Fire havde i den venstre Haand forghlde Skjolde, ved Siden krumme Sabler og paa Hovedet forghlde Stormhuer. Imellem hver to af disse Rjæmper stode tre blaa Løver, forestillende det danske Vaaben. Det andet Stokværk hvilede ovenpaa det første paa otte Spiler, og her var Plads for det kongelige Musikcorps. Ovenover dette hævede sig det tredie Stokværk ligeledes paa Spiler; paa dette stod ud imod Amagertov en stor forghlbt Løve i opreist Stilling og med en tilbagebøiet Hellebard i Korpoterne, hvilken Løve forestillede det norske Vaaben. Hele Bygningen var malet og forghlbt paa det Prægtigste. Da Kongen nu, kommende fra Kirken, red igjennem denne Triumphport, kom en mechanisk Engel dalende ned og satte en Krone paa Kongens Hoved, medens de ikke mindre kunstigt forfærdigede Riddere paa

det første Stokværk bukkede og neiede; alt under Musik baade af Trommer og Trompeter. Ikke langt herfra paa Amagertorv var anbragt en Post, hvoraf der for Alle og Enhver strømmede røb og hvid Viin, og i Nærheden deraf var spiddet en stegt Øxe, fyldt med Fugle og Bilbt, og ligeledes givet til det almindelige Bedste.

Midt paa Amagertorv blev anlagt en Kendebane, der bestod af tre Dele, afdeelte med rødmalede Træstranker og smykket med udskaarne forgyldte Billeder; igjennem tvende Porte kunde man ride ind paa den ene Side af Banen og ud paa den anden. Midt paa Kendebanen var opreist en pragtfuld Bue, ovenover hvilken saaes et Billed af Fortuna, og nedenunder var en forgyldt Krone anbragt, hvorfra en Snor nedgik og hvori Ringen hang. Paa høire Side af denne Kendebane var opreist en med Fløiel og engelsk Klæde be-
truffen Tribune for Dommerne, og inde i denne Tribune vare Hylber anbragte, hvorpaa Juvelererne kunde hense tte de forgyldte Kar og andre Gjenstande, hvorom der skulde rendes. Paa begge Sider af Torvet vare Borgernes Huse tagne i Beslag til Skueplads for Kongehusets Damer og deres Gjæster, i hvilken Anledning de vare beklædt med rødt Fløiel og Klæde.

Dagen før Ridderspillet skulde gaae for sig indbøde tvende Herolder, under Pauker og Trompeters Lyd og offentlig paa alle Gadehjørner, Adelsmændene til Dystløb med Kongen, paa visse Betingelser, hvoriblandt den, at der ikke rendtes om mindre end 20 Rigsdaler og ikke om mere end 100 Rd.

Fredagen den 3die September, Kl. 9 om Morgenens, begyndte Festen med, at Dronningen med sit Følge begav sig op i de for dem anviste Huse, medens Dommerne toge Plads paa Tribunen. Kort derefter ankom Christian den Fjerde fra

Mønten til Ribebanen med et pragtfuldt Optog af Fyrster og Abelsmænd, ledsaget af Pauker og Trompeter. Kongen selv, der var forklædt som Pave med en tredobbel med Edelstene besat Krone paa Hovedet, blev baaret af 10 rødklædte Mænd i en med rødt Fløiel betrukket Stol. Efterhaanden ankom nu ogsaa de Fyrster og adelige Mænd, der vilde rende Dyft med Kongen, til Ribebanen, forklædte i alle mulige Dragter. Kongen tog sin Krone af, satte sig en rød Fløiels Hue paa Hovedet, og nu gik Dyftløbet for sig. Kongen legede denne Dag med 22 Riddere og vandt fra de Fleste. De, der denne Dag vandt fra Kongen vare: Steen Brahe, Lehnsmænd paa Kallunborg; Peter Munk, Rigets Marft; og Abraham Bellin af Markgreve Christian til Brandenburgs Følge.

Næste Dag Kl. 10 fortsattes Festlighederne. Ligesom Dagen iforveien ankom Kongen fra Mønten med et prægtig Optog, men denne Gang var Hans Majestæt udklædt som en Dronning i hvidt med Blomster trykket Sølvstykke, der var garneret med brede Guldbremmer. Paa Hovedet havde han et Smykke af Guld, Perler, Edelstene samt en lille Hat med Fjeder, endvidere om Halsen et Halsbaand af kostbare Stene og i Haanden et Guldspær. Hesten, hvorpaa han red i en Damesaddel, var smykket med Fjeder og andre Prydelser, og hele Følget og Tjenerstabet vare klædte i Damedragter af hvidt Silke. Da Kongen havde viist sig i denne Dragt paa Ribebanen, steg han ned af Tversadlen, satte sig paa en anden Hest, og nu begyndte Legen. Denne Gang løb Kongen med 40 Riddere og vandt fra dem Alle, med Undtagelse af Grev Schlid, Grev Mandsheld, Grev Gungel, Christoffer Rosenkrantz, Franz Rankau, Preben Bilde, Ulrik Sandberg og Hofjunteren Eske Bilde. Rigsraad, Eske Broch var lige med

Kongen, hvorfor der ikke kunde falde nogen Gevinst imellem dem. Da dette Ridderespil lykkeligt var tilende, tumlede Kongen, bestandig klædt i sine Dameklæder, en vælig Hest til Tre for Dommerne, og endte med at lade Hesten, der var afrettet dertil, knæle for Tribunen, medens han selv kredentsede med Haanden. Hans Majestæt red derefter over for sin Fru Moder og de andre kongelige Damer, hvor samme Optrin gjentoges. Kongen satte sig derpaa i sin Tversaddel og red tilbage til Mønten.

Christian den Fjerde vandt ved dette Ridderespil mange Pokaler og Druffebægere; ialt havde han i disse to Dage rendt 340 Gange, ført Ringen bort paa Spæret 206 Gange og deriblandt 17 Gange i Rab. Hermed endte Festen paa Amagertorv, for at fortsættes om Mandagen paa Gammeltorv.

Vimmelkastet kaldes nu for Tiden hele den Gade, der i Fortsættelse af Amagertorv løber fra Lille Helliggeiststræde til Nygade. Den er en af Stadens ældste Gader, og har stedsse, i Forbindelse med Klædeboderne, været en af Stadens Algader eller Hovedgader, og førend Nygade i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede blev anlagt, var hiin den eneste Communicationsvei imellem Amagertorv og Gammeltorv osv.

I tidligere Tid har denne Gade været deelt i forskjellige Afdelinger med forskjellige Navne, der stedsse nævnedes i følgende Orden fra Amagertorv: „Steenboderne“, „Skoboderne“ og „Vimmelkastet“ *). „Steenboderne“ var egentligt kun en 124 Alen lang Række af smaa Steenhuse, der vare byggede op til Helliggeistes Kirkegaardsmuur, fra Hjørnet af Lille Helliggeiststræde henimod Klosterstræde, (see Pl. III.). Efter at være forstaaede

*) See Refen og Forordningen af 27de Februar 1683.

i Ildbranden 1728, bleve de fort derpaa nebrevne for at give Plads til Kirkegaardens Udvidelse (see Reisers Ildbrands-historie Pag. 40). Tidligere har denne Gadestrækning været kaldet „Fiskegade“, ligesom Torvet derved „Fisfetorvet“.

„Skoboderne“ var den snevreste Deel af Bimmelskafstet, fra Klosterstræde til Badstuestræde; den kaldtes 1385 „Thdsfmannegade“, 1465 og 1514 „Suderboderne“ (af det thdske Ord Schuh-juder, Skosker, Skomager) og 1514 kaldtes den „Skoboderne-stræde“. Efter „Skoboderne“ kom „Bimmelskafstet“, der var det nuværende Skoubogade, hvilken sidste imidlertid i det sextende Aarhundrede ikke bødte slet saa skarpt om til Klædeboderne, som nu for Tiden, men derimod udmundede i denne Gade et halvt hundrede Alen længere henne imod Gammeltorv (see Pl. II.). Navnet Bimmelskafstet hidrører fra, at Gaden, betragtet i Forbindelse med Klædeboderne, var saa kroget som Skafstet paa et Bimmelboer. I Forordningen af 8de Marts 1665 om Gadernes Udvidelse, hedder det, efterat Klædeboderne er omtalt:

„Bimmelskafstet, Hans Wilhelm Schreive, og Peter Byes, deres Bislag at indflyttes tre Qvarteer. Isak Cloumand Leivonings Trappe, tre Qvarteer at indflyttes. Ellers i Bimmelskafstet skal Skuur og Bislag paa begge Sider affkaffes, og Kende-stenene indflyttes. Oven i Skoboderne skal Boderne ganste borttages. Ditmer Bostis paa Hjørnet ved Klosterstræde, dets Opstander skal flyttes en Alen ind bedre. Povel Povelsen Kræmmer iligemaade, sin Hjørnestolpe at indflytte tre Qvarteer. Bertel Biskops Skuur en Alen indflyttes. Og hvis Krambænke, som staae paa Gaden paa begge Sider at indtages. Og eftersom imellem Casper Groot, og Johan Ludvig er for snevert, skal det paa begge Sider indflyttes, saameget

fornødent og nok exactes, etc. Desligeste Kendestenen med dens Afviser. Ved Karen Andersdatters, skal Kendestenen indflyttes halvanden Alen saavel som fire eller fem Gaarde frem bedre. Deslige Conrat Meulengraths Bod, som Svertfeheren iboer, og den Bod næst hos, skal og aftages, saa meget nok exactes." Derfra gaaes over til at omtale „Højbrostræde“ osv.

I Bimmelfastet er Helliggeistes Kirke*) beliggende.

Munkene af Helligaands Ordenen, der især befattede sig med at pleie Syge og Fattige, søgte gjerne til Stæderne, hvor deres Klosteret tillige tjente til Hospitaler. Allerede i det trettende Aarhundrede fandtes i Kjøbenhavn et saadant Helligaands eller Duebrødrers Hospital, som var beriget ved private Gaver af Valdemar Atterdag, ligesom ogsaa senere af Dronning Margrethe og Kong Hanses Dronning, Kirstine. Under Christian den Første blev disse Tiggermunkes Antal formindstet til Bedste for de Fattige, og 1469 opførtes en rummelig Kirke. Frederik den Første forordnede 1530, at Klosteret skulde være et almindeligt Hospital og tillægges St. Jørgens og St. Gjertruds Hospitalers Indkomster.

I Christian den Tredies Tid, og formodentlig strax efter Reformationen, blev dette Hospitals Kirke tilbeels istedetfor den nedbrudte St. Klements Kirke gjort til Sognekirke. Af Aarstallet 1538 paa Kirkens nordre Væg maa man slutte, at det var paa denne Tid ovennævnte Forandring skete. Det nuværende Taarn byggedes i Aarene fra 1582—83 paa Sogne-

*) Paa de Gjeddeske Planer og andre Steder, benævnes denne Kirke i forrige Aarhundrede „Helligaands Kirke“. Paa Plan II. seer man den benævnt „St. Sveto“.

folkets og Christoffer Walkendorfs Beføstning; 1594 blev det prydet med et Spir og 1643 stjænkede Christian den Fjerde til Kirken et Sangværk, bestaaende af 19 Klokker, som hver halve Time spillede et forskjelligt Psalmevers. Paa hver Side af Taarnet var anbragt en Seiersfave, der viste hvad Klokkeren var. I Aaret 1650 tilkjøbte Kirken sig den gamle Klosterbygning, som imod Nordvest strækker sig fra den sydvestre Ende af Kirken. Her havde Munkene i den catholske Tid havt Sggestuer og Spisefal; fra 1539 til 1605 havde den tjent som Universitetsbibliothek, og efter den Tid havde den tilligemed nogle omliggende Bygninger af Christian den Fjerde været benyttet til et Tugthuus for ulydige Dreng og Piger. Dette Tugthuus var først anlagt i Farvergaden ved Bolden, hvor tidligere havde været et Farveri; men da Pladsen var for lille, blev det flyttet herhen, hvor foruden nævnte Klosterbygning tillige hele Grunden imellem Kirken og nuværende Graabrødretorv blev tillagt det. Her lærte Drengene af ansatte Mestere at væve alleslags Tøier, og Pigerne, der vare adskilte fra hine, lærte at kniple, spinde og knytte. Ved dette Tugthuus var desuden ansat en egen Skolelærer, en Præst og en Doctor. Doctoren synes ikke at have været meget heldig valgt, thi Christian den Fjerde skriver iblandt Andet i et Brev: „Den Doctor i Børnehuset, curerer Børnene, at de efter hinanden komme henad Kirkegaarden, uanseet at, Gud være lovet, end omstund derude ingen Pest grasserer*)“ Det vilde imidlertid ingen Fremgang have med dette Børnehuus, og da Christian den Fjerde døde, blev det opgivet, og Grun-

*) Hammerich, Christian den Fjerdes Personlighed og daglige Liv. Nord. Universitets Tidsskrift 1855, 3die Hefte.

den folgt. Fra den nordlige Deel af Lille Helliggeistsstræde gik en ca. 60 Alen lang Gyde imellem Store Helliggeistsstræde og Graabrødretorv imod Sydvest ind til dette Tugthuus, og af Indgangen til denne Gyde, hvor en Port var anbragt, beholdt den nordligste Deel af Lille Helliggeistsstræde i lang Tid Navnet „Tugthuussporten“. Klosterbygningen blev den 3die August 1651 indviet til Begravelsescapel, hvilket det er endnu, og den 17de Juni 1652 blev det første Lig begravet der. Samtidigt med denne Klosterbygning tilføjede Kirken sig ogsaa en anden Bygning, som stod ved Kirketaarnet og Sacristiet, men den blev nedbrudt for derved at udvide Kirkegaarden*).

Aar 1728 brændte Kirken, og Sagnet fortæller, at medens Vuerne omspændte den, spillede Sangværket Psalmemelodien: „Breden din afvend Herre Gud af Naade“. Kirken blev snart igjen opført, og allerede indviet den 30te November 1732. Den er 88 Alen lang og har et 80 Alen høit Taarn, hvis Spir hæver sig 21 Alen over Taarnmuren, der er anbragt ved dens nordre Side. Alteret, der er af Marmor og tidligere har staaet i det af Frederik den Fjerde paa Kjøbenhavns Slot indrettede Slotscafel, er ved Slottets Nedbrudning stjænket Kirken af Christian den Sjette. Den sidste catholske Biskop Joachim Rønnow blev begravet i denne Kirke, og en ved den nordre Muur indmuret Ligsteen, antages at være hans. I Aaret 1855 er Kirkegaardsmuren paa de to Sider nedbrudt, og et smukt Jernstakit opført istedetfor.

Foruden den ved Kirken beliggende Kirkegaard, der nu ikke mere tør benyttes til Begravelse, havde Helliggeistes Kirke

*) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 373.

Orig. i Gross Schouwings Kie.

Carl Ottob. Koen. Inst.

Amager Torv 1755.

indtil ind i forrige Aarhuudrede paa Gammel mønt en Fattigkirkegaard, hvilken senere nærmere skal blive beskrevet.

Helliggeistes Sogn begrænses af Gammelstrand, Nybrogade, den nordøstlige Side af Raadhuusstræde, Nytorv og Gammeltorv, den sydøstlige Side af Klædeboderne og Skindergade, endvidere den sydvestlige Side af Store Kjøbmagergade, den sydøstlige Side af Kronprindsensgade, Sværtegade og Store Regnegade, den søndre Side af Gøthersgade, den vestlige Side af Kongens Nytorv, den nordlige Side af Østergade og den vestlige Side af Højbroplads.

I Bimmelstiftet ligeoverfor Helliggeistes Kirke, altsaa i Strand=Quarteer, ligger Brødrene Petersens Somfrukloster, stiftet 1755 af en ugift Klædekræmmer Albert Petersen paa egne og tidligere afdøde Broders Vegne, og bestemt til at optage 16 Somfruer og 1 Priorinde af Kjøbmand= eller Præstestanden. Efter Albert Petersens Død paabegyndtes om Foråret 1768 Opførelsen af en ny Klosterbygning, efter at den gamle Bygning var bleven nedbrudt. Denne gamle Bygning var ved Ildbranden 1728 blevet sfaaet paa en særegen Maade. Den daværende Eierinde, en gammel blind Enke, ovennævnte Albert Petersens Moder, havde nemlig en gammel Krambodsvend i sin Boutik, der, da han bemærkede, at Gaarden var ompændt af Luer fra Nabohusene, fattede den Beslutning at løbe ud paa Gaden med 200 Kroner i en Pung, som han holdt iveiret, medens han raabte: „Hib Kammerater, her er Penge nok om I frelse os Gaarden.“ Med lydelige Hurraa raab styrkede nu de til Borgernes Hjælp commanderede Soldater og navnlig Matroser til, entrede som Ratte ud af Vinduer og op af Tage, dækkede hele Huset til med Presenninger, som de idelig overgjøde med Vand, indtil Ilden endelig maatte

standse af Mangel paa Næring. Paa denne Maade frelstes ikke alene den Petersenske Gaard for Ødelæggelse, men endog hele Amagertorv. Ved den næste store Ildbrand 1795 maatte derimod den ny opførte Klosterbygning synke i Gruus, hvorefter den Bygning blev opført, som nu staaer*).

Skoubogade indbefatter, som ovenfor omtalt, det oprindelige Vimmelskift og udgjorde i Fortiden en Deel af Stadsens Allgade fra Øst til Vest.

Skindergade har sit Navn af det gamle Ord „at skindre“, det vil sige at aftage Skindene af de slagtede Creaturer. Aar 1530 blev nemlig de almindelige Slagterboder forflyttede fra Store Kjøbmagergade, hvor de før havde været beliggende, til Skindergade, hvor de forbleve indtil efter Bombardementet 1807. Disse Slagterboder, 11 i Tallet, vare i Form af et Træskuur byggede paa Fortouget fra Hjørnet af Klosterstræde til henimod Hjørnet af nuværende Keisergade. Bag disse Slagterboder laa Bryggernes Laugshuus paa den Plads, hvor Graabrødre Klosters Kirke tidligere havde staaet. Dette Laug-

*) Huset paa det vestlige Hjørne af Lille Helliggeiststræde og Amagertorv, er et af de saa tilbageblevne af dem, der have trodset saavel begge de store Ildbrande som ogsaa Bombardementet 1807. Følgende Inscription, der er anbragt under Loftet i Stueetagen, vidner derom: „Lov see Gud i det Høie, som det saa moune søie A. 1728—21 October. Vi kom forbi Charlottenborg til forbi var voris Sorg. Guds Bredes ild var“ saa Jeg maatte Bort paa døren Med Ene Hustrue gaae og tage med sex Børn — Men see den gode Gud Hjalp At vi kom til Bage den 28 /dato saa vi nød Christi Brud — Ham takke maae vor dage.

Endnu staaer denne Bolig som et Mindesmærke paa Herrens Frelse da Luerne atter ødelagde Staden den 5te 6te 7de Juni 1795. Herren gjorde sine Barmhertigheder store mod Børnene saavel som Fædrene, Hans Navn være Lovet“.

huus bestod af tvende Længer, hvoraf den ene laa bag Slagterboderne, og den anden, Hovedblængen, Nordost for Slagterboderne og med den nordvestlige Gavl ud til Skindergade. Indtjersfelen til denne Bygning var fra Klosterstrædet, og dens store Sal blev ofte benyttet til Lotteriets Trækning og til Afholdelse af musikalske Underholdninger osv.

Store **Kjøbmagergade** nævnes allerede i Documenter fra 1364 og 1407 under Navnet »Tabernæ Carnificum« eller »Carnificum Urbis«^{*)}, fordi Byens Slagtere ikke alene havde deres Boder, men ogsaa deres Slagteplads her i den øverste Ende af Gaden og Byen (ved Byens Kende), formodentligt paa Grund af, at man her forefandt et rindende Vand med saa stærkt Fald, at det kunde bortføre de med Slagteriet forbundne Urenligheder^{**}) til Stranden. Efter disse Slagtere eller rettere efter Kjøbhandlerne (Kjøbmangerne) fik Gaden det Navn „Kjøbmangerboder“, saaledes som den benævnes 1440. Aar 1471 benævnes den „Kjøbmangerstræde“ og 1530 „Kjøbmagergade“^{***}), hvilket sidste Navn ved en fordreiet Udtale, i Tidens Løb er blevet til det Intet betydende Navn Kjøbmagergade. I det fjortende og femtende Aarhundrede har denne Gade været kaldet „Bjørnebrogade“; men hvor den „Bjørnebro“, der

*) Orig. Hafn. Pag. 194.

**), At Hovedvandløbet fra den nordvestlige Del af Staden har havt sit Leie i den Dal, hvori Kjøbmagergade er beliggende, godtgjøres blandt andet ogsaa derved, at dette, trods Terrainets betydelige Opfyldning i Tidens Løb, er Tilfældet endnu. Naar, før end en Cloak i Aaret 1860 blev anlagt, en stærk Skytregn pludselig overfaldt Staden, søgte Vandet saa voldsomt til dette gamle Leie, at Dverfjømmelsen gjorde Gaden inpasfabel og ofte fyldte Kjælberne med Vand.

***), Songes Kjøbenhavn's Beskrivelse, Pag. 337.

har givet Gaden sit Navn, har været beliggende, er ganske uvisst. Pontoppidan, i Orig. Hafn., forestiller sig, at en saadan Bro skulde have været tilstede i Landmærket Nordost for Trinitatis Kirke, og begrundet dette paa, at der har været fundet Bæleværk etc. i Grunden der; men da denne Forfatter sætter sin Bæe i Forbindelse med et aldeles urimeligt tænkt Vandsystem paa denne Kant af Byen, ja endog saa henlægger den af Christoffer af Baiern inddæmmede „Pustervigs flade Strand“ hertil (skjøndt denne Vig som bekjendt var beliggende hvor nu Skipperboderne er), tør man vel nok forkaste den Antagelse. Den Omstændighed, at Gaden samtidigt har været kaldet baade „Kjøbmangergade“ og „Vjørnebrostræde“, turde muligen lede til den Antagelse, at medens den øverste Deel efter Slagterboderne har været kaldet „Kjøbmangerboder“, har den nederste Deel imod Amagertorv ført Navnet „Vjørnebrostræde“.

Ved i 1860 at anlægge en Cloak igjennem Store Kjøbmangergade, stødte man paa en gammel Steenmole eller Bro; den var sammensøiet af Stene, der varrierebe imellem 5 og 10 Cubitføds Størrelse, og laae med den flade Side opad i en Hvide af 5 Fod over daglig Bunde. Denne Steenmole var beliggende langs Kjøbmangergade under Opfyldningen fra Silkegade til henimod Hjørnet af Østergade og Amagertorv*). Dette synes at tyde paa, hvad Sagnet ogsaa har hmtet om, at der fra Arilds Tid paa Amagertorv for Enden af Kjøbmangergade, ligeoverfor Kjøbenhavns Slot, har været en Landingsplads, hvilken rimeligvis er flyttet længere og længere ud,

*) Et Bidrag til det Terrain hvorpaa Kjøbenhavn er bygget. Af Lieut. S. Frijs, Quartalsberet. for Industrif. 1862. 2det Hefte.

efterhaanden som Stranden, enten ved Opfyldning eller paa anden Maade, er bleven smallere.

Sammenholder man nu denne Broes Tilstedeværelse i Fortiden med Rjøbmagergades tvende samtidige Navne, falder man let paa den Formodning, at det er denne Bro, der har heddet „Bjørnebro“ og som har givet den til samme førende Gade Navnet „Bjørnebrogade“.

Paa Hjørnet af Store Rjøbmagergade og Store Helliggeiststræde ligger Stadens Posthuus eller Postgaarden, hvor alle ankomne og afgaaende Poster expederes. Denne udstrakte Eiendom tjente i sin Tid Griffensfeldt til Bolig, og da Christian den Sjette lod Rjøbenhavns Slot nedbryde, købte Kongen Gaarden, og lod den indrette til midlertidig Bolig for Overhofmarschallen, hvorfor den i lang Tid blev kaldet Marschalsgaarden, endog efterat Overhofmarschallen forlængst havde faaet Bolig paa det nyopførte Christiansborg Slot, og Gaarden var overladt andre Rangs personer til Behoelse. Den afbrændte i den store Ibebrand 1728, men opbyggedes igjen af Oversecretair Møjnichen; senere solgtes den til den grevelige Familie Friis, og dernæst kom den i Overkammerherre Carl Plessens Eie. I Aaret 1780 kjøbtes Gaarden af Postvæsenet, og Posthuset, der hidtil havde været i den Ministeriebygning, som er beliggende imellem Cancelliebygningen og den Vercheffe Gaard, blev samme Aar flyttet hertil.

Klosterstræde, der saavidt man veed aldrig har havt andet Navn, forbinder Skindergade med Vimmelskiftet. Gaden har faaet sit Navn efter Graabrødre Kloster, hvis Kirke, som ovenfor berørt, laa paa det nordvestlige Hjørne af Klosterstræde og Skindergade. Klosterstræde omtales i For-

ordningen af 8de Marts 1665 blandt de Smaastræder, der vare meget snevre, og derfor skulde udvides ved Boders og Skures Afbrydelse. Aar 1530 nævnes en Kjøbenhavns Eiendomsgaard og Grund, som kaldes „Kannikebadstuen, beliggende i Klosterstræde, vesten ud mod Allgaden i Vor Frue Sogn“*).

Store Helliggeiststræde har Navn efter Helliggeistes Kloster, hvortil den førte. Den løber fra Store Kjøbmagergade over Lille Helliggeiststræde bag om Helliggeistes Kirke til Bimmelskafstet. Den Deel af Gaden, der løber fra Lille Helliggeiststræde til Bimmelskafstet, kaldtes tidligere „Koffergade“, og det Stykke af Samme, der løber fra Bimmelskafstet i nordvestlig Retning langs Helliggeistes Kapel, var oprindeligt en smal Ghde, som førte ud til en aaben Plads ved Graabrødre Kloster i daværende Lovstræde (den sydligste Deel af nuværende Graabrødretorv); den Deel af Gaden derimod, der løber Nordvest om Kirken er anlagt efter 1728.

Lille Helliggeiststræde fører fra Bimmelskafstet til Graabrødretorv og har ligesom Store Helliggeiststræde sit Navn af Helliggeistes Kloster (Kloster Spiriti), hvis Grund begyndte der, hvor Store og Lille Helliggeiststræde skærer hinanden. Den nordligste Deel af sidstnævnte Gade, nemlig den Deel der løber fra Store Helliggeiststræde til Graabrødretorv, kaldtes før „Tugthuussporten“, fordi Indgangen til det af Christian den Fjerde anlagte Tugthuus var her. Paa det nordlige Hjørne af Store og Lille Helliggeiststræde ligger den af Selskabet Kjøden stiftede Forsørgelsesanstalt for Blinde. Her iaa forðum Helliggeistes Kirkes Præsterefidents, hvis Hæde strakte sig om i

*) Orig. Hafn. Pag. 200.

Løvstræde. Langs den Deel af Helliggeistes Kirkegaardsmuur, der vender ud til Lille Helliggeiststræde, er opmuret 26 saakaldte Lærredsboder, hvis Veiesummer tilfalder Kirken; formodentlig ere disse opførte for at erstatte de nedbrudte „Steenboder“ i Bimmelfastet.

Trompetergangen var før den store Udebrand 1728 en kun 5 Alen bred Gang, der fra Graabrødretorv strakte sig ca. 30 Alen ind i Qvarteret og uden at føre igjennem til Skindergade. I forrige Aarhundrede, da Gaden efter sin Udvidelse blev kaldet „Trompetergade“, var her et Krigshospitalshuus, hvilket er det nuværende Nr. 7 (Matr. Nr. 116). Tidligere har der været en anden Gade her i Staden ved Navn „Trompetergangen“; den var beliggende paa Slotsøholmen, og førte fra Slotspladsen til Stormbroen.

Løvstræde løber fra Store Kjøbmagergade til Graabrødretorv. Denne Gade, som i Forordningen af 8de Marts 1665 kaldtes „Løffvestræde“, har fordem strakt sig hen til Graabrødrestræde. Huset, beliggende paa det nordre Hjørne af Løvstræde og Kjøbmagergade, er Peter Griffenfeldts Fødested; hans Fader havde her en Viinhandel.

Keisergade forbinder Graabrødretorv med Skindergade, og kaldtes i det forrige Aarhundrede „Tværstrædet“.

Graabrødrestræde, der fører fra Graabrødretorv til Klosterstræde, har Navn efter Graabrødre Kloster, hvorfra det var den sædvanlige Udgang.

Graabrødretorv har ligesom Graabrødrestræde faaet Navn efter Graabrødre Kloster. Paa det Terrain, der ligger imellem Klosterstræde, Skindergade, Trompetergangen, Graabrødretorvs nordvestlige Side og Helliggeistes Kirke, laa i fordoms Tid et Graabrødre eller Franciscaner Kloster, der

skal være stiftet af Valdemar den Anden. Som før omtalt, laa Klosterkirken paa Hjørnet af Klosterstræde og Skindergade; Kirkegaarden, paa hvilken blandt Andre Christian den Andens Søn Philip blev begravet, strakte sig langs Skindergade. Ved Reformationens Indførelse forlode Graabrødrene dette Kloster, og Christian den Tredie befalede derfor Magistraten Aar 1532 at afhænde Bygningerne til Stadens Borgere; herfra undtoges dog nogle, som Kongen skjenkede deels til Helliggeistes Sygehuus deels til Universitetet; men den Bygning, der havde tjent Klosteret til Fængsel, og som var beliggende imellem nuværende Graabrødretorv og Helliggeistes Kirke, blev overladt Staden. Af bemeldte Bygning blev derefter den nederste Etage benyttet som Stadsfængsel, medens de ovenover værende Værelser bortleiedes, og Huset vedblev at beholde sit Navn „Prisison“ efter Munkfængslet, indtil det omfider blev indrettet til Kirke i det af Christian den Fjerde oprettede Tugthuus*).

Selve Klosterbygningen blev endnu, prangende med Taarn og Spir, staaende henved hundrede Aar, og benyttedes deels til Latinskole, deels til Apothek**). Paa den Tid gif Løvstræde hen til de Vinkler, som Bygningerne i den sydligste Ende af Graabrødretorv danne ved Graabrødrestræde. Den Udvidelse af Gaden, som forefindes her, og som nu udgjør en Deel af Graabrødretorv, eksisterede ogsaa dengang som en lille, og aaben Plads med en Brønd og med Udgang til Klosterstræde igjennem Graabrødrestræde. Hele den øvrige Deel af Graabrødretorv, hvor nu Slagterboderne ere byggede,

*) Wolf Enc. Reg. Dan.

***) Songes Kjøbenhavns Beskrivelse.

Carl Ott. lith. 1807.

Grabrödretorv under Bombartementet 1807.

fremstod derimod senere, idet man, efterat den ullykkelige Corfig Ulfeldt var domfældt, nedbrød hans Gaard, der var beliggende her i Løvsstræde, paa den gamle Klosterfirkegaards Grund. Istedetfor den prægtige Bygning reistes en Graasteens Skamstøtte, hvilken, som Inscriptionen paa Samme antydede, skulde evig blive staaende. Da denne imidlertid ved Ibebranden 1728 led betydeligt, befalede Christian den Sjette, at den igjen skulde istandsættes, og saaledes stod den indtil Christian den Ottende strax efter sin Thronbestigelse lod den borttage. I Forordningen af 8de Marts 1665 kaldtes den Plads, der saaledes var fremstaaet „Den ny Plads i Løffvestræde“, og samme Forordning befaler, at de, som før havde handlet med Fødevarer i „Høibrostræde“ og paa Amagertorv, skulde tye herhen med deres Varer. I Tidens Løb blev dette Torv vel af Almuen kaldet „Ulfeldtsplads“, men officielt kaldtes det „Graabrødretorv“, hvilket sees af Forordningen af 28de Juli 1684, hvori det hedder: „Graabrødre Torv skal forblive for Hue- og Paltekoner (Pjaltkoner), Decketøig, Waatte- og Stolemagere, Potte- og Skaalemagere, saavelsom een Deel af de, der sælger bløt og salt Fisk, samt Amagere langs Siderne, hvor det ikke falder de gaaende eller agende i Behen.“

III. Snarens Qvarteer.

Dette Qvarteer har sit Navn efter Snaregade, og begrændses af den sydlige Side af Klædeboderne, den sydvestlige Side af Skoubogade, den sydlige Side af Bimmelfastet

indtil Hyskenstræde, den sydvestlige Side af denne Gade og Naboløs til Gammelstrand, den nordvestlige Side af denne Kanals Fortsættelse langs Nybrogade til Raadhuusstræde, den nordøstlige Side af sidstnævnte Gade saavel som af Nytorv og Gammeltorv til Hjørnet af Klædeboderne.

Foruden de nævnte Dele af disse Gader indbefatter Qvarteret endvidere følgende andre Gader: Nygade, Bro-læggerstræde, Compagnistræde, Magstræde, Snaregade, Badstuestræde og Knabrostræde.

Klædeboderne, Skoubogade og Dimmelskafet ere alt beskrevne under Frimands Qvarter, ligesom ogsaa Hyskenstræde og Naboløs under Strand-Qvarter.

Nybrogade strækker sig fra Naboløs til Raadhuusstræde, langs den nordvestlige Side af Gammelstrands Kanal. Gaden har Navn efter den Bro, der for Enden af Knabrostrædet i skraa, østlig Retning førte over til Slotsholmen og kaldtes „Nyhbro“; under dette Navn omtales den ogsaa i Forordningen af 28de Juli 1784; det hedder deri nemlig: „Men først Strandfist, som med Vaade indkommer, skal falholdis ved Beherhuset og den nye Bro“ (see Pl. III.). Paa Hjørnet af ovennævnte Gade og Naboløs ligger Assistentshuset, hvorfra der skeer Udlaan paa haandsaaet Pant. Denne Anstalt blev oprettet ifølge Forordning af 3die April 1688 som en privat Entreprise af en Borger ved Navn Nicolai Vesling og i Interessentfælleskab med nogle Andre. Det blev bestemt, at Interessenterne skulde nyde de tre Fjerdedele af Gevinsten, medens den ene Fjerdedeel skulde tilfalde-Forvalteren for hans Uleilighed og i Leie for hans Huus, hvilket han skulde forpligte sig til at indrette til dette særlige Brug. Assistentshuset, der saaledes hidtil havde været en privat Entreprise, overdrog

Frederik den Femte ved Forordningen af 29de Juni 1753 til Søgæsthuset, fra bemeldte Aars 11te Juni at regne, og meddeelte det Privilegium paa at ublaane Penge paa haandsaaet Pant, og at tage høiere Renter, end Loven hidtil havde bevilliget.

Rybrogade kaldtes i Midten af forrige Aarhundrede „Imod Stranden“.

Raadhuusstræde er en anseelig bred Gade, der fører fra Frederiksholms Kanal til Nytorv. Denne Gade havde tidligere ingen ubetydelig Brede, men efterat den hele sydvestlige Side afbrændte 1749, blev den ikkebestomindre udvidet til sin nuværende Brede. Navnet Raadhuusstræde har Gaden faaet efter det gamle Raadhuus, hvortil den førte, og som stod imellem nuværende Nytorv og Gammeltorv; men denne Benævnelse gjaldt kun den Deel af Gaden, der er beliggende Nord for Compagniistræde; det øvrige Stykke kaldtes endnu i forrige Aarhundrede „Bandsmøllestræde“, et Navn, der indtil for faa Aar siden er bibeholdt for det lille Stykke af Gadens Vedkommende, der ligger imellem Magsstræde og Rybrogade. I Slutningen af det sextende Aarhundrede gif Raadhuusstræde ikke længere end til Compagniistræde; lidt længere imod Vest derimod, en halv Snees Alen inde i Farvergade, løb en ca. 50 Alen lang Gyde imod Sydost, og dreiede derpaa imod Øst forbi Bandsmøllen, der laa umiddelbart ved Stranden, ca. 20 Alen Øst for nuværende Raadhuusstræde og imellem Magsstræde og nuværende Rybrogade. Fra denne Bandsmølle hidrører Navnet „Bandsmøllestræde“. Efterat Raadhuusstræde i forrige Aarhundrede var blevet udvidet, kaldtes det ofte „Ny Frederiksberggade“ (Gadernes Navne vare dengang endnu ikke paamalede Hjørnerne), fordi den førte fra Slottet ad Frederiksberg til, men dette Navn

blev fortrængt af Almuens gamle Bencævnelse Raadhuss-
stræde.

Nytorv. Saaledes bencævnes det Torv, der ligger Syd for en Linie, dragen fra Frederiksberggade til Nygade. Torvet er i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede af Christian den Fjerde indrettet paa en Plads op til Raadhuset, (der var beliggende imellem Ny- og Gammeltorv), hvor før stode endeel Bygninger, der tjente til Boliger for Bogskriveren samt Borgermesternes og Byfogdens Tjenere. Disse bleve nedrevne ifølge kongelig Befaling af 1ste December 1606*), og Grundene udlagte til et Torv, som blev kaldet „Nytorv“. Paa dette Torv var en Deel Pottemagerovne beliggende, og da der fra disse Dvne opkom en Ildsaaede Ratten til den 2die Januar 1654, hvorved stete stor Skade, ligesom der den 22de Juni 1652 i Slagelse vare lagte over hundrede Gaarde i Aske ved en Ildbrand, der ogsaa var opstaaet ved en Pottemagerovn, befalede Kongen, at der skulde anvises Plads til Pottemagerovnene udenfor Staden**). Ved denne Leilighed blev Nytorv rimeligviis udvidet og forøget med den Plads, hvor Pottemagerovnene havde staaet, og det maa være denne Udvidelse Pontoppidan i Orig. Hafn. har forvevlet med Torvets Anlæg, naar han (Pag. 325) anfører, at Nytorv er anlagt efter en Ildbrand i Midten af det syttende Aarhundrede. Paa Nytorv blev Christian den Fjerdes Søn, den udvalgte Prinds Christian, med stor Høitidelighed hylbet den 14de Marts 1610***).

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

***) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 542.

****) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 367. Ved denne samtidige Forfatter bekræftes altsaa, at Nytorv ikke, som af Pontoppidan og efter ham

Gammeltorv er beliggende Nord for en Linie, dragen fra Frederiksberggade til Nygade. Det er vistnok det ældste Torv i Kjøbenhavn, hvilket Navnet ogsaa synes at antyde; thi allerede i Skjolder og andre Documenter fra det femtende Aarhundrede kaldes det „Gammeltorv“ eller „Gammelmarckt“ som Modsetning til Stadens andet Torv, nuværende Amagertorv. Midt paa Torvet er anbragt et Springvand, der er anlagt paa sin nuværende Plads Aar 1609 af Christian den Fjerde, i Form af en muret Brønd; men 1634 blev denne forandret til en Fontaine, der bestaaer af en med Ferngitter omgivet ottekantet Vandbeholder, i hvis Midte er anbragt Varmhjertighedens Billede i Bronze, hævende sig over en storartet Bronze Vandkumme, som i Vandbeholderens Midte hviler paa en Steensøile. Det Hele er rigt forgyldt og ud af Billedet sprudle en Mængde Vandstraaler, der, hvad altid har været Skik, ved høitidelige Leiligheder spille med lueforgyldte Korffugler. Brønden fra 1609 sees endnu tæt ved Springvandets nordlige Side.

De Ridderispil, som den 3die og 4de August 1596 bleve afholdte paa Amagertorv i Anledning af Christian den Fjerdes Kroning, fortsattes, som ovenfor berørt, Mandagen den 6te August paa Gammeltorv. Efterat Dronningen og Fyrstinderne med deres Damer vare ankomne paa Raadhuset, hvor Festsdommerne ogsaa havde taget Plads, ankom Kongen, klædt i gammelromersk Dragt, straalende af Edelstene, til Torvet. Christian den Fjerde, som dennegang havde paataget sig Navnet Alexander, ledsagedes af Rigets Marsk, Peter Munk, der

af flere andre Forfattere, som Jonge osv., paastaaes, er anlagt i Midten af det syttende Aarhundrede.

førte Navnet Scipio, desuden Landraad Gert Rankau under Navnet Hannibal, og Hofjunker Anders Sindler under Navnet Hector; disse efterfulgtes af et stort Tjenerstab, hvoriblandt sex kongelige Kakaier, klædte i sort blommet Fløiel. Derefter ankom de toogfyrgethve, fordømmeste af Landadel bestaaende Riddere, som skulde løbe med de ovennævnte fire Herrer, og efterat de havde afleveret deres Skjolde, der bleve ophængte paa Raadhusefs udvendige Muur, begyndte Legen. Det lader imidlertid til, at der er indtruffen en eller anden Forhindring i denne Fornøielse, thi den Deel af Festen, der skulde bestaa i Turnering, og hvortil alle Forberedelser vare trufne, blev pludseligt contramanderet og Ridderne førte tilbage til deres Herberge.

Angade har sit Navn deraf, at den er senere anlagt, og danner en ny Forbindelsesvei imellem Vimmelskiftet og Gammeltorv, i Modsetning til den ældre, Skoubogade og Klædeboerne. Paa hvilken Tid denne Gade er anlagt, vides ikke med Bestemthed, men formodentligt er det steet i Begyndelsen af det attende Aarhundrede; thi at det, som det fortælles i Sanges Kjøbenhavns Beskrivelse og derefter i flere andre Beskrivelser, først er steet efter den store Ildbrand 1728, er ikke Tilfældet, hvilket bevises af Pl. III. i Forbindelse med Keiseres Ildbrandshistorie (Pag. 41), hvor denne Gade nævnes iblandt de, der ødelagdes ved denne Ildbrand.

Brolæggerstræde er en meget gammel Gade, der fører fra Raadhuusstræde til Badstuestræde. Denne Gade har ubestridt faaet sit Navn efter en Borger, Peter Jensen med Tilnavnet Brolægger. Aar 1486 gjør Doctor Erik Nielsen, Degn i Kjøbenhavn, og menig Kapitel vitterligt, „at for den store Gjæld, som vor Frue Kirke er ubidkommen for sin Bygning,

som hun nu forehaver med Taarn og i andre Maader, da have vi solgt, skjæbet og afhændet bestebne Mand Per Jensen, som kaldes Broelægger, Borger i Kjøbenhavn, og hans Arvinger en forestrevene Vor Frue Kirkes Gaard med Huus, Jord og Grund, liggendes norden ved Vennekestræde*)". Det er uden Tvivl dette „Vennekestræde“, der for Fremtiden er kaldt „Broelæggerstræde“, efter ovennævnte Peter Jensen Broelægger, der var en formuende Mand, hvis Søn, Jens Petersen Broelægger, var med som Borgermester i Kjøbenhavn at undertegne Forliget, Hellig Trefongersdag 1524, om at aabne Staden for Frederik den Første. Af Tordebogen for 1446 ser man, at „Jes Hemmingsen havde en Gaard op til Knud Skriveres Gaard og vesten op til Per Grubbe i Per Broelæggers Stræde**)", og efter den Tid finder man ikke „Vennekestræde“ omtalt.

Compagnistræde forbinder Raadhuusstræde med Hystenstræde, og har sit Navn efter det danske Compagnihuus, der var beliggende paa Hjørnet af denne Gade og Broelæggerstræde. Da de danske Kjøbmænd i Kjøbenhavn dannede en Forening eller et Gilde som Modvægt mod det tyske Compagni, indrettede de nemlig deres Gildehuus paa ovennævnte Sted, hvor det laa saare beqvemt i Nærheden af Stranden (der dengang gik her op imod) og midt imellem Pathuse og Boder. Dette Laug, der ligesom alle paa den Tid, baade verdslige og gudelige, skulde bære et gudeligt Navn, blev kaldet „Hellig Trefoldigheds Gilde eller det danske Compagni“, og over Indgangen var anbragt følgende Insription:

*) Nørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 23.

***) Orig. Safn. Pag. 435.

„Hellig Trejoldigheds Laug kaldes det med Ære,
 Derfor bør ingen uærlig der være,
 Gud give dem alle som gaae ind og ud
 At elste hverandre med Sind og Hu.“

I dette Gilde forlystede man sig blandt Andet jevnligt med at drikke omkaps, men to Gange aarligt var der Alstævne, nemlig Pindsedrik og Suledrik, og ved disse høitidelige Keiligheder bleve de nye indskrevne Laugsbrødre's Navne indtegnede i Compagniets Broderbog. Da det tydske Compagni i Kjøbenhavn blev opløst, ifølge kongelig Befaling af 1526, bestemtes det tillige, at de tydske Kjøbmænd, som vare bosiddende Borgere i Staden, hvis de vilde være i noget Compagni, skulde indtræde i det danske, hvorimod det tillodes Ubliggerne eller Pøbersvendene at beholde deres Compagni for sig selv. Da det i det sextende Aarhundrede blev Skik i de nordlige Lande at øve sig i Brugen af de nye Skjdevaaben, indførtes ogsaa Skjdesøvelser i det danske Compagni, og da dette i den Grad vandt Christian den Tredies Bifald, at han lod sig indtegne i Lauget som Broder, fulgte Mange Kongens Exempel, baade Geistlige og Verdslige, Adelsmænd og Borgere, ikke at tale om Kjøbenhavns Magistrat. I denne Anledning skænkede Kongen Compagniet en sølvforghlbt Pappesgøie af tretten Punds Vægt og med hans Portrait indfattet, samt en tilhørende svær sølvforghlbt Kjæde; det Hele bestemt til som Hæderstegn at bæres om Halsen af den, der ved den aarlige Fugleskydning gjorde de bedste Skud. Siden den Tid har Compagniet bestaaet indtil den Dag idag, og fører nu Navn af „det kongelige Skjdeselskab og danske Broderstab“, ligesom og de fleste Konger fra Christian den Tredies Tid have været Medlemmer af Compagniet, Kong Frederik den Syvende ikke undtagen.

Magstræde banner i Fortsættelse af Snaregade Forbindelsen imellem denne og Raadhuusstræde; den er ikke nogen gammel Gade, men anlagt efter 1581 næsten heel og holden paa Opfyldning i Kallebo Strand. Imellem denne Gade, Raadhuusstræde, Compagnistræde og Knabrostræde laae i Slutningen af det sextende Aarhundrede, som Pl. II. udviser, tre Gader, der lobe sammen i en lille Plads ved Kallebo Strand, i Midten af nuværende Magstrædes nordvestlige Side, ca. halvtredsindstyve Alen Nordost for Vandmøllen. Hvoraf Magstræde (der ogsaa findes benævnt „Margstræde“) har sit Navn, vides ikke, men saameget er vist, at der før end Gaden blev anlagt, laa omtrent paa dette Steed en Gaard benævnt „Marquards (Rønnovs) Gaard“; i et Brev af 1528 nævnes „Snarens Gaard, vesten næst Hr. Marquard Rønnovs Børns Gaard, østen for de Boder Karine Snarens selv tilhører, (see nedenfor) og for de Boder som høre til det danske Compagni*“.

Snaregade forbinder Hystenstræde med Knabrostræde, og skal ifølge en phantastisk Tradition have Navn efter Absalons Broder Esbern Snare. Gaden har sandsynligviis sit Navn efter Erland Jonsen Snare, som var Raadmand i Kjøbenhavn imellem Aarene 1489—1504, og til hvis Bod Gaden førte fra Gammelstrand. Ifølge Kongebrev af 1526 fik hans Enke, Karine Snarens, Ret til at beholde den Bod hos Vandmøllen, som hun iboede**).

Sadstuestræde forbinder Compagnistræde med Vimmelstafet, og har sit Navn efter de i Middelalderen saa meget

*) Orig. Hafn. Pag. 43.

***) Orig. Hafn. Pag. 43.

brugte Badstuer, som enten vare Strandbadstuer eller Dvnbadstuer (Barmebadstuer). Nærværende Gade findes Aar 1488 og 1521 benævnt „Strandbadstue“ i Vor Frue Sogn*). Som man seer af Pl. II., har Badstuestrædes sydvestlige Deel ikke været ganske den samme som nu, men har dreiet mere mod Syd imod Hjørnet af Knabrostræde og Compagnistræde.

Knabrostræde fører fra Bimmelskiftet til Nybrogade; før 1728 strakte den sig ikke længere imod Nordost end til Brolæggerstræde; (see Pl. III.) og først efter Udebranden nævnte Aar blev den fortsat til Bimmelskiftet. I forrige Aarhundrede var denne Gade deelt i tvende Dele, „Lille Knabrostræde“ fra Nybrogade til Brolæggerstræde og „Store Knabrostræde“ fra Brolæggerstræde til Bimmelskiftet. Paa de Gjeddeske Kaart af 1757 benævnes Gaden mærkeligt nok, ligesom ovenfor, „Knabrostræde“, kjendt Navnet ifølge Traditionen skal hidrøre fra „Knarbro“ („Knagbro“), som var Almuen's Benævnelse paa den oftomtalte „Nybro“, der indtil langt hen i forrige Aarhundrede var beliggende for Enden af denne Gade. Efter Mogle skal Broen være kaldet „Knagbro“, fordi den var saa svag, at den knagede under Fodgængernes Fødder, men efter Andre, og hvad der er sandsynligere, fordi der paa denne var anbragt Knager til at forhindre Passagen for andre end Fodgængere. Paa Pl. II. sees en Skibsbro eller Ladebro at være anlagt ud i den dengang aabne Strand, lidt Sydvest for Knabrostræde; det er uden tvivl denne, der 1370 kaldes „Lathbro“, og da der 1419 nævnes „Læthbrostræde“ ved Stranden østen Vandmøllen**), er der ingen Tvivl om, at Knabrostræde i det femtende Aarhun-

*) Orig. Hafn. Pag. 202.

**) Orig. Hafn. Pag. 195.

drede og senere efter denne Bro har været kaldet „Latbro“ eller „Læthbrostræde“.

Fra Midten af „Store Knabrostræde“ blev efter Ildbranden 1728 anlagt en ca. 25 Alen lang Gade imod Nordost; denne lille Gade stødte i en Retvinkel til et gammelt Stræde, der løb ud imod Nordvest fra Brolæggerstræde, omtrent 15 Alen fra Hjørnet af Knabrostræde, og det Hele fik det gamle Strædes Navn „Endeløststræde“. Nord for den ovennævnte Retvinkel i denne Gade laa en Have, hvis Fladeindhold udgjorde 750 □ Alen, og som 1757 tilhørte Regimentssquarttermester van Deurs's Gaard i Bimmelskafet.

I Slutningen af det sextende Aarhundrede har forøvrigt dette Qvarteers Terrain haft samme Udstrækning som nu, kun med Undtagelse af Triangelen, der begrænses af en Linie, dragen fra Hjørnet af Knabrostræde ved Nybrogade til et Punct i Raadhuusstræde (omtrent 16 Alen Nordvest for Magstræde), endvidere af Raadhuusstræde til Nybrogade og Kanalen langs denne Gade tilbage til Hjørnet af Knabrostræde, hvilken Triangel var en Deel af den dengang aabne Kallebo Strand.

IV. Vester-Qvarteer.

Dette Qvarteer begrænses af den sydvestlige Side af Raadhuusstræde, den sydlige og vestlige Side af Ny- og Gammeltorv, den sydøstlige Side af Vestergade, den nordøstlige Side af Halmtorvet, Philosophgangen og Vester vold=

gade, den vestlige Side af Havnen fra Langebro til Frederiksholms Kanal, samt dennes sydvestlige Side til Raadhuusstræde.

Foruden de nævnte Andele af ovenanførte Gader og Torve indbefatter Qvarteret endvidere: Frederiksberggade, Lavendelstræde, Farvergade, Smedebakken, Rattesundet, Hestemøllestræde, Gaasegade, Mikkelsbryggersgade, Løngangsstræde, Stormgade, Ny Vestergade, Ny Kongensgade og Bryghuusgade, samt Torvet Vandkunsten.

Raadhuusstræde samt Ny- og Gammeltorv ere vel omtalte under Snarens = Qvarter, men da Raadhuset, som beliggende i Vester = Qvarter, ikke før er omtalt, skal det her gjøres til Gjenstand for en nærmere Beskrivelse. Der er neppe nogen betydelig offentlig Bygning i Kjøbenhavn, hvis Historie er mere urigtigt fremstillet end netop Raadhusets, og Oprindelsen til denne urigtige Beskrivelse maa søges i Pontoppidans Orig. Hafn.

Som bekjendt laante Christian den Første 1479 det første Raadhuus ud til Professorerne paa ti Aar, for at de der kunde holde deres Lectier. De ti Aar forløbe tilligemed flere, men Borgerne fik ikke deres Bygning tilbage; Borgermestere og Raad med Borgermester Esbern Jepsen Skrivers i Spidsen, besluttede derfor egenraadigt at jage Professorerne ud og tage Bygningen i Besiddelse, hvilken Beslutning ogsaa udførtes. Ved en kongelig Befaling af 1491 blev det imidlertid betydet Borgermestere og Raad, at de havde ufortøvet at tilbagelevere den gamle Raadhuusbygning til Doctorerne og Mestrene, og henstille deres Klage, indtil Kongen selv kom tilstede. Enden paa Striden blev, at der den 6te August 1492 blev indgaaet et venligt og kjærligt Magestifte imellem Erik Nielsen, Doctor i Kirkeloven samt Degn i Kjøbenhavn

paa Kapitlets, og Borgermestere og Raad paa Stadens Vegne. Herved affstod Capitlet „den Vor Frue Kirkes Jord og Steenhuus, som Boe Ssenssen Kræmmere nu iboer, liggende paa et Hjørne, synden ved Klædebogade, vesten den Vor Frue Kirkes Jord og Bolig, som Anders Ssenssen nu haver i Leie, og norden næst Bert'vil Bædhersøns Jord og dertil den Vor Frue Kirkes øde Jord liggende østen fra den ny Raadhuusgaard ved Gaden, sønden næst Vor Frue Kirkes Jord, som Her Torbern Wille Riddere forðum eiede og vesten næst Vor Frue Kirkes Jord som Henrick Baghere, nu haver i Leie og norden næst den Vor Frue Kirkes Jord og Bolig som Morten Ssenssen boede i, med alle forestkrevne Jords Tilbehør“. Til Vederlag herfor skulde Vor Frue Kirke have: „den Kjøbenhavns gamle Raadhuusgaard beliggende vesten og norden fra samme Vor Frue Kirke paa et Hjørne østen næst den Helligaands Klosters Jord og Bolig som Niels Griis Muurmester nu haver i Leie, sønden næst den St. Seips Alters Jord og Bolig, som Her Henning Bædhersen Vicarius af sin Broder Her Niels Perssen, Canik i Kjøbenhavn, nu i Forsvar Befaling haver*)“. Da det afftaaede Raadhuus kaldtes det gamle, maa der naturligviis have været et samtidigt nyt, hvilket ogsaa fremgaaer af det ovenansførte Document. At det af Capitlet afftaaede Huus paa Hjørnet af Klædeboderne og Gammeltorv ikke blev benyttet til Raadhuus, sees af Tordebogen for 1496, hvori det under Klædeboders Rodermaal hedder: „Henning Byskriver (har i Leie) en Gaard, liggende paa det vestre Hjørne i Klædeboderne ved Gammeltorv paa den syndre Side, som Bysen fik af Vor Frue Kirke til Vederlag for det gamle Raadhuus.“

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 106.

Men det nye Raadhuus skulde ogsaa ifølge ovennævnte Afstaafelsesdocument søges ved Gaden Vest for den Tord, Byen fik i Vederlag af Frue Kirke, og til Oplysning om denne Sag finder man i Tordebogen af 1496 under „Arild Vægnis Rodermaal“: „Per Brolægger en Gaard i forbemældte Stræde (Brolæggerstræde) vesten næst hans egen Gaard og norden for Gadebrønden. Og har samme Per Brolægger en Have, liggende nord næst op til hans Gaard (altsaa Nord for Brolæggerstræde) af den Tord som Byen fik af Vor Frue Kirke til Vederlag for det gamle Raadhuus (altsaa laa den øde Tord der gaves i Vederlag af Frue Kirke, Nord for Brolæggerstræde ud til Gammeltorv). Endvidere Mette Persøns en Have af forbemældte Tord (ogsaa ved Gammeltorv), liggende øst for dette nye Raadhuus“. Altsaa laa Aar 1492 det andet eller nye Raadhuus paa samme Plads hvor Raadhuset stod indtil Ildbranden 1795, hvilket hderligere godtgjøres derved, at der i samme Tordebog under Vestre Rodermaal findes anført: „Kirstine Oluff Byhøns en Bolig ved den nordvestlige Side ved Raadhuset i det Stræde, som løber af Gammeltorv til Rattesundet“ (altsaa „Klementstræde“). Raadhusets Beliggenhed bestemmes altsaa herefter at være sydvestlig for „St. Klementstræde“, hvilket som bekjendt laa faa Alen mere nordlig end nuværende Frederiksberggade. Der ere endnu andre Omstændigheder, der tjene som Beviis for, at det andet Raadhuus har været paa Gammeltorv, nemlig Pl. II., og desuden den bekjendte Historie om Viniebandsferen, der St. Hansaften 1586*) gif paa en Linie fra Frue Kirkes Spir til Raadhuset

*) Enc. Reg. Dan. Pag. 337.

og gjorde forskjellige Kunststykker med en Hjulbør osv. „da han var kommen midt over Gammeltorv*)“. Det sikreste Beviis har man dog i Christian den Fjerdes egen Skrivelse, dateret Antvorskov den 1ste December 1606, til Borgermester og Raad i Kjøbenhavn, hvori disse beordres at nedbryde alle de smaa Huse, der laae bag Raadhuset paa den søndre Side, lade Raadhuset afpuddse, med firlig Bygning forfærdige, som det sig bør, flytte Brønden til et beleiligere Sted midt paa Pladsen. Til Udførelsen heraf tillades det Borgermester og Raad at paaligne en Skat paa 5,000 Rd.**).

Det maa altsaa ansees for beviist, at Stadens første be-
kjendte Raadhuus var beliggende paa Hjørnet af Studiestræde
og Nørregade, hvor nu Bispegaarden er, og at Staden, da
den hortmagestiftede dette gamle Raadhuus, havde et andet
nyt paa Gammeltorv, paa samme Plads nemlig, hvor der
stod et Raadhuus lige indtil 1795, imellem daværende Gam-
mel- og Nytorv. Den Paastand, som findes i næsten alle
Beskrivelser over Kjøbenhavn efter Orig. Hafn., at Christian
den Fjerde skulde være den, der først har anlagt et Raadhuus
paa dette Sted, er altsaa usand; det er derimod vel muligt,

*) Da Pontoppidan ikke har kunnet faae denne Begivenhed til at stemme med sin Antagelse om Raadhuset, anfører han (Pag. 170), at denne Begivenhed maa henses til Raadhuset paa Hjørnet af Studiestræde. Det er ubegribeligt hvorledes Pontoppidan kunde falde paa en sliq Formodning, thi affeet fra Beretningen i Enc. Reg. Dan., vilde en Linie fra Frue Kirkes Spir til det Raadhuus Pontoppidan selv leverer en Tegning af, ligge næsten ligesaa kraat som Bantet paa et Skib, paa hvilket Kunstneren skulde have ondt ved at krybe ned med en Hjulbør, langt mindre gjøre Kunststykker med den.

**) Geheimearch. Sjell. Teg.

at ovennævnte Konge kan have tilbygget det daværende Taarn, som stod ved Siden af Bygningen.

Dette Raadhuus, hvis Forfaçade tilligemed Taarnet vendte ud mod Gammeltorv, nedbrændte i den store Ildbrand 1728, men opførtes paany paa samme Sted af Frederik den Fjerde.

Det saaledes fremstaaede Raadhuus blev ikke gammelt, thi det nedbrændte i den næste store Ildbrand 1797. Nu besluttedes det at rhyde Tomterne, planere Grunden og gjøre begge Torve, Gammel- og Nytorv til eet. Man kjøbte Grunden til det ligeledes nedbrændte Vaisenhuus, samt nogle omliggende Smaagrunde, hvilke i Forbindelse med den ved samme Leilighed nedlagte Gade „Sluttergade“ (der førte fra Gammeltorv til Midten af Hestemøllestræde), udfor den Grund, hvorpaa det nuværende Raadhuus er bygget, afgav den Plads, hvorpaa det nuværende Raadhuus staaer. Grundstenen lagdes den 28de September 1805, og Indvielsen af den færdige Bygning skete den 2den Juli 1815.

Paa den Grund, hvor det omtalte nedbrændte Vaisenhuus var bygget, stod tidligere et greveligt Hotel, der tilhørte Familien Frijs, men Aar 1691 blev dette kjøbt af Overhovmester Wiglas von Schindel til Puditsch, Wopnig og Nauka for med kongelig Tilladelse at indrettes til et ridderligt Academi. Wiglas von Schindel blev udvalgt til den første Overhovmester ved samme, og Gaarden blev stænkret kongelig Privilegium paa Fritagelse for alt Paalæg, samt paa at nyde samme Borgfred, som det kongelige Slot og kaldes „Bort kongelige Academi“. Ved Forordning af 26de September 1691 befalede, at ingen Undersaat i Danmark maatte reise udenlands til noget Academi, førend de havde ladet sig informere et Aar ved Akademiet i Kjøbenhavn, endvidere, at

Ingen i Kjøbenhavn, med Undtagelse af Ministre og deslige, der selv holdt Verider, maatte lade deres Heste tilride af andre end Academiets Verider. Enhver, som stammede fra fornemme Folk og ellers havde ført et ustraffet Levnet kunde optages, og Academisterne rangerede efter den Tid de havde været i Academiet. Det aarlige Contingent var for en fyrstelig Person med sine Tjenere 650 Rd., en Greve eller Friherre med deres Tjenere 450 Rd., og alle Andre uden Forskjel med een Tjener 350 Rd. Hvo, som ikke havde Lust til at lære at ride decourteredes 100 Rd., desuden betalte enhver fyrstelig Person ved sin Indtrædelse 150 Rd., og Andre uden Forskjel 50 Rd. En fyrstelig Person maatte have tre Tjenere, en Greve eller Friherre to, og andre Personer een Tjener hos sig. Disciplinen var ganske militairist, og Duel var haardelig forbudt, ligesom ogsaa Kort- og Tærningspil; det var Ingen tilladt at forlade Academiet uden Tilladelse. Academiet blev lukket om Sommeren Kl. 10 og om Vinteren Kl. 9 om Aftenen, og Røglen opbevarede i Overhovmesterens Gjemme. Under Spisningen maatte daglig en Academist oplæse noget Vigtigt enten af Historier eller Aviser. Academisterne havde forøvrigt fri Afgang til Hoffet og til alle dets Forhøstelser. Ligesom Kongen ogsaa havde tilfagt dem fortrinsoviis Beskrivelse til Landets Embeder. Lærerne ved Academiet bestode af en Mathematiklærer, en Verider, en Fægte- og Dandselærer, en Sproglærer og en Krigs-Exerceremester, hvilke alle vare lønne af Overhovmesterens egen Kasse og skulde derfor afhænge af ham*).

Efter at dette ribberlige Academi havde staaet ved Magt

*) Forordningen af 26de September 1691.

i atten Aar, blev det ophævet Aar 1710; men 1712 aabnede Frederik den Fjerde det igjen som en Krigsskole for Landcadetter, hvilken Krigsskole dog allerede Aar 1720 blev forflyttet til det forrige Operahuus ved Dronningens Bredgade. Da Academiets gamle Bygninger paa Nytorv vare saa forfaldne, at de ikke mere kunde repareres, bleve de aldeles nedrevne, og en ny Bygning, indrettet til det kongelige Vaisenhuus, opførtes for Kongens Regning. Dette kongelige Vaisenhuus blev oprettet af Frederik den Fjerde, ifølge Forordning af 21de Juli 1727, isærbelesshed foraarsaget ved, at mange Børn paa den Tid, formedelst Pest og andre Ulykker, vare bleve forældreløse, og hvoraf nogle af Mangel paa Tilsyn vare bleve skrøblinge, og andre henfaldne til Betleri. Kongen skjænkede selv contant 60,000 Rigsdaler til Stiftelsen, foruden Bygningen og en aarlig Sum af 2,000 Rigsdaler, og Stiftelsen blev desforuden understøttet ved rige Gaver af forskjellige formuende Personer.

Neppe vare Vaisenhusets Bygninger færdige, førend de med Undtagelse af nogle Bagbygninger lagdes i Aske under den store Ildbrand 1728, men 1731 opbyggedes de igjen af Christian den Sjette, og Kirken indviedes den 17de Februar 1734. Som ovenfor omtalt afbrændte det Hele atter ved Ildbranden 1795, og Vaisenhuset forflyttedes til Store Rjøbmagergade Matr. Nr. 6, hvor det nu er.

Vestergade har fra Alderstid udgjort en Deel af Rjøbenhavns Algade, den har sit Navn af Vesterport, der forudm var beliggende for Enden af denne Gade. I Begyndelsen af det sjetende Aarhundrede var Vesterport af meget simpelt Bygningsform; den bestod kun af en Portal af nogle Fods Dybde, lukket med en simpel Træport. 1583 blev paa samme Sted

Originalmaleri af Peter Nicolai Arntzen

Carl Otto Zith. Fret.

Gammel - Torv.
ved Midten af det 13^d Aarhundrede .

bygget en ny Port, der ligesom Stadens andre Porte blev prydet med et Taarn med taffede Gavl, i Stiil med vore Landsbbykirker, men 1619 blev denne ligesom Nørreport 1617 forfirtet med Taarn og Spir. Vesterports Spir blev næsten aldeles ødelagt i Beleiringen 1658—59, og 1668 blev hele Porten nedreven og en ny opført for Enden af „St. Klementstræde“. Til denne nye Port blev dog noget af Materialet fra den gamle benyttet, hvorom de paa Portens ydre Façade anbragte Steenkanoner med Christian den Fjerdes Navnechiffer vidne. Denne Port stod indtil for faa Aar siden, da den blev borttaget for at udvide Pasfagen.

Af Forordningen af 8de Marts 1665 sees, at Vester-gade paa den Tid var 10 sjællandske Alen bred og paa nogle Steder 14.

Halmtorvet strækker sig langs Volden fra Vester-gade til Farvergade, og kaldtes i det syttende Aarhundrede „Vestertorv“*). Dengang forhandlede paa dette Torv, ligesom paa Gammel- og Nytorv, alleflags Fødevarer, Kul, Koste, Brænde samt Hø og Halm; nu forhandles der kun Hø og Halm, hvorefter Torvet bærer Navn. Fra Farvergade til lidt forbi Lavendelstræde, langs Halmtorvets nordøstlige Side, strakte sig i forrige Aarhundrede en Gade ved Navn „Søndervold“, hvis sydvestlige Side begrændsedes af den herværende Bartou Hospitals Kirkegaard. Denne Kirkegaard, der ogsaa benyttedes som Kirkegaard for Baisenhuset, var indhegnet med et Plankeværk og dannede en Romboide af ca. 3,300 □ Alens Indhold; den

*) I Forordningen om Torvene i Kjøbenhavn af 28de Juli 1684 nævnes udtrykkeligt „Vestertorv, som er den store Plads ved Vester-Port under Volten“.

blev ifølge Forordningen af 29de October 1760 nedlagt tillige med de andre Assistentens Kirkegaard indenfor Boldene, Pladsen blev derefter planeret og udlagt til offentligt Torv.

Paa Hjørnet af Halmtorvet og Philosophgangen ligger Bartou Hospital. Dette Bartou Hospital er det samme, der før kaldtes „Helligaands Hospital“; og som dengang var i Helliggeistes Huus, nuværende Helliggeistes Kirke. Da Christian den Fjerde indrettede Tugthuset for Ulydige, fik han Brug for nogle af de Bygninger, der afbenyttedes til Hospitalshuus for Lemmerne af Helligaands Hospital, hvorfor han tilbyttede sig disse for en Kongelig Gaard ved Navn Bartou, beliggende op til Kjøbenhavns Forder ved Stranden i Gjentofte Sogn. Denne Gaard (det nuværende Gammelbartou ved Strandveien) kaldtes længere tilbage i Tiden „Rosbæk Møllegaard“. Den kjøbenhavnske Decan Mog. Christiern Hvid fik den 13de April 1532 Livsbrev paa „Kronens Gaard Rosbæks Møllegaard“ med alt sit Tilliggende, undtagen Møllestedet alene, hvilket Kongen selv vilde lade opbygge; men den 6te Mai s. A. fik Christiern Hvid ogsaa et andet Brev paa Rosbæk Mølle og Møllefang, imod at han, saasnart han kunde, skulde opbygge Møllen*). Gaarden, der bestod af fire Bygninger, i hvilke fandtes mange Stuer, Kamre og Etalbe, indrettedes til Brug for de Fatige, ligesom ogsaa Gaardens Herligheder, der bestode i skjønne Agre, Eng og Fiskevand, anvendtes til Lemmernes Behov. Efterat de nødvendigeste Indretninger vare foretagne, flyttedes Helligaands Hospital herud 1617, men da Stedet fandtes at være mindre gunstigt beliggende, bevilligede Christian den Fjerde, at der i dets Sted maatte indrettes nye Bygninger til Hospi-

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 109.

talet nærmere Kjøbenhavn*). Hensigtsfærende Bygninger bleve nu opførte for Hospitalets egne Midler ved den nordøstlige Ende af Sortedams Sø (hvor nu Triangelen er paa Østerbro); de bleve opbyggede af Grundmur, tre Loftet høje og med hvælvede Kjældere. Hovedbygningen bestod af fire i en Rectangel sammenbyggede Længer; i den sydvestlige Længe ud til Landeveien var Porten anbragt, og i samme Længe boede Forstanderen; i tvende af de andre Længer vare Hospitalets Lemmer indkvarterede, og den fjerde Længe var indrettet for de, som indkom for Betaling; her var tillige Bryggers og Bageri samt Kjældere osv., og midt i Gaarden var anbragt en Brønd. Paa den anden Side af Landeveien, overfor den Længe, hvori Porten var, laa en femte Længe, der var indrettet til Ladegaard for Avingen samt til Stald for Dvæget og til Rum for Ildbrændsel osv., og her var tillige bygget et Møllehuus af Tømmer og Steen. Bygningerne, der kostede 31,000 Rigsdaler, paabegyndtes 1625 og toges i Brug 1630**).

Da dette ny Hospital (der beholdt Navnet Bartou efter den fraflyttede Gaard ved Stranden) netop var beliggende i den Circumvallationslinie, der, som hyderligere Sikkerhed for Staden, anlagdes senere i Slutningen af Christian den Fjerdes Regjeringstid i Høide med Søerne udenom Kjøbenhavn fra Kallebo Strand til Sundet, blev det befæstet med Vold og Grav. Volden var forsynet med fire Bastioner, og ud for den nordvestlige Courtine laa en Ravelin; Graven, der stod i umiddelbar Forbindelse med Sortedam Sø, havde

*) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 378.

**) Refens Manuskript.

paa de tre Sider en Brede som den nuværende Stadsgrav, og paa den sydføstlige Side danneedes den af selve Søen. Veien fra Kjøbenhavn til Helsingør førte igjennem Skandsen, og danneedes over Graven af tvende Broer, og over Søen af en Dæmning. I et Brev, dateret Kjøbenhavn den 23de Juni 1633, tilholdes Borgermester og Raad i Kjøbenhavn „at forfærdige den Dæmning, som gaaer til det nye Bartou, Hullet at opfylde og inden med Steen at lægge“*), og ligeledes har man et andet Brev, dateret Kjøbenhavn den 18de August 1635, til Borgermester og Raad, om „at Hullet paa Pøblinge Dammen, som Broen gaaer over“, skulde lukkes, fordi Vandet løb af Sorte Sø ud i Pøblinge Søen, saa at Sorte Sø nær ved Bartou ganste tilgroede**).

Da dette Værk ved Svenssternes Ankomst for Staden 1658 blev opgivet af Forsvarerne, blev det taget i Besiddelse af Fjenden og anvendt inod Staden. Lemmerne bleve af de Svenske internerede paa Stedet, hvor de saaledes forbleve, indtil Fjenden paa Grund af, at Hollænderne kom Kjøbenhavn til Undsætning, maatte forlade Bartou; da tilloddes det Lemmerne den 3die November at begive sig gjennem Nørreport ind i Staden, hvor de indlogeredes i et Leiehuus i Pilestræde. Den 25de samme Maaned lod Frederik den Tredie Bartou nedbrøde og Tømmeret anvende til Palisader. Lemmerne forbleve nu i Pilestræde indtil de 1662 kunde flyttes ud til Børnehuset paa Christianshavn, hvor den Fløi, der vendte ud til Kanalen, blev indrømmet dem. I fire Aar havde Hospitalet sit Locale her, indtil det endelig 1666 flyttede ind i den Gaard ved Bolben

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

***) Geheimearch. Sjell. Teg.

imellem Farvergade og Løngangsstræde, hvor Hospitalet nu er. Denne Gaard, der imidlertid af Hospitalets egne Midler blev kjøbt for 3,200 Rigsdaler, havde i Fortiden tilhørt Thyge Brahe, som havde benyttet det førnævnte her beliggende gamle Fæstningstaarn til Observatorium. Efter Thyge Brahes Tid havde Gaarden været indrettet til et Farveri, der benyttede det Vand, der igjennem Volden ved Vesterport var indledt fra Stadsgraven, og som, efter at have drevet en ved Vesterport beliggende Vandmølle, løb her forbi, derpaa over Vandkunsten, hvor det afgav Materiale til et tydsk Ølbrggeri, „Gosebrggeriet“, og endelig, efter at have drevet Vandmøllen for Enden af „Vandmøllestræde“, strømmede ud i Stranden (Kattesundet). Farveriet gav Farvergade Navn*); men Farveriet selv blev snart igjen nedlagt, og Christian den Fjerde anvendte Bygningen til deri at indrette det førnævnte Tugthuus, der senere forflyttedes til Graabrødre Grund bag Helliggeistes Kirke. Den sidste Hospitalsbygning ved Volden beholdt Navnet Bartou efter de tidligere Bygninger udenfor Staden, et Navn, som det endnu ikke er lykkedes at finde Oprindelsen til. Det er muligt, at hiin kongelige Gaard kan være kaldet Bartou — Varde Na — efter den Na, der førte Vandet fra nuværende Lundehuus Sø til Stranden, og som for en Deel gjorde Skjæl eller Varde for Stadens Forder,

*) Den 20de Mai 1636 fik Johan Ebbesen Skjøde paa et „Farveri ved Vandkunsten, som Gert Viper senest iboede, med Huse, Haver for og bag etc., fra den østre Ende og til Plankeværket i Vest 86', Men“ osv. (Geheimearch. Sjell. Reg.), og 8de Mai 1639 faaer Corfitz Uldfeldt et Brev om, „at det Huus, Kongens Farver bruger Farveriet ubi, maa repareres, da det er meget forfaldent“. (Geheimearch. Sjell. Reg.)

og ved hvilken Na Gaarden var beliggende*); Rørdam, om Kjøbenhavn's Kirker og Kloster, antager (Pag. 299), at Barton er en fordærvet Udtale af Forte eller Fortaa (Gadejord eller Udbrift for Kvæg)**). Hospitalets Bygninger vare 1725 saa brøstfældige, at de bleve solgte til Nedbrydelse, men fra 1725—28 bleve nye Bygninger opførte paa samme Sted, og senere ere de flere Gange forbedrede senest for et Par Aar siden. Kirken blev bygget 1755.

Philosophgangen er egentligt Navnet paa den styggefulde Allee, der strækker sig nedenfor den indre Skraaning af Volden fra Farvergade til Ny Kongensgade; men Gaden, der begrænses af denne Allee, fører samme Navn. Ifølge de „Gjeddeske Planer“ kaldtes denne Gade 1757 „Ud til Volden“.

Vestervoldgade er Fortsættelsen af Philosophgangen fra Ny Kongensgade til Langebro, og er ikke nogen gammel Gade; fra det sydlige Hjørne af Ny Kongensgade til Bryghuusgade var den i Midten af forrige Aarhundrede optagen af Haver, der strakte sig langs Volden, skjønt man af Pl. III. seer, at den 1727 var udlagt til Gade. Ud for den sydøstlige Ende af denne Gade ligger den 220 Alen lange saakaldte Langebro, en paa Bukke hvilende Træbro, der forbinder Kjøbenhavn med Christianshavn. Langebro er oprindeligt anlagt 1686 for Fodgængere og var dengang kun fem Alen bred, men derimod 288 Alen lang, fordi det nordvestre Brohoved dengang laa udfor nuværende saakaldte Badehuus- eller Tømmerpladsvei. Senere, da efter 1728 den Deel af Havnen blev

*) En lignende Oprindelse fra en Na har f. Ex. Byen Altona, den kaldes nemlig i Forordningen af 26de Februar 1662 simpelt hen „Altenaa“.

***) Rimeligviis Oprindelsen til nuværende Fortog.

opfyldt, hvorpaa Nyssensteens Badeanstalt, Brændeoplaget og Grynmøllen osv. ere byggede, blev ogsaa Brohovedet udflyttet til sin nuværende Plads, og Broen derved forkortet; men endnu er den saa smal, at tvende Vogne neppe kunne komme forbi hinanden. Over det egentlige Løb er anbragt en Vindebro og for den sydøstlige Ende en Slagbom, hvor der betales Passagepenge af de Ridende og Kjørende, der passere Broen. Aar 1724 finder man Broen benævnt „Den ny Bro ved Blaataarn“*) og 1727 „Kallebobro“**).

I Vesterpølsgade i Nærheden af Langebro laa indtil for nogle Aar siden et Arresthuus, der tjente til Fængsel for Kjøbenhavns Amt; det kaldtes „Blaataarn“ eller „Frederiksholms Arresthuus“, og blev nedbrudt, efter 1848 at være erstattet af det nyopførte Ting- og Arresthuus paa Blegdamsveien. Navnet Blaataarn har det erholdt, fordi det i Egenkab af Fangetaarn erstattede for Slottets Personale det saakaldte Blaataarn (det af Christian den Fjerde opførte Porttaarn***) paa Kjøbenhavns Slot, der indtil dets Nedbrydelse indeholdt Arrester for Hofpersonalet. Det var, som bekjendt i dette Taarn, at Christian den Fjerdes Datter Christine Ulfeldt hensab som Fange i 23 Aar.

Tæt ved den Plads, hvorpaa Blaataarn stod (hvilken

*) Thaarups Journal for Kjøbenhavnere II. Pag. 101.

***) Bl. III.

***) Man har et Brev til Carl Brylke, dateret Koldinghuus den 15de September 1595, om „at forhøje Muren paa det blaa Taarn paa Kjøbenhavns Slot 6 Alen, indtil der, som Spiret skal paasættes“; ligeledes et andet Brev til Henrik Pylke, dateret Koldinghuus den 10de Februar 1596, om „at brænde saamange Stene muligt er til Arbeidet paa det blaa Taarn, at de kunne være færdige, naar der kommer Bud derefter“.

Plads nu er bebygget med private Bygninger), og ud til Havnen, ligger den saakaldte Grynmølle, en Dampmølle, der i sin Tid erstattede en gammel Grynmølle, som var en Hestemølle og laa ved Proviantgaarden*). Fra Vestervoldgade ved Langebro fører en brolagt Vej forbi Rysensteens Badeanstalt igjennem en Portal med Jernport ved Rysensteens Rikfure, og over Enveloppen ud af Staden til Vesterbro.

Frederiksholms Kanal kaldes den Gade, der følger den vestligste Side af Kanalen af samme Navn fra Bryghuusgade til Nybrogade; i Midten af forrige Aarhundrede kaldtes denne Gade „Ud til Kanalen“.

Frederiksberggade, der løber fra Gammeltorv til Vesterport, er anlagt efter den store Ildbrand 1728. Efter nævnte Ildbrand undergik Gaderne en total Omdannelse i det Dvarteer, der begrænses af Farvergade, Ny- og Gammeltorv, Vestergade og Halmtorvet; ligesom det fremgaaer af en Sammenligning af Planerne II. og III., sammenholdt med andre Omstændigheder, at en lignende Omdannelse ogsaa tidligere har fundet Sted i dette Dvarteer. Før 1728 var Terrainet omkring nuværende Frederiksberggade gjennemstaaet af følgende, kun fem til syv Alen brede Gader nemlig: „Store og Lille St. Clementstræde“, „Smedegade“ eller „Antiquestræde“, „Bognbadstustræde“**), Rottesundet, Mikkelsbryggers-

*) I et Brev af 23de Mai 1636 sees, at Jacob Bastian bevilges Grynmøllen ved Provianthuset. Han skal holde Træværket vedlige og ikke male for Andre end Kongen. Møllen en Hestemølle. (Seheimearch. Sjell. Reg.)

**) Denne Gade er i tidligere Documenter og Skrifter benævnt ved de forskjelligste vidunderlige Navne s. Ex. „Bognbadstustræde“, „Bomme Badstustræde“, „Bombestræde“ osv., og Pontoppidan antager (Orig. Hafn. Pag. 199) at Navnet har sin Oprindelse fra Badstuer, hvori man

gade og „Helligforsstræde“. Efterat det omtalte Qvarter var bleven ødelagt ved den nævnte Ildbrand, benyttede man Heiligheden til, i Flugt med den tidligere anlagte Nygade, at udstikke den ny Gade fra Gammeltorv til den da for trefindstue Nar siden anlagte Vesterport. Frederiksberggade, der fik sit Navn efter Vysflottet Frederiksberg, hvortil Veien førte gjennem denne Gade, anlagdes saaledes nogle Alen mere sydostlig ved Gammeltorv end „St. Klementstræde“, men fulgte forøvrigt omtrent dens Flugt til Rottesundet, herfra kom Frederiksberggade til at løbe 1 à 2 Alen Nordvest for „Helligforsstræde“ til Mikkelsbryggersgade og fra denne Gade til Vester vold Sydost for „Lille St. Klementstræde“, i en Afstand der ved Mikkelsbryggersgade var 17 Alen og ved Hjørnet af Vester vold $3\frac{1}{2}$ Alen.

I Nærheden af nuværende Frederiksberggade laa i gamle Dage St. Klement Kirke, men de Oplysninger, man har om denne, ere saa ufuldkomne, at man ikke med Bestemthed kan paavise dens Plads. Kirken nævnes først med Sikkerhed 1304, men man tør antage, at den nok er hundrede Aar ældre; hvad dens Beliggenhed derimod angaaer, da veed man kun, at Hvitfeldt betegner denne at være „Sønden ved Vesterport“. Man maa formode, at den har været beliggende ved „St. Klementstræde“, og et gammelt Sagu fortæller, at den laa der, hvor det østlige Hjørnesteed af Frederiksberggade og Rottesund nu er. Dette Hjørnesteed, hvor der i lang Tid har været Biinfjælder, kaldtes endnu langt ind i dette Aarhundrede „Kirken“,

vadskede — Bommen eller Mæven. Det er rimeligere, at det er Dvnbadsstue (Dvnbade, Varmebade, i Modsætning til Straubade), der ved foruanset Udtale er bleven til Dvnbadsstue, ligesom man f. Ex. træffer Dnsild at være bleven til Dvnsild osv.

og det var Skit, naar den ene Borger vilde traktere den anden med et Glas Viin i denne Kjælber, at spørge, om han vilde gaa med i Kirke. Man seer, at Kirken 1419 var ynkelig forfalden paa Grund af sin Fattigdom, og da tolv Biskopper netop samme Aar vare forsamlede i Kjøbenhavn, udstedte disse et Brev, der skjænkede fyrgetyve Dages Afslad til dem, der med andægtigt Sind besøgte Kirken og offrede den Gaver. Dette Afsladsbrev benyttede Kirken saa suildt, at den, ved at multiplicere Dagenes Antal med Udstæbernes, fik 480 Afsladsdage som Facit. Alt dette hjalp imidlertid ikke, Kirken blev aldrig bethdelig, thi da den 1536 eller 1537 blev nedbrudt, skete det, „for di den var en ringe, ubeleilig og bygfældig Bygning“ *).

Lavendelstræde strækker sig fra Halmtorvet til Hestemøllestræde. Den Omstændighed, at der paa Pl. II. ikke findes nogen Gade, der hvor Lavendelstræde er beliggende, tyder paa, at dette ikke er nogen gammel Gade, og naar Jonge (i sin Rbhvns. Beskr. Pag. 64) siger, at denne Gade er opkaldt efter Raadmand Laurig Winder, feiler han aabenbart, thi den Gade, som efter ovennævnte Raadmand blev kaldet „Lasse Winners Stræde“, var en ganske anden, nemlig nuværende Hystenstræde (see Pag. 55).

Farvergade løber fra Raadhussstræde til Halmtorvet, og løbende i Flugt med de gamle Gader Compagnistræde og Læderstræde, dannede den i det sextende Aarhundrede, i Stadens sydstofflige Hjørne den yderste Gade imod Kallebo Strand. Gaden har faaet sit Navn efter det førnævnte Farveri, som var indrettet i den herliggende Gaard, der tidligere havde

*) Nordam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 234 osv.

tilhørt Thygge Brahe, og som, efter at Farveriet var nedlagt, benyttedes først til et Tugthuus og senere til det nuværende Barton eller Helligaands Hospital. Ifølge Resen laae i Farvergaden i hans Tid „Perlegaarden“ og „Magnus Hansens Gang“.

Smedebakken eller **Ny Kattesund** forbinder Frederiksberggade med Vestergade og løber i Flugt med Store Varsbjørnstræde og Kattesundet. 1433 nævnes i St. Clements Sogn „Smediegade“*); indtil 1728 tog denne Gade sin Begyndelse ca. 30 Alen længere henne imod Volsten end Store Varsbjørnstræde og gik derpaa 35 Alen i en lige Linie til „Bovnbadstufstræde“. Navnet „Bakke“ har Gaden formodentligt deraf, at den i sin Længde af ca. 100 Alen har en Stigning af 5 Fod**).

Kattesundet kaldes for Tiden den Gade, der fra Frederiksberggade til Lavendelstræde løber i Flugt med Ny Kattesund og Hestemøllestræde.

Det har allerede tidligere været omtalt, hvorfra det antages, at Navnet Kattesundet hidrører, (see Pag. 17). Allerede 1496 nævnes Kattesundet, thi dette Aar gav Gertrud Pedersdatter, Gert Grubbes Efterleverste, Forstanderise for Vor Frue Kloster i Roeskilde til St. Margretes Alter i Vor Frue Kirke en Gaard i Kattesundet***); men dette omtalte Kattesund var formodentligt Navnet paa hele den Strækning af Bygninger, der

*) Orig. Hafn. Pag. 200.

***) 3 Sterns stat. top. Beskrivelse af Kjøbenhavn er den Urigtighed anført, at den høieste Grund i Staden er i Kattesundet; det høieste Punkt i denne Gade ligger kun 25,1 Fod over Havet, hvorimod Jordsnommet udfor det nordre Hjørne af Nørregade ved Volsten ligger 33,9 Fod over Havet.

****) Nørdbam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 172.

laae langs Vandet af samme Navn; i hvert Tilfælde var det ingenlunde den Gade, der nu bærer dette Navn, thi af Pl. II. sees, at der endnu i det sextende Aarhundrede slet ikke var nogen Gade paa dette Sted, hvorimod der strakte sig en Gade fra Gaasegade, overstjærende Lavendelstræde og Mikkelsbryggersgade, til en Gade i Nærheden af senere „Lille St. Clementsstræde“. Naar derfor Pontoppidan (i Orig. Hafn. Pag. 191) siger: „Den Vig eller Arm af Havet, som kaldtes Rattesund, og fra Kallebo Strand gik op imellem Gammeltorv og Vesterport, synes i denne Periode at være ganske udtørret og opfyldt . . .“, saa maa han have været ganske i Viltsfarelse paa denne Kant af Byen, hvilket ydermere godtgjøres derved, at Terrainet her er hele Veien høiere end paa Gammeltorv, og hæver sig indtil 22 Fod over Havet. Naar Pontoppidan endvidere støtter sin Formodning om et Vands tidligere Tilstedeværelse paa denne Egn dertil, at der under en Laurids Garvers Kjælder oppe imod Vestergade fandtes Baade med Jernlænker*) osv., da har dette i den Henseende Intet at betyde, thi man har i mange Kjøbstæder ved Stranden, f. Ex. Skagen, fundet længere fra Kysten og paa et høiere Terrain, kasserede Baade anvendte til forskjelligt Bygningsbrug, idet Fiskerne selvfølgelig agtede det billigste Materialie, de have ved Haanden. Fra Rattesundet, 32 Alen fra Lavendelstræde, løb i Midten af forrige Aarhundrede en kun fem Alen bred, lige Gang over til Mikkelsbryggersgade, hvor den udmundede 46 Alen fra Hjørnet af Lavendelstræde. Denne Gang kaldtes „Diberich Fyhrens Gang**).

*) Orig. Hafn. Pag. 16.

***) Ikke som i Dansk Literaturtidende 1821, S. 282: „Henrik Fuirens Gang“ — see de Gjeddeste Planer i det store Kongelige Bibliotek.

Hestemøllestræde løber fra Ravendelstræde til Gaasfegade og har Navn efter en i Fortiden herværende Hestemølle. Pl. II. udviser, at der i den sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede ingen Gade var der, hvor nu Hestemøllestræde er, og i en Fordebog af 1600 nævnes blandt de, der havde Hospitalets Grunde i Leie, Christoffer Hestemøllers Arvinger, ved St. Clement*); her maa altsaa Oprindelsen til Hestemøllestræde søges. Indtil Udebranden 1795 udmundede omtrent midt i Hestemøllestræde en Gade, der førte fra Nytorv og kaldtes „Sluttergade“, fordi Stadens civile Arresthuus eller Slutteriet laa ved Gadens østlige Side. Ved Anlægget af det nuværende Raadhuus, blev Gaden neblagt og erstattet ved en Passage igjennem Raadhuset paa et andet Sted.

Gaasfegade er den lille smalle Gade, der forbinder Vandfunsten med Farvergade osv. Den er en af de tre foromtalte smaa Gader ved Vandmøllen og hedder egentligt „Gosegade“, fordi den bærer Navn efter et Gosebryggeri, der tidligere fandtes her. 1546 gives „Peder Sjørgensen Borgermester Brev paa en Jord hos Vandmøllen udi Bredden ud til Gaden af Øst i Vest 37½ Alen, Længden paa den vestre Ende i Syd til Vest 30 Alen og Bredden af Øst i Vest imellem Kongens Jord, som Gosebryggerne udi boer 35 Alen i Længde paa den østre Ende af Syd og i Nord 31 Alen“**). Gosebryggerne bryggede en Ølfort, som kaldtes Gose***), fordi dette eiendommelige Øl først bryggedes af Vandet i den lille Flod Gose, hvorved Goslar er beliggende. Endnu den Dag

*) Nørðam, om Kjøbenhavn's Kirker, Pag. 235.

***) Tegnelser over alle Lande — Geheimearchivet.

****) Handwörterb. d. deutschen Sprache ved Heyse, Pag. 606.

idag brygges i Goslar en bekjendt Ølsort, som kaldes „Gose“ *). Man vil deraf see, at den Tradition, der ifølge „Danst Litteraturtidende“ 1821 Pag. 283, og flere, vil fortælle, at Gaasegade har sit Navn af, at Gaden er saa smal, at man i den nødes til at gaae Gaasegang (den Eine bag den Anden), er uden al Betydning.

Mikkelbryggersgade forbinder Lavendelstræde med Frederiksberggade og har formodentlig sit Navn efter en Brygger, som engang i Tiden har havt Eiendom her. Ifølge Resen laae i denne Gade tvende Gaarde, „Pølsegaarden“ og „Smekfenborg“.

Løngangsstræde er en bred Gade, der fører fra Vandkunsten til Volden. I Forordningen af 3die Januar 1685 kaldes denne Gade „Vartoes Gade“. Gaden er efter Kallebo-Quarterets Opfyldning anlagt omtrent der, hvor Kongen havde en egen Udgang af Staden, den før omtalte saakaldte Løngang. Denne Løngang strakte sig fra en muret Port paa Slotsholmen langs Kallebo Strand og ud til den saakaldte Dronningens Rysthave (den nuværende Dronningens Enghave bag Tivoli). Paa denne Strækning var anbragt en Træbro; forøvrigt dannedes Veien af en Kjørevei langs Stranden og nedenfor Fæstningsværkerne. I et Brev, dateret Frederiksberg den 10de November 1635, befales Rentemesteren „at lade forfærdige en Agevei fra Proviantgaarden lige hen ad Løngangen, saa at de med Kornet kan age til Veirmøllen og til Vandmøllen. Nøglen til Løngangen kunne de faae

*) Hoffmanns Encyclopädie Pag. 757. Deraf formodentlig den endnu i Kjøbenhavn brugelige, besynderlige Benævnelse paa en vis Ølsort „Gotsøl“.

hos Slotsfogden. Smedemøllen og de andre Smaahuse, som samme Veie kan hindre, skulle borttrives. Tømmer til Kender under Veien leveres fra Bremerholm. Lønpporten, der gaaer igjennem Boldværket ud for Løngangen, skal hjælpes oventil. Fjellene paa Broen gjøres fast med flere Søm. Naar Plankværket omkring Vysthaven skeer Skade, skal Overtømmermanden afhjælpe den^{*)}. I den omtalte Kongelige Have vare mange smukke Anlæg og f. Ex. fire Springvande, hvoraf det største var beliggende paa nuværende Tivoli Øst for Bazaren, omtrent paa Volierens Plads udfor Rildben.

Stormgade, der heel og holden hviler paa Opfyldning i Kallebo Strand, bærer sit Navn efter Stormen Natten imellem den 11te og 12te Februar 1659, der netop her paa den tilfrosne Strand udfor Løngangen var haardest.

I Flugt med Stormgade fører Stormbroen over Kanalen til Slotsholmen.

Ny Vestergade løber paralel med Stormgade fra Frederiksholms Kanal til Philosophgangen; i Fortsættelse af Ny Vestergade fører Marmorbroen over Kanalen til Christiansborg Slot.

Ovnenævnte Gade blev omtrent Aar 1680 kaldet „Vigantsgade“ efter Kjøbmand Gisbert Bygandt Middelbecker, tidligere kongelig Kjældermeister, som paa den Tid bebyggede en Deel øde Grunde i Gaden. Selv boede Middelbecker i en anseelig Gaard paa Hjørnet af nuværende Ny Vestergade og Frederiksholms Kanal, paa det Sted, hvor nu det kongelige „Palais i Kalleboerne“, ogsaa kaldet „Prindsens Palais“ er. Da Frederik den Tjerde besluttede at forandre det gamle Kjøbenhavns Slot, blev den saa-

*) Geheimeraad. Sjell. Teg.

kaldte Vigantske Gaard*) kjøbt, og Grunden, i Forbindelse med nogle andre indkjøbte Nabogrunde, benyttet til derpaa at opføre en Interimsresident for Kronprindsen (siden Christian den Sjette) med hans Gemalinde Sophia Magdalene. I Maret 1743 blev Hovedbygningen nedbrudt, Grunden af et Nabohuus lagt til, og paa den derved fremstaaende Grund blev den nuværende Fagade tilligemed et Side- og et Baghuus opført fra 1743—44. Palaiet blev nu Vinterresident for Kronprindsen (senere Frederik den Femte med Gemalinde), og efter disse tvende Kronprindsers Ophold her blev Palaiet i daglig Tale kaldet „Prindsens Palais“. Da Frederik den Femte blev Konge indrømmedes Palaiet til Bolig for ovennævnte Dronning Sophia Magdalenes Søster, Enkesyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland. Senere havde i nogle Aar Landgreve Carl af Hessen-Cassel og hans Gemalinde Bolig paa Palaiet, og efter denne Tid indrømmedes det til Fribolig for adskillige høie Embedsmænd med deres Familier, af hvilken Grund Almuen skjemteviis kaldte Palaiet „de Adeliges Bartou“. Efter Christiansborg Slots Brand blev Høiesteret i Almindelighed holdt her, og nu tjener Palaiet til Localer for Stadens berømte oldnordiske og andre offentlige Museer. Til Palaiet var udlagt en Have og en i Ny Vestergade beliggende Staldgaard med Betjentboliger og Stald til 43 Heste. Paa det ligeoverfor liggende Hjørne af Ny Vestergade og Frederiksholms Kanal ligger det saakaldte Kongens Badstuehuus, hvilken Gaard

*) I Vigants Gaard holdtes Gudstjeneste af de Reformerte indtil de fik Tilladelse at bygge Reformert Kirke. (Konges Kjøbenhavns Beskrivelse S. 62.)

i Fortiden har været Residens for den kongelige Confessionarius.

Ny Kongensgade løber, fra Enden af Philosophgangen, parallel med Ny Vestergade, til Frederiksholms Kanal. For Enden af denne Gade fører Prindsensbro over Kanalen til Slotsholmen. Denne Gade blev kaldet „Prindsensgade“, indtil den i forrige Aarhundrede blev omdøbt til Ny Kongensgade.

Der, hvor den kongelige Hestgardes Kaserne er, og hvor tidligere Civiletatens Materialgaard var, har bestandigt været en Gade, der ligesom nu, skjøndt aflaaet, løber nordlig forbi ovennævnte Kaserne.

Bryghuusgade er den yderste Gade paa den saakaldte Frederiksholm*) og har sit Navn efter det kongelige Bryghuus, der blev opbygget fra nyt 1768, efter at det forrige kongelige Bryghuus, som stod ved Vedhaven paa den anden Side af Kanalen, var nedbrændt 1767. Førind Bryghuset blev bygget gik Bryghuusgaden langs Havnens Volværk, der dengang gik tæt forbi Blaataarn ligesaa langt ud i Havnen som nu til Langebro.

Opindeligt vare Gaderne paa den opfyldte Kallebo Strand bestemte til at føre følgende Navne: „Pavegade“, „Reisergade“, „Churfyrstegade“, „Cardinalgade“, „Abbedgade“ og „Munkegade“ **).

*) Navnet Frederiksholm har dette Terrain faaet ifølge kongelig Befaling af 3die December 1660; men i daglig Tale kaldes det endnu „Kalleboerne“ efter Kallebo Strand, der tidligere overstykkede det. Navnet skrives sikkert rigtigere Karlebo, fordi Stranden rimeligviis har faaet Navn efter Peder Svendens Boder, der af Almuen kaldtes „Karleboderne“, (af Karl, ugift Mand) hvilkte Boder netop vare beliggende langs denne Strands Kyst, i Staden.

**) See Refens Kaart af 1674.

Vandkunsten benævnes det lille Torv, der i Længden strækker sig fra Enden af Raadhuusstræde til Gaasgade. Navnet har denne Plads beholdt efter en Vandledning, der rimeligviis i Christian den Trebies Tid var indrettet her; thi et Brev fra denne Konge til Magnus Gyldestjerne, dateret Roldinghuus den 26de Juli 1558, siger: „Vider, at Os er Eders Skrivelse tilhændekommet, ubi hvilken I iblandt andre Vrender Os tilskriver, at I have havt med Eder Os elskelige Hans v. Diskov, og ladet ham besee den Leilighed om den Vandkunst baade af Hjortholm Sø*) og andetsteds at drage Vandet ind til Vor Kjøbsted Kjøbenhavn, baade til Slottet og Byen. . .“

„Dg forskrevne Hans v. Diskov har givet for Raad og mener, at der bliver Vand nok af de Søer, der ligger ud til Sletten, at bekomme til Kjøbenhavn, Hjortholm Sø foruden. Dg Hans v. Diskov har underviist Mester Lüdke en Kunst at gjøre, at man kan med 2 Karle eller 2 Dyer drive Vandet saa høit paa Slottet, som det behov gjøres“**).

Vandledningen til Vandkunsten førte i Form af en Kende fra Pehlinge Søens sydvestlige Hjørne til Fæstningsgraven ud for Færners Skandse. Fæstningsgraven, hvis Vandstand ved en Dæmning ved Vesterport blev bragt til den fornødne Høide, udgød Vandet igjennem en Grav, der førte forbi en Vandmølle, beliggende tæt nordvestlig for den indre Portbygning ved Vesterport***) og imellem Hovedvolden

*) Fuur Sø.

**) Geheimearch. Kjøbenhavnste Sager.

***) Af et Brev af 15de Mai 1636 sees, at Anders Koch ansattes som Møller paa Vandmøllen ved Vesterport og tillige ved Veirmøllen ved Vandkunsten. Geheimearch. Sjell. Reg.

og den derværende Runddeel. Herfra førtes Vandet igjennem en muret hvælvet Ledning under Vesterport*), og nu fortsatte Vandet sit Løb videre i en aaben Kende eller Kanal over nuværende Halmtorv, forbi nuværende Bartou og langs Farvergade til Vandkunsten, hvor, ved Hjælp af en muret Dæmning eller Kam, som førte over Kallebo Strand langs Stadens sydvestlige Kyst henimod Fæstningstaarnet, der stod ved nuværende Bartou, dannedes et Bækken eller en Vandbeholder. Ved dette Bækken laae, foruden den før omtalte Vandmølle (i Nærheden af det senere „Vandmøllestræde“), endvidere tvende Valkemøller, ligesom dette Vand ogsaa afbenyttes af de herværende Gøsebrøggerier (i Nærheden af Gaasegade), see Pag. 125. I et Brev af 24de October 1575 befales det Christoffer Valkendorf „at gjøre en ny Befoldning med Vandkunstneren Mathias Vertmann, der boede i Vandmøllen i Kjøbenhavn, om at vare Vandkunsten for Slottet, da den første Befoldning var for stor“**). 30te August 1649 fik Niels Aagesen ved Kjøbenhavn „2 af Kronens Valkemøller, som ligge ved Vandkunsten, samt en liden øde Jordsmon, som indplantet er i Længden 38 Alen og i Bredden af Øst i Vest paa begge Sider 17 Alen 1/2 Dvarteer“***). Fra Beholderen førtes Vandet ved Kender (den egentlige Vandkunst) til Slottet og til de omliggende Dvarterer. Den murede Dæmning imellem Vandkunsten og Kallebo Strand blev af Christian den Fjerde imellem Aarene 1607 og 1625 omblyttet med

*) For denne murede Hvælving udbetaltes den 9de Januar 1581 3,000 Rigsbaler til Rentemeesteren Christoffer Valkendorf.

***) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) Geheimearch. Sjell. Reg.

en Fæstningsvold, langs hvis ydre Straaning anlagdes en Kjørevei, den saakaldte „Løngang“. Den 14de Februar 1620 blev der contraheret med Herman Tonniesøn, Muurmester fra Amsterdam, om Opførelsen af en Kam eller Værer i Graven udenfor Vesterport. Den skulde være 140 Fod lang, Tjufelsen fornedet 30 Fod, og Høiden 22 Fod. Ved Voldens Forandring 1668 blev Kammen ved Vesterport afflaffet, fordi der var bygget en ny Kam i Gravens yderste Ende ved Kallebo Strand; men denne viste sig saa svag, at den, da Vandet i nogen Tid havde trykket den, pludseligt bristede den 31te December 1668, hvorved Vandet i den sydvestlige Deel af Stadens Grave kom i Forbindelse med Kallebo Strand og derved sank saa betydeligt, at Vandmøllen ved Vesterport ikke mere kunde bruges, ligesom ogsaa Vandet i de omliggende Brønde udtørredes. Efter al Sandsynlighed er ogsaa Vandkunsten og med den Vandmøllen, Valkemøllerne og Gøsebryggerierne ødelagde ved samme Veilighed. Allerede i Forordningen af 28de Juli 1684 omtales Vandkunsten som Torv; det hedder heri: „Paa Torvvet ved forrige Vandkunst, skal fal holdis saltet og bløt Fisk, saa oc alle slags ferst levendis Fisk, som til Vogns indføris: Steem en deel af de, som fal holder Høns, Gjæs, Duer, Ender, Men ferst Strand = Fisk som med Baade indkommer, skal fal holdis ved Veyerhuuset og den nye Bro.“

V. Nørre=Qvarteer.

Nørre=Qvarteer kaldes saaledes, fordi det ved en flygtig Orientering og efter gammel Viis er blevet antaget for at være beliggende i den gamle Stads nordlige Deel, skjøndt det i Virkeligheden dengang ligesom nu udgjorde Stadens vestligste Deel. Det indesluttes af den nordvestlige Side af Gammeltorv og Vestergade, Vester vold, Nørrevold til Nørregade samt den vestlige Side af sidstnævnte Gade. Foruden den nævnte Andeel af disse Gader, indeholder Qvarteret endvidere: St. Pedersstræde, Studiestræde, Larsleistræde, Teglgaaardsstræde samt Lille og Store Larsbjørnstræde.

Vestervold er Navnet paa den Gade, der løber langs med Volden fra Vestergade til Helmers Bastion; denne Gade har, uden at undergaae Forandringer, været paa samme Sted, saalænge Byen har haft nogen Betydning. Paa Kænsens Tid (1674) gjaldt Navnet dog kun for Gadestrækningen, der rækker fra Vestergade til Studiestræde.

Nørrevold, fra Vestervold til Nørregade, deelees paa Kænsens Tid i trende Dele, nemlig Strækningen fra Vestervold til Teglgaaardsstræde, hvis Navn ikke kjendes; Strækningen fra Teglgaaardsstræde til Larsleistræde, som kaldtes Vestervold, og Strækningen fra Larsleistræde til Nørregade, som kaldtes „Klokkerhøien“. Aar 1757 kaldtes hele den Deel af Nørrevold, som ligger imellem Vestergade og Nørregade „Klokkerhøi“ eller „Vestervoldgade“.

Nørregade strækker sig fra Nørrevold til Gammeltorv. Denne Gade har, efter hvad der fremgaaer af Pl. II., og sammenholdt med andre Omstændigheder, i Slutningen af det sextende Aarhundrede haft samme Udstrækning, som nu, kun

med den Forstjæl, at den ved St. Pedersstræde har bugtet sig lidt mere imod Vest, og imellem St. Petri Kirke og nuværende Folketheater lidt mere imod Øst; begge Steder kun faa Aen. Medens den nordøstlige Side af Nørregade optoges af Boliger med tilhørende haver, var dette for den sydvestlige Deels Vedkommende kun Tilfældet fra Gammeltorv til henimod Folketheatret, thi her var Nørreport beliggende med Udgangen vendt imod Vest; den øvrige sydvestlige Deel af Gaden begrænsedes af Volden, der her i Form af en Runddeel strakte sig i samme Retning, som Gaden. Dette stemmer ogsaa overens med Fordebogen af 1496, der paa den sydvestlige Side af Nørregade ikke omtaler nogen Eiendom nordlig for St. Petri Kirke dog med Undtagelse af en Have ved Nørreport, tilhørende Maren Sep Stygges, hvorimod der nordøstlig for Nørregade nævnes mange Eiendomme, endog Nord for St. Gjertruds Kirke osv. Iblant disse ogsaa „Mogens Saxen en Gaard paa det østre Hjørne, deraf en indhegnet Plads inden for Nørreport, som man gaaer til Rosengaarden“.

Nordvest for Nørregade ligger St. Petri Kirke. Denne Kirke forekommer, saavidt vides, første Gang i Historien Aar 1304, nemlig i Præsten Hinse Vagges Testamente; det er imidlertid sandsynligt, at den allerede dengang har bestaaet i lang Tid, mulig endog i henved Hundrede Aar*), og Sognet bestod af den omliggende nordvestlige Deel af Staden tilligemed Birket udenfor Byen. Kirken afbrændte under Ildbranden 1386 og mistede derved sine to Klokker**), men opførtes snart igjen, og

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 223.

**) Det er muligt at „Klokkerhøien ved Nørreport“ oprindeligt har været

man veed, at idetmindste i Slutningen af det femtende Aarhundrede har den havt et Taarn. I Aaret 1445 gave forskjellige Biskopper fyrrethve Dages Afsad for paalagt Bod til Enhver, som i gudelig Henseende besøgte St. Petri Kirke og der overværede Messer, Bønner eller anden Gudstjeneste; som fulgte Christi Legeme eller den hellige Olie, naar den blev baaren til Syge; som rakte hjælpsom Haand til Kirkens Bedligholdelse, ved at skjænke den eller bringe Andre til at give den aarlige Indtægter, Forder, Udfestager, Ornamenteer, Kalke, Bøger, eller hvad Andet det kunde være til Kirkens Nytte; som med Rnæfsald tilbad Christi Legeme, naar det under Messen opløstedes i Kirken; som fastede sig ned for den Korsfæstedes Billede og andægtigt ihukom hans bittre Pine; som efter Romerkirkens Skik ved Aftenklokkens Slag tre Gange bøiede sig ned for Somsfru Marias Billede og fremfagde Englehilsenen; som til Jesu Christi og hans velsignede Moders Tre bøiede Rnæ og sænkede Hovedet, naar deres hellige Navne bleve sungne eller læste i Kirken; som gif Kirkegaarden rundt og bade for de Døde, eller overværede Begravelser sammesteds; eller som bade for Givernes, deres Kirkers og hele Christenhedens Lykke og Fred*).

Efterat Christian den Tredie havde indtaget Kjøbenhavn, forandrede han Sogneinddelingen i Staden, ved hvilken Leilighed Gudstjenesten i St. Petri Kirke blev afflaffet, og Sognet deelt imellem Vor Frue Sogn og det ny oprettede

det Sted, hvor Kirkens Klokker have været anbragte forinden Kirken fik et Klokketaarn, ligesom ved flere Kirker i Jylland og Slesvig endnu er brugelig, og at den Gade, der senere er anlagt der i Nærheden (see Pag. 133), har faaet Navnet „Klokkerhøi“ efter denne Høi.

*) Nørðam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 224.

Helliggeistes Sogn. Kirken stod derpaa øde i nogen Tid, i hvilken den anvendtes til et Klokke- og Kanonstøberi, indtil den 1575*) blev indrømmet de tydske Familier i Kjøbenhavn til Gudstjeneste. Kirkens Eiendomme bleve derimod henlagte til Vor Frue Kirke. Christian den Fjerde lod det gamle Taarn istandsætte og forhøje, og forsynede det med et 60 Alen høit stiftært Spir, hvorimod selve Kirken udvidedes af Christian den Femte. Den afbrændte 1728 men blev opbygget, saaledes at den kunde indvies paany den 2den September 1731. Taarnet havde dengang kun et lidet Kuppelspir men fire Klokker. Fra 1756—57 opførtes efter Bøye Junges Tegning det nuværende høie Spir, der er 124 Alen fra Jorden og 72 Alen over Taarnmuren. Ved Bombardementet 1807 led Kirken saa stor Skade, at Menigheden maatte holde Gudstjeneste i Helliggeistes Kirke, indtil St. Petri Kirke efter at være sat istand i Aarene 1815—16, kunde aabnes igjen 5te Søndag efter Trinitatis 1816.

St. Petri Kirke er endnu ikke nogen egentlig Sognekirke; dens Menighed bestaaer af de tydstalende Indvaanere i det egentlige Kjøbenhavn uden Hensyn til disses Boliger i Byen.

Vest for Nørregade paa Studiestrædes nordre Hjørne ligger Bispegaarden, Embedsboligen for den sjællandske Biskop. Denne Gaard var indtil 1479 Stadens Raadhuus, men bemeldte Ar laante Christian den Første Gaarden af Borgmestere og Raad foreløbigt paa 10 Aar, for at indrette et Universitetshuus der. Som tidligere omtalt fik Borgmestere og Raad ikke mere Gaarden tilbage, men istedet derfor et

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 229.

Bispegaarden i Kjøbenhavn.

Carl Ottos Juhl del.

Steenhuus og en øde Jord ved Gammeltorv*). 1540 blev Univerfitetet flyttet til den gamle Bispegaard paa Hjørnet af Nørregade og nuværende Krystalgade, medens Bispegården blev flyttet til den forrige Univerfitetsgaard, hvor den er endnu.

* St. Pedersstræde, der strækker sig fra Vesterovld til Nørregade, er en gammel Gade og har stedsfø først det samme Navn efter den hosliggende Kirke. Gaden nævnes ofte i Fordebogen af 1496 og andre samtidige Documenter.

Ved sidstnævnte Gade og imellem Larsleistræde og Teglgårdstræde ligger Walkendorfs Collegium, stiftet den 16de Juli 1595 af Christoffer Walkendorf til Bolig for sexten Studerende. Her var tidligere et Karmelittercollegium, som kaldtes „Hvidekloster“, fordi Karmelitterne ogsaa kaldtes „de hvide Munk“. Karmelitterne, som kom til Danmark paa Erik af Pommerns Opfordring, anlagde ifølge Christian den Andens

*) Naar Rørdam om Kjøbenhavns Kirker og Klostre siger Pag. 104, at Frue Kirke 1492 fik det gamle Raadhuis paa „Hjørnet af Nørregade og Klædeboderne“, da er dette en Feilskrift for: Hjørnet af Nørregade og Studiestræde; thi det (Pag. 107 Tillæg) anførte Document siger udtryffeligt, „raadhuis gardhen liggendis westen oc nordhen fran samme worffrue Kircke paa eet hørne, østen nest then heliandz closters jordh og boligh, som Niels Griis murmester nu i leyæ haffner, sønden nest then tanci Zeips altaris jordh oc boligh, som her Henning Pædherfen wicarius aff sin broder her Niels Persen, canic i Roskylde, nu i forswar og beffaling haffner osv.“ Da Gaarden altsaa skal ligge Nord og Vest for Frue Kirke, kan det ikke være paa Hjørnet af Klædeboderne, thi saa laa den Sydost for Frue Kirke, og da der i Fordebogen af 1496 netop omtales, at Hr. Henning havde 3 Boder østen for hans egen Gaard og sønden for St. Peders Kirke i St. Pedersstræde, saa sees, det ogsaa stemmer overeens hermed, at den gamle Raadhuisgaard laa paa Hjørnet af Studiestræde.

Tilfaldelse, omtrent Hundrede Aar senere et Collegium i Kjøbenhavn, for at fremhjælpe Universitetet sammesteds. Ifølge et Kongebrev af 3die August 1517 til Vor Frue Brødre af Karmelitterordenen i Helsingør, (fra hvilken det kjøbenhavnske Karmelittercollegium var udgaaet) stændedes Kongens og Kronens Hospital, St. Jørgens Kapel og Gaard udenfor Kjøbenhavn, til Karmelitternes Collegium; og i et Brev af 8de December 1517 forpligtedes Karmelitterne iblandt andet til i Kapellet at holde daglige Messer og Prædiken om Helligdagene, og til at underholde tyve fattige og syge Mennesker i Hospitalet. Aar 1519 traadte Collegiet i Virksomhed i Localerne i St. Pedersstræde. Da en af Disciplene i Collegiet, Poul Eliesen den 29de August 1522, St. Hans Helligdagsdag, prædikede for Kongen paa Slottet, gjorde han en saadan Anvendelse af Texten, at den blodbesudlede Konge følte sig truffen, og Ottendedagen derefter tilbagekaldte han derfor det ovennævnte Gavebrev paa St. Jørgens Hospital og Gods*). Klosterbygningen stod øde og ubrugt fra omtrent 1530, paa hvilken Tid den formodes at være bleven nedlagt, og indtil Christoffer Valkendorf, som ovenfor nævnt, indrettede den 1595 til Studenterbolig.

I St. Pedersstræde, imellem Lærshjørnstræde og Volden og paa den sydførlige Side af Gaden, laa et Militairvæsenhuus, som 1769 blev forenet med det tidligere udenfor Staden liggende Krigshospital og flyttet ud i Store Kongensgade, hvor en Plads i det nuværende Opforstringshuus var indrettet dertil.

Studiestræde løber fra Nørregade til Vester vold, og

*) Rørdom, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 295.

hører til Stadens ældste Gader. Indtil Raadhuset, der dengang laa paa Hjørnet af nuværende Studiestræde og Nørregade, 1492 blev overdraget Kannikerne ved Vor Frue Kirke og indrettet til en Studiegaard, kaldtes Gaden „Raadhuusstræde“; derpaa kaldtes den i nogle Aar „Gamle Raadhuusstræde“*), men fik snart Navn af Studiestræde efter ovennævnte Studiegaard, et Navn den har beholdt trods Studiegaardens Flytning. Endnu i Midten af forrige Aarhundrede benyttedes Rummet imellem Studiestræde, Lille Larsbjørnstræde og St. Pedersstræde (paa det Sted hvor Apothekerhaven var i gamle Dage) til en 3,550 □ Alen stor Have, ligesom ogsaa betydelige Havestrækninger henhørende til Gaardene i Vestergade bredte sig imellem Studiestræde, Store Larsbjørnstræde, Vestergade og Volden. Ved Studiestrædes nordvestlige Side ligger den polytechniske Læreanstalt, der strækker sig til St. Pedersstræde paa den ene Side og til Bispegaardens paa den anden. Tidligere har Læreanstalten været en Professoregaard.

Larsleifstræde løber fra St. Pedersstræde til Nørrevold. Ifølge Pl. II. eksisterede hverken Larsleifstræde eller Teglgårdsstræde endnu mod Slutningen af det sextende Aarhundrede, men derimod fandtes en Gade, der fra St. Pedersstræde løb nogle Alen Nordost for nuværende Lille Larsbjørnstrædes Hjørne, derpaa i en Bue i Nordvest over det herværende før omtalte Vandstade til Volden, hvor den udmundede i Lær-

*) I Fordebogen af 1496 nævnes under Vestre Kobdermaal: „Apothekerens en Have paa vestre Hjørne i Gamle Raadhuusstræde“ og under Nørre Kobdermaal: „Jes Olsen ved Jarmers Gav, en Gaard Vesten i Gamle Raadhuusstræde, tvært over for Apothekerens Have paa det andet Hjørne“.

heden af det midt i Varsleistræde værende Fæstningstaarn. Dette Stræde omtales ofte i Fordebogen af 1496 under Benævnelse af „det Tverstræde, der løber ud af St. Pedersstræde og til Niels Skrivers Have“; (Niels Skriver havde nemlig en Gaard i Nærheden af Byens Planker). Aar 1599 kaldtes det samme Stræde „Her Jens Joensens Stræde“*); men i Midten af det syttende Aarhundrede findes Gaden paa sin nuværende Plads og kaldtes Aar 1674 hos Resen, „Varslegsstræde“ og i Midten af forrige Aarhundrede „Varslegstræde“. Navnet „Varslegstræde“ skal hidrøre fra en Mand ved Navn Vars Leg, som skal have bygget Bygninger her. I denne Gade er Petri Sogns Pleiehuss og Pelts Stiftelse. Udfor St. Petri Kirkes Kapel var Indkjørsel til en, en halv Tønde Land stor Kirkegaard, St. Petri Sogns Fattigkirkegaard, der indtil 1760 var beliggende Vest for Varsleistræde, strækkende sig over imod Hjørnet af Nørrevold og Teglgaaardsstræde.

Teglgaaardsstræde løber i Flugt med Varsbjørnstræde fra St. Pedersstræde til Nørrevold, den benævnedes saaledes 1674, hvilket Navn den havde faaet deraf, at den ved Stadens Udvidelse er anlagt i Nærheden af den Plads, hvor forðum en Teglgaaard har været beliggende udenfor Byen, omtrent paa nuværende Hahns Bastions Plads. Efter Udbranden 1728 blev Gadens sydligste Ende flyttet ca. 20 Alen ~~mod~~ ^{mod} Vest, hvorved Gaden kom til at ligge i Flugt med Varsbjørnstræde.

Lille Varsbjørnstræde løber i Flugt med Store Varsbjørnstræde fra Studiestræde til St. Pedersstræde. I Slutningen af det syttende Aarhundrede var derimod denne Gade

*) See Resen.

beliggende ca. 60 Alen mere vestlig. I Fordebogen af 1496 benævnes den „det Stræde, som løber til St. Pedersstræde“; men allerede før end 1728 laa den paa sin nuværende Plads.

Store Karshjørnstræde strækker sig fra Studiefstræde til Vestergade og har idetmindste fra det sextende Aarhundredes Slutning indtaget sin nuværende Plads. Denne Gade, ligesom ogsaa Lille Karshjørnstræde, kaldtes ifølge Nesen Aar 1674 „Store og Lille Karshjørnsensstræde“. Gaden har Navn efter en Borger, Casse Bjørnsøn, som eiede en Gaard og Grund Norden for Vestergade, af hvilken hans Enke Sidse, Aar 1479, gav en Part til St. Petri Kirke*).

VI. Klædebo = Qvarteer.

Dette Qvarteer, der har sit Navn efter Gaden af samme Navn, begrænses af den nordvestlige Side af Klædeboerne og Skindergade, den sydvestlige Side af Store Rjøbmagergade, fra Skindergade til Krystalgade, og samme Side af Lille Rjøbmagergade, endvidere en Linie dragen over Kultorvet fra det vestlige Hjørne af Lille Rjøbmagergade til det sydvestlige Hjørne af St. Gjertrudstræde, den vestlige Side af denne Gade; den sydvestlige Side af Tornebussegade, herfra langs Nørrevold over Nørretorv til Hjørnet af Nørregade og den østlige Side af Nørregade til Hjørnet af Klædeboerne.

Føruuden de omtalte Dele af ovennævnte Gader og Torve,

*) Orig. Hafn. Pag. 198.

indbefatter Qvarteret endvidere: Frederiksborggade, Store og Lille Fiolstræde, Peterhvitfeldtstræde, Rosengaarden, Krhstalgade, Store og Lille Kannikestræde, Dyrekjøb, Frueplads og den sydvestlige Deel af Rosenborggade.

Klædeboderne, Skindergade og Store Kjøbmagergade ere allerede tidligere omtalte.

Lille Kjøbmagergade danner Fortsættelsen af Store Kjøbmagergade til Kulturvet; af Tordebogen fra 1496 synes det at fremgaae, at denne Gade har været kaldet „det Stræde, der løber ned til Rosengaarden“. Navnet Lille Kjøbmagergade har sikkert sin Oprindelse fra de nyere Tider; tidligere benævntes den kun „Kjøbmagergade“, saaledes sees f. Ex. af et Document fra 27de April 1625*), at „Bartholomæus Haagensen faaer Skjøde paa en Gaard udi Kjøbmagergade, Bredden langs Kjøbmagergade af Syd udi Nord fra Peter Petersen Smed til Hjørnet udi Pustervig 86 Alen 1 Qvarter. Længden ud til Gaden langs med Pustervig af Vest udi Øst 86 Alen 3 Qvarter, Bredden osv.“

Kulturvet er anlagt efter Ubebranden 1728. Tidligere udgjorde den Plads, hvor nu Kulturvet er, flere Gader; langs det nuværende Torvs vestlige Side fra Rosengaarden til Frederiksborggaden løb „Mikkelvibesgade“**); langs Tor-

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) „Mikkelvibesgade“ nævnes i et Document af 1642, „Johan Funt har nemlig en Grund i Middel Wibes Gade mellem Byens Plankeværk og Volben og befindes samme Plads at være udi Længden fra Byens Grund og til Volben 18 $\frac{3}{4}$ Alen, fra Byens Grund og langs Wilhelm Klinkhammers Gavl op til Volben 21 Alen — fra Gavlen langs Byens Plankeværk indtil W. Klinkhammers Gavl er 17 $\frac{3}{4}$ Alen fra Gaden langs Volben og hen til W. Klinkhammers Gavl er 24 Alen“. (Geheimearch. Sjell. Reg.)

vet's sydlige Side imellem Peterhvitfeldtstræde og Lille Rjøbmagergade strakte sig en Deel af Rosengaarden; Torvet's østlige Side var indtaget af en Deel af St. Gjørtrudstræde, og Midten gjennefskares af Frederiksborggade, der dengang begyndte ved Lille Rjøbmagergade; den nordlige Side af Torvet gjennefskares ikke af nogen Gade, men her fortsattes de tilstøbende Grunde ud i en spids Vinkel imellem St. Gjørtrudstræde og Frederiksborggade. Dette Hjørne var dog ikke ganske skarpt, men var saameget affaaaret, at derved opstod en lille aaben Plads for Enden af Lille Rjøbmagergade af ca. 1,225 □ Alens Størrelse. Navnet Kultorvet hidrører fra, at dette Torv tjener til Aeltorv for de, som tilføre Staden Træful og andet Brændsel*).

St. Gjørtrudstræde løber fra Kultorvet til Rosenborggade og har sit Navn efter St. Gjørtruds Hospital og Kapel, hvilke i gamle Dage vare beliggende her i Nærheden. Det første sikre Spor af dette Hospital findes i Documenter fra 1453, men man formoder, det er en Deel ældre; siden findes oftere St. Gjørtruds Kirke eller Kapel og Kirkegaard omtalt, og ifølge Hvitfeldt blev Torben Dre 1517 henrettet her, formodentlig fordi St. Gjørtruds Kirkegaard i Midelalderen i Almindelighed brugtes som Begravelsespladse for Forbrydere. Selve St. Gjørtruds Hospital findes mærkeligt nok ikke omtalt før end i det Document, hvorved det blev ophævet. Den 25de September 1524, udstedte Frederik den Første et Brev, hvori han tillod Klaus Denne for anden

*) Ved Vintertid har man undertiden det Syn, at see en eller anden svensk Bonde falshyde paa dette Torv sit paa det eienbommelige svenske Rjøretsi over Sjen hidbragte Løvvels.

Gang at maatte opbygge St. Anna Hospital i Kjøbenhavn og paa det Sted, hvor St. Gjertruds Kapel stod; Biskop Lage Urne og Decanen i Kjøbenhavn havde nemlig dengang afstaaet Kapellet til dette Brug. Paa samme Tid stjænkede Borgermestere og Raad et Stykke af Byens Jord, der laa ved St. Gjertruds Kapel til det vordende Hospital. Til Gjengjæld forpligtede Klaus Denne sig til paa denne Grund at opbygge et Hospital, saa godt som noget kunde findes i Danmark og opmuret fra Grunden samt forsynet med Vadtuer og andre Bequemmeligheder, hvilke syge Mennesker kunne have Behov. Enhver fattig Vandringsmand, som kom hungrig og tørstig, naar Kloffen slog sex og begjærede Herberge for Guds Skyld, skulde her finde Seng, Husly og fri Fyring, og desuden skulde de give ham for sex Penninge Ol og Brød. Var han ikke saa meget trængende eller kom senere, skulde han have Herberge og Seng. Men efter Kl. 7 blev Ingen indladt, og Ingen skulde huses mere end een Nat. Hospitalet skulde beholde det St. Anna Kapel, som Klaus Denne havde opbygget udenfor Kjøbenhavn ved „St. Annabro“, tilligemed alt Dffer, Guds og Gave, som nu var eller med Tiden kom dertil.

St. Anna Hospital omtales vel i en Overenskomst af 3die October 1527, men uden at det nærmere oplyses, om Hospitalet virkelig blev opført paa St. Gjertruds Plads eller ikke. Da Wolf i (Enc. Reg. Dan. Pag. 376) kun omtaler, at han i sine unge Dage har hørt gamle Folk tale om, at der blev nedbrudt et St. Anna Kapel, uden at noget Hospital omtales, tyder dette paa, at Hospitalet virkelig er blevet opført paa St. Gjertruds Plads, og at man tillige har bibeholdt St. Anna Kapel paa dets Plads, saaledes som Bestemmelsen var; denne Formodning synes ogsaa at bestrykes ved Beretningen

om at St. Gjørtruds Huus senere blev benyttet til Bolig, først af Familien Raas og senere af Familien Kankau, (altsaa formodentlig dog en betydelig Bygning), og at det Taarn, som denne Bolig var prydet med, skulde være det gamle Kirke-
taarn*).

*) Den Gaard, som er beliggende paa Hjørnet af Pustervig og Kultorvet, kaldtes i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede i Umindelighed af gamle Folk „Kirken“, og langs Nabogrunden Matr. Nr. 203 paa Kultorvet, paa dens søndre Side, stod indtil for en Snees Aar siden en af Munkesteen opført tyk Muur med Pillerne vendt imod Nord. Denne Muur, der har været Skjel for Grundens Hæde, meentes efter sin Bestaafenhed at have været en gammel Kirkegaardsmuur, og det Hele indgjød Folk der paa Stedet den Formodning, at i gamle Dage maatte en Kirkegaard have været her. Da man endvidere for en 25—30 Aar siden, ved at grave Grund til et Pakhuus paa Matr. Nr. 205 paa Kultorvet, støbte paa en Hvalving, der uden at udgraves, dog var saa rummelig, at en Mand kunde passere den i en bøiet Stilling, saa vakktes derved en Deel Formodninger, hvilke imidlertid dog igjen døde hen, da Hvalvingen, uden at blive undersøgt af Sagkyndige, atter blev tilbækket. Den Omstændighed, at den ovenomtalte Hvalving gik fra Vest til Øst i Retning af en anden Hvalving, der er beliggende under Matr. Nr. 204 C. 2 paa Høuserpladsen, turde dog give Sagen nogen Interesse, saameget mere, som sidstnævnte Hvalving netop ender i den vestlige Side med en Til-
muring, ved hvis Sider svære Jernstabler, der ere indflaaede, vidne om, at en Dør forudm har været her.

Sidstnævnte Hvalving, der bestaaer af fire Buer, og ligger under en grundmuret Bygning, opført efter Bombardementet 1807, strækker sig i Bredden, fra Syd til Nord 18', fra Øst til Vest er den 14' 9". Den midterste, firkantede Pille, har et Lvermaal af 1' 6½," og Buernes Spisser, der ligge saa Tommer under Jordens Overflade, har en Høide fra Hvalvingens Bund af 6' 3". Hvalvingen er for Størstedelen muret af smaa Steen, ligesom ogsaa en Bindeltrappe paa 10 Trin, der fører derned fra det sydlige Hjørne. Da man for en Snees Aar siden ryddede Grunden Matr. Nr. 203 paa Kultorvet i Anledning af en ny Bygnings Opførelse, fandtes

Man seer, at af Mangel paa de nødvendige Midler nærme St. Anna Hospital sig 1528 stærkt sit Endeligt; den 22de November ovennævnte Aar gif nemlig efter Borgermestere og Raads Befaling, toogtredive kjøbenhavnske Borgere (de saakaldte Stadens toogtredive Mænd), ind i St. Anna Hospital for at undersøge de Fattiges Brøst og Begjæring. Lemmerne forsikrede ved denne Veilighed, at Klaus Denne, imedens han havde Formue dertil, holdt et saa ærligt og tilbørligt Hospital, som noget i Danmark kunde findes, med god Kost, rene Senge og en forstandig Legemsfalve og Rægedom imod de onde Pocke (∴ Kopper) og anden Guds Plage; ligesom de efter at Hospitalet blev forarmet ikke bespistes værre end af hans egen Gryde og Tønde, og kom der nogen ferst Ret, som ikke strakte til overalt, da sit Lemmerne den, og han mistede selv. Paa Borgernes Spørgsmaal, om de nu, da Klaus Denne ofte havde op sagt Hospitalet, enten vilde flyttes til Helliggeistes eller St. Jørgen, svarede de, „at de havde Klaus Dennes Brev paa deres Livsbrød, og han blev aldrig fri eller løs fra dem. Til Helliggeistes vilde de nok for Guds Skyld og paa de Vilkaar, at de bleve sammen med deres Forstander og nøde deres Privilegier under Borgermester og Raads Stadfæstelse; til St. Jørgen vilde de aldrig, hellere vilde de udføres og sænkes i Stranden. Der laa f. Ex. en spedalsk Kvinde i deres Hospital i tre Aar, og dog kunde de aldrig trænge hende til St. Jørgen“. Da derefter Klaus Denne indkaldtes, for at stille de Syge og Fattige tilfreds igjen, maatte han love at være deres Tjener til

mange Ligkister der, hvis Beslag vidnede om at de hidrørte fra en fjern Tid.

fin Dødsstund. Senere har man ikke noget Spor af St. Anna eller St. Gjertruds Hospitalers Bestaaen, men formodentlig har St. Anna Hospital, efter at være flyttet til St. Gjertruds Plads, beholdt det sidste Navn og er ved Reformationen af Kjøbenhavns Hospitaler 1530 forenet med Helliggeist Huus. I et Brev af 1530 befaler nemlig Frederik den Første iblandt Andet: „at alt det Gods, som nu ligger til Helliggeist Huus baade inden- og udenbys, skal anvendes til samme Hospital til de syge Folk og saaledes, at al Rente, som nu ligger til St. Sørgeus Hospital udenfor Kjøbenhavn og ligeledes til St. Gjertruds Hospital, lægges til Helliggeist Huus og bliver eet Hospital osv.)*“.

Oversover den nordlige Deel af St. Gjertrudsstræde sees i en Forhøining i Gaden tydeligt Spor af den gamle Vold. Efter Ildbranden 1728 blev den sydligste Halvdeel af St. Gjertrudsstræde indlemmet i det dengang anlagte Kultorb.

Tornebuskegade forbinder Rosenborggade og Nørrevold og nævnes 1652, da Henrik Rantzau den 18de Marts nævnte Nar fik Skjøde paa to Pladser i Tornebuskegade**). Da Tornebuskegade er anlagt paa det Terrain, der i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede var beliggende udenfor Byens Volde og Grave, og som dannede en aaben Plads mellem Fæstningsværkerne og de udenfor liggende Haver, er det sandsynligt, at Navnet hidrører fra, at Gaden ved sit første Anlæg har været tildeels besat med Tjørn o. dsl.

*) Om St. Sørgeus og St. Anna Hospitaler, see omstændeligere hos Rørdam om Kjøbenhavns Kirker.

**) Geheimeraad. Sjell. Teg.

Gadestrækningen langs Volden, fra Tornebusksgade til Nørretorv, udgjør en Deel af Gaden Nørrevold.

Nørretorv er den trekantede Plads, der er beliggende ved Volden, mellem Nørregade og Store Fiolfstræde. I Forordningen af 28de Juli 1684 kaldes dette Torv „Pladsen ved Nørreport“, og af samme Forordning sees, at her skulde falholdes Fedevarer, der indkom tilvogns, ligesom ogsaa Kul, Brænde, Hø, Halm, Koste, Tøndebaand og Egetømmer. I Midten af forrige Aarhundrede kaldtes dette Torv „Gammel Nørreport“*), senere er det kaldet „Skidentorvet“, men i den senere Tid er det ombøbt til Nørretorv. Paa Nørretorv, udfor Nørregade, er Stadens højeste Punkt indenfor Voldene, nemlig 33,9' over Havet.

Nørregade er omtalt under Nørre=Qvarter.

Frederiksborggade var allerede anlagt 1650 og har faaet Navn deraf, at den førte fra Rjøbmagergade til Nørre=port saaledes, at Veien fra Rjøbenhavns Slot til Frederiks= borg Slot faldt derigjennem. Efter Udebranden 1728 blev den sydbøstlige Halvdeel af Frederiksborggade inblemmet i det dengang nyanlagte Kulltorv. Udfor den nordvestlige Ende af Frederiksborggade ligger Nørreport. Indtil den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede var Nørreport, som før omtalt, beliggende paa Nørregade, meget nordligere end nuværende Krystalgade; derfra flyttedes den til Enden af Nørregade, hvor en i Volden endnu værende Muur antyder dens Beliggenhed; men paa Grund af de nye Befæstningsarbejder, som foretoges i Slutningen af Christian den Fjerdes og Begyndelsen af Frederik den Tredies Regjering=

*) De Gjedbeste Planer over Qvartererne i Rjøbenhavn.

Orig.: Frml. Agerholms Saml.

Carl Otto lith. Inst.

Parti indenfor Nørreport 1840.

tid, flyttedes den til sin nuværende Plads. Porten, det vil sige Steenportalen, er vel bleven færdig, som Beretningerne sige 1671, men selve Portens Flytning maa være skeet længe før: Den 22de Mai 1650 sees, at Niels Jensen Holst formedelt den ny Fortification, mister en Gaard, liggende udenfor Fæstningen, og faaer til Bederlag en Byggeplads ved den ny Nørreport i Frederiksborggade, næst ved Hans Markelis Byggeplads, nemlig fortil Gaden 28 Alen, paa Hans Markelis Side 48 Alen, paa den anden Side ogsaa 48 Alen, endelig paa den bageste Ende 28 Alen, mod „at nedbrøde den gamle Vold og Strædet at forfærdige, ikke at bygge ud til Rødestenen, ingen Skuur, Udbygning eller Svibu“*). Frederiksborggade hørte med til de Gader, hvori, efter Forordningen af 27de Februar 1683, kun for Fremtiden maatte bygges saadanne Huse, hvis Gavl for begge Ender vare grundmurede lige til Spidsen, og som vare af Grundmuur paa alle fire Sider idetmindste til over Foden.

Store Fiolstræde forbiunder Krystalgade med Nørretorv. Gaden selv findes, skjøndt noget mere kroget end fortiden, anført paa Pl. II. og har altsaa været tilstede i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede. Hos Resen 1674, nævnes Fiolstræde og derhos anføres tvende Gyder nemlig „Claus Rødestøbers“ nu (1674) „Mag. Jørgen Eilersens Gang“ og „Smøre Gangen“.

Ved den østlige Side af Store Fiolstræde, imellem Krystalgade og Rosengaarden strakte sig Frue Kirkes Assistentes Kirkegaard, der med en Façade langs Fiolstræde af 40 Alen indtog et Fladeindhold af 6,440 □ Alen og rækkede i en uregelmæssig Form ind til den Grund, hvorpaa den Tødske

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

Synagoge i Kryсталgade nu er bygget, og af hvilken Grund den største Deel dengang var Have, tilhørende Conferentsraad Basballe. Denne Assistent's Kirkegaard kaldtes „Linden“*), og neblagdes, ligesom de andre Assistent's- og Fattigkirkegaarde indenfor Voldene, ifølge Forordning af 29de October 1760, da den ny Assistent's Kirkegaard var anlagt paa Nørrebro. En Gaard i Fiolstræde, der er bygget paa den forrige Kirkegaard, bærer endnu Navnet „Linden“.

Lille Fiolstræde løber i Flugt med Store Fiolstræde og forbinder Kryсталgade med Skindergade, det er efter al Sandsynlighed den Gade, som i Fordebogen af 1496 kaldes „det lille Stræde, der løber ind til Hr. Cantors Port“. Paa den østlige Side af Gaden, lige udfør Frue Kirke, imellem Skindergade og Store Kannikestræde, ligger Metropolitan-skolen, i daglig Tale benævnt Latinskolen. Man veed med Sikkerhed, at der allerede Aar 1247 fandtes en Domscole i Kjøbenhavn, og Aar 1340 skænkede Ingeborg, Hertuginde af Sverrig, Halland og Samsø, Kjøbenhavns Kapitel Aaminde-rød Kirke til et Skolepræbende. Skolepogene, der gif klædte i lange vide Kjoler uden Ermer, kun med en Abning paa høire Side, hvorigjennem de kunde ubstikke Haanden, vare væsentligst henviste til at søge deres Brød som Tiggere for hver Mand's Dør. Da Christian den Anden ifølge Sigbrits Raad befalede, at Ingen maatte antages i Skolen, medmindre han selv kunde kjøbe sin Kost, blev som Følge heraf en stor Mængde Disciple forbrevene derfra. Skolebygningen der laa i Nærheden af Vor Frue Kirke**), blev i Aaret 1478

*) Assistent's Kirkegaard udenfor Nørreport inddeles endnu i Linde og benævnes f. Ex. „Frue Lind“, „Trinitatis Lind“ osv.

***) Omtrent Aar 1400 omtales en Grund, der laa ved den østlige

indrømmet til Vocale for det nyoprettede Universitet, men dette varede kun til Universitetet det paafølgende Aar blev flyttet til det hos Borgerne laante Raadhuus paa Hjørnet af Studiestræde og Nørregade. Senere træffer man Skolen i det af Munkene forladte Graabrødre Kloster (see Pag. 94). Aar 1545 blev den latinske Skole paany, efterat den ny Være havde gjort det nødvendigt, indrettet ifølge Christian den Tredies Anordning og paa Bekostning af Vor Frue, Helliggeistes og St. Nicolai Kirker. Aar 1548 blev opført en ny Skolebygning paa Vor Frue Kirkegaard og udtil Klædeboderne, paa en Grund hvis Bygning 1519 var afbrændt derved, at nogle tybste Soldater forsøgte at indebrænde endeel stoffe, der befandt sig der i Huset. Skolebygningen blev atter opført 1548, og kaldtes i Almindelighed Vor Frue Skole eller den latinske Skole. 1599 blev den ombygget for at vinde Plads og 1634 blev den hyderligere udvidet. 1728, under den store Ildbrand, nedbrændte Skolebygningen, men opførtes igjen, saaledes som den stod, indtil Bombardementet 1807, da den sank i Gruus*). Aar 1811 paabegyndtes Opførelsen af Skolebygningen paa dens nuværende Plads, der blev tilbyttet ved Magestifte med Universitetet, og 1816 toges den i Brug, efter at Skolen i Mellemtiden var holdt, først paa Baisenhuset paa Rjebmagergade og senere paa Trinitatis Kirkes Præsteresidentis i

Side af Nørregade "prope scolam", (Nordam, om Rjøbenhavns Kirke, Pag. 85.)

*) Denne Skolebygning indtog i Midten af forrige Aarhundrede Pladsen fra Lille Fiolstræde til Kirkegængen, som i Flugt med Skoubogade førte fra Klædeboderne til Vor Frue Kirkegaard, dog med Undtagelse af et lille Hjørnestebe, der laa paa det nordøstlige Hjørne ud til Fiolstræde.

Store Kannikestræde. Den Plads, hvorpaa den ny Metropolitankole blev bygget, var før benyttet til tvende Professorresidenter. I Lille Fiolstræde, imellem Frueplads og Krystalgade, paa den sydlige Side af Gaden, og paa en Plads, hvor der 1755 var en bethdelig Have samt længst oppe mod Krystalgade tre Smaahuse, er nu opført en prægtig Bygning for Universitetsbibliotheket. Ligeoverfor Bibliotheket, paa den anden Side Gaden, sees en Marmorplade indmuret i Væggen, hvilken Plade underretter Læseren om, at her havde Holberg sin Embedsbolig. Paa Hjørnet af Lille Fiolstræde og Store Kannikestræde ligger Vor Frue Sogns Provstebolig.

Peterhvitfeldtstræde løber i lige Linie fra den østre Ende af Rosengaarden til Krystalgade og var ifølge Pl. II. beliggende paa samme Sted i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede.

Rosengaarden løber fra Øst til Vest og forbinder Kultorvet med Store Fiolstræde men har tidligere (før end Christian den Fjerde foretog sin første Udvidelse af Staden), været sat lige til Nørregade, ligesom den, forinden Kultorvet blev anlagt, gik sig i Øst lige til Lille Kjøbmagergade. Allerebe af 1496 nævnes Rosengaarden ofte, som et kvarter (Alt hvad der laa indenfor Øyens gamle Grændse*). I et Document af 1674 nævnes Rosengaarden, derpaa Mester Anders Glob's Gade, og i den 1674 benævnes Gaden „Rosengaard“ og her fandtes deri en Gyde, der kaldtes „Lange Gang“.

*) Svanning anfører saaledes i den Dens Henrettelse, (der som bekendt stete paa St. Gjertrudsgaard), at denne fandt Sted paa Rosengaarden, cfr. Historisk Tidsskrift III. Pag. 104.

Krystalgade løber i Flugt med Landmærket fra Rjømagergade til Nørregade og kaldtes indtil 1818 „Skidenstræde“, et Navn, denne Gade havde ført med sig fra sin tidligere Beliggenhed langs Byens Kende. Denne Byens Kende, der uden Tvivl engang i Tiden har udgjort en Deel af Stadens Skjel imod Nord, tog sin Begyndelse fra Rjømagergade, 50 sjællandske Alen og 3½ Qvarter Norden for Hjørnet af Kannikestræde, (see Pag. 10) (altsaa paa det Sted, hvor Regentsens nordlige Fløi støder til den østlige); herfra løb den imod Sydvest imellem nuværende Krystalgade og Kannikestræde, i en lige Linie indtil udfør Peterhvitfeldtsstræde, hvor den dreiede imod Syd, løb lidt over hundrede Alen i denne Retning, indtil den atter dreiede imod Sydvest til Fiolstræde, hvor den traf ind imellem det 7de og 8de Vindue i den nuværende Universitetsbibliotheksbygning, regnet fra den nordre Ende. Fra dette Punkt forlattes Kændens Løb en ringe Deel sydligere, over Universitetsgaarden til Nørregade, hvor en Bue under Communitetsbygningen, omtrent i Høide med Steenbroen, antyder dens Beliggenhed paa dette Sted. Denne Kende, der, som et andet Løb fra det før omtalte side Parti imellem St. Peter og Barmers Skanse, tillige har ført et Vandløb, som i sin Begyndelse Qvarter med sig, var en Gang, hvilken, paa Grund af sin Gang, har af Almuen faaet Navnet „Skidenstræde“. Dette oprindelige gamle „Skidenstræde“ er, som allerede er nævnt, et almindelig bekjendt; for en stor Tid har den været ledig, nemlig

*) Ifølge Orig. Hafn. kaldes den i gamle Breve „commune canale villæ borealter“.

omtrent fra Præstegaarden ved Regentsten indtil forbi Lille Kannikestræde. De herværende Eiendomme saavel i Kannikestræde som i Krystalgade have Udgangs og fælleds Brugsret af denne Ghyde, som kaldes „den fælleds Gang“. Dens Brede varierer nufortiden fra 3 Alen i den sydvestlige Ende til $1\frac{1}{2}$ Alen i den nordøstlige. I et foreliggende Maalebrev over Matr. Nr. 45 i Klæbebo = Qvarteer (Grosserer Verdelins Gaard i Kannikestræde) er Ghyden affat for denne Grundts Vedkommende og ved Paategnelser paa Maalebrevet, senest af 5te December 1846, godtgjøres, at bemeldte Grund findes uforandret fra Maalebrevets Udstedelsesdatum den 15de Februar 1743. I dette Maalebrev omtales Ghyden, efter at den øvrige Deel af Grunden er specificeret, som følger: „Herforuden er denne Grund tilhørende Andelen ubi en fælleds Gang efter de punkterede Linier, i Længden 12 Alen 2 Qvarteer 3 Tommer, i Bredden 1 Alen 2 Qvarteer“ (Halvdelen af Gangens hele Brede). 1674 nævner Resen „Skidenstræde“ og siger, at deri ligger „Hattemagersgang“; i Midten af forrige Aarhundrede var Gaden deelt i tvende Dele nemlig „Lille Skidenstræde“ fra Nørregade til Fiolstræde og „Store Skidenstræde“, (der allerede dengang ogsaa kaldtes Krystalgade), fra Fiolstræde til Stobmagergade. Ved Placat af 9de November 1818 sanctioneres, at begge Gader skulde bære det fælleds Navn Krystalgade. I indehørende Aar har man i Anledning af det ny Museums Opførelse nedrevet den gamle Muur, der stod langs med Krystalgade, og som var opført under Christian den Fjerde, til Hegn for den botaniske Have, hvilken denne Konge den 30te Juni 1600 havde henlagt under den Residents, der for Professor i Physik Jens Jacobsen var opført ved det ny Collegium. Denne Muur tjener saaledes til Beviis for, at

„Skidenstræde“ allerede den Gang havde eller maaffee dengang fik samme Beliggenhed, som nuværende Krystalgade. Paa den nordlige Side af Krystalgade, imellem Fiolstræde og Peterhvitfeldtstræde, ligger den mosaiske Synagoge, opført 1833, og bag denne Stiftelsen „Meiers Minde“.

Store Kannikestræde løber fra Store Rjøbmagergade til Fiolstræde; i Fordebogen af 1496 kaldes bemeldte Gade, saavidt man kan forstaa, „det Stræde bag Her Degens Gaard“. Paa Hjørnet af Store Kannikestræde, Store Rjøbmagergade og Krystalgade ligger Regentsen, en Fribolig for Studenter. Den er opbygget for Universitetets egne Midler paa en Grund, der tidligere har tilhørt Cantzler Christian Fris til Borrebj, og blev fuldført 1623. Regentsen fik senere en egen Kirke, der i Kongens Nærværelse blev indviet 1635; men da senere 1656 Trinitatis Kirke kom istand, blev der ikke prædiket i Regentskirken. Da Trinitatis Kirke var bleven ødelagt ved Ildbranden 1728, bleve Brudevielser, Barnedaab og Skriftemaal foretaget af Menighedens Præster i Regentskirken, indtil Trinitatis Kirke igjen kom istand. Af et Brev, dateret 22de September 1651*), sees, at der dengang for 2,000 Rbd. er til Regentsens Forstørrelse kjøbt en Gaard, tilhørende Fru Barbara Wittrop, Cantzler Chr. Frises Enke.

Paa den sydsøstlige Side af Gaden ligger Ehlers Collegium, der er opbygget for Studenter, og indviet 1705. Ifølge Testamente gav Stifteren Etatsraad Ehlers alle sine Midler til forskjelligt gubeligt Brug, efter at hans Arvinger, tvende Døttre, indebrændte ved Operahusets Brand paa forrige Amalienborg den 19de April 1689.

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

Paa den nordvestlige Side af Store Kannikestræde, udfør Lille Kannikestræde, ligger Borchs Collegium (efter Stifteren Professor Ole Borchs egen Bestemmelse kaldet „Collegium Medicum“), indviet den 29de Mai 1691.

I Kannikestræde laae Kannikernes Boliger, der efter Reformationen gif over til at blive Professorboliger, og af hvilke i forrige Aarhundrede fandtes sex i denne Gade. Disse Kannikeboliger have formodentligt givet Gaden Navn. I den før omtalte, Grosferer Verdelin tilhørende Gaard, Matr. Nr. 45 i denne Gade, har Holberg tilbragt flere af sine Ungdomsaar som Huuslærer hos Familien Gjedde, som skal have bygget denne Gaard, saaledes som den nu staaer, og i ethvert Tilfælde eiede den dengang. Paa Hjørnet af Store Kannikestræde og Store Rjøbmagergade var Bagernes Laugshuus beliggende i Midten af forrige Aarhundrede.

Lille Kannikestræde forbinder Store Kannikestræde med Skindergade.

Dyrkjøb kaldes den Huusrække, der paa den sydlige Side begrænses af Frueplads. Den har faaet Navn efter et Viinhuus, kaldet „det glædelige Dyrkjøb“, og som, indtil det 1699 blev nedrevet for at give Plads til Kirkegaardens Udvidelse, laa i ovennævnte Huusrække paa Hjørnet af Nørregade. Dyrkjøb er anlagt efter den store Ildbrand 1795; før den Tid, da Frueplads var Kirkegaard, gif der en smal Passage fra Klædeboderne, udfør Skoubogade, langs den derværende Latinstoles vestre Gavl, indtil Kirkegården, og bøjede om i vestlig Retning langs Klædebodernes Baghuse til Nørregade. Denne Passage kaldtes „Kirkestræde“ eller „Kirkegangen“.

Frueplads er Navnet paa den Plads, hvorpaa Vor Frue

Kirke er beliggende. Indtil Ildbranden 1795 tjente Pladsen til Kirkegaard, men efter den Tid indrettedes den til offentlig Plads; senere er den Deel af samme, som er beliggende Syd for Kirken paa almindelig Maade brolagt, hvorimod den Deel, der er beliggende Nord for Kirken, er brolagt paa en sirligere Maade, og ved Kjæder for begge Ender affpærret for Kjørende og Ridende. Ved den østlige Ende af Pladsens nordlige Deel er opreist en Buste for Professor J. F. Schouw.

Vor Frue Kirke er sikkert Stadens ældste Hovedkirke; den omtales af Absalon i Slutningen af det tolvte Aarhundrede i et Stabfæstelsesbrev, som omhandler en indgaaet Forening om Tienden imellem de kjøbenhavnske Sognemænd og deres Præster*). Kirken, der er stiftet af Biskop Peter Sunesøn, stod dengang paa samme Sted som nu, paa en 28 Fod høi Bakke, fra hvilken den kneisebe ud over de andre Bygninger i Staden, der vare beliggende paa denne Bakkes Afkraaning ned imod Sundet. Som Navnet viser var Kirken indviet Jomfru Maria; de første faste Eiendomme skjænkedes den af Stifterens Broder Laurens Sunesøn, og senere oprettede Stifteren et Collegium eller Kapitel af sex Kanner ved Kirken, saaledes at denne blev sideordnet Stiftets Hovedkirke, St. Lucii i Roeskilde. Fra nu af var Vor Frue Kirke altsaa en Colegialkirke, et Navn, der ofte omhyttedes med

*) Den Omstændighed, at Tiende skulde svares til denne Kirke af alle Stadens Sognemænd, tyder paa, at Vor Frue Kirke, om der endog har været nogle andre Kapeller i Byen, har været den eneste Sognekirke paa den Tid, ligesom det ogsaa, da Tienden var en Korntiende, fremgaar, at Kjøbenhavn paa de Tider var en agerdyrkende By. (See Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 9.)

Navnet Domkirke. I Sammenligning med de andre Sognekirker, der reiste sig i Staden, kaldtes den ofte „den store Kirke“. Indtil 1728 fandtes der over Kirkens nordlige Indgangsbør en Steen, i hvilken Herren og de fire Evangelister symbolist vare udhuggede, og ubenom læstes: »Anno Dni MCCCXVI reedificabatur ista ecclesia prius quater per incendium devastata«. Kirken var altsaa opbygget paa ny 1316 efter fire Gange at være lagt i Aske efter sin første Opførelse. De tre af disse Udbrande ere sandsynligviis skete i de forskjellige Feider, der overgik Kjøbenhavn i ovennævnte Tidsrum, men Kirkens fjerde Brand skete ved Vaabeild St. Kristinenat 1314*).

Senere har Vor Frue Kirke ofte lidt af Tjendehaand, saaledes bortførtes Kirkeklokkerne af Lybækkerne 1362, og næste Gang de hærgebe Kjøbenhavn, 1368, have de sandsynligviis ogsaa tilføiet Kirken Udælgelse. I en Udbrand, der hjemjogte Kjøbenhavn den 2den Juli 1386, led Vor Frue Kirke meget, og da det berettes, at den mistede sine fire bedste Klokker, maa man formode, at idetmindste Taarnet er brændt. Rørdam mener, at det ikke er rimeligt at antage, at hele Kirken nogenfinde er bleven ombygget i Tiden imellem 1316 og 1728, men beviser derimod, at den har modtaget væsentlige Tilbygninger og Forskjønelser til forskjellige Tider. Aar 1363 ægteviedes i Vor Frue Kirke Prindsesse Margrete til Kong Hagen af Norge, og fra den Tid Kjøbenhavn blev kongelig Residentsstad bleve Landets Konger og Dronninger af Erkebiskoppen kronede i denne Kirke, hvorved den paa en Maade blev Landets Hovedkirke. Efter at Kirken i hundrede Aar havde staaet uden Taarn, opførtes dette i Tids-

*) See Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag 13.

løbet fra 1483—86, men det fik først sit Spir 1514. Om dette Spir har man følgende Sagn: Mesteren, som tilhugge det var kommen i Trætte med sin Svend, fordi denne Sidste paastod at være lige saa dygtig som hiin; da nu Spiret var reist, befalede Mesteren en Bjælke udlagt fra Spiret og fastgjort. Paa denne udlagte Bjælke gif han, der forøvrigt var halt, ud til Enden og huggede der sin Øre fast; derpaa bød han Svenden, om han var lige saa dygtig som sin Mester, at gaa ud at hente Øren. Svenden, der ikke vilde lade sig overgaa, begav sig ogsaa ud paa Bjælken, men svimlede, faldt ned og sloges ihjel. Uden omkring det store Spir, paa hvert af de fire Hjørner, stode fire mindre Spir, hvert af 28 Alens Høide*). Rørdam udfaster følgende characteristiske Billede af Kirken paa denne Tid: „Ved Indgangen stod „Løvekarret“. Midt gennem Kirken var almindelig Gjennemgang, i Nærheden af denne stod uidentivl det Kulbækken, der var oprettet ved St. Dionysii Alter, at Fattigfolk om Vinteren kunde varme sig derved. En stor Mængde Altene opfyldte Kirken, hvorfra Messesangen stadigt løb; mellem disse færbedes til enhver Tid af Dagen Præster og Folk, der forrettede deres Andagtsøvelser. Selv efter at „Ratsangen“ havde sluttet den daglige Gudstjeneste, var Kirken dog ikke forladt, da to Degne og Klokkeren om Natten havde deres Leie her, for at berogte Helligdommen og Renodierne. Men om Festdagene straaled Kirken med dobbelt

*) Pontoppidan i Orig. Hafn. Pag. 146 har kun angivet disse Sidespirs Høide til 8 Alen; men man tør nok tro den samtidige Wolf, der selv har seet Spirene, naar han i Enc. Reg. Dan. Pag. 338 angiver Høiden til 28 Alen, hvilket ogsaa kan stemme med Pontoppidans egen Tegning af Kirketaarnet.

Glands, medens Skarer af Mennesker strømmede til for at blive delagtige i den Afløsning fra Synderne og de Velfjælnessønster, der udtaltes over Alle, der nærmede sig med angergivent og andægtigt Sind“.

Under Anførsel af den bekjendte Borgermester Ambrosius forøvede en Deel af Stadens Borgere 3die Juledag 1530 et Anfald paa Kirkens indre catholske Prædiker, hvorved Helgenbilleder og Altere lede megen Skade og med Nød og Næppe undgik Ødelæggelsen.

Efter Reformationen fik Universitetet Patronat over Kirken, og Sognet blev udvidet, idet man nedlagde de tvende Sogneskirker St. Klements og St. Peters Kirker. Den 2den September 1537 indviedes her i Kirken de første syv evangeliske Superintendentter af Doctor Bugenhagen, og fra denne Tid foretoges her Bispeordinationer, saavel som Universitetsfester osv. Vor Frue Kirke hævdede fremdeles sin Forrang for Landets øvrige Kirker derved, at samtlige Konger og Dronninger af den oldenborgske Stamme indtil Souverainitetens Tid kronedes der. Under Christian den Tredie undergik Kirken en Hovedreparation, hvorved Høikirkens Hvalvinger erholdt en „kunstig Maling“. Da Kirkens før omtalte Spir i Tidens Løb blev brøstfældigt*), blev det nedtaget, og Christian den Fjerde lod 1606 opsætte et andet, der var hundrede fjællandske Alen høit foruden Jernstangen, som var fjorten Alen lang og prydet med en forgyldt Krone. Spiret var tækket med 96 Skippund Kobber. Af de fire før omtalte

*) Da dette Spir var nær ved at blæse ned, krøb Christian den Fjerde selv op og paaviste Stedet, hvor man skulde fastgjøre Jernankerne. (Nord. Univ. Tidsskrift 1855.)

mindre Laarne nedblæste det ene, og de tre andre bleve senere nedtagne*). Foruden disse Spir var Kirken prydet med et ved den østlige Gavl.

Oppe under Kirkens Hvælvinger vare ophængte en Deel Faner, der i Frederik den Andens Tid i Syvaarskrigen vare erobrede fra de Svenske. Disse Faner bleve nedtagne og førte til Løihuset, da Kirken blev istandsat i Anledning af Christian den Fjerdes Krøning. Siden 1613, efterat Freden med den svenske Konge Carl den Niende var sluttet, blevo alle de Faner, Cornetter og Fænniker, som Christian den Fjerde havde erobret fra de Svenske, ophængte paa samme Plads i Kirken, hvor de forrige havde hængt, og endnu i Frederik den Tredies Tid saaes under Hvælvingen i Kochi Kapel fire Rytterfaner, hvilke Alle vare erobrede i Ditmarskerkrigen. Ovennævnte Kochi Kapel, der var beliggende paa Kirkens sydlige Side ligeoverfor Prædikestolen, var bygget i Kong Hanses Tid og dengang stod et Alter derinde. Indtil Frederik den Tredies Tid var der ogsaa ved Kirken indrettet et Bibliothek, stiftet og givet til Universitetet i Kjøbenhavn tildeels af den kongelige Tolder og Rannik i Lund Franz Willumsen, hvis Gravsted fandtes i Kirken nedenfor den Trappe, der førte op til Kochi Kapel, hvori Bøgerne opbevaredes.

I denne Kirke hvilede Ligene af mange udmærkede Mænd, og deriblandt mange Krigere og Lærde; blandt de Første skal her kun nævnes Cort Adelers, hvis Grav fandtes ved Choretets Omgang, under et af de kostbareste Epitapier i Danmark.

I Ildbranden 1728 antændtes det store Spir og styrte ned paa Kirken, hvorved denne afbrændte, paa det oven-

*) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 338

omtalte Kochi Kapel og en Deel af Choret nær, hvis Mure bleve staaende. Kirken blev snart igjen opført i samme gamle Stil som før; Høikirken med sine røde Mure hævede sig op over Lavkirken, der med sit Halvtag løb rundt omkring Kirken og Choret. Den hele Bygning var 140 Alen lang; til Høikirkens Tagrøg var 50 Alen; Chorets Tag var lidt lavere, men prydet med et temmelig høit Spir. Kirken blev paanyet indviet den 30te April 1738. Senere, 1741—45, lod Christian den Sjette opføre det berømte kobbertækte og rigt forgyldte Spir, der ragede 197 Alen i Veiret og kunde øines i sex Miles Afstand. Taarnets Høide, indtil hvor Spiret begyndte, var 74 Alen. 1755 blev den 19 Alen høie Zerstang, hvorpaa Fløien og de tre lueforgyldte Kroner vare anbragte, gjort sex Alen kortere, og Taarnet med sit Spir blev altsaa fra den Tid kun 191 Alen eller omtrent dobbelt saa høit som det nuværende Taarn. I Spiret var anbragt et Klokkespil (saakaldet Sangværk), der 1743 var afkjøbt St. Nicolai Kirke. Under Bombardementet 1807 antændtes Spiret den 5te September af en Brandraket; det styrte, under lydelige Hurraraab fra de angribende Englændere, der vare leirede udenom Byen, ned over Kirken, og kort efter laa den hele prægtige Bygning i Gruus. Kirken reistes igjen, (den blev indviet den 7de Juni 1829), men ikke mere i sin gamle ærværdige Skikkelse, og istedetfor det stolte Spir, der kneiste imod Skj, staaer nu det kullede Taarn med et lueforgyldt Kors. Men har Kirken tabt i sit Ydre, saa er den saa meget mere rigt udstyret i sit Indre med skønne Kunstværker af vor store Landsmand Thorvaldsen; inde i selve Kirken sees nemlig Christus og de tolv Apostle (i Marmor), Døbefonden (i Marmor), Vandringen til Golgatha (Gibbs=Basrelief), Daabens

og Nadverens Sacramente (Basrelief i Marmor), samt Skytsenglen og Barmhertigheden*) anbragte ved de tvende Fattigblokke. Ogsaa udenfor Kirken er af samme Mesters Arbejder anbragte, i Portalens Frontespice: Johannes den Døber prædikende i Ørkenen (i Terracotta), og indenfor Søilerne: Jesu Indtog i Jerusalem (Gips-Basrelief). Udenfor Kirken ved Portalens Sider ere anbragte colossale Statuer i Bronze, forestillende Moses og David, udførte af Bissen og Terichau, og det er Bestemmelsen, at der inde i Kirken skal anbringes Statuer forestillende Luther og Melancthon.

I Sidegangene findes to Monumenter af Professor Freund over Biskop Münter og Professor J. Møller samt et Portrait af Kirkens Bygmester, malet af Professor Jensen.

Vor Frue Kirkes Sogn begrænses af den nordvestlige Side af Gammeltorv, Midten af Klædeboderne, Skindergade, fremdeles fra Hjørnet af denne Gade og Midten af Store og Lille Kjøbmagergade, Kultorbets sydlige Side, Midten af Rosengaarden, en Deel af Nørrevold, Vestervold, Frederiksholms Kanal og Midten af Raadhuusstræde og af en Linie fra Hjørnet af denne Gade over Ny- og Gammeltorv til Hjørnet af Vestergade.

Nordvest for Vor Frue Kirke, imellem Frueplads og Krystalgade ligger Kjøbenhavns Universitet. Allerede Kong Erik af Pommern fik af Paven Frihed til at oprette et Universitet ved en af Domkirkerne, hvor enten Erkebiskoppen af Lund eller Erkebiskoppen af Roskilde fandt det meest passende;

*) Dette Billede stjænkede Thorvaldsen til en for Gjæld fængslet Embedsmand i Norge, at han kunde gives tilbage til sin talrige Familie. Senere købtes det til Frue Kirke.

men dette fik dog ingen Fremgang i denne Konges Tid. Først i Christian den Førstes Tid blev der taget alvorligt fat paa Sagen, idet Kongen indkaldte følgende lærde Mænd, der skulde sætte Universitetet igang, nemlig: M. Peder Skotte, Baccalaureus i den hellige Skrift, M. Peder Albretsen, Licenciat i Lægekunsten og M. Thillemand Slect, hvilke tre Mænd i Forening udkastede Universitetets Privilegier, daterede St. Francisci Confessoris Dag Aar 1478. Efterat dette Universitet et Aarstid havde været i Kapitlet Skole' paa Frue Kirkegaard, laante Kongen det gamle Raadhuus af Stadens Borgere foreløbigt paa ti Aar, og i dette, der, som før omtalt, var beliggende paa Hjørnet af Nørregade og daværende Raadhuusstræde (nu Studiestræde), fik Universitetet sine Localer. Det er allerede før omtalt, hvorledes det gik til, at Borgerne ikke mere efter de ti Aars Forløb fik deres gamle Raadhuus (nuværende Bispegaard) tilbage, og Universitetet vedblev at benytte denne Bygning indtil Reformationens Tid. 1479 skænkede Kong Hans Universitetet det Privilegium, at Ingen, det være sig Adel eller Uadel, maatte i Fremtiden stifte deres Børn ud for at studere i fremmede Lande, førend de havde opholdt sig tre Aar paa Kjøbenhavns Universitet, og Christian den Anden befalede, at Ingen maatte forlade Universitetet for at studere i Udlandet, førend de havde »promoveret in Baccalaureum«. 1527 begyndte den ny Være at faae Indpås i Universitetet, skjøndt de catholske Biskopper af alle Kræfter kjæmpede derimod. Endelig da Christian den Tredie 1536 kom til Regjeringen befalede, at der paa Universitet skulde holdes en almindelig Disputats om de omstridte Artikler. Til denne Disputats vare Kannikerne fra Roskilde og andre Kapitler indbudne, og Kongen selv var af og til tilstede.

Disputatsen varede i otte samfulde Dage; Resultatet blev, da Disputatsen var tilende, at samtlige Tilstebeværende underskrev alle den ny Læres Artikler, og dermed blev den Lutherste Religion indført. Nu søgte Christian den Tredie at hæve Universitetet til større Betydning, og gav det den 10de Juni 1539 en ny Fundats, der blev underskrevet paa en Herredag i Odense. Ved samme Tid gjordes et Magestifte, hvorved de forrige catholske Bispers gamle Gaard, der for Størstedelen indtog det samme Rum som nu Universitetet med sine Tilbygninger indtager, blev indrømmet Universitetet, medens det gamle Universitet blev bestemt til Bolig for Sjællands Biskop, og saaledes har det altsaa været nu i mere end 300 Aar. Den gamle Bispegaard undergik dog, inden den toges i Brug af Universitetet, betydelige Forandringer, og senere blev der af og til foretaget Forbedringer derved. Den 25de Juni 1568 stiftede Frederik den Anden et Communitet til hundrede trængende Studenter's Underholdning med fri Kost osv., og tillagde Universitetet rigelige Indkomster og Gods til at bestride Udgifterne med. Communitetshuset med Kjøkken osv. blev opført af Bindingsværk ud til Nørregade, men blev senere, da det nedbrændte, erstattet af grundmurede Bygninger. Bespisningen, som Studenterne nøde i Communitetsbygningen ophørte 1736, og i det Sted blev der oprettet 130 Stipendier à 12 Rd. maanedlig. Consistoriehuset, der dannede den nordlige Sidesløj, skal efter Sigende indeholde Rester af den gamle catholske Bispegaard og saaledes være Kjøbenhavns ældste Bygning. Da det gamle først opførte Universitet (der laa ud til Vor Frue Kirkegaard) i Tidens Løb var bleven brøstfældigt, lod Christian den Fjerde 1601 et nyt opføre paa samme Sted, og denne Bygning stod indtil

Udebranden 1728, ved hvilken den blev ødelagt. Ved Bombardementet 1807 nedbrændte Universitetet aldeles, men 1831 paabegyndtes Gjenopførelsen af den ny Universitetsbygning, som stod fuldført 1836.

Under Consistoriihuset, der som før omtalt dannede den nordre eller indre Sidefløi, ere tvende hvælvede Kjældere, der i Fortiden have været brugte som Fængsler, det ene for Studenterne og det andet for Universitetets Bønder og Tjenere.

Rosenborggade løber i en lige Linie fra Frederiksborggade, i nordøstlig Retning til Gothersgade; den er anlagt omtrent 1650*) og har faaet sit Navn efter Slottet Rosenborg, til hvilket den aabner Udsigt fra Frederiksborggade. Stadens gamle Vold, saavel den Pl. II. fremstiller, som ogsaa Christian den Fjerdes første forbedrede Anlæg af samme, gif over Rosenborggade, den første noget Sydvest for St. Gjertrudstrædes Hjørne, og den anden, i Form af et Voldværk eller en Skanse, over den nordøstlige Ende af Gaden og over Reformeert Kirkes Grund.

VII. Rosenborg=Qvarteer.

Dette Qvarteer har sit Navn efter Slottet Rosenborg, og begrænses af Nørrevold fra Tornebuskegade til Gothersgade, den sydlige Side af Gothersgade til Møntergade, den

*) Den 21de Juli 1650 fik Niels Holst Skjøde paa en Grund i Rosenborggade, mod at nedbryde den gamle Vold. *Geheimearch. Sjell. Reg.*

nordvestlige Side af Møntergade og Klareboderne, den nordlige Side af Store Kjøbmagergade fra Klareboderne til Landemærket, den nordøstlige Side af Lille Kjøbmagergade, den østlige Side af Kultorvet og St. Gjertrudstræde, derfra tværs over Rosenborggade til Tornebuskegade samt denne Gades nordøstlige Side til Udgangspunktet ved Nørrevold.

Foruden de omtalte Dele af de nævnte Gader indbefatter Quartieret endvidere: Høuserpladsen, Høusergade, Pustervig, Suhmsgade, Landemærket med Slippen, Abenraa, Vognmagergade, Lille Brøndstræde, Store Brøndstræde, Springgade samt Kirkegangen.

Gothersgade løber i østsydøstlig Retning fra Nørrevold til Kongensnytorv og gjør Skjæl imellem den gamle og den i Frederik den Tredies Tid anlagte Stad. En Deel af denne Gade, omtrent fra Midtpunktet imellem Reformeert Kirkegaard og Slippen til henimod Borgergade, hviler paa den forrige Fæstningsgrav, og det er ret interessant ved Forordningen af 4de Februar 1661 at erfare noget om denne Gadestrækningens Bebyggelse. Denne Forordning lyder nemlig saaledes: „Vi Frederik den Tredie osv. Gjøre alle vitterligt, at efftersom Vi komme ubi Naadigst Forfaring, huorlevis adskillige som nogen byggeplaz aff Os paa den gamle Byens Vold Naadigst er forundt, med saadan condition, at de samme plazer efter Voris derom udgangne Forordninger, inden Aar og Dag skulle indhegne, Gaden at brolegge, oc inden tre Aar bebygge, eh aff dennem haffver været ubi act tagen, eller som det sig burde effterkommet, huor udoffver de plazer som voris Byft og Rødenhaffve*) monne angaa, eh at sleiffe oc opfylde for

*) Rosenborghave.

saadan deris plazer u-reenligheds oc paa liggende Jord skyld kand tilkommis. Thi er voris Naadigst Villie oc alvorlig Befaling, at alle oc enhuer som nogen platz sammesteds er bevilget, oc ey der med effter voris derom udgiffne Ordres hafver omgaaed oc forfaret, skal værc tiltendct ald saadan u-reenlighed og paaliggende Jord inden fire Ugers forløb at rydde oc bortføre, saa at forberørte voris forige Ordre der-effter tilbørligen maa effterkommis, med mindre dennem samme Plazer hermed skal være opkyndiget, og aldrig sig nogen Rettighed derubinden at tileigne, Huor effter alle vedkommende sig kand vide at rette. Givet paa Vort Slot Kjøbenhaffn den 4 Febr. Anno 1661“.

Den første Bestemmelse var, at Gaderne i den ny Stab Nord for Gothersgade (hvis oprindelige Navn var „Ny Kongensgade“) skulde opkalbes efter Felterne i det danske Vaaben, f. Ex. Rigensgade, Norgesgade, Ditmarsfensgade, Holsteensgade, Stormarnsgade, Gothersgade, Vendersgade osv.*); men uvist af hvilken Grund, kom dette Projekt ikke til Udførelse i sin Heelhed, kun nogle af Gaderne beholdt disse først bestemte Navne, f. Ex. Norgesgade, hvorimod Navnene Gothersgade, der var bestemt for nuværende Store Kongensgade og „Ny Kongensgade“ bleve ombyttede. Fra Gothersgade er Indgangen til den reformeerte Menigheds Kirke. Denne Kirke blev opført 1688 og indviedes den 10de November 1689; den afbrændte i Uldebranden 1728, men blev snart istandsat og indviedes paant den 4de Marts 1731. Paa den Kirken omgivende Kirkegaard hviler Viceadmiral Fisser, der førte Overcommandoen i Slaget paa Røden den 2den April 1801.

*) Document af 21de Juli 1650, Geheimearch. Sjell. Reg.

3 Gøthersgade, 72 Alen. Nordvest for Hjørnet af Slippen, var en Indkjørsel til den ca. 3,150 □ Alen store Trinitatis Kirkes Fattigkirkegaard, der var beliggende paa den gamle Volds Plads bag Haverne over imod Husene i Aabenraa.

Møntergade løber i sydvestlig Retning fra Gøthersgade til Springgade. Efterat Klariser=Nonnerne havde været her i Landet henved halvtrediehundrede Aar, blev af Kong Hans og Dronning Christine 1497 grundet et St. Klara Kloster i Kjøbenhavn; Klosteret var bygget Sydost for nuværende Møntergade, og Kirken, der var en ca. 64 Alen lang Bygning, var beliggende solret i en noget sakraa Direction for ovennævnte Gade, saaledes at Taarnet, der var anbragt paa Kirkens vestlige Fløi, indtog Pladsen af nuværende Gammel mønt i 50 Alens Længde fra nuværende Møntergade (see Pl. II). Efterat Hans Tausen med Held havde forkyndt den ny Lære, kunde Nonnerne i dette Kloster, — der vare fattige og tildeels kun levede af Gaver, som skjænkedes dem af Givere, der dermed, ifølge den gamle Lære, troede at købe sig ind i Himmelen, — ikke bestaae. Derfor vandrede disse Nonner ud 1532 (ifølge Resen); Klosterkirken blev dog staaende idetmindste til 1570, men er formodentlig nedreven kort efter denne Tid. Efterat Klosteret var rømmet af Nonnerne, blev det i Frederik den Andens Tid benyttet til et Støberi, hvori der støbtes Klokker og Kanoner, og „Kotgæteren“ (Gjørtleren) boede i Klosteret; tillige brugtes det til deri at mønte Penge, og derfor blev Pladsen kaldet „gammel Mønt“*) (et Navn

*) I et Document, dateret Frederiksborg den 4de September 1577, nævnes: „Secretair Jacob Høier en Gaard, Grund og Eiendom

der overførtes paa den Gade, der senere blev udstuffet over Pladsen). Gaden, der førte til Mønten, blev kaldet Møntergade; tidligere havde den, ligesom det nederste Stykke ved Rjøgmagergade, været kaldet Klareboderne.

Førend Krigen med Sverrig udbrød 1611, besluttede Christian den Fjerde at opbygge en Kirke igjen paa samme Plads, hvor St. Klara Kirke havde staaet; den skulde kaldes St. Anna Kirke efter Dronning Anna Catharine, og Grunden til denne Kirke blev ogsaa lagt; men da nu Krigen udbrød, og Dronningen døde medens denne stod paa, ombestemte Kongen sig, og afhændede Grunden til Henrik Møller, der brugte den til at bygge paa. En Deel af St. Klara Klosters Grund gav Kong Frederik den Anden til Møntmesteren Poul Fectel, at han derpaa kunde lade opbygge Boliger til Fattige. Et Brev af 17de Juni 1570 underretter om, „at da Poul Fectel havde ladet opbygge nogle Boder til fattige, huusarme Folk, giver Kongen Grunden og Gaardspladsen. Grunden strakte sig udi Længden ud til det Stræde, som kaldes de Huusarmes Stræde og løber fra Mønten og op imod Volden, af Øst udi Vest 63 Alen udi Bredden; paa den vestre Ende, af Syd udi Nord op mod Muren til Møntergaarden 49 Alen 1 Qvarteer; udi Bredden paa østre Ende, ud til Volden, af Syd udi Nord 49 Alen, og udi Længden ind i Gaarden ud mod Muren af Øst udi Vest 63 Alen*)." Man seer altsaa at Møntergades daværende hederste Ende mod Volden, ud for Poul Fectels Stiftelse, har været kaldet efter

udi Pilestræde næst op til Frue Mette Rosenkrandses Gaard paa den ene Side, og til det lidet Stræde, som løber ud mod Clare Mønter muur paa den anden Side". (Geheimarch. Sjell. Reg.)

*) Geheimearchivet.

denne „de Huusarmes Stræde“. Dette Document bekræfter altfaa hvad Pl. II. udviser, at Bolden i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede gik tværs over Møntergade ved den nordligste Ende af Poul Fæchtels Stiftelse, og en Deel af denne Stiftelse hviler saaledes paa den ene af de Fordybninger i Terrainet, der tidligere er omtalt, og hvorover Bolden paa denne Kant af Byen strakte sig. Der omtales ogsaa ofte en „Kloudermølle“ (o: Kludemølle?) nær ved eller paa selve St. Klara Klosters Grund; saaledes hedder det f. Ex. i et Brev, dateret Glückstadt den 9de Juli 1631: „Engelbrecht Frederiksen et Huus paa den gamle Mynterplads, Bredden ud til Gaden og bag ubi Gaarden 12¹/₄ Alen med tvende fri Gaule og er Længden paa begge Sider 43¹/₄ Alen og ligger samme Grund tvært overfor Kloudermøllestuen og imellem Voj Sivertsen og Sidse Tønnesens Huse*)“. Ligeledes hedder det i et Document, dateret Kjøbenhavn den 14de Januar 1637, „Jørgen Petersen og Verner Klouman paa de Fattiges Vegne Skjøde paa en Veirmølle bag den gamle Mynt paa Østervold, staaende med et Huus nedenfor**).“ St. Klara Kirkegaard blev senere indtil 1760 afbøttet til Assistentens Kirkegaard for Helliggeistes Kirke, og havde sin Indkjørsel igjennem den saakaldte Bismergang, der løber af fra Gammelmønt i Nærheden af Møntergade. Denne Bismergang førte for ikke mange Aar siden ud til nuværende Lille Regnegade, og omtrent der hvor Bismergangen nu ender ligger et lille gammelt Huus, der menes at være det gamle Klokkestøberi***). Her har Fabricant Baumgarten, hvor

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) Omtrent paa dette Sted (hvor Bolden dengang var) havde Claus

han tidligere har havt sit Støberi, ladet indrette en Dampforsteen af ildfaste Steen, og her paa det gamle Støberies Plads, er mærkeligt nok, den ene af de store Bronzefigurer, der ere opstillede udenfor Vor Frue Kirke, støbt for et Par Aar siden.

Sjællands Biskop tilligemed Kjøbenhavns Borgermestere og Raad indrettede i Frederik den Tredies Tid et Børnehuus i Møntergade, som skulde optage og pleie fattige fader- og moderløse Børn, og hvor disse skulde lære at læse og skrive samt spinde og væve. Pigerne skulde endvidere lære at sy, kniple og strikke. Disse Børn bleve underholdte med Føde og Klæder og havde deres egen Badstue; der var ansat en Præst, en Skolelærer og en Bartskær. Forstanderne vare tolv, og bestode af Stadens fornemste Borgere. 1651 blev dette Børnehuus flyttet ud til Pesthuset*).

Klareboderne danner Fortsættelsen af Møntergade til Store Kjøbmagergade; den har, som ovenfor antydet, faaet sit Navn efter St. Klara Kloster.

Store og Lille Kjøbmagergade ere omtalte foran.

Hauserpladsen er anlagt efter Bombardementet 1807 og har faaet sit Navn efter en Kjøbmand, Conferentsraad Hausjer, der eiede en Gaard i Abenraa udfor Reformeert Kirke, hvis Have udgjorde en lille Deel af Hauserpladsens nordvestlige Side. Da en Deel af de omliggende Bygninger vare

Daa ladet sig gjøre en Løngang, igjennem hvilken han pleiede at begive sig naar han tilvogns eller tilhest vilde besøge Bremerholm. Claus Daa boede i sin Gaard paa Store Kjøbmagergade, omtrent der hvor nu Baisenhuset er, (den laa 22½ Alen Vest for Klarebodernes Hjørne). Geheimeraad. Skrivelse, daterede Kjøbenhavn den 8de Mai 1625, Sjell. Reg., og Kjøbenhavn den 16de Februar 1647, Sjell. Reg. Denne Løngang synes at være antydet paa Pl. II.

*) Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 373.

ødelagte under Bombardementet, købte Magistraten Grundene og ublagde dem til offentlig Plads, og da ovennævnte Conferentsraad Hauser bebyggede en Deel af denne Plads, blev den, som ovenfor meldt, opkaldt efter ham. Den største Deel af Hauserpladsen benyttedes i Midten af forrige Aarhundrede til en Have af kvadratisk Figur, hvilken tilhørte Etatsraad Fabricius. Gaarden med Gaardsplads vendte ud mod Abenraa, hvortil førte en 7 Alen bred Indfjørsel, der var paa samme Sted, hvor nu den lille Hausergade er; en anden Indfjørsel havde Eiendommen igjennem nuværende Suhmsgade til Landmærket, men den var meget smal. I denne Have laa en anseelig Gaard der i Fortiden havde tjent til Bolig for Generalmajor Turah. Senere hen i Tiden blev Eiendommen købt af Rammerherre Suhm som boede her til sin Død 1798. Gaarden blev derpaa købt af Magistraten for 40,000 Rigsdaler, og indrettet til en Tvangsarbejdsanstalt, der vedblev at være paa dette Sted indtil den blev ødelagt ved Bombardementet 1807. Senere flyttedes Lemmerne til Ladegaarden.

Hausergade bestaaer af tvende Stykker, det ene fra Abenraa til Hauserpladsen er ovenfor omtalt, det andet fra Hauserpladsen til Kulturvet er ligesaavel, som det første Stykke, anlagt efter 1807 og fremstaaet ved Gjennemfjæringen af nogle Haver, hvoraf en i Midten af forrige Aarhundrede tilhørte Amtmand, Geheimeraad Holger Scheel, og en anden Conferentsraabinde Brandt. Hauserpladsen henlaa forøvrigt ubrolagt og efter 1807 for en Deel ubebygget indtil henimod Aaret 1840.

Pustervig er en temmelig gammel Gade, og har idetmindste været til i Midten af det sextende Aarhundrede. Den synes stæmteviis at have faaet Navnet Pustervig, (af Ordet

Puster 3: Modstand?) fordi Gaden indtil 1807 ligesom en Vig har bugtet sig ind fra Rjœbmagergade uden at være aaben i Enden. Pontoppidans urimelige Formodning, at Gaden har faaet Navn efter et tidligere herværende aabent Vand, (see Orig. Hafn.) modbevise sig selv, thi tre Fod under Terreplainet træffes en aldeles naturlig fast Bund, der ligger 22' over Havet og altsaa ophøiet over det omgivende Terrain. Den flade Pustervigs Strand, som blev inddæmmet og opfyldt under Christoffer af Baiern, og som Pontoppidan henfører til Gaden Pustervig, var som bekjendt beliggende imellem Bremerholm, nuværende Kongensnytorv og Slotsholmen. For Enden af Gaden Pustervig laa i Midten af forrige Aarhundrede et lille Fattighuus (nuværende Matr. Nr. 199).

Suhmsgade fører fra Hæuserpladsen til Vandmærket og har faaet sit Navn efter Kammerherre Suhm, der som ovenfor sagt havde sin Eiendom heri Nærheden, til hvilken Gaden dengang var udlagt som Kjørevei.

Vandmærket, hvis nordligste Affnit fra Aabenraa til Gothersgade kaldes Slippen, forbinder Gothersgade med Rjœbmagergade. Vandmærket bærer uden tvivl sit Navn af, at det engang i Fortiden har dannet Skjel imellem Staden og Vandet. Vest for denne Gade, omtrent der, hvor senere Suhmsgade blev anlagt, har i fordums Tid ligget en Gaard kaldet „Volsgaarden“ (Mindet om den fremtræder endnu i Gjæstgivergaarden „Gammel Volsgaard“ i Suhmsgade). Det er rimeligt nok, at den har været Stadens Vols- eller Ladegaard (ligesom Rjœbenhavns Slot havde sin Ladegaard*) paa den Tid, da Borgerne dreve Agerdyrkning og Dvægavl i

*) See Wolf Enc. Reg. Dan. Pag. 364.

Fælledsstab. Saameget er vist, at denne Aulsgaard nævnes som Byens store og lille Stald i Begyndelsen af det fyttende Aarhundrede. I et Maalebrev, dateret Kjøbenhavn den 27de April 1625, nævnes: „Bartholomæus Haagenzen en Gaard kaldet D. Marvviins Gaard*) paa Kjøbmagergade, Bredden langs Kjøbmagergade fra Jacob Beck's Gaard paa den søndre Side indtil Rasmus Boesens Gaard paa den nordre Ende 18 $\frac{1}{2}$ Alen. Længden fra Kjøbmagergade af Vest udi Øst ned til Byens den første Stald som kaldes Aulsgaarden 165 $\frac{1}{2}$ Alen, fra dette Maal og ned til den anden Stald er 25 Alen. Brede nederst i Haven paa den østre Ende langs Byens den nederste Stald 22 $\frac{1}{2}$ Alen. Bredden tværs over Haven fra Claus Lauridsens Baaning paa den nordre Side, langs ud mod Byens anden Stald indtil Ebbe Munks Arvingers Have og Plankværk paa den søndre Side, 60 Alen 1 Qvarteer. Den tredie Bred 96 Alen i Længde fra Byens den nederste Stald paa den østre Ende af Haven fra Claus Lauridsens Baaning**) paa den nordre Side og indtil Mette Munks Arvingers Baaning paa den søndre Side 62 $\frac{3}{4}$ Alen og fra Claus Lauridsen til Jens Langemands Plankværk paa samme Bred tvært over Gaden, er 66 Alen i Længde fra Gaden, og fra Rasmus Boesens Gaard paa den nordre Side og til Jens Langemands Gaard paa den søndre Side langs ud med Jens Beck's Gaardsrum 30 $\frac{1}{2}$ Alen og fra Rasmus Boesens Gaard indtil Hjørnet af Jacob Beck's Gaard 16 Alen. Længde paa den nordre Side langs Dibrif Badstøens og Claus Lau-

*) Laa paa Lille Kjøbmagergades østlige Side.

**) Claus Lauridsens Baaning laa paa Hjørnet af Landemærket og Kjøbmagergade hvor nu Trinitatis Kirke er. (See videre under Trinitatis Kirke.)

ridsens Baaninger fra Byens den nederste Stald langs ud med Ebbe Munks Plankeværk og til Jens Langemands Plankeværk paa den vestre Ende 63 Alen, nok Længde fra den østre Ende paa Jens Langemands Plankeværk og til Jacob Beck's Plankeværk paa den vestre Ende 31 $\frac{1}{2}$ Alen*)".

Ved den sydvestlige Ende af Landemærket ligger Trinitatis Kirke eller Hellig Trefoldigheds Kirke. Grundstenen til denne Kirke er lagt den 7de Juli 1637 af Christian den Fjerde, og efter hvad der fortælles, er selve Bygningen opført efter Kongens egen Tegning. Den indviedes af Biskop Hans Svane Trinitatis Søndag 1656, og 1658 gav Kong Frederik den Tredie Universitetets Professore jus patronatus til Kirken. Trinitatis Kirke var oprindelig bestemt til Universitetskirke, men den blev 1683 gjort til en Sognekirke. Ved Kirkens sydvestlige Ende staaer Christian den Fjerdes berømte „Rundetaarn“. Til Taarnets Platform, der til Gefimsen er 111 Fod over Borden, fører en bred Sneglegang, som bæres af murede Hvelvinger, og som er brolagt med paa Kant stillede Muursteen. Den russiske Keiserinde Catharina fjørte i en med fire Heste forspændt Vogn, og ledsaget af sin Gemal Peter den Store tilhest, op ad denne Sneglegang og tilbage igjen. Øverst oppe var indtil 1861 det astronomiske Observatorium, opført 1778—80 istedetfor det forrige, der var rundt ligesom Taarnet; det er beliggende under 55 Gr. 40 Min. 52 Sec. nordlig Brede, og 30 Gr. 14 Min. 47 Sec. østlig Længde fra Ferro. Herfra gives endnu Flagsignal hver Onsdag og Torsdag Middag Kl. 12, hvormed begyndtes den 1ste Januar 1772.

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

Universitetets ældste Bibliothek, grundlagt 1482, fik for den største Deel 1539 Plads i Helliggeistes Kloster, men blev, da Christian den Fjerde skænkede det sin egen Bogsamling, henflyttet til Studiegaarden i Forbindelse med at St. Rochi Kapel i Frue Kirke ogsaa benyttedes. I Aaret 1657 fik Universitetet et nyt Locale paa Trinitatis Kirkes Loft ovenover Kirkens Hvælvinger. Oprindeligt var dette Locale decoreret paa en særegen Maade; Loftet var nemlig malet guult, og Bjælkerne, der bare det, vare røde. Disse Bjælker hvilede paa smukt udarbejdede Jernstænger; langs med Væggene vare anbragte Bogskabe, forsynede med Døre, to foroven og to forneden. De øverste Døre havde aabne Staaltraadsgitter, for at man kunde see, hvilke Bøger der stode, de nederste derimod bestode af Paneel, der var bemalt med „adskillige mærkelige Historier samt latinske og danske artige Emblemer“. Paa langs midt i Salen, der indtog hele Kirkens Længde, stod en Række rødmalede Borde med Træbænke langs begge Sider. I Uldebranden 1728 afbrændte Kirkens Tag og Overdeel med det kostbare Bibliothek; men da Piller og Hvælvinger modstode Ilden, var Kirken istand igjen inden tre Aar og indviedes paany den 7de October 1731. Det nuværende Bibliotheks betydelige Omfang hidrører for en stor Deel fra flere betydelige private Gaver. Da Localet ovenover Trinitatis Kirke blev for trangt, opførtes den nuværende pragtfulde Bibliotheksbygning, som toges i Brug den 1ste November 1861.

Midlerne til denne Kirkes første Opførelse udredtes for en stor Deel af Landets øvrige Kirker. I et Document, dateret Glücksborg den 29de September 1643, erindres Lehns-mændene i Danmark om at indsende det resterende Bidrag

fra Landets Kirker til Kirkebygningen i Kjøbenhavn*). Da den Plads, hvorpaa Kirken er opført, tidligere var bebygget med Borgerhuse, der maatte kjøbes og nedbrydes, saa har Grunden kostet Kirken mange Penge. Saaledes skrives der under 20de Mai 1637 til Dr. Thomas Finke og M. Niels Poulsen om, „at lade Jens Rasmussen bekomme 2,000 Sletdalere af Kirkens Penge til en Gaard, han nu iboer, hvilken skal afbrydes til den Kirke, som her sammesteds skal opbygges**). Endvidere et Brev til Corfitz Ulfeldt, dateret Flensborg den 4de Mai 1638, om „at Bartou havde staaende nogle Penge hos en Borger i Kjøbenhavn, Claus Lauridsen, der havde givet Sikkerhed i 7 Vaaninger i Landmærket og en Gaard i Kjøbmagergade, nu da disse Eiendomme vare nedrevne for den ny Kirkes Skyld, maa Pengene tilbagebetales af de Penge der til den ny Kirke ere bevilgede“. De Steen, hvoraf Rundetaarn er bygget, ere opbrudte i Nærheden omkring Kjøbenhavn og transporterede til Byggestedet deels paa Kongens egne Kustvogne, deels paa Bøndervogne i Kongeægt. Den 25de November 1637 udstedte Kongen i Haderslev Breve til Universitetet i Kjøbenhavn og Kapitlet i Roskilde om at lade „deres Bønder opbryde, det nærmeste Kjøbenhavn see kan, de fleste Steen muligt er til Taarnets Fornødenhed paa den ny Kirke, som til Studenterne bygges, hvilke Stene af de første, naar Frostens er, eller med bedste Bequemmelighed, vores Kustvogne saavidt de kan afstedkomme,

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

***) Geheimearch. Sjell. Teg.

skal fremage. Resten af de mindste Steen skulde Bønderne selv fremage til bemeldte Kirke*).".

Kirkens Spir blev, ligesom Spirene paa de andre Bygninger, hvilke Christian den Fjerde og hans nærmeste Efterkommere opførte efter 1613, prydet med tre forgyldte Kroner. Efter Freden til Stettin (den 13de December 1570) havde der nemlig som bekjendt hersket Tvist imellem Danmarks og Sverrigs Konger om, hvem der var berettiget til at føre de tre Kroner i deres Vaaben, som af Dronning Margrethe vare indførte i det danske Vaaben; men ved Freden til Knærød (den 26de Januar 1613) blev det fastsat, at begge Landes Konger for Fremtiden vare berettigede til at føre de tre Kroner i deres Vaaben; dog paa den Betingelse, at Christian den Fjerde og hans Efterkommere ikke formedelst disse tre Kroner skulde tilegne sig nogen Ret til Sverrigs Rige.

Trinitatis Sogn begrænses af: Midten af et Stykke af Store Kjøbmagergade, Kronprindsensgade, Sværtegade, Store Regnegade, et Stykke af Gøthersgade, Store Kongensgade, Ny Østergade, Østervold, et Stykke af Nørrevold, et Stykke af Nørretorv og af Store Fiolstræde, Rosengaarden, Kultorget og Lille Kjøbmagergade.

Slippen har formodentligt sit Navn deraf, at Byen slap eller endte i Midten af denne Gade, hvor Volden som tidligere omtalt var beliggende i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede.

Aabenraa forbinder Landemærket med Rosenborggade og har rimeligviis sit Navn deraf, at den førte ned fra Landemærket til det Vandstade, der langs Volden strakte sig hid

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

fra nuværende Nørretorv, hvilket Vand i det firtende Aarhundrede befyldte den sydvestlige Side af Gaden i dens halve Længde. Gaden rækkede dengang ikke længere end til hvor Volden star over den (omtrent 40 Alen Sydost for Reformeert Kirke), hvor der endnu i en Høideryg tværs over Gaden sees Spor af denne Vold.

Vognmagergade er en af Stadens gamle Gader, dens oprindelige Navn var „Vognmandgade“, hvilket Navn den endnu førte 1757*). Den forbinder Landemærket med Møntergade.

Lille Brøndstræde strækker sig fra Slippen til Store Brøndstræde, men tidligere har den under Navnet „Ud mod Volden“ været forsat over Møntergade til den før omtalte Bismegang, langs denne til Lille Regnegade, videre i lige Linie over til Grønnegade og langs Lille Grønnegade til nuværende Kongensnystov. Paa hele denne Strækning fulgte den nemlig den daværende Volds Inderside i Form af en smal Gade. Fra Store Brøndstræde til Møntergade er Gaden endnu tilstede, kun aflukket ved en Brædeport ved Store Brøndstræde, og en Port ved Møntergade samt en Mellemport imellem begge disse. Den Række Huse, der er beliggende ved den sydvestlige Side af denne Gjennemgang fra Store Brøndstræde ned imod Møntergade, var endnu i Midten af forrige Aarhundrede et Hospital, der kaldtes „de Fattiges Selleboder“**), og hvilke senere ere inddragne under Almindelig Hospital. Navnet Brøndstræde har Gaden

*) Gjedbeste Planer over Qvartererne i Kjøbenhavn, det store kongelige Bibliothek.

**) Gjedbeste Planer over Qvartererne i Kjøbenhavn, det store kongelige Bibliothek.

rimeligviis faaet efter Store Brøndstræde, hvortil den førte; men dette Navn er i ethvert Tilfælde af ny Oprindelse, thi endnu 1757 kaldtes den „Ud mod Volden“ *).

Store Brøndstræde forbinde fortiden Vognmagergade med Gothersgade, men indtil 1728 gif den ikke længere end fra Vognmagergade til nuværende Lille Brøndstræde. Gaden har formodentlig sit Navn af, at den førte til en eller anden Brønd. I Forordningen af 18de December 1728 befales iblandt andet: „Saa skal ogsaa Tværgaden fra Vognmands- Gaden strække sig lige ud til Gothers- Gade, og den unyttige Arm, den tilforn har havt, ganske borttages“.

Springgade er en gammel Gade, men Oprindelsen til dens Navn er ikke bekjendt; i en buet Linie forbinde den Pilestræde med Landemærket, og dannede ogsaa saaledes i Fortiden i Fortsættelse af denne Gade Forbindelsen imellem Østergade og Landemærket.

Kirkegangen er en brolagt og med to Rækker Fliser belagt Gangsti, der fører over Trinitatis Kirkegaard og forbinde Store Røjbmagergade med Springgade. Paa Kirkegaarden i Nærheden af denne Gang hviler de tvende Digtere Johannes Ewald og Johan Herman Vessels, hvis Gravsteder kun ere faa Alen fra hinanden.

*) Gjeddefte Planer over Quartererne i Kjøbenhavn, det store kongelige Bibliothek.

VIII. Kjøbmager=Qvarteer.

Dette Qvarteer begrændses af en Linie, dragen fra det nordvestlige Hjørne af Møntergade langs Gothersgades søndre Side til Kongensnøtør, fremdeles en Linie fra dette Punkt til det nordligste Hjørne af Østergade, derfra langs Østergades nordvestlige Side til Hjørnet af Kjøbmagergade, langs Store Kjøbmagergade til Hjørnet af Klareboderne, og endelig langs den sydøstlige Side af Klareboderne og Møntergade til Udgangspunktet.

Furuden den indbefattede Deel af disse Gader indeholder Qvarteret endvidere: Pilestræde, Gammelmønt, Christenbernikovstræde, Didrikbartskjærs gang, Sværtegade, Store Regnegade, Lille Regnegade, Antonistræde, Store Grønnegade, Lille Grønnegade eller Ny Abelgade, Prammandsgang, Peder-madsens gang, Pistolstræde, Sillegade, Davidskolemeistersgaard eller Lille St. Annegade og Kronprindsensgade.

Møntergade, Gothersgade, Store Kjøbmagergade og Klareboderne ere allerede tidligere beskrevne under de foregaaende Qvarterer.

Kongensnøtør var, førend Staden blev udvidet i Frederik den Tredies Tid, en aaben Plads, der grændsede til Havet. Her havde Vaadsførerne fra Skaane og Halland pleiet at lægge til med deres Varer, af hvilken Grund Pladsen i Almindelighed blev kaldet „Hallandsaas“, (skjøndt den ingenlunde var høit beliggende, men derimod skjød som en Ddde ud i Stranden). Christian den Fjerde begyndte allerede at anlægge denne Plads som Torv, uden at det dog var bestemt, hvilket Navn Torvet skulde have. Østerport laa som før omtalt paa Kongens-

nytorv omtrent 25 Alen østlig for Hjørnet af Østergade, og at den laa der endnu 1647 sees af, at Veronymus Pheil under 31te October nævnte Aar faaer „en Plads udenfor Østerport og er samme Plads udi sin Længde imod Vest langs ud ved Landeveien, saa og imod Øst langs med Byens Admirals Plads 102 Alen i Bredden, imod Syd ved Torvet, saavel som og imod Nord langs ved Grønnegade 32 Alen“, og under 6te Januar 1648 fik „Ove Gjedde en Plads udenfor den gamle Østerport ved det ny Torv nord ved Grønnegade, som strakte sig i Længden 110 Alen“ osv.; ja endnu i et Document af 1ste Februar 1649 omtales, at Hans Ulrich Sviger, Smed paa Bremerholm, fik en Plads jordfri Grund og Eien-dom, liggende imellem „den gamle Østerport og Holmens Port“ *). I Forordningen af 8de Marts 1665 kaldes Kongensnytorv „ny Øster-Torf“ og i Forordningen af 20de November 1683 befales: „At paa Konge-Torvet her sammesteds, uden omkring det derpaa staaende Træværk, maa og skal herefter hver fjortende Dag, Aaret igjennem, nemlig hveranden Onsdag, (naar paa den Dag nogen Helligdag indfalder eller noget sligt hendes, da Dagen tilforn), og det fra den næste Onsdag at regne, efter at denne Vor aller-naadigste Forordning her paa Kjøbenhavns Raadhuus loelig er bleven læst og forkyndt, holdis et frit Hestemarked, hvor Alle og Enhver, være sig inden eller uden Provindsen, maa falholde hvis Heste og Hopper de kunde have at sælge og afhænde, og igjen kjøbe og tilforhandle sig hvis de deraf kunde behøve“. Ved Forordningen af 28de Juli 1684 befales endvidere: „Paa Konge-Torvet skal falholdes Hø, Skafte-

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

havre og Strøelse, item Brendeved og Kul, saa og Høns, Gjæs og andre Fugle; dog saaledes at Kjørselen kan være uhindret." Senere har Torvet faaet sit nuværende Navn, men det var dog ingenlunde ualmindeligt, at Almuen i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede endnu kaldte det ved sit oprindelige Navn „Hallandsaa". Paa Torvets Midte er 1688 Christian den Femtes Rytterstatue opreist af Bly paa et høit Steenpostement. Omkring Statuen var indtil Aaret 1747 et Haveanlæg, beplantet med tre Rækker Træer og omgivet med et rødmalet Stakitværk, men nævnte Aar blev Haven ødelagt og Pladsen brolagt. Nu er der igjen anlagt et Blomsteranlæg i Cirkelform omkring Statuen og omgivet med et Jerngælder. Paa Torvets østlige Side ligger Charlottenborg Slot, opført 1672 og følgende Aar af Grev Ulrik Frederik Gyldenløve og af det Materiale, der indvandttes fra det nedbrudte Kalls Slot i Jylland. 1699 blev Gaarden kjøbt til Enkesæde for Dronning Charlotte Amalie, og efter hende fik den Navn. Efter Dronningens Død arvede Prinds Carl Slottet, og hans Gemalinde Prindsesse Sophie Hedevig døde her den 13de Marts 1735. Nu stod Slottet ledigt indtil Frederik den Femte som Kronprinds tog Bolig her i nogle Aar, saalænge til Palaiet i Kalleboerne var færdigt. Da det kongelige Hof kunde undvære Charlottenborg, indrømmede Frederik den Femte en Deel Værelser der til Brug for det af ham oprettede Maler-, Billedhugger- og Bygningsacademi, ligesom det ogsaa tillodes nogle videnskabelige Selskaber at benytte nogle Værelser paa Slottet. Efter Flobranden 1795 afbenyttedes Charlottenborgs Kjældere i kort Tid til Arrestlocaler. Til Charlottenborg hørte en stor Have, hvilken 1778

blev skjænket Universitetet, for der at anlægge en ny botanisk Have.

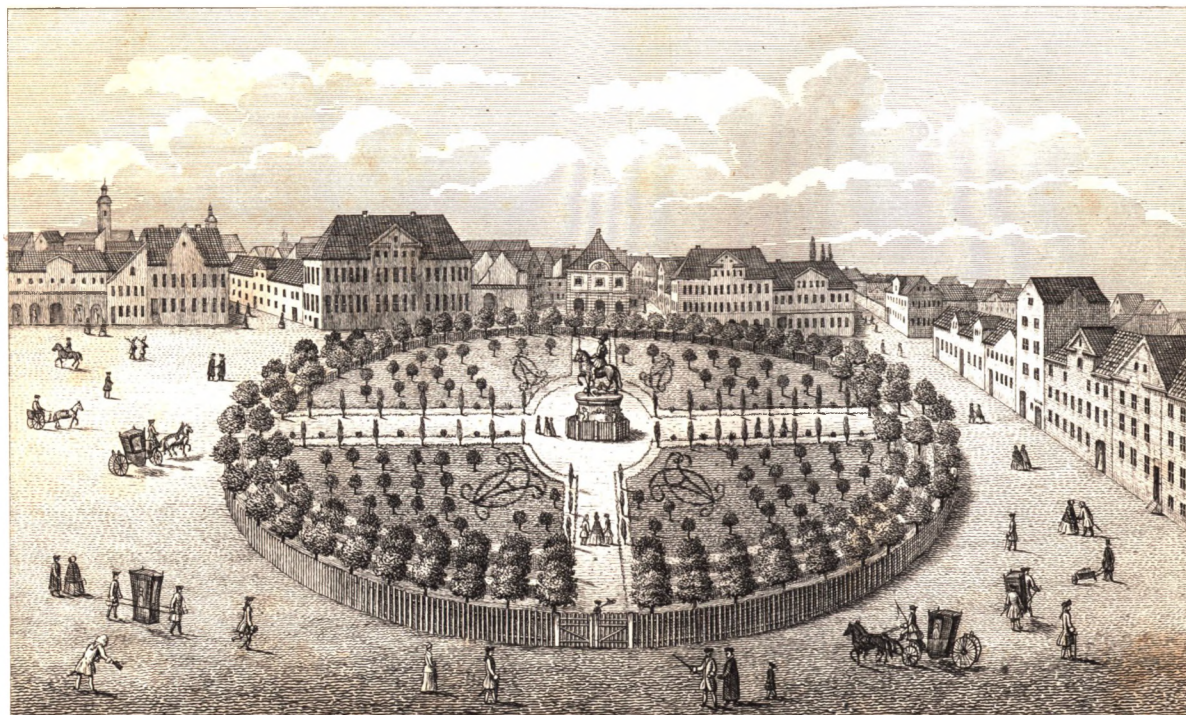
Paa Torvets sydlige Side ligger det kongelige Theater. Den 12te December 1662 fik Andreas Wulff Privilegium paa at indrette en „Comoedieplads eller Schauborg, og i tyve Aar Eneret til paa Sjælland at lade opføre Skuespil. De Personer, han brugte dertil, skulde svare under Kongens Hofret og nyde samme Exemptioner, som andre kongelige Hofbetjente nøde“. Paa den anden Side skulde Wulff forpligte sig til at „anstille saadanne Comoedier, som ikke gemeent er eller af nogen ordinaire Comoedianter er bleven seet“, ligesom han ogsaa hver Uge skulde betale en Guldkrone eller nitten Mark dansk til en tydsk Kirkes Opførelse paa Christianshavn. Skjødet paa Byggepladsen til dette Komediehuus blev først udstedt den 19de August 1663, og imidlertid opførte Wulff sine Komedier og Tragedier paa det før omtalte af Henrik Møller indrettede Boldhuus. Den Plads, der var udsæet for Theatret, var en kongelig Plads, der tidligere var benyttet af Tøimesteren og udgjorde en Deel af Slotspladsen; den strakte sig fra Øst til Vest langs Slotsgraven 50 Alen; paa den vestlige Side imod Gaden var den 20 Alen, den nordlige Side ud mod Slotspladsen henimod Øst 50 Alen, og den østlige Side 20 Alen. I Christian den Femtes Tid var en Skueplads indrettet i en Træbygning paa Amalienborg i Nærheden af det derværende Slot. Denne Bygning afbrændte under en Forestilling den 19de April 1689. Den tjærede Træbygning var i Anledning af Kongens forventede Ankomst draperet med Guebærriis, i hvilke der ved Uagtsomhed opkom Ild. Luerne^{ne} ompændte Bygningen i et Dieblif, og ca. 300 Mennesker indebrændte. Noget

Tid derefter lod Christian den Femte vel lægge Grund til et nyt Operahuus, men formedelst denne Konges Død standsedes Arbeidet*). Først 1701 under Frederik den Fjerde blev et nyt Operahuus opført i nuværende Academigade, men 1720 forandrede denne Bygning til et Academi først for Landcabetter og senere 1727 tillige for Søcabetter. Den 17de Mai 1720 fik Etienne Capiion Privilegium paa at holde Skuespil paa sin egen Regning, men det vilde ikke faa nogen Fremgang hermed; thi samme Aar begyndte Holberg at udgive sine Skuespil, og det varede ikke længe inden der fremstod et nationalt Skuespillerfamfund, der aabnede den første danske Skueplads den 23de September 1722 i Lille Grønnegade. Heller ikke dette kunde bestaa; det blev lukket 1727.

Nu tog Kongen sig meget af Sagen og gav Skuespillerne en vis Sum af sin egenomme, foruden hvad de selv fortjente, og Skuepladsen blev atter aabnet den 26de April 1728 paa Dronningens Fødselsdag, denne gang paa det kongelige Slot. Fra 1730 til 1746 hvilede Skuespillerne igjen; men 1746 fik Organist Thilo Tilladelse til at lade opføre Skuespil i Modersmaalet, og Skuepladsen aabnedes den 14de April 1747 i Væderstræde. Den 29de December samme Aar stjænkede Kongen de danske Skuespillere foruden et Privilegium, tillige det nuværende Theaters Grund, og derpaa opbyggedes for kongelig Regning det nuværende Theater 1748.

Ved den nordøstlige Side af Theatret ligger den kongelige militaire Højskole, ogsaa kaldet Gjæthuset, opbygget 1671

*) Sandsynligviis har der ogsaa i denne Periode været opført Skuespil paa Kjøbenhavns Raadhuus, thi et Sted i Raadhusets Archiv omtales Aar 1709 en Komediesal paa Raadhuset.

Originalt i Pini Agestholm's Saml.

Carl Otto's lit. Inst.

;

Kongens Nytorv
I første Halvdeel af det 18^d Aarhundrede.

til et Kanon- og Klokkestøberi, efterat man fra Reformationens Tid havde hjulpet sig med de ledige St. Peters og Klares Kirker. Fra dette Støberi er iblandt andre Ting ogsaa Frederik den Femtes Rytterstatue tilhøst udgaaet, der er opreist paa Amalienborg Plads; den blev støbt den 2den Marts 1768. Efter denne Tid stod Bygningen ledig indtil den 1776 blev indrettet med to Etager, og nu toges den i Brug af den kongelige Artillericadetskole, der fra dens Oprettelse 1771 havde haft Localer i een af Tøihuusbygningerne. Den 1ste November 1830 oprettede Frederik den Sjette her den kongelige militaire Højskole efter at Artillericadetskolen var ophævet.

Paa den vestlige Side af Torvet ligger Fæstningens Hovedvagt, der er bygget 1724 paa en ophøiet Grund, saa at dens tre Kanoner har et Commandement over det omliggende Terrain. I Begyndelsen havde Bygningen kun to Etager, men 1830 blev der paabygget den en tredie. Før Hovedvagten blev bygget laa der en »Corps de Garde« midt paa Kongensnytorv, hvilken Aar 1680 blev henflyttet til Hovedvagtens nuværende Plads. I en Skrivelse, dateret Kjøbenhavns Slot den 5te Juni 1680*), hedder det: „Vi haffve allernaad. samtycht at Konge torffvet sambt de derom liggende gader maa paa dend maade Vorde indrettet som hosføiede afridgning udiviser, og at dend paa Konge torffvet nu staaende corps de garde maa henflyttes i dend Krog, imellem afg. General Lieutenant Rosencranz's og Os Elshel. Friderich Gjesses gaarder“. Imellem Charlottenborg og Bredgade stod en anden »Corps de Garde«, der endnu var tilstede langt ind

*) Originalen i Krigsministeriet.

i forrige Aarhundrede og almindelig blev kaldet „Charlottenborg Bagt“.

Forøvrigt er Kongensnytorv omgivet af flere Pragtbygninger og Hoteller, af hvilke sidste kun skal nævnes Hotel du Nord, der oprindeligt er opbygget af Søhelten Niels Suel.

Østergade strækker sig fra Kongensnytorv i sydvestlig Retning til Amagertorv. Den er en af Stadens ældste Allgader og har sit Navn af Østerport, der som før omtalt endnu i det syttende Aarhundrede var beliggende for Enden af denne Gade. I et gammelt Document finder man Skipper Clement som Eier af en Grund paa Østergade; denne Grund blev ham formedelst Forbrydelse fradømt. Den 9de Juni 1636 fik Rasmus Jensen Skjode paa en Gaard paa Østergade med tilhørende Huse og Baaninger, hvilken var tilfalden Kongen for hvad Anders Olsen var skyldig. Grunden strakte sig „ud fra Echard Trommeters Gaard paa Østergade, det gamle Christenbernikovstræde igjennem frem for Grønnegade, ind i Antonistræde til Peter Madsens Boder, hvorpaa er Byens Maal som følger: langs fra Østergade og til Hjørnet af Grønnegade 195 Alen, Bredden fra Hjørnet til (af) Christenbernikovstræde langs Østergade til Echard Trommeters Huus 32 Alen. Bredden bag til langs Grønnegade fra Hjørnet af Christenbernikovstræde til Peder Madsens Huse 34 Alen. Længden langs Echards og Peder Madsens Huse fra Østerport og til Grønnegade 195 Alen“. Ligesom Biskopperne af Koeskilde havde deres Gaard i Kjøbenhavn, saaledes havde ogsaa Erkebiskoppen af Lund sin Gaard der, hvilken Gaard var beliggende Nord for Nicolai Kirke paa Hjørnet af Østergade og St. Jørgensgade. Paa dette Sted saaes indtil 1826 en Gaard af særegen Bygningsform,

hvilken var den gamle Bispegaard; den sydvestlige Ende af denne Gaard sees aftegnet paa hofsøiede Prospect (Parti ved Nicolai Taarn 1825).

Ifølge Forordningen af 27de Februar 1683 maatte der paa Østergade efter den Tid kun bygges Huse til Gaden, „ganske af Grundmuur paa alle fire Sider og idetmindste to Loftet høie“.

Pilestræde løber i nordvestlig Retning fra Østergade til Møntergade. Denne Gade har rimeligviis sit Navn efter en der i Fortiden beliggende Gaard, der kaldtes „Pilegaard“; den 1ste December 1419 kjøber Borgeren Jens Nielsen en Gaard ved Navn „Pilegaard“ („australiter a Pilegarth situm“)*), og 1453 nævnes „Pilegaardstræde“ i et Document. 1577 kaldes Gaden „Pilestræde“; den 4de September ovennævnte Ar faaer Secretair Jacob Høier „en Gaard, Grund og Eiendom udi Pilestræde næst op til Fru Mette Rosenkrantses Gaard paa den ene Side og til det lidet Stræde, som løber ud med Clare Myntermurr paa den anden Side, som Oluf Kuld tilforn havt haver, og strækker sig samme Gaard, Grund og Eiendom udi Længden fra Algaden til Fru Mettes Have af Vester udi Øster 109 Alen $\frac{1}{2}$ Qvarter, udi Bredden, ud til Algaden, af Syd udi Nord 19 Alen 1 Qvarter, udi Bredden over Gaarden af Syd udi Nord 19 Alen, Bredden bag i Gaarden fra den østre Ende af Syd udi Nord 19 Alen“**). I et Brev til Byfoged Peter Andersen, dateret 3die August 1605, befaler Kongen at optage og

*) Nordam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 98.

***) Geheimearch. Sjell. Reg.

paant) brolægge Pilestræde*). Denne Brolægning staaer formodentligt i Forbindelse med, at der er indledet Vand til et Gjæthuus i Pilestræde. Den 5te April 1641 ansøger Hans Albrechtsen Hattemager om, „at maatte i sit Huus i Springgade indlede fersk Vand fra de hans Huus forbigaaende Render, som bringe Vand til Rotgæthuset i Pilestræde, ligesom det ogsaa under 11te August 1640 var tilladt Rente-skriver Sigfrid Friis at maatte indlede Vand til sine Boder i Grønnegade fra de Render, der førte Vandet fra Gæthuset til Holger Rosenkrantses Gaard i Pilestræde. Endnu 1757 var Pilestræde ikke tæt bebygget; saaledes indtoges f. Ex. den vestlige Deel af Gaden fra Klarebodernes Bygninger til forbi Antonistræde af Havemuren til det „Reventlauste Hotel“ paa Rjøbmægergade.

Gammelmont strækker sig fra Møntergade i sydostlig Retning til Grønnegade eller maaskee egentligt til Antonistræde. Gammelmønt har faaet sit Navn af den føromtalte Mønt, der var indrettet paa St. Klare Kirkes Plads. Gaden er rimeligviis anlagt i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Ifølge et Document, dateret Glückstadt den 9de Juli 1631, jaaer Engelbrecht Fredriksen „et Huus paa den gamle Mønterplads tvært overfor Kloudermøllestuen“; den 10de Juli 1633 fik „Bertel Møller, Smedker, tre Boder bag den gamle Mønt“, og 26de August 1634 fik Christen Jensen Tømmermand, „et Huus liggende paa den gamle Mønt ved Gaden“**) osv. I sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede var der

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

**) Geheimearchivet.

ingen Gade paa det Sted, hvor nu Gammelmønt er, med Undtagelse af det lille Stykke, som er beliggende imellem Grønnegade og Antonistræde, hvilket Stykke dengang hørte med til Antonistræde og dannede Forbindelsen med Grønnegade i Form af et Knae; (dengang var Christenbernikovstræde nemlig ikke endnu anlagt).

Den østlige Side af Gammelmønt imellem Store Regnegade og Store Grønnegade indtoges forud af en betydelig Gaard, hvoraf der endnu sees Spor i den Muur, der vender ud til Dibriftartfjærsgang, hvilken Muur er prydet med forskjelligt Billedhuggerarbejde. Denne Gaard tilhørte og beboedes i det syttende Aarhundrede af Vicestatmester Holger Bind til Gundestrup, som ifølge et foreliggende Skjøde af 1672 afhændede den til Johan Wulff, Skriver paa det store Bryggeri for Kjøbenhavns Slot. Eiendommen beskrives i dette Skjøde som beliggende „udi Grønnegade fra Dibriftartfjærsgang, og vesten omkring Hjørnet til samme Gang igjen.“ Paa Gammelmønt er den saakaldte Bismergang, der som før omtalt i forrige Aarhundrede førte ind til Helliggeistes Assistentkirkegaard.

Christenbernikovstræde er den smalle Gade, der danner Fortsættelsen af Gammelmønt indtil Østergade; den er anlagt under Christian den Fjerdes Regjering og rimeligviis samtidigt med Gammelmønt. Navnet har den faaet efter Rigets Raad Christian Vernikof (Barnekof) til Birkeholm*), som eiede den

*) Det var den samme Christian Barnekof, der gav et saa sjønt Exempel paa hvorledes den danske Krieger i Farens Stund offerer Livet for sin Konge. Efter en Rytterfægtning Aar 1611 paa Kølerødde i Skallinge Sogn i Nordhalland maatte Christian den Fjerde nemlig overmandet begive sig paa Flugten kun ledsaget af nogle faa Ryttere.

Gaard, der ligger paa Hjørnet af Christenbernikovstræde og Østergade (saakaldte „Bildmanden“), og hvis Familievaaben endnu 1760 saaes i Muren ind til Gaarden.

Didrikbartskjærsgang er en smal Ghyde, der bag Gammel-mønt forbinder Store Regnegade med Store Grønnegade. Dens nordøstlige Side indtoges som før omtalt i det syttende Aarhundrede af Geheimeraad Vinds Gaard, men dens sydvestlige Side er bebygget med en Deel ganske smaa Huse. Disse Huse ere sandsynligviis anlagte i Midten af det syttende Aarhundrede og have arvet Navnet efter Borgermester Didrik Bartskjær, som døde 1642, og som har eiet flere Eiendomme her i Staden. Den 29de Januar 1657 fik Frederik Frederiksen Skjøde paa en Plads, „liggende ved Enden af den nye Kirke, der nu kaldes Regentskirken imellem Kirkegaarden og Aulsgaarden, og er samme Plads fra Aulsgaarden langs Kirkegaarden til Didrik Bartskjærs Boder af Syd i Nord (fra Sydvest til Nordost) 22⁵/₈ Alen“*) osv. Man maa formode, at de hernævnte Didrik Bartskjærs Boder, der ifølge ovennævnte Beskrivelse vare beliggende paa den nuværende Trinitatis Kirkegaard, ved Kirkegaardens ubdiede Anlæg ere

Paa denne Flugt styrtede Kongens Hest i et Badested. De forfølgende svenske Ryttere havde næsten naaet ham; da sprang Barnikov af sin Hest og nødte Kongen til at redde sig paa den; paa Kongens Modforestillinger svarede han: „Seg offer Kongen min Hest, Fienden mit Liv og Gud min Sjæl.“ Kongen undkom, men Barnikov faldt. Han sprang op paa en Steen, hvor han kæmpede tappert mod Overmagten og folgte sit Liv dyrt. Endnu viser den svenske Bonde ved hiint Badested en Steen bedækket med rødt Mos, som han paastaar at være farvet af den høimodige Danstes Blod. (Efter Berzell, Hallands beskrifning).

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

blevne flyttede til nuværende Dibrifbartstjærsgang og derfor have beholdt Navnet, ligesom saamange Andre maatte flytte bort fra Landemærket formeldt Kirkens Anlæg.

Sværtegade er et nyere Navn paa den gamle Gade, der i Flugt med Store Regnegade forbinder Gammelmønt med Pilestræde. Endnu i Midten af forrige Aarhundrede kaldtes denne Gade „Lille Regnegade“.

Store Regnegade forbinder Gøthersgade med Gammelmønt. Denne Gade fra Gammelmønt indtil nuværende Lille Regnegade dannede i Forbindelse med Sværtegade i det sextende Aarhundrede en smal Gyde, der førte fra Pilestræde igjennem det af ingen andre Gader gjennemstaarne Dvarteer, og over det oftomtalte Vandstade indenfor Volden mellem Møntergade og Grønnegade til Voldgangen. Det er tænkeligt, den har faaet sit Navn af, at Vandet fra Pilestræde osv. søgte igjennem denne Gyde til Vandstadet og gjorde den impassabel i Regneveir. Det Stykke af Regnegade, der er beliggende imellem nuværende Lille Regnegade og Gøthersgade, er som beliggende udenfor den gamle Vold anlagt i Frederik den Tredies Tid.

Lille Regnegade, der er en lukket Gyde, løber fra Store Regnegade i Nordvest. Den udgjorde i forrige Tider en Deel af den Gade, der løb langs den indre Side af Volden og kaldtes „Ud mod Volden“; senere har den staaet i Forbindelse med Bismergangen, der fra Gammelmønt løb ind over St. Klares Kirkegaard (senere Helliggeistes Assistentkirkegaard) og det er ikke ret længe siden, at en herværende Gjennemgang ifølge given Tilladelse blev aflaaaset.

Antonistræde er en smal Gade, der forbinder Pilestræde med Gammelmønt; den har forstum været kaldet „Lille Pile-

stræde" og har faaet Navnet Antonistræde, efter et Huus, der var beliggende der og tilhøste Antonii Klosteret i Præstø. Den 24de Juni 1531 tilstaaer „Erasmus Prior i St. Antonii Kloster i Præstø, at Her Henrik Gøye, Lehnsmænd paa Bordingborg, havde betalt ham og hans Brødre det dem tilhørende Huus i „Lille Pilestræde" i Kjøbenhavn, hvilket de af Nød og Trang havde maattet lade fare, da de ikke vidste andet Raad i de vanskelige Tider" *). Det er rimeligviis fra denne Tid, at Gaden har faaet Navnet Antonistræde.

Grønnegade forbinder Gothersgade med Christenbernikovstræde. Den nordligste Deel af denne Gade fra Ny Adelgade til Gothersgade er, som tidligere beliggende udenfor Volden, anlagt i Frederik den Tredies Tid, men den øvrige Deel af Gaden, der i Forbindelse med Antonistræde har dannet en Forbindelsesvei imellem Pilestræde og Volden, er meget gammel. Pontoppidan (i Orig. Hafn. Pag. 45) mener, at denne Gade skal have faaet Navn efter nogle Udvandrere fra Grønning, der skulde have nedsat sig her (paa dette affides Sted), for at handle med Urter; rimeligere er det at Gaden har faaet Navn efter en herværende Grønning, ligesom man efter Byens Udvidelse kaldte en lignende Plads indenfor den ny Østerport „Grønland", og den nuværende Esplanade Grønningen.

Ny Adelgade eller **Lille Grønnegade** forbinder Store Grønnegade med Kongens Nytorv og var tidligere en Deel af den førnævnte Gade langs den indre Side af den gamle Vold. Endnu 1757 finder man paa de Gjeddeste Kaart, at den sydlige Side af Gaden kaldes „Lille Grønnegade", medens den nordlige kaldes „Ny Adelgade". Det er sikkert denne Grønne-

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 375.

gade, der menes, naar det i Document af 6te Juni 1648 hedder: „Ove Gjedde, en Plads udenfor den gamle Østerport ved det ny Torv Nord for Grønnegade“*), osv.

Prammandsgang er en lille Ghyde, der fra den sydlige Side af Ny Adelgade kun har Indgang for Fodgængere igjennem en Gadedør.

Petermadsengang er en ganske smal Passage, der forbinder Store Grønnegade med Østergade. Den nordøstlige Side af Gaden er besat med endeel Smaahuse, der grændse ud til Hotel d'Angleterres Have, og som rimeligviis i gamle Dage have været Boutikker eller Boder. I et Document af 9de Juni 1636 nævnes „Peter Madsens Boder“. Den sydvestlige Side af Gaden bestaaer med faa Undtagelser af Baghuse til Østergade.

Pistolstræde styder sig som en luftet Gang ind i Vest fra Petermadsengang, men hører oprindeligt til denne, thi i ovennævnte Document af 9de Juni 1636 siges, at der fra Christenbernikovstræde langs Grønnegade til „Peter Madsens Huse“ er 34 Alen.

Silkegade forbinder Pilestræde med Store Kjøbmagergade og er anlagt af Christian den Fjerde, som her indrettede et fransk Silkevæveri. Den 8de Februar 1627 fik „Johan de Willum Skjøde paa den Gaard, liggende paa Hjørnet af Silkegade og Kjøbmagergade med en Bod derhos“**) og 1626 den 14de September fik Cantsleren et Brev fra Kongen, udstædt i Lauenborg, om at sælge nogle Huse paa Kjøbmagergade paa begge Hjørner af Silkegade med de to næst-

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

**) Geheimearch. Sjell. Reg.

liggende Boliger til Johan de Willum og Lorenz Møllengraf. I det ene Hjørnehuus havde afgangne Carl Tønnesen boet, og i det andet havde Silkevæverne været, dengang boede L. Møllengraf der*). Da man veed at Kongen snart ophævede Silkevæveriet i Sillegade, maa dette formodentlig være skeet paa denne Tid.

Den 8de Marts 1630 „gav Kongen til de Fattige tre Boder i Sillegade paa den østlige Side, noget fra Pilestræde af Øst i Vest 36 Alen 3 $\frac{1}{2}$ Qvarter“**) osv. Disse Boder bleve ombyggede til et Conventhuus for Stadens Fattigvæsen, hvilket forblev her indtil det almindelige Hospital var opbygget 1769, da Conventhuset blev bortsolgt. At Silke-manufacturet dermed ikke ophørte fremgaaer af Forordningen af 3die April 1688, hvori Kongen „Gjøre Alle vitterligt, at ihvorvel Vi udi Bores om Klædebragten den 13de Marts 1683 allernaadigst udgangne Forordning haver determineret hvem Silkestoffer i Klæder maatte bære, og ubi deres Huse, om Senge og deslige bruge, ikke desmindre, efterdi Silke-manufacturet her i vor kongelige Residensstad Kjøbenhavn nu befindes at være i fuld Gang, have Vi allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at alle og enhver af Bore Undersaattere, ingen undtagen, maa fri og uformeent bære i Klæder og eller i andre Maader bruge alle Slags Silkestoffer, som paa Manufacturen her i Staden forarbeides“. Paa Conventhuset bleve de Fattige indskrevet til Almisselemmer og modtog ogjaa der deres Understøttelse;

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

**) Geheimearch. Sjell. Reg.

men i Almindelighed, endogfaa i Forordningen af 24de September 1708 kaldtes Gaarden „Silkehuset“.

Davidkolemestersgaard er en Gade, der er beliggende imellem Sillegade og Kronprindsensgade og har sin Indførsel igjennem en Port paa Store Rjøbmagergade. Tidligere i Refens Tid hed denne Gade „Lille St. Annegade“.

Kronprindsensgade er anlagt 1785 for som Fortsættelse af Store Regnegade og Sværtegade at danne Forbindelsesvei imellem Gothersgade og Store Rjøbmagergade. Den er udstykket tværs over den Plads, hvorpaa der tidligere stod en betydelig Gaard med tilhørende Have, som kaldtes „Gros-cantslerens Gaard“, eller det „Reventlaufte Hotel“. Denne Gaard strakte sig fra Klarebodernes Huse halvveis til Sillegade, og Dybden var lige saa stor. Haven, der indtog et Areal af henved en Tønde Land, laa nordost for Gaarden ud til Fjellestræde, hvorfra den var skilt ved en Muur. 1782 blev Eiendommen solgt ved Auction, Bygningen nedrevet og Gaden anlagt og prydet med anseelige Bygninger. I denne Gade ligger Stadens Frimurerloge.

IX. Øster-Øvarteer.

Øster-Øvarteer begrændses af en Linie fra Højbroplads langs Østergades sydøstlige Side til Hjørnet af Kongens-nystov og af en anden Linie fra sidstnævnte Punkt til det nordligste Hjørne af Charlottenborg. Fra dette Punkt dannes Grændsen af Nyhavn, Havnen op forbi Børsen til Holmens-

bro og derfra af Gaden „Ved Stranden“ og Høibroplads til Hjørnet af Østergade. De Etablissementer, som endnu ere tilbage paa Gammelholm og eies af Marinen undtages dog i visse Maader fra at høre med til Qvarteret.

Foruden de nævnte Gader hører endnu følgende Gader til dette Qvarter: Lille Kongensgade, Viingaardsstræde, Dybensgade, Læregade, Hummergade, Størrestræde, Integade, Halmstræde, St. Jørgensgade, Holmensgade, Squalbergade, Admiralgade, Afhlgade, Reverentsgade, Boldhuusgade, Fortunstræde, Lille Kirkestræde, Store Kirkestræde, Hvalvingen, Smedensgang samt Nicolaigade.

Høibroplads, Østergade og Kongensnytorv osv. ere foran bestrevne.

Nyhavn kaldes nu fortiden den Kanal, der strækker sig fra Havnen i vestnordvestlig Retning til Kongensnytorv. Den kaldtes oprindelig „Gyldenløves Kanal“ og blev gravet 1673; den 19de October fornævnte Aar blev Vandet indledet deri. Kanalen kaldtes i Almindelighed af Almuen „den ny Havn“, og dette Navn er i Tidens Løb gaaet over til at blive det officielle. Paa begge Sider langs denne Kanal ere Gader anlagte; den der løber langs den sydlige Side hører til Øst-Qvarter og kaldes Nyhavns Charlottenborgside eller høire Side. I forrige Tider var denne Gade meget smallere end nutildags og bestod dengang til der hvor Bremerholm begyndte af en Række smaa Huse af kun een Etages Høide og en Qvist. I disse Huse boede, efter at Slottet var gaaet over til at blive kongelig Eiendom, Betjentene, som hørte til Charlottenborg og deres Enker. Senere bleve disse Smaahuse af Rentekammeret bortleiede paa visse Aar til Stadens Indbaanere, som dreve borgerlig Næring. Da om-

sider disse Huse bleve brøstfældige, bortsolgtes de til Nedbrydning paa de Vilkaar, at Kjøberne skulde være forpligtigede til at bygge nye i en indrykket Linie, og der blev derfor givet dem Gaardsplads af Charlottenborg Slots have. Gaden, der før havde været saa smal at to Vogne ikke kunde komme forbi hinanden, fik ved denne Leilighed sin nuværende Brede. Ved den sydlige Side af Nyhavn ligger Stadens Mønt. Efter Reformationen benyttede man som før omtalt en Tid lang den ledigværende St. Klare Kirke, iblandt andet ogsaa til deri at mønte Penge, ligesom ogsaa Antersmedien paa Gammelholm af og til blev afbenyttet som Mønt indtil der indrettedes en Mønt ved Kjøbenhavns Slot. Af Forordningen af 24de October 1710 seer man at Mønten i Kjøbenhavn, der atter aabnedes til almindelig Bedste efter en Tid lang at have været lukket, dengang var beliggende i Borgergade (paa Hjørnet af Helsingørgade), paa hvilket Sted de tilforordnede Deputerede tilligemed Møntguardeinen skulde være tilstede hver Onsdag Eftermiddag Kl. 2 for at udvekle Penge imod Sølv. Mønten har rimeligviis stadigt været i Borgergade indtil i Midten af det attende Aarhundrede, da den nuværende Mønt blev opbygget.

Ved Stranden kaldes den Gade, der følger den nordøstlige Side af Gammelstrands Kanal fra Holmensbro til Højbroplads; dens Navn var indtil for faa Aar siden „Gammelstrand“. Ovennævnte Gade var i det sextende Aarhundrede meget smal; fra Boldhuusgade til nuværende Størrestræde dannedes dens sydvestlige Side af den Muur, der omfluttede Kongens Lysthave.

Lille Kongensgade løber i nordøstlig Retning fra Hvelvingen til Kongensnøtorv og kaldtes, indtil nuværende Store

Kongensgade blev anlagt, „Kongensgade“; førend Stadens Udvidelse under Christian den Fjerde strakte Byens Vold sig forbi den nordøstlige Ende af Lille Kongensgade. Gadenes Navn hidrører sandsynligviis fra, at Kongen har eiet en Deel derværende Boder. Aar 1536 nævnes: „Skipper Knud, en Bod Nord for Viingaarden, som er den sjette Bod fra den vestlige Ende paa Kongens Boder“, og den 3die Mai 1576 nævnes: „Kronens Huus ved Volden, liggende i Kongensgade, og strækker sig ubi Bredden til Volden 7 Favne og ubi Længden til Gaden 6 Favne“*). Ved Midten af det sextende Aarhundrede var Gaden ikke saa lang som for Tiden, men strakte sig kun fra nuværende Kongensnytorv til Halmstræde, (der dengang kaldtes „Endeløssstræde“). Der, hvor disse to Gader stødte sammen var en Indgang imod Sydøst til St. Nicolai Kirkegaard.

Viingaardsstræde er en gammel Gade, der løber i nordøstlig Retning fra Admiralgade til Kongensnytorv. Den ovenfor omtalte gamle Vold, der strakte sig forbi Lille Kongensgade, fortsattes ogsaa forbi Viingaardsstrædes nordøstlige Ende og ned imod Bremerholm. Viingaardsstræde, der allerede i Midten af det sextende Aarhundrede var paa begge Sider tæt bebygget af Borgerhuse, dog med Undtagelse af det Stykke, der indtoges af St. Nicolai Kirkegaard, skal ifølge Pontoppidan i Orig. Hafn. have faaet Navn efter en Viingaard, der var beliggende i Nærheden af den kongelige Lysthave**). Viin-

*) Geheimearch. Tegreiser over alle Lande.

***) Franz Rangau kjøbte den 20de Januar 1628 „en Gaard og fire Boder af Ane Lycke, Kai Rangaus Esterleverke og Franz Lycke, liggende ved Østervold, som strækker sig ud paa den syndre Side, mod Havemuren til Viingaardsstræde, og paa den nordre Side op

gaardstræde strakte sig indtil henimod Slutningen af forrige Aarhundrede kun fra Kongensnytorv til „Ulsegade“ (nuværende Holmensgade), hvorimod det øvrige Stykke af Gaden kaldtes „Kirkegade“.

Dybensgade forbinder Admiralgade med Asylgade. Det Terrain, der begrænses af Dybensgade og en Linie dragen i Fortsættelse af denne Gade til Holmens Kanal fremdeles af denne Kanal, endvidere Størrestræde og Gaden „Ved Stranden“, Voldhuusgade og et Stykke af Admiralgade til Dybensgade, var i fordums Tid en kongelig Væsthave, hvori der var anlagt et Tøihuus, en Rendebane til Brug ved Turneringer samt et Voldhuus, indrettet til de i hiin Tid saa meget yndede Voldspil. Terrainet, hvorpaa bemeldte Have var anlagt, var ifølge Rostgaards Manuskript*) fremstaaet derved, at Christoffer af Baiern havde med stor Bekostning ladet inddæmme den flade Strand, der paa dette Sted skar sig ind imellem Smaaholmene og det faste Land see Pl. I. Da Skibsværfterne paa Bremerholm bleve udvidede, og Kongen havde faaet anlagt sin ny Have udenfor Staden ved Rosenborg, offrede Christian den Fjerde den gamle Væsthave til Anlægget af et heelt nyt Qvarter, hvori han lod opføre Boliger for Søofficererne (Skipperne) og for Marinens Betjente, for at de kunde være samlede i Nærheden af Holmen. Qvarteret, der blev kaldet „Skipperboderne“ (et Navn, der endnu ofte bruges for at betegne dette Qvarter), blev indbeelt i Gader,

til Graaboes Gaard ligesom Østervold, som før tilhørte Brede Kanthal. Saa og en Have uden or Østport med dens underliggende Baaninger, saavelso som Anpart i to Stolestader i Nicolai Kirke, som til samme Gaard fra Aarhundredets Tid ligget haver.“ Geheimearch. Sjell. Reg.
*) Universitetsbibliotheket.

i disse blev først Vand indledet ved Rønder, der forsynedes med Opstandere eller Poste; for at Gaderne kunde kjendes fra hverandre, bleve de døbt med Navne, der bleve opslagne paa Hjørnehusene*). Dog var det kun de fra S. Vest til Nordost løbende Gader, der dengang bleve anlagte; Tvergaderne ere af yngre Oprindelse.

De saaledes anlagte Gader fik alle Navn efter Sødyr nemlig: „Dolphinstræde“ (nuværende Dybmsgade), deri var 24 Baaninger; „Larestræde“ med 48 Baaninger; Hummergade med 40 Baaninger; og „Størgade“ (nu Størrestræde) med 18 Baaninger.

Ovennævnte Anlæg blev imidlertid kun kort Tid benyttet af Marinen; thi efter som Christian den Fjerde havde fattet den Beslutning at forlægge Stadens Fæstningsværker til deres nuværende Beliggenhed, hørte det med til denne Plan, at Marinens Boliger skulde flyttes ud i Nærheden af „St. Annabro“, hvor Kongen ved at anlægge et nyt Blokhuus osv. forberedede Henslyttelsen af Flaadens Station. Allerede 1634 vare de nye Baadsmandsboder ved „St. Annabro“ tildeels beboede; i en Skrivelse af 5te November ovennævnte Nar omtales „en Vej og Port, som skulde gjøres bag ind paa Holmen, paa det de, som boe ud ved St. Annebro, desbedre til rette Tid kan komme paa Holmen“**).

Den 21de October 1640 fik Michael Grafovig, Hoforganist, Løfte paa „en af de Boder tvært overfor Bremerholm, naar de til vore Baadsfolks Fornødenhed ei længer forbruges“. Efter at Marinen havde rømmet Qvarteret, hvilket

*) Wolff Enc. Reg. Dan.

**) Geheimearch. Sjell. Teg.

dog, som man seer af Enc. Reg. Dan., endnu ikke fuldstændigt var steet 1654, blev det taget i Brug af Borgerne, og ved denne Leilighed ere Tvergaderne formodentligt bleve udstufne og Dyhensgade har rimeligviis samtidigt dermed faaet sit ny Navn, for at denne kunde skjælnes fra den ny anlagte Dølphingade i Nyboder

Kæregade, der oprindeligt kaldtes „Kærestræde“ (see ovenfor) løber paralel med Dyhensgade og forbinder Admiralgade med Aplygade; oprindeligt var Reverentsgade en Deel af Kæregade.

Hummergade løber paralel med Dyhensgade og Kæregade og forbinder Admiralgade med Aplygade.

Størrestræde kaldtes som før omtalt oprindeligt „Størstræde“.

Holmens Kanal bærer sit Navn efter den Deel af den gamle Fæstningsgrav, der afskilte Gammelholm fra Staden, og som nu er opfyldt i Anledning af Gammelholms Bebyggelse.

Integade, der nu er en ganske kort Gade mellem Østergade og Lille Kongensgade, er en meget gammel Gade, og strakte sig i Midten af det sextende Aarhundrede i sraa Retning fra sin nuværende Plads over i Holmensgade indtil Biingaardsstræde og kaldtes „Lille Kongensgade“, et Navn, den endnu førte paa Refens Tid (1674).

Halmstræde, der i Midten af det sextende Aarhundrede løb paa samme Sted som for Tiden fra Østergade til Nicolai Kirkegaardsmuur (paa hvilken der var en Laage for Enden af denne Gade), kaldtes dengang „Eubeløststræde“.

St. Jørgensgade forbinder Østergade med Store Kirkestræde, Lille Kongensgade og Hvælvingen. I Frederik den Tredies Tid og hos Refen kaldes denne Gade „Henrich Wøllers Kirkestræde“.

Holmensgade løber fra Lille Kongensgade til Størrestræde, hvor den udmunder lige for den nu nedbrudte Indgang til Holmen. Efter sin Beliggenhed har den i dette Aarhundrede faaet Navn af Holmensgade; tidligere kaldtes den „Ullegade“. Endnu i Midten af forrige Aarhundrede førte en smal Gang fra den østlige Side af „Ullegade“, omtrent midt imellem Dybensgade og Viingaardsstræde, ca. 25 Alen mod Øst, hvor den gjorde en Bøining imod Nord og løb derpaa atter ca. 25 Alen op imod Viingaardsstræde udfor Smedens Gang; den kaldtes „Peder Røhdes Gang“.

Squaldergade forbinder Størrestræde med Viingaardsstræde. Indtil for en Snees Aar tilbage kaldtes denne Gade „Squalbergaarden“, hvilket Navn ogsaa dengang var tegnet paa Gadenes Hjørne, og dette Navn skal hidrøre derfra, at før end Gaden blev anlagt, laa Admiralsens Forgaard op til dens Terrain imellem Viingaardsstræde og Dybensgade (see Pl. II.). I denne Forgaard samlede Holmens Matroser for at modtage Befalinger osv., og holdt ved denne Leilighed der indbyrdes deres Squalber eller Sladder om Dagens Thema.

Admiralgade forbinder Størrestræde med Viingaardsstræde. Den nordvestlige Deel af Gaden er gammel og fører Navn efter en allerede i Midten af det sextende Aarhundrede derværende Admiralsgaard. Indfjørselen til denne Gaard var fra Admiralgadens nordøstlige Side, omtrent paa det Sted hvor nu Dybensgade løber til; denne Indfjørsel, kun ti Alen lang, førte ind til en Forgaard, der i en Brede af 25 Alen strakte sig ca. 80 Alen i nordøstlig Retning indtil nuværende Squaldergade. Forgaarden kaldtes, som ovenfor omtalt, „Squalbergaarden“.

Senere, formodentlig ved Skipperboderne's Anlæggelse, er Admiralgade forlænget ud til Størrestræde.

Ashlgade, der forbinder Hummergade med Biingaardsstræde, har først for faa Aar siden faaet sit Navn. Tidligere kaldtes den „Nellikegade;“ men da der ogsaa var en anden Nellikegade i Staden, blev ovennævnte Gade, for at undgaa Forveksling, kaldet Ashlgade efter det derværende Ashl. 1674 kaldtes Gaden „Nellikestræde“.

Reverentgade løber fra Ashlgade til Kongensnytorv og var oprindeligt indbefattet i Særegade.

Boldhuusgade er den korte, brede Gade, der fører fra Gaden „Ved Stranden“ til Admiralgade. Som før omtalt laa der endnu i Begyndelsen af Christian den Fjerdes Regjeringstid paa denne Egn en kongelig Have, som tog sin Begyndelse fra det sydvestlige Hjørne af Boldhuusgade, og begrænsedes af en Linie i nordostlig Retning herfra langs den hvire Side af Boldhuusgade og nuværende Særegade til nuværende Ashlgade; Grænsen dreiede fra det Sted i en Bue, først et Stykke imod Ost og derpaa videre imod Syd og Sydvest langs det nuværende Størrestræde til Holmensbro. Fra denne Bro, hvor der ligesom paa Bremerholmsiden laa en lille Pavillon, fortsattes Grænsen mod Nordvest langs den nuværende Huusrække „Ved Stranden“, til Hjørnet af Boldhuusgade. I denne kongelige Have, der benyttedes til Ridderpil, laa noget inde fra den sydstlige Side foruden et Par Pavilloner en 25 Alen bred og 185 Alen lang Bygning, der tidligere havde tjent til kongeligt Tøihuus, endvidere det saakaldte Boldhuus, der var 40 Alen bredt og 70 Alen langt. Dette Boldhuus brugtes til deri at lege Boldspil, men sikkert ogsaa til Opspørelsen af Skuespil og Dands. I

Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Tid havde Boldspillet stor Betydning som ridderlig Leg, der var dengang Folk, hvis hele Forretning var at være Lærer i Boldspil; disse kaldtes Boldmestere, og en saadan Boldmester var ogsaa ansat ved det omtalte Boldhuus. Boldspillene vare meget forskjellige; men et af de meest yndede var det saakaldte Langboldspil. Det bestod deri, at Selskabet deelte sig i toende Partier, det ene Parti kastede Boldten, og det andet skulde gribe den. Midt imellem begge Partier var en Springsteen anbragt; den som kastede Boldten skulde, efter at have udført dette, løbe ud til Springstenen; kunde det modsatte Parti imidlertid gribe Boldten og træffe Kasteren, havde dette Væsen af at kaste Boldten. Den, der havde været saa heldig at træffe Kasteren, skulde saa fra sin Side løbe ud til Springstenen, og saafremt Kasterens Parti nu kunde gribe Boldten og træffe denne Udløber, blev sidstnævnte Parti det vindende. Boldten slignedes i Reglen ved Hjælp af Haanden, men man benyttede sig ogsaa dertil af en Slags Blide. Denne bestod i en nedrammet Pæl, paa hvilken lagdes horizontalt et løst fladt Træ, „Boldtetræet“. Paa Boldtetræets ene Ende, der var noget udhulet, lagdes Boldten, og paa den anden Ende sloges med en Knippel; Boldten kunde paa denne Maade gives en betydelig Kastevidde. Efter dette Boldhuus, der var beliggende paa det sydostligste Hjørne af Boldhuusgade og nuværende Admiralgade, har Gaden faaet sit Navn. Senere efter at Boldhuset var blevet nedlagt formedelst Skipperbodernes Drettelse*), blev som tidligere omtalt et nyt Boldhuus

*) 29de Marts 1625 faar „Sukkerbager Henrik Carstensen en Gaard langs ud mod Stranden, tvært overfor vort Rentekammer, liggende

opført paa Slotsholmen af Tolderen Henric Møller omtrent Aar 1648 (see Pag. 70). Selve Boldhuusgade var Indkjørselen til Boldhuset, og denne fortsattes i Form af en bred Ghyde eller Bei hele nuværende Laxegade igjennem og dannede Stjæl mellem Kongens og Admiralens Have.

Fortunstræde løber fra Gaden „Ved Stranden“ til Viingaardsstræde; det har formodentligt sit Navn af et Hotel, kaldet Fortunen. I en Skrivelse, dateret Kjøbenhavn den 23de Mai 1646 nævnes Fortunen, hvor de bremiske Gesandter bleve beværte*).

Indtil 1795 løb, nogle Alen inde i Fortunstræde (hvor en Vinkel i Gaden endnu antyder Stedet), en smal Gade imod Nordvest over til Lille Kirkestræde; denne Gade kaldtes „Lille Færgestræde“.

Lille Kirkestræde løber fra Højbroplads til Nicolai Taarn.

Store Kirkestræde løber fra Højbroplads til Hvælvingen.

Hvælvingen er Navnet paa den Gade, som strækker sig forbi Nicolai Taarn, fra Store Kirkestræde til Fortunstræde. Før Ildbranden 1795 vare Husene i denne Gade byggede umiddelbart op til Nicolai Taarn, og der var derfor dannet en Passage for Fodgængere ved at mure en hvælvet Gjennemgang i Taarnets sydvestligste Ville; denne Hvælving (der nu

paa Hjørnet 2st for Allgaden og ubi de nye Voder, og strækker sig i Længden ud mod samme Gade indtil Boldhusets Muur paa dens Sydre Side og langs vores ubebyggede Plads paa den 2stre Ende, — samme Gaard og Eiendom som den nu er bygget — med sine tvende udbygte Overhæng paa den 2stre Gavl efter en Lodlinie fra det øverste paa Gavlens og ned til Jorden. Længden fra den vestre Ende fra fornævnte Boldhuus og til Hjørnet ud ved Stranden af Nord ubi Syd 34 Alen; . . .” Geheimearch. Sjell. Reg.

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

er tilluftet med tvende Træporte, hvor indenfor en Amagerkone har sit Stade), har givet Gaden Navnet „Hvælvingstræde“ der senere er forandret til Hvælvingen.

I Hvælvingen tæt ved Hjørnet af Viingaardsstræde laa paa den gamle Kirkegaard et Huus, der inde sluttede et kunstigt Trykværk, som stod i Forbindelse med et Bassin rummende 400 Tønder Vand. Ved Hjælp af en 800 Fod lang Slange kunde dette Trykværk anvendes i de omliggende snevne Gader i paakommende Ildsvaade, og da paa denne Distance udgik een Tønde Vand i Minutten, paa kortere Afstande kunde det udgik forholdsviis større Vandmængde. Da dette Trykværk skulde anvendes til Slutning af den Ild, der opkom i Nicolai Taarn ved Ildbranden 1795, var Røglen bleven borte, og inden man ret fik betænkt sig paa hvad man skulde gjøre, havde Ilden ødelagt selve Sugerværket.

Smedensgang er en smal Gade, som fører fra Viingaardsstræde, et halvt hundrede Alen i nordlig Retning paralel med Holmensgade og en Snees Alen mere østlig end denne. I Midten af forrige Aarhundrede førte Smedensgang op til en ca. 2,500 Alen stor Have, der laa ved Gadens nordøstlige Hjørne.

Nicolaigade forbinder Viingaardsstræde med Lille Kongensgade ca. 54 Alen østlig for Holmensgade. Den er en ganske ny Gade, anlagt for saa Aar siden.

Det Terrain hvorpaa nu Nicolaigade og Slagterboderne ere anlagte var forhen Nicolai Kirkegaard, som i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var begrænset af Gaderne Hvælvingen, Lille Kongensgade, nuværende Holmensgade og Viingaardsstræde, der dengang fra „Ulvegade“ til Admiralgade kaldtes „Kirkegade“. Kirkegaardens østligste Hjørne var dog

allerede dengang bebygget med en Række Huse, der tog sin Begyndelse fra Lille Kongensgade lige udfor Halmstræde, og rækkede et Stykke om i Holmensgade til midt imellem Lille Kongensgade og Biingaardsstræde. Paa Kirkegaarden indtil „Kirkegade“ og udfor det østlige Hjørne af „Squaldergaarden“ laa en Graverbolig, og paa Kirkegaardens sydligste Hjørne var anbragt det før omtalte Sugeværk. Efter at Nicolai Kirke var nedbrændt og Kirkegaarden ødelagt, blev paa dens Plads opstillet en Mængde transportable Træboder paa Hjul for Grønthandlere og navnlig for Slagtere, efter at disse havde mistet deres forrige Stader i Skindergade. Disse transportable Boder, der vare forsynede med et Skuur til at slaae op, vare loptjorte i Rækker langs Hvælvingen, Lille Kongensgade, Biingaardsstræde og i to Rækker, der dannede en Gang imellem de to sidstnævnte Gader; hvilken Gang senere, da de nuværende Slagterboder bleve opførte, gav Anledning til Anlæggelsen af Nicolaigade.

St. Nicolai Kirke, der var indviet de Søfarendes Skjtspatron St. Nicolaus og derfor byggedes ved Stranden, forekommer første Gang i Aaret 1261, da Ridder Pæter Olafsson af Kalmaris (Karise) testamenterede den alle de Skibe, han havde i Kjøbenhavn, og dertil som det synes 100 Mark Penge til Erstatning for hans uopfyldte Løfte om at tage Korset, og Aar 1296 nævnes St. Nicolai Kirkegaard som Samlingsplads for de oprørste Borgere, da de lagde Raad op imod den roeskildste Biskop*).

Omtrent ved Aar 1509 undergik St. Nicolai Kirke eller en Deel deraf en Ombygning. Den 1ste Marts oven-

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Bøg. 240.

nævnte Aar blev Kirken med dens Høialter indviet til St. Nicolaus Konfessor, det hellige Kors og St. Oluf Konge og Martyr af Anders Mus, Biskop i Oslo, og Kirkens aarlige Indvielsesfest blev derefter henlagt til Søndagen efter St. Mortens Dag. I Tidsrummet fra 1511 til 1528 fik Kirken tre nye Klokker, hvoraf den ene var en af de, som Frederik den Første havde frataget Landsbykirkerne, og som Kirkeværge Povel Hansen tilhøttede St. Nicolai Kirke mod saameget Kobber som Klokkerne veiede.

Christian den Anden, som haabeede ved Hjælp af den lutherste Lære at høie den mægtige Geistlighed, udbad sig hos sine Morbrødre, Churfyrsterne af Sachsen, en Prædikant til i Danmark at forkynde den ny Lære. I Efteraaret 1520 ankom Mag. Martin Reinhart fra Eifelstedt, der var sendt efter Luthers Ubefaling og anvistes den ny istandsatte St. Nicolai Kirke til deri at holde sine Prædikener. Den ny Lære vandt mange Tilhørere, baade tybske og danske; men da Læreren selv havde en eienbommelig Udtale og dertil mange sære Læder, benyttede Kannikerne ved Vor Frue Kirke sig heraf til at fremstille baade den ny Lære og dens Forkynder som latterlige. De leiede i denne Hensigt en opløben Knægt, der havde sjældne Gaver til at efterabe Folk, til offentlig paa Gaden og i Forsamlinger at fremfige allehaande grov Spads paa Magister Reinharts Beføstning. Hensigten opnaaedes; Prædikanten og hans Lære bleve gjorte latterlige og Magisteren selv reiste allerede i Februar 1521 tilbage til Tydskland for at hente andre lutherste Prædikanter; men vendte aldrig mere tilbage.

Efter at Hans Tausen 1529 havde fuldendt sit Refor-
mationsværk i Viborg, drog han over til Kjøbenhavn, hvor

han i August Maaned blev kaldet til Prædikanter ved St. Nicolai Kirke, og da han var en udmærket Taler, flokkedes Almueen skareviis omkring ham for at høre den ny Lære. Den catholiske Geistlighed anvendte vel alt muligt for at faa Hans Talsen bort igjen; men dette mislykkedes ganske, da han havde baade Kongen og en stor Deel af Borgerne paa sin Side. I Malmø var 1528 udgivet en dansk Psalmebog oversat fra Tydsk af Klaus Mortensen; denne Psalmebog indførte Hans Talsen ved Gudstjenesten i St. Nicolai Kirke, og denne er altsaa den første af Kjøbenhavns Kirker, hvori der er sunget Psalmer i vort Modersmaal. Af denne Psalme sang tog Povel Eliesen især Forargelse og fandt det stridende imod St. Pauli Bud, at Kvinder „kvæde og klynke med de Moder og Fader, som mere have Fadsen efter Springviser end hellige Psalmer og Lovsange“ *).

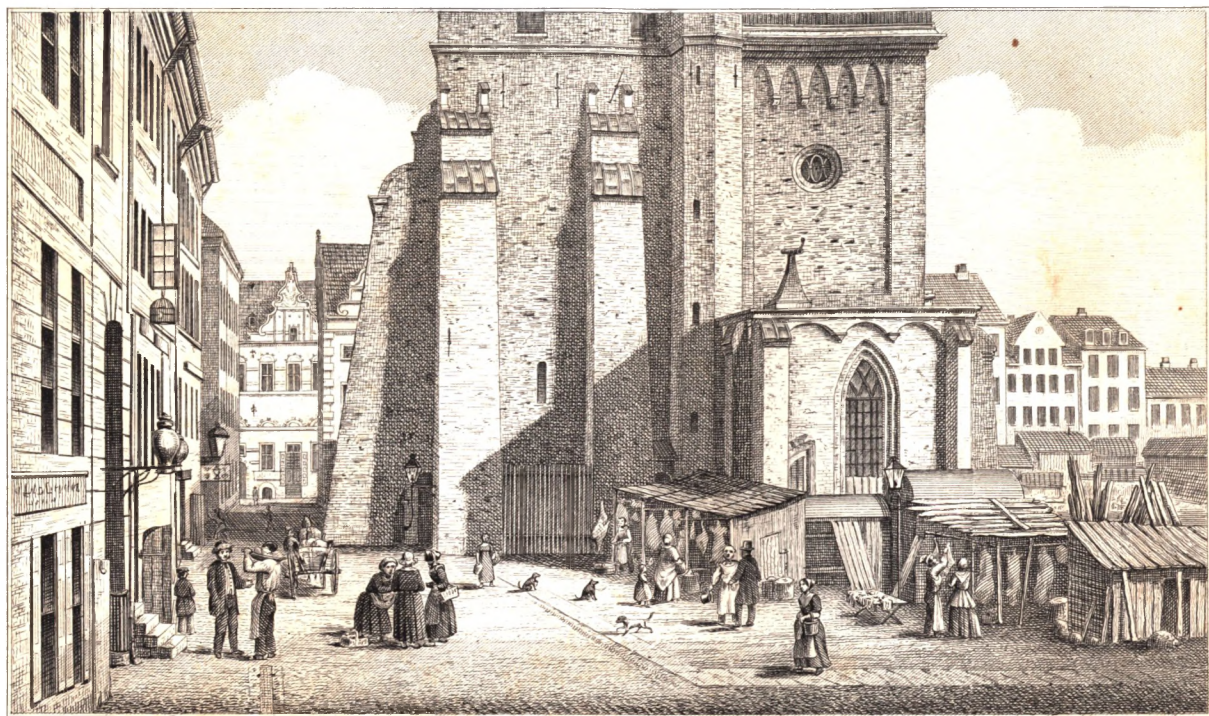
I Begyndelsen har St. Nicolai Kirke sikkert haft et Taarn med tallede Gavle ligesom vore almindelige Landsbykirker, idetmindste fremstilles det saaledes paa den foran anførte Tegning (Kjøbenhavns Belevring); men i Slutningen af det sextende Aarhundrede blev Taarnet ombygget fra nyt paa Sognefolkets Bekostning, formodentlig som Følge af, at det 1566 blev bestadiget af Lynild. Aar 1586 udgik en Anmodning, dateret Kjøbenhavn den 27de Mai, til „alle Herremænd i St. Nicolai Sogn om at yde Bidrag til, at det Taarn de menige Sognemænd havde paabegyndt kunde blive fuldført“ **). Af samme Document sees, at Kongen ogsaa havde givet sin Part dertil. Aarstallet 1591 over Indgangen paa Taarnets

*) Nørðam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 249.

**) Geheimearch. Sjell. Teg.

sydvestlige Side angiver rimeligviis det Aar, hvori Bygningen blev fuldført. Ved denne Leilighed blev Taarnet prydet med et høit og skjønt Spir; men 1628 nedblæste dette i en Sydveststorm og ødelagde tillige Kirkens Hvælving. Christian den Fjerde lod derefter Kirken reparere og forsyne med flere og høiere Vinduer, saa at Kirken blev lysere, end den havde været tilforn. Taget blev tækket med Kobber og smykket med tre smaa Spir. Kirken havde et fortrinligt Orgel, paa hvilket der ifølge Enc. Reg. Dan. i det syttende Aarhundrede spilledes en Time hveranden Eftermiddag Aaret rundt foruden om Søndagen, og hvilket Orgelspil forsamlede mange fornemme Folk i Kirken. Aar 1666 blev begyndt paa Opførelsen af et nyt Spir, der var meget høit og overordentlig firkligt; det var færdigt 1669, og det fortælles, at da Fløistangen dette Aar blev reist, fik en Trompeter, som var Livsfange, sin Frihed derved, at han krøb op og stod frit paa Fløiet imedens han blæste et Stykke paa sin Trompet og udtømte nogle Glas Viin paa Kongens Sundhed. Under Ildbranden 1795 antændtes ogsaa St. Nicolai Kirkes Taarn og sank i Gruus tilligemed Kirken. Ved Resolution af 21de December 1805 blev det afgjort, at Kirken skulde nedlægges; men ved en anden Resolution af 9de Januar 1807 bestemtes, at Levningen af Kirken skulde repareres og benyttes i Brandvæsenets Tjeneste, medens Taarnet skulde indrettes til et Bagtaarn. Udførelsen heraf blev imidlertid paa Grund af Tidsomstændighederne udsat til Aaret 1820. Nu er Stadens Hoved-Brandvagtstation etableret her.

Som et Tegn paa Datidens Oplysning skal følgende Tildragelse anføres: I Aaret 1567 blev en gammel Qvinde viet i St. Nicolai Kirke til en ung Mand; da dette var den

Carl Ottovs lith. Inst.

Parti ved Nicolai Taarn 1825.

lyvende Mand denne Qvinde blev viet til, havde Begivenheden loffet en stor Mængde Nysgjerrige til Kirken. Over denne hensynsløse Tilstimlen blev den gamle Qvinde saa for-tørnet, at hun udbrød saa høit, at de Nærmeste kunde høre det: „Seg skal saa Eder idag ottebage Mandet at tage vare end mig“. Søndagen derpaa, da man vare forsamlede i Kirken til Høimesse, indtraf pludseligt et betydeligt Mørke. Formodentlig erindrede man sig Brudens Ord fra foregaaende Søndag, thi der udbredte sig en panist Skræk over den forsamlede Menighed. I Forsærdelse stimlede de Forsamlede ud baade af Døre og Vinduer, ved hvilken Leilighed Mange lede Brøst, og mange Klædningsstykker gif i Løbet. Da Begivenheden fra foregaaende Søndag ved denne Leilighed blev almindelig bekjendt, blev Bruden anholdt, og da det ikke varede længe inden man ved Datidens Maade at føre Sag paa fik hende til at bekjende, at hun virkelig var en Trold-qvinde, blev hun henrettet tilligemed Flere, som hun havde ud-lagt som Medskyldige.

Gammelholm kaldtes i Fortiden Bremerholm, og var oprindelig en lille Ø i Løbet mellem Amager og Sjælland. Imellem Bremerholm og Sjælland laa en anden lille Ø; denne blev i Tidens Løb landfast med Sjælland, hvorved der dannedes en Bugt, den saakaldte „Pustervig“, hvilken i Chri-stoffer af Baierns Tid blev inddæmmet og opfyldt, og hvorpaa senere det saakaldte „Skipperquarteer“ eller de nye Boder blev bygget. Rimeligviis har Bremerholm ligget øde indtil ind i det sextende Aarhundrede. Pontoppidan har i Orig. Hafn. Pag. 45 (Noten) fremsat den Formodning, at Navnet Bremerholm skulde hidrøre fra de bremiske Rjøbmænd, der nedsatte sig paa denne Ø. Endnu 1527 var der ikke nogen anden Forbindelse imellem Bre-

merholm og Kjøbenhavn end et Vabested over den flatte Strand. Den 13de Januar 1527 tilskjødde nemlig Lavrens Eßbernsen Olmand, Kongens Skrifer til M. Anders Glob, Provst i Odense og M. Christiern Hvid, Rannik i Lund, „en sin Jord og Grund i Kjøbenhavn, østen og sønden ved Byen ud mod det Vad, som ligger imellem Bremerholm og Byen, sønden fra det Stræde, som løber fra St. Nicolai Kirke og sønden frem til Her Benediktis Gaard“ *). I Christian den Fjerdes Tid henlaa en stor Deel af Den som Ager eller Raalhøve, thi i en Skrivelse, dateret Kjøbenhavn den 23de Mai 1634 paalægges det Niels Trolle „at tilholde de nærmeste Bønder at pløje og luge m. m. Raalhøven paa Bremerholm“ **). Under Frederik den Andens Regjering blev paa Bremerholm opført en bethdelig Heberbane og en Ankersmedie, og i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede var Løbet imellem Bremerholm og Kjøbenhavn soundet ind til en smal Kende. Da Christian den Fjerde henflyttede Orlogshavnen fra den forrige Plads bag Slottet til Bremerholm, besluttede han at befæste denne. Den 4de April 1608 contraheredes saaledes med Bartholemaeus Schmalfelden om „at han skal lægge og forfærdige den Vold, med samt dens tilhørende Runddeel og Grave, fra den Østerport her for Kjøbenhavn udtil Stranden, ved Kongelig Mæjstæts den store Smedie paa Bremerholm her for Kjøbenhavns Slot“ osv. ***). Den Fæstningsgrav som saaledes fremstod var af bethdelig Brede, den tog sin Begyndelse ved den østlige Ende af det nuværende Holmens Kirkes

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 109.

***) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) Lassen, om Kjøbenhavns Befæstning, Pag. 28.

Kapel og strakte sig op til Østerport paa Kongensnytorv, hvor den blev sat i Forbindelse med Stadens øvrige Fæstningsgrave. Paa den vestlige Side af denne Grav var opkastet en Vold med en Bastion og tvende Courtiner. Bastionen var anbragt udfor den nuværende Studenterforenings Bygning, og igjennem den sydligste Courtine var anbragt en Port og en Bro over Graven for Passagen fra Staden til Holmen. Paa denne Maade blev Ankersmedien indlemmet i Byen, og det øvrige af Bremerholm blev behersket af Fæstningens Skjts. Da Stadens Fæstningsværker senere blev flyttede længere ud, og Christianshavn blev anlagt, blev Volden nedbrudt, men Graven blev tilbage under Navn af Holmens Kanal, indtil man i denne Tid har opfyldt den i Anledning af Gammelholms Bebyggelse.

Ankersmedien fra Frederik den Andens Tid, der undertiden ogsaa blev benyttet til deri at mønte Penge*) og senere en kort Tid til Toldbod, blev af Christian den Fjerde ombygget til en Kirke for Flaadens Mandstabs samt for Personerne ved Kongens Løihuus, Bryggers, Bageri, Smædie og Stalde. Kirken blev kaldet Holmens Kirke og indviedes den 5te September 1619 af Biskop Hans Resen. Kirkens første Præst M. Niels Mikkelsen var ogsaa den første, som blev begravet i Kirken. Da denne Kirke snart viste sig at være for lille, lod Kongen den udvide ved to Udbygninger Aar 1639—41, hvorved den blev en Korskirke, og Spiret, der før stod ved den østlige Ende, blev flyttet hen over Korset. Den 13de Mai 1646 fik Lorenz (Organist ved St. Nicolai Kirke) Tilladelse til at opsætte et Orgel i Holmens

*) Trap, stat. top. Vestr. af Danmark.

Kirke og til enten selv eller ved en Anden at besørge det spillet uden nogenfømhelst Udgift for Kongen*).

Endeel af de Fanger, som dømtes til Fæstningsarbeide i Fern, bleve i forrige Tid anvendte til Arbeide paa Orlogsværfterne paa Bremerholm og havde der meget strænge Fængsler. Endnu sees der en mindre, isoleret Bygning med tykke Mure, der i en fjern Fortid har været benyttet til Fængsler. De bælmørke, fugtige Kjældere med deres Steenbænke, og ovenover i Væggen fastgjorte svære Kernringe med Kjæder og Bøiler, hvori Fangerne have været lænkede, vækker hos Beskueren Gysen over Datidens Barbari. Fortiden flyttes den Deel af Orlogsværftet, der hidtil har været paa Gammelholm til Nyholm, og Gammelholm indrettes til de nye Qvarterer i Staden. Allerede i Refens Tid, 1674, var en Bebyggelse af Gammelholm, projekteret; der skulde saaledes have været anlagt tre parallelle Gader i Retning fra Vest til Øst. Den sydligste af disse Gader var bestemt at skulle tage sin Begyndelse omtrent ved Studenterforeningens Gaard under Navn af Baadegade, den nordligste skulde løbe langs Nyhavns søndre Side og kaldes Gylbenløbsgade, og imellem disse skulde den tredie have været anlagt under Navn af Korsgade. Disse tre Gader skulde have været overstaarne af tre Tvergader, nemlig en langs Havneløbet under Navn af Brogade, en anden langs Vestsiden af Mastegraven under Navn af Mastegade, og den tredie ved den østlige Ende af Hovedbygningen til botanisk Have under Navn af Bremerholmsgade. Desuden skulde der have været anlagt en Gade langs den østlige Side af Holmens Kanal under Navn af

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

Enebogade. Sluttelig skulde der ifølge samme Projekt have været lagt en Bro fra ovennævnte Brogade over Havnen til Christianshavn under Navn af Løihuusbroen.

Christian den Fjerde færbedes meget paa Bremerholm. Han holdt meget af allerede Kl. 4 om Morgenen at vise sig paa Holmen, hvor han kunde staae hele Timer støttet til sin lange Stok og passe paa Arbejderne, tage Tommestok og Vaterpas ud af Stokken for at maale og beregne Lømmeret; men var der Noget som vovede at standse ham paa Vandringen her, var han ikke god at bides med*).

X. St. Anna Øster=Qvarteer.

Dette Qvarteer begrænses af Havnen, den nordre Side af Nyhavn og Kongens Nytorv, den østlige Side af Store Kongensgade og Tolbodveien. Foruden de nævnte Gader indbefatter Qvarteret endvidere følgende andre Gader: Norgesgade eller Bredgade, Amaliegade, Store Strandstræde, Lille Strandstræde, Tolbodgade, den østlige Ende af Dronningensberggade, Academigade, Blancogade, Frederiksgade, Nyhavn Byens Side samt Qvæsthuusgade, St. Annagade, St. Annaplads og Amalienborgplads.

Navnet St. Anna hidrører fra, at der i Catholifismens Tid laa et Kapel paa en Odde, der skjød ud i Havet et Stykke

*) Nordisk Universitets Tidsskrift 1855, 3die Hefte.

udenfor Staden, omtrent hvor Toldbodveien nu er og imellem nuværende Norgesgade og Analiegade.

Om dette Kapel siger Wolf i Enc. Reg. Dan. Pag. 376: „Nedenfor imellem disse Kongl. Voder eller Huse (Nyhoder) oc Stranden, haver der ubi den foridum Papistiske Tid, standet et Capel som kaldtes S. Anne Capel, hvor fra var lagt en Bro, med store Rampe Steene ud i Stranden, at de som til Skibs ankam, kunde gaa derpaa i Land, op til Capellet, der at gjøre Offer, om de vaare med nogen Strøbelighed lelad, derefter at komme til deres Helbred igjen, oc hafver jeg ubi min Barndom hørt aff gamle Folk sige, at der samme Capel bleff ødelagt, fandtes der nogle Læs Krøcker, som Krøblinge hafde kast der, oc ganget fra.“ Rigeoverfor „St. Annabro“ paa Neshalegrunden laa et Blokhuus eller en Slags Fæstning til Beskyttelse af Indløbet til Kjøbenhavn. Denne Fæstning var oprindeligt anlagt af Erik Blipping under Navn af Neshaleborg, men blev nedbrudt af de oprørske Bønder (Kotkarlene) Aar 1256. Paa det Sted, hvor denne Fæstning havde staaet, anlagde Christian, den Fjerde senere et Blokhuus (den nu saakaldte Dommens Vagt), der tilligemed „St. Annabro“ findes anført paa det Neüterste Kaart over Kjøbenhavn fra Midten af det syttende Aarhundrede*). Om dette Blokhuus taler følgende Brev fra Christian den Fjerde til Corfitz Ulfeldt, dateret Kjøbenhavns Slot den 9de Marts 1645: „Jeg er nu tilverks med et Blok-Huus at legge ved Dybet ved Amag, og senke Dybet paa den anden Side, saa at der bliver ifkun et Hull, som Skibene kand gaae igjennem, intet bredre, end at man kand slyde derover med

*) Et Exemplar deraf findes paa det store kongelige Bibliothek.

Skraa. Ved samme Bollværk kommer begge Brammene*) at ligge paa hver Side, og paa det man kand komme fra Landet til Bollværket, da er der gjort en Vej fra Landet (Tolddobbbroen) hvortil de Huse bruges, som blev opsat her bag Stalden. Skibene, som skal sendes, ligge ved Haanden, og skal S. Anna, Raphael og Gabriel først deran, og siden Borger-skibene, som ogsaa ligge færdige, og er vurderet for 30,000 Rigsdaler. Og efterdi man haver ikke Raad til at faa saamange Kamp-Steene at hente dem med, da haver hver Bonde maatt give en Kornsæk, til at fylde med Sand, som med Guds Hjælp skal gjøre det samme. Den allerhøieste Gud give dertil Fremgang, hans allerhelligste Navn til Ehre, og disse Lande til Gavn og Gode. Vale**). Christian den Fjerde beslattede at befæste „St. Annabro“, hvor der allerede førend Byen blev udvidet fandtes en Tolddob og en Veir-mølle. I et Brev til Tolderen i Sundet, dateret Wasfer-baden den 24de April 1627, skriver Kongen: „Vi tilstikke Eder her hosjøiede Bort aabne Brev, anlangendes en Told at annamme og opbære der udi Sundet og Belt til Vor foretagne Fæstning, som Vi ved St. Anne=Bro for Vor Kjøbsted Kjøbenhavn, dem som selge og handle paa de Farvande til Forsikring agte, næst Guds Hjælp, at lade opføre,

*) Disse Bramme var de under Beleiringen 1658–59 saa bekjendte Fartøier „den stumpepe Hund“ og „Sundtruget“ (der af Almuen blev kaldet „Evinetruget“), hvilke gjorde saa god Virkning mod de Svenskes venstre Fløi.

**) Orig. Hafn. Pag. 244. Det er forøvrigt ubegribeligt, hvorledes Pontoppidan kan henvise dette Blokhuus til „den Plads hvorpaa senere Trekroner er bygget“, da han selv anfører, at der er gjort en Bei til Blokhuset fra Land, og at Løbet ikke skulde være bredere end at man kunde styde derover med Skraa.

hvilket Vi ville, at I skulle holde der ved Toldboden tilstæde, og derefter opbære en halv Rigsort af hver Læst, til samme Fæstning bliver forfærdiget og ikke længer, eftersom Vor naadigste Befaling, I derom for nogen kort Tid siden haver bekommet, ydermere udviser, hvilket I Os til Regnskab saaledes skulle lade føre" *). Den Fæstning, der her er Tale om, er det nuværende Citabel, som blev paabegyndt under Christian den Fjerdes Regjering, men først anlagt i sin nuværende Skikkelse under Frederik den Tredie.

Nyhavn Byens Side følger den nordlige Side af Kanalen Nyhavn fra Kongens Nytorv til Havnen, og er anlagt samtidsigt med at Kanalen blev gravet (see Pag. 198).

Store Kongensgade løber i nordnordøstlig Retning fra Kongens Nytorv til Toldbodveien, og er oprindelig anlagt omtrent 1650 under Navn af „Gothersgade“, medens den nuværende Gothersgade kaldtes „Ny Kongensgade“. Samtidsigt hermed var udkastet et Projekt for Behbyggelse og Inddeling i Gader af hele det Kvarteer, der ved den ny Fortification var bleven indlemmet i Staden, og som laa Nord for Gothersgade. Ifølge dette Projekt, der imidlertid aldrig kom til Udførelse undtagen for en ringe Deel, skulde Kongensgade have været fortsat ned igjennem Rosenborg Have til Gothersgade (dengang „Ny Kongensgade“); Øst for Kongensgade, der hvor nu Kronprindsessegade er anlagt, skulde have været anlagt en Gade ved Navn Herregade; derpaa kom Adelgade, der ikke hvad der nu er Tilfældet skulde have en Bøining ved Klærtegade, men derimod var bestemt at skulde løbe i en ret Linie. Efter Adelgade kom Borgergade og dernæst „Gothersgade“

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

gade" (nu Store Kongensgade). Imellem Store Kongensgade og Norgesgade skulde have været anlagt en Gade under Navn af Bendersgade, derpaa kom Norgesgade, og østlig for denne skulde Amaliegade have været forfat til Nyhavn under Navn af Danmarksgade, og yderst ved Havnen, omtrent hvor nu Toldbodgade er, skulde under Navn af Kongens Kanal, Dronningens Kanal og Prindsens Kanal været anlagt en Gade, deelt ved Tvergader i tre Dele. Udenfor dette Kvarteer i selve Havnen skulde have været opført tvende Dæmninger bebyggede med Huse, deres Navne skulde have været Kongens Dæmning og Dronningens Dæmning. Hele det omtalte Kvarteer skulde have været gennemfaaret af Tvergader i dets fulde Brede fra Rigensgade til Havnen. Af disse Tvergader skal her kun nævnes Dronningensgade (hvoraf nuværende Dronningentvergade er en Deel), og Prindsensgade (hvoraf den nuværende Prindsensgade udgjør en ringe Deel). Den nordligste Deel af „Gothersgade“ (Store Kongensgade) skulde kaldes Slesvigsgade, den nordlige Deel af Bendersgade Holstensgade, den nordlige Deel af Norgesgade Ditmarskensgade, og den nordlige Deel af Danmarksgade skulde været benævnt Delmenhorstgade. Ved Esplanaden udfør den yderste Ende af Adelgade skulde have været et Torv ved Navn Gotherstov, for Enden af Borgergade Bendorstov*), for Enden af Slesvigsgade Danmarkstov og for Enden af Norgesgade Norgestov**). I Forordningen af 29de Mai 1650 befyndtgjøres:

*) Altsaa den nuværende aabne Plads hvor Borgergade og Ny Zstergade stode sammen.

**/ Planen over disse Gader findes i det store kongelige Bibliothek.

„1. Først skulle alle de som ville bygge oc bo udi den ny Kjøbenhavns By, nyde oc beholde for dennem oc deris Efterkommere alle de Friheder og Rettigheder inden Byes oc uden Byes, som Kjøbenhavns Indbyggere nyde og haffve.

2. Haffver Vi Naadigst bevilget, at alle de som aff ny bygge, saa vel som de for Byens beste, til Gader, Stræder, Torff, eller deslige maa affbryde oc igjen op bygge, skulle udi Tolff Aar være fri for ald Skat og Indquartering.

3. Vilde Vi Naadigst bevilge alle dennem som bygge ville udi forbemelte Tolff Aar, Tolfri ald Bygning Materialier som de gjøre bevislig for Voris Stadholder til deris Bygning oc Bolvercke ved Stranden oc Canalerne at behøvis, dog at dermed ingen underfløb gjøris, mens straffis som vedbør.

4. Alle de som ved Stranden ville fylde paa de Steder som kaldis Kongens Dam eller Dæmning, Dronningens Dam eller Dæmning. Item Kongens Canal, Dronningens Canal, Pringens Canal, ville opgraffve, skulle for dennem oc deris Efterkommere, nyde, bruge oc beholde ald den profit de deraff kunde haffve huer for sit Fortog. Oc derimod være forplict samme Canaler oc Haffner huer for sit Fortoug med fornøden Bolverck at underholde, dog icke gravere Skibe eller Skuder offver den sædvaanlige Tært, som af Borgermester og Raad sættis.

5. Alle de som udi saa maade ville bygge paa for streffne steder udi den 4 Artidel benefint, skulle udi femten Aar være fri for Skat og indquartering.

6. I ligemaade advaris hermed oc saa, alle oc enhuer at de icke bygge nogen Bygning ud paa Gaden indtil Kendenestene, mens huem i saa maade vil haffve Skuur, Udbygning eller Suibuer for sit Huus, hand skal dermed indvige paa sin

egen Grund, oc Gaden som er ordineret beholde sin Brede ubehindret.

Hvilket Vi alle oc enhver osv.“

Alt hvad der imidlertid blev gjort, for at fremstynde Bebyggelsen af det ny Qvarteer efter det ovenanførte Projekt, hjalp intet; man vedblev at bo i de gamle Bygninger, dyrke Haverne, holde Blegpladse som hidtil og benyttede de gamle Veie ligesom den Tid Qvarteret laa udenfor Voldene. Omfribder opgaves derfor dette storartede Projekt, og nye Gader bleve udstukne efter en mindre storartet Plan. Dette ny Projekt mødte imidlertid ogsaa Modstand. I Forordningen af 12te Januar 1663, hedder det: „Vi Frederich osv. Gjøre alle vitterligt, efftersom Vi Raadigst haffver anbefalet Os Elskelig Henrick Ruse til Samet, Boris Bestalter Oberst til Fods, General Quartiermester oc Inspector offver Festningerne i Vort Rige Danmark, Gaderne her i Staden at affdele, Til hvilken Ende han Pælle skal nedslaae, som for Os berettis aff andre mutvilligen at opryckis oc borttagis. Thi byde vi hermed oc alvorligen befalle alle dennem som paa Vore Begne noget her at befale haffver, at de dennem, som bemelte Pælle at oprycke, sig herefter fordrister, lader paagribe, oc som for vitterlig Tiuffveri straffe lade. Hvor effter alle oc enhver som vedkommer sig haffver at rette oc for Skade at tage vare. Giffvet paa Vort Slot Kjøbenhaffn osv.

Efter denne Tid toges der med Alvor fat paa Sagen, og den 18de Marts 1663 udkom en „Anordning om nogle nye affstukne Gader, inden Kjøbenhaffns Fortification“. Denne Anordning lyder som følger: „Vi Friderich den Tredie osv. Gjøre alle vitterligt, at efftersom Vi Raadigst for got haffver anseet, en vis Afftick paa Byens Gader at lade

gjøre, oc til den Ende ved Os Elskelig Henrich Russe til Savart, Boris bestalter Oberst til Fods, General Qvartermester og Inspector offver Fæstningerne i Bort Rige Danmark, Stager haffver ladet opsætte, til Esterretning huorledis de skal gaa, Saa er her med Boris Raadigst Villie og Befalning at en huer som vedkommer, udi Kongens Gade, som tilforn kaletes Goters Gade, saa oc i Borger-gaden, oc i den nu anlagde Dronningens Gade, skal strax afbryde huis som der for Gaderne hinderlig findes, mens de udi Norges Gade, skal affbryde indtil Husene paa den gamle Gade*), huor effter de deris Plandevercker strax uden Ophold haffver at rette oc anordne, saa at en huer, som Huuse oc Pladser i forstreffne Gader haffver, skal denne gang**) oc indtil paa videre Raadigst Anordning, sin Plads som hannem tilkommer, med fornøden Plandeverck indhægne, effter den Affstic paa Gaderne, som nu gjort er, inden ti Dage i det allerlengste, effter at denne Boris Forordning derom publicerit vorder, med mindre de samme Plandevercker vil haffve forbrut, dog at Plandekerne paa tilbørlige Steder i forneffne Gader igjen opsættis, oc det paa Eiermændens Bekostning, men de som Huuse for forstreffne Gader skal nedbryde, skal være tiltændt denne at haffve nedbrut inden den 1ste Julii forstcommendis i det allerlengste, oc paa deris tilbørlige Linie hensat, saafremt de icke ville samme deris Huuse hafve forbrut, oc til Pris gjort. Skal oc enhuer inden forstreffne Tid, omkring

*) Det vil sige Bredgade (den nederste Deel af Norgesgade imellem Kongensnytorv og St. Annaplads), som var anlagt sørend Fæstningsværkerne bleve udvidebe.

**) Altsaa nu vilde Kongen ikke gjentage Befalingen oftere.

deris Grund, Gaderne lade forhøje oc brolegge den halffve Part, huilcken dennem af en Landemeter for Betalling kand bliffve affmaalt, om de det begierendis vorder, med mindre de ville sligt paa deris Bekostning af andre at skulde stee. De skal ingen maa lade indrette paa deris Grund større Hauffver, end Bredden kand være aff deris Huuse til Gaden, medmindre end det stee med deris Naboers Bevilling, at Hauffverummene kand bliffve større, dog at ingen Plads ud til Gaden, leddig bliffver bestaaendis, men med Huuse bebyggt. Befindis oc nogle Pladser til Gaden at bliffve beliggendis øde oc ubebygget, formedelst Eghermændene ingen Middelemonne haffve, dennem med at opbygge, da skal bemelte Eghermænd være forplict, samme Pladser for en billig Betaling strax til andre at afftaa, som dennem ville lade bebygge, huis oc ingen skulde findis, som samme Pladser ville kjøbe, oc opbygge, da skal de til Os igjen være forfaldne, som vil drage Omsoarg for, at de med Huuse kand bliffve bebyggt, som det sig bør. De ville Vi dette alleeniste denne gang, som forskreffoit staar, haffve forholdet, Icke bestomindre, skal en huer, som Plads haffver ubi den Ny gjorde Afstic, med Tiden være tiltændt sine Huuse, Pladser og Baaninger efter Haanden at rette, efter den ny derom gjorde Afstic, estersom Vi alleeniste denne gang de forskreffne fire Gader ville lade forandre, paa det at de vedkommende icke for stor Skade skal lide. Huor effter alle oc en huer som vedkommer, denne gang sig Underdanigst hafver at rette oc for Skade at tage vare. Gifvet paa Wort Slot Kjøbenhavn" osv.

I Store Kongensgade ligger det kongelige Opfostningshuus. Dette „Opfostningshuus for fattige Dreng“ er stiftet ved Fundats af 29de Juni 1753, og 1754 blev paa kongelig

Regning opført en storartet, grundmuret Bygning paa en øde Plads paa Christianshavn. Da imidlertid det saakaldte Christians Pleiehuus, der var et Krigshospital og en Pleiestiftelse for gamle Soldater og deres Enker samt for forældreløse Soldaterbørn, Aar 1776 blev forflyttet fra den Gaard, der i Aaret 1768 var opført til dets Brug i Store Kongensgade*), til den nordvestlige Fløi af den nuværende saakaldte Sølvgadens Kaserne, blev den fraflyttede Gaard i Store Kongensgade overladt til Brug for Opfostringshuset. Opfostringshusets fraflyttede Gaard paa Christianshavn blev derefter overladt til Sjøqvæsthuusstiftelsen.

Indtil 1850 beboedes en Gaard i Store Kongensgade, paa den nordvestlige Side af Gaden imellem Gothersgade og Dronningensstørgade, af Prindsesse Juliane, og Gaarden førte derfor Navn af „Julianes Palais“. Endnu 1754 betegnes Store Kongensgade paa de Gjeddeske Planer ved Navn „Ny Kongensgade“.

Toldbodveien benævnes den Gade, der løber fra Store Kongensgade i østlig Retning til Toldboden. Den nordre Side af denne Gade er næsten ganske ubebygget og begrænses af Esplenaben, der i daglig Tale kaldes Grønningen. De faa Bygninger, der ligge ved den nordlige Side af Gaden ere: ved dens vestlige Ende en Deel af Husarkasernen (den øvrige Deel af denne Kaserne ligger paa den modsatte Side af Gaden) og ved dens østlige Ende et Par Pavilloner, hvori er Benværtning, osv. Ved den østlige Ende af Toldbodveien er Indfjørsel igjennem en Portal til Stadens Toldbod.

*) I Christians Pleiehuus blev det fremtalte i St. Pæpersstræde værende Militair-Baijenhuus og det paa Ladegaarden etablerede Krigshospital indbefattede.

Efterat Toldboden, som før berørt, var flyttet fra Kjøbenhavns Slot til „St. Annabro“, var den beliggende længere oppe paa Toldbodveien omtrent hundrede Alen vestlig for den nuværende Amaliegade*). Ved Toldboden stod dengang en Veirmølle, der endnu 1754 var tilstede og antydede Toldbodens gamle Plads. Længs med Toldbodveien blev 1753 anlagt en botanisk Have, der ved Amaliegade deelttes i toende Dele, hver Deel for sig omgivet af en Muur. Den Deel af Haven, derilaa vestlig for Amaliegade, havde et Kladeindhold af ca. 11,200 □ Alen, og den anden Deel var omtrent 26,000 □ Alen stor. Desuden var der endnu et lille Stykke Havejord tillagt Inspectorens Bolig, som er den nuværende Toldforvalterbolig paa Toldboden**). Aar 1778 blev den nuværende botaniske Have anlagt ved Charlottenborg og den tidligere Have ved Toldboden udlagt til Behyggelse.

Da den tidligere Toldbod, der allerede før 1674 var udflyttet til sin nuværende Plads, i Tidens Løb var bleven brøstfældig, blev den nedbrudt og en anden Bygning blev opført, der stod fuldført 1735. Aar 1833 blev atter opført en ny Bygning, og 1834 blev den ældre Bygning fra 1735 udvidet og

*) Oprindeligt laa som ovenfor omtalt Stadsens Toldbod paa Slotspladsen udfor Slottet i Nærheden af Holmensbro, hvor der var en Bom til at lukke for Havnen med (see Pag. 76). Denne Bom omtales allerede i Christoffer af Baierns Stadsret; det hedder nemlig deri: „Det samme (40 Mark) skal ogsaa den bøde, som fare med sit Skib eller sin Baad over Bommen ved Slottet“ (see Pag. 38). Efterat Toldboden en kort Tid var flyttet til Ankersmedien paa Bremerholm (nu Holmens Kirke), blev den omsider forlagt ud til „St. Annabro“, og ifølge Mejens Kaart var den 1674 anlagt paa sin nuværende Plads.

**) Det Espalier, der findes ved denne Boligs østlige Gavl, skal være Resten af Bærterne i den forhenværende botaniske Have.

forhøiet. Ved denne Leilighed blev Frederik den Sjettes Navnetræk anbragt paa Bygningen, hvilken ogsaa forsynedes med et Uhr.

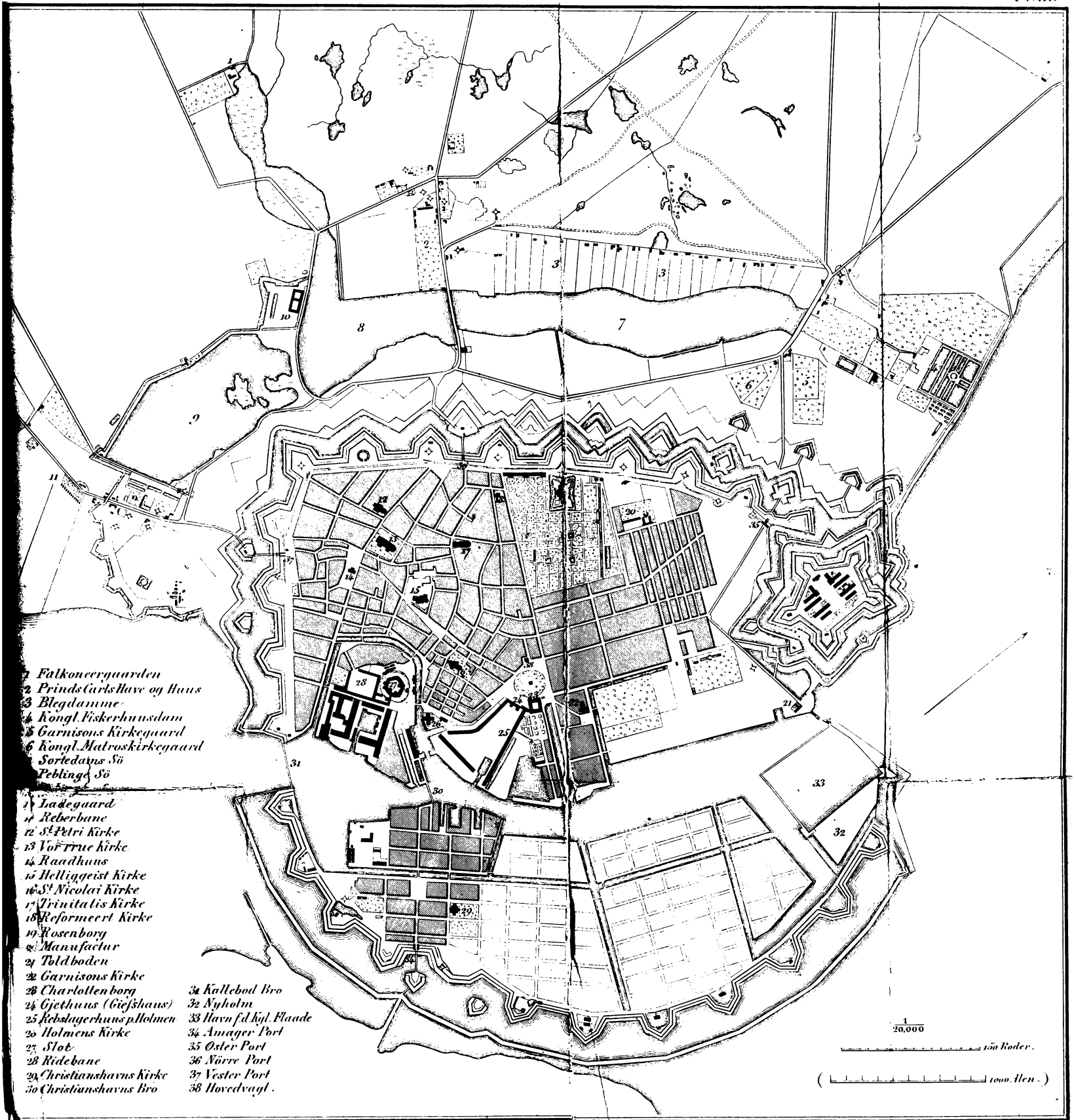
Norgesgade, ogsaa kaldet Bredgade, forbinder Kongensnertov med Tolbodveien. Den sybligste Deel af Gaden fra Kongensnertov til St. Annaplads var allerede anlagt som en Vej under Navn af Bredgade, førend Qvartererne Nord for Gothersgade bleve indlemmede i Staden. Ifølge en Skrivelse, dateret Kjøbenhavn den 2den Januar 1643, fik Renteskriver Christoffer Iversen „den Vod og Have udenfor Østerport ubi Bredgade“ *). Først ifølge Projektet fra Midten af det syttende Aarhundrede fik Gaden Navnet Norgesgade, hvorimod det paatænkte Navn for den nordre Ende, Ditmarskensgade, aldrig vides at være brugt i Praxis.

I Begyndelsen af det attende Aarhundrede var den østlige Side af Norgesgade bebygget med Borgerhuse fra Kongensnertov til St. Annaplads (dengang „St. Annagade“); den øvrige Deel af Gaden østlige Side dannede derimod den vestlige Grænse for det den 19de April 1689 nedbrændte Amalienborg Slot med Have og dertil hørende øde Plads. Fra nuværende St. Annaplads til det Sted, hvor Indkjørselen til Prindsen af Hessens Palais nu er, bestod Skjellet imellem Gaden og Haven af en tredive Alen bred Kanal, der begyndte ved Havnen og løb langs „St. Annagades“ nordre Side til Norgesgade osv. Over denne Kanal var iblandt andre ogsaa anbragt en Bro udfor nuværende Dronningens-tvergade. Fra ovennævnte Kanals nordre Ende til nuværende Blancogades Nordside bredte sig en aaben Plads, og fra denne

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

KJÖBENHAVN 1708.

Pl. III.

- 1 Falkonergraven
- 2 Prinds Carls Have og Huus
- 3 Blegdamme
- 4 Kongl. Fiskerhuusdam
- 5 Garnisons Kirkegaard
- 6 Kongl. Matroskirkegaard
- 7 Sortedans Sø
- 8 Peblinge Sø
- 9 Laadegaard
- 10 Reberbane
- 11 St. Petri Kirke
- 12 Vor frue kirke
- 13 Raadhuis
- 14 Helliggeist Kirke
- 15 St. Nicolai Kirke
- 16 Trinitatis Kirke
- 17 Reformeert Kirke
- 18 Rosenborg
- 19 Manufactur
- 20 Toldboden
- 21 Garnisons Kirke
- 22 Charlottenborg
- 23 Gjethuus (Giesshuus)
- 24 Kæbslagerhuus p. Holmen
- 25 Holmens Kirke
- 26 Slot
- 27 Ridebane
- 28 Christianshavns Kirke
- 29 Christianshavns Bro
- 30 Kallebod Bro
- 31 Nyholm
- 32 Havn til Kgl. Flaade
- 33 Amager Port
- 34 Oster Port
- 35 Nørre Port
- 36 Vester Port
- 37 Hovedvagt

20,000

100 Roder.

(1000 Alen.)

mod Nord begrændsede Norgesgades Østside en anden Af-
 deling af Amalienborg Slotsgrave, hvilken strakte sig ud mod
 Toldbodveien, og hvis Hegn kun bestod i et Plankeværk e. desl.
 I denne Deel af Haven fandtes nogle fra Slottet tilovers-
 blevne Smaabhgninger tilligemed nogle Damme. Den vest-
 lige Side af Norgesgade var dengang bebygget ikke alene med
 Borgerhuse, men ogsaa med adskillige adelige Hoteller. Fra
 Kongensnytorv til den nu saakaldte Marmorplads var Midten
 af Partiet imellem Norgesgade og Store Kongensgade optaget
 af en fortsat Række af Haver, hvilke vare prydede med ialt
 fem Springvande. Fra nuværende Marmorplads til den
 nordlige Side af nuværende Academigade var en øde Plads,
 der dannede Fortsættelsen af den omtalte aabne Plads paa
 Norgesgades østlige Side til Store Kongensgade, men fra
 denne Plads til en Linie i Flugt med nuværende Gernersgade
 var Norgesgade paa den vestlige Side begrændset af Bygge-
 pladse.

Frederikskirken eller, som den nu i daglig Tale benævnes,
 Marmorkirken blev paabegyndt Aar 1749 af Bygmester Jar-
 din. Kirken skulde ifølge et kongeligt Tilsagn opføres i en
 Stil, der skulde være de Pragtbhgninger værdig, der efter
 kongelig Opmuntring begyndte at reise sig i dette ny Qvarteer,
 der var bestemt til at føre Navnet Frederiksstad. Kirkens
 Bgning blev imidlertid standset af Mangel paa de fornødne
 Midler og fordi Grunden ikke kunde bære den tunge Bg-
 ning; nu henligger den som en stjern Ruin. I Norgesgade,
 der forøvrigt almindeligviis kaldes Bredgade, ligger adskillige
 offentlige Bgninger, blandt hvilke her skal nævnes: Frederiks
 Hospital, anlagt af Frederik den Femte, og det romersk-katholske
 Kapel opført 1765, men paa ny opbygget i byzantisk Stil 1842,

samt Søcadetacademiet, stiftet den 6te Marts 1701 paa Gammelholm. Aar 1720 udtaler Chafen i en Ansøgning til Kongen „at de faa Bærelser, som Kadetterne til et Academi er bleven udviist, ere i saa slet Tilstand, saa det er at befrygte, at samme, førend af vides, falder dem paa Hovedet“. I Begyndelsen af Aaret 1728 blev Søcadetcompagniet indlogeret i det forrige Operahuus i nuværende Academigade, hvori ogsaa Landcadetterne vare indlagde, og Bygningen fik derfor Navn af Cadetacademiet. Aar 1769 blev hele Bygningen overladt Søcadetterne til Brug, men 1788 flyttedes disse til den nordøstlige af de fire Palaiser paa Amalienborg, hvor Landcadetterne havde været indlogerede siden 1768. Landcadetterne forlagdes da igjen til det forrige Operahuus. Da omsider det af Søcadetterne beboede Palais paa Amalienborg skulde tages i Brug af den kongelige Familie, henflyttedes Søcadetacademiet til sin nuværende Plads i Norgesgade. I Norgesgade ligger endvidere Arveprindsesse Carolines Palais, der i Midten af forrige Aarhundrede var beboet af Baron Bernstorff, og Prindsen af Hessens Palais, der i hiin Tid var beboet af Geheimeraad von Dehn.

Amaliegade løber paralel med Norgesgade fra St. Annaplads til Toldbodveien, overfjærende Amalienborg eller Frederikspladsen. Det er allerede foran omtalt, at en Gade var projekteret anlagt omtrent paa samme Plads, hvor Amaliegade er beliggende, fra Toldbodveien til Nyhavn, hvilken Gades sydlige Deel skulde have ført Navn af Danmarksgade, medens dens nordlige Deel skulde været benævnt Delmenhorstgade. Amaliegade er først anlagt i Frederik den Femtes Tid langs Amalienborg Haves østlige Muur. I denne Gade ligger Stadens almindelige Hospital. Dette Hospital blev opbygget

1768, og Lemmerne fra forskjellige Smaahospitaler i Byen, navnlig fra Hospitalet i Brøndstræde, det saakaldte „de Fattiges Selleboder“ eller „Sjæleboder“ indlagdes her. I Aaret 1775 fandt man paa at overlade Hospitalets Bygninger til det grønlandske Handelsetablisement, og Lemmerne og Patienterne bleve derfor henførte til den sydligste Fløi af den ny opførte Casernebygning i Sølgade. Aar 1785 ved Mikteisdagstider bleve Lemmer og Patienter igjen henflyttede til Hospitalet i Amaliegade, og siden den Tid har det været benyttet som Hospital. I Hospitalet er indrettet en lille Kirke. Overfor almindelig Hospital paa den anden Side Gaden ligger Fødsels- og Pleiestiftelsen. I Begyndelsen af Aaret 1771 blev udvendig paa denne Stiftelse anbragt en Kasse, hvorover var at læse paa en hvid Steen med forgyldte Bogstaver: „Ulykkelige Børns Frelse“. I denne Kasse kunde de ulykkelige Mødre ubemærket neblægge deres Børn. Kassen der var tre Fod lang, halvanden Fod dyb og ligesaa bred, var indvendig udstoppet med Krølhaar og betrukket med Bomuldsblærred samt indrettet til at trække ud ved en Ring. Naar Barnet var nedlagt, førtes Kassen ved Fjedre ind i et Skab, idet den berørte en ved en Fjeder fastgjort Streng, hvorved tre Klokker i forskjellige Værelser kundgjorde Barnets Ankomst. Da der imidlertid ved denne Kasse afstedkom mange Misbrug blev den afføstet den 24de Marts 1774.

Endvidere ligger i Amaliegade Casino, opført 1846 og ombannet til Theater 1848.

Store Strandstræde er en gammel Gade. Da den, længe førend Kjøbenhavn blev udvidet paa denne Kant, var en velbebygget alfar Wei fra Østerport for Enden af Østergade til „St. Annabro“ ved nuværende Toldebod, hæv-

debe den sin Plads som Gade trods alle Projekter, og derfor løber den endnu paa sned for de nye anlagte Gader.

Lille Strandstræde var ogsaa før Stadens Udvidelse en Ghyde, der løb op bag „Strandstræde-Quarteret“*); den blev bibeholdt ifølge Store Strandstrædes Beliggenhed.

Toldbodgade løber fra Nyhavn over St. Annaplads, langs med Skibsværfterne og Handelspladsene ved Havnen, over Frederiksgade osv. til Toldboden. Den er kun bebygget fra Nyhavn til St. Annaplads; paa den øvrige Strækning er den for Øieblikket ikke at betragte som alfar Gade, men kun som en om Ratten med flere Porte aflukket Vei. Langs med denne Vei ud mod Havnen var Tømmerpladserne beliggende i Midten af forrige Aarhundrede. Omtrent paa den Plads, hvor Toldbodgade ligger, var ifølge det oprindelige Projekt for Quarterets Bebyggelse bestemt at skulde have været anlagt en Gade kaldet Kongens Kanal og Dronningens Kanal.

Dronningstøvergade hed oprindelig „Dronningensgade“, og var bestemt til at skulde forbinde den paatænkte Forlængelse af Rigersgade med Kongens Kanal ved Havnen. Senere hen i Tiden kaldtes den almindelig „Dronningens Bredgade“ og fortiden Dronningstøvergade, fordi det er en Hovedtøvergade. I denne Gade ligger Abel Cathrines Stiftelse, opbygget 1675 for 24 fattige og sygelige Fruentimmer af Abigael Cathrine, Hovmesterinde hos Enkedronning Sophie Amalie. Hun var af Familien von der Wisch og gift med Inspecteur Hans Hansen Osten. I Stiftelsen er en Kirke, indviet Aar 1752. Udenfor Kirken ere anbragte tvende Klokker i en Klokkestol til at ringe til Gudstjeneste med. Førre-

*) See Reiters Kaart over Kjøbenhavn før Beleiringen 1658.

Kronprindsessegade i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev anlagt, og da Rosenborg Have gik op omtrent til midt imellem nuværende Kronprindsessegade og Abelgade, endte Dronningensstergade der ved et Plankeværk, der begrænsede ovennævnte Have. Her ved den sydlige Side af Dronningensstergade var dengang et af Stadens Borgere meget besøgt Tracteursted, der kaldtes „Sorte Christians Kro“. Til dette Tracteursted hørte en stor Have, der strakte sig langs med Rosenborg Have 150 Alen ind i Qvarteret. I denne Have, hvori Plankeværket efter gammel Skik var prydet med Genremalerier af Folkelivet, frembødes mange Forlystelser efter Datidens Skik, og her kunde Gæsterne ogsaa blive indladte i Kongens Have igjennem en Laage for Enden af Gaden, hvortil Værten havde Nøglen. Den østlige Deel af Dronningensstergade imellem Store Kongensgade og Norgesgade var i Midten af forrige Aarhundrede ubebygget, og begge Sider af Gaden bestode af Havemure.

Academigade forbinder Store Kongensgade med Norgesgade og har faaet Navn af det derværende Cadetacademi. Denne Bygning er som før omtalt opført 1701 til et Operahuus, men 1720 blev Bygningen omdannet til Brug for Landcadetcompagniet, der blev forlagt hertil fra det ridderlige Academi paa Nytorv (see Pag. 112). Aar 1728 blev ogsaa Søcadetcompagniet forlagt til denne Bygning, og da en Hovedreparation skulde foretages ved den, flyttedes begge Cadetcorpsene derfra 1765, men efterat Reparationen var fuldendt blev Søcadetcorpsen 1769 igjen forlagt til Akademiet, medens Landcaderterne forbleve paa det nordøstlige Palais paa Amalienborg, hvorhen de vare forlagte Aaret iforveien. Aar 1788 flyttede imidlertid begge Cadetcorpsen Localerne, men

siden den Tid har Vandcaderne beboet Academiet i Academi-
gade. For et Par Aar siden blev Vandcadercorpset opløst, og
nu benyttes Localerne deels af Generalstakens tactiske Section,
og deels af den etablerede Reserveofficers-Aspirantskole. I
Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Academi-gade en Deel
af en aaben Plads, der strakte sig mod Syd til nuværende
Frederikskirkes Ruiner og imod Vest til Store Kongensgade.
I Midten af nævnte Aarhundrede omdannedes denne Plads
til tvende Gader derved, at der blev anlagt en saakaldet vægte
Porcellainsfabrik midt paa Pladsen. Academi-gade, der dog
ikke endnu dengang fik Navn, var den ene af disse Gader, og
den anden løb langs den nordre Side af Frederikskirkens
Plads i Flugt med Hoppenslænge og var ogsaa uden Navn.
En Port og to Poppeltræer udfør Enden af Hoppenslænge antyde
endnu Indførfælen til ovennævnte Gade, men den er ikke
mere aaben for offentlig Passage.

Blancogade er anlagt i Midten af det attende Aar-
hundrede paa en øde Plads langs det sydlige Hegn af Ama-
lienborg Haves nordlige Deel, og har sit Navn af, at den
var ubebygget paa begge Sider. I Flugt med Blancogade
førte 1753 en smal Gang fra Amaliegade til Toldbodgade.
Endnu 1846 henlaa Blancogade som en Jordvei uden Bro-
lægning.

Frederiksgade løber fra Norgesgade til Havnen og over-
skærer Frederikspladsen. Den er anlagt i Frederik den Femtes
Tid og bærer Navn efter denne Konge. Aar 1774 blev den
nordlige Deel af Amaliegade kaldet „Frederiksgade“.

Nyhavn Byens Side eller venstre Side er anlagt om-
trent samtidig med at Havnen er gravet.

Dvæsthungsgade forbinder Nyhavn med St. Annaplads og har faaet Navn efter et Lazareth (Dvæsthuus), der opførtes af Christian den Femte til Brug for Marinen istedetfor et andet Søetatens Dvæsthuus, der tidligere var indrettet af samme Konge paa det forrige Guldhuus i Rigensgade. Aar 1777 blev Dvæsthuset imidlertid forlagt til den af Dpfoststringshuset dengang fraflyttede Gaard paa Christianshavn, og fra denne Tid benyttedes Dvæsthuset ved St. Annaplads til Fabrikbygning og Bathuus, indtil det Aar 1828 blev indrettet til Infantericaserne, hvortil det har været benyttet siden. Dvæsthusets Grund og Have strakte sig i Midten af forrige Aarhundrede over til Tolbodgade.

St. Annaplads rækker fra Norgesgade mod Ost til Havnen. I Begyndelsen af det attende Aarhundrede var denne Plads en Gade af en Snees Alens Brede, hvis nordre Side begrænsedes af den førømtalte 30 Alen brede Kanal, der omgav en Deel af Amalienborg SlotsHave. Over denne Kanal førte en Kjørebro udfor Tolbodgade og en Bro for Fodgængere i Flugt med den vestlige Side af Strandstræde. Da det ny Qvarteer, Frederiksstad, blev anlagt, fyldtes Kanalen paa det Stykke nær, der var beliggende imellem den omtalte Kjørebro og Haven, og det Dpfyldte blev tillagt Gaden, der trods sin derved erhøldte bethdelige Brede vedblev at føre Navnet „St. Annagade“ indtil Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, da den omdøbtes til St. Annaplads. Indtil for en Snees Aar siden blev Pladsen, der almindelig kaldtes „Garnisonspladsen“, for største Delen benyttet til Dplagsplads for Communens Brosteen; men nu er den planeret og beplantet med Træer. Den lille Rest af den førømtalte Kanal blev 1859 opfyldt, og der anlagdes en Landingsbro for Damp-

ffibe for Enden af Pladsen, ligesom der kort efter paa dens Midte opreistes en Bronze Statue forestillende Digteren Adam Dehlenschläger i siddende Stilling.

Ved St. Annaplads ligger „Den Herre Zebaots Kirke“, almindelig kaldet Garnisons Kirke, fordi den afbenytttes til Gudstjeneste for Fæstningens Garnison. Denne Kirke, der er en middelmaadig Korskirke med et uanseeligt Trætaarn, er opbygget i Aarene fra 1704 til 1706 af Restmaterialet fra det nedbrændte Amalienborg Slot. Sognet begrænses af Gammelholm, en Linie dragen over Kongens Nytorv fra den nordlige Side af Charlottenborg til Store Kongensgade, en Linie langs Midten af sidstnævnte Gade, Toldbodveien og Havnen. Desuden hører Fæstningen Kjøbenhavns Garnison til dette Sogn, uden Hensyn til de Militaires Bopæl i Staden.

Frederikspladsen, ogsaa kaldet Amalienborg Plads, er fremstaaet ved, at der i Midten af det attende Aarhundrede opførtes fire ligebannede private Palaier, nemlig af Grev Berkentin (der dog strax folgte sit til Geheimeraad, Grev Moltke, efter hvem det fik Navn), Kammerherre, Grev Schaf, Geheimeraad Brokdorff og Greviade Levegau.

Det er allerede ovenfor bemærket, at det ene af disse Palaier i Tidens Løb har været benyttet til Academi deels for Landcadetter og deels for Søcadetter.

Efter Christiansborg Slots Brand lod Christian den Syvende det forrige Moltkeske og Schafske Palai indrette til Behoelse for sig og Hoffet, og i denne Anledning blev den Træcolonnade opført, der forbinder disse Palaier. Christian den Syvende havde her sin Vinterresidents indtil sin Død, ligesom ogsaa Frederik den Sjette. Christian den Ottende, der

som Arveprinds beboede det forrige Brotdorffffe Hotel, vedblev ogsaa at residere der som Konge indtil sin Død, og Palaiet behøves for Tiden af Hds. Majestæt Enkedronningen. Alle fire Palaiere ere for Tiden Statsieendomme, og foruden at et af disse behøves af Landgreve Wilhelm af Hessen, afgiver Palaierne ogsaa Bærelser for Udenrigsministeriet og for Høiesteret, ligesom ogsaa Bærelser til Afbenyttelse for fremmede, fyrstelige Personer. Ved Navnet Amalienborg forstodes, efterat Slottet af samme Navn var brændt, i Almindelighed hele det ny Qvarteer Nord for St. Annaplads og Vest for Havnen; men nu for Tiden udtrykker denne Benvævnelse kun Begrebet af de fire Palaiere og den indesluttede Plads, hvis officielle Navn er Frederikspladsen. Midt paa denne Plads lod det asiatiske Compagni Aar 1768 opreise en Rytterstatue, forestillende Frederik den Femte. Denne Statue, der er fortrinlig udført, er modelleret af Sally og støbt i Bronze i Gjæthuset paa Kongens Nytorv.

XI. St. Anna Vester-Qvarteer.

Dette Qvarteer, der er Stadens nordligste, begrænses af en Linie dragen midt igjennem Gothersgade, Store Kongensgade og Ny Østergade; endvidere af Grønlandsgade, Steenkulsgade, Stokhuusgade samt Øster og Nørre Boldgade.

Fremdeles indbefatter Qvarteret foruden Rosenborg Slot og Have samt Nyboder følgende Gader: Borgergade, Abelsgade, Kronprindsessøgade, Dronningensstørgade, Helsingørsøgade, Prindsensgade, Rigersgade og Sølgade.

Gothersgade og **Store Kongensgade** ere omtalte under St. Anna Øster=Qvarter.

Ny Østergade er Navnet paa Fortsættelsen af Store Kongensgade fra Krofobillegade til Østerport.

Grønlandsgade strækker sig langs Volden fra Ny Østergade til Rigensgade; den har faaet sit Navn efter en græs= begroet Plads, der, førend Qvarteret blev bebygget som nufortiden, benyttedes til Exerceerplads og kaldtes „Grønland“. Denne Plads, hvis Figur var en Triangel af c. 30,000 □ Alens Indhold, var i Midten af forrige Aarhundrede begrænset af tre ubebyggede Veie, nemlig nuværende Ny Østergade, der kaldtes „Veien til Østerport“, nuværende Grønlandsgade, der kaldtes „Grønlandsvei“ og en ubenævnt Bei, der var beliggende der hvor Hjertensfrøysgade findes.

Steenkulgade, der forbinder Stokhuuslængen med Rigensgade og danner den sydlige Ende af Grønlandsgade, er, naar undtages Sølvgade, den eneste af de Gader, der ifølge Christian den Fjerdes Projekt skulde have været opkaldte efter Mineralier i Modsætning til de Rækker af Gader, der modtog Navne hentede fra Dyr= og Plante=verdenen. De øvrige Gader af mineraliske Navne, der skulde have været: Vitriolgade (nuværende Stokhuusgade), Kobbergade og Berngade (nuværende Grønlandsgade), Allungade (nuværende Øster Voldgade), Svovlgade (langs nuværende Sølvkafernes nordre Fløi) og Blølgade (langs samme Kafernes østre Fløi) kom aldrig saavidt, at de bleve anlagte. I Midten af forrige Aarhundrede var Steenkulgade ikke beliggende hvor den nu er, men indtog derimod den nuværende Gade Stokhuuslængens Plads, langs Volden.

Rosenborg. Da Christian den Fjerde havde offret sin Lysthave ligeoverfor Slottet til Anlægget af et nyt Qvarteer for sine Skippere og Søfolk, forat de kunde være samlede i Nærheden af Flaadens ny Station paa Gammelholm, var Kongen betænkt paa at anlægge sig en ny Lysthave udenfor Staden. Den Plads Kongen dertil havde udseet sig, var for største Delen beliggende i den saakaldte „gamle Dyrehave“, men den har sikkert ogsaa strakt sig ind i private Eiendomme; idetmindste veed man, at Kongen maatte kjøbe Jord af forskjellige private Mænd, for at faae sin Lysthave afrundet. Den ovennævnte „gamle Dyrehave“ er rimeligviis den samme Jord, som længere tilbage i Tiden havde tilhørt Degnebømmet i Kjøbenhavn, og som Aar 1530, under Navn af „Degnehaven“, blev bortmageskiftet til Staden imod et Stykke Jord ved Rosbæk Møllefang (ved nuværende gamle Bartou). At nævnte „gamle Dyrehave“ har strakt sig der hvor Rosenborg er anlagt, fremgaaer af forskjellige Documenter. Saaledes fik „David Urtegaardsmænd den 4de Mai 1646 en Plads udenfor Nørreport liggende i den gamle Dyrehave, udenfor de tvende første Bolværker, som ligge næst til Vadsferhuset, og er samme Plads af Sld i Nord: Længde i den vestre Side 339 Alen osv.“*). Den 16de April 1647 fik „Hans Oluffen en Plads udenfor Østerport som den gamle Dyrehave tilforn var, liggende imod ny Bartou og Kongens Bei som gaaer fra Rosenborg og til det nye Bartou imod Landeveien som gaaer til Helsingør (altsaa en Plads i Nærheden af nuværende Sætatens Kirkegaard), 1) en Plads til en Weirmølle 12 Alen lang og 12 Alen bred, 2) en Plads til et

*) Gebeimearch. Sjell. Reg.

Møllehuus 16 Alen lang og 16 Alen bred“*). Den 8de December 1647 endelig, fik „Zens Sørensen en Plads uden Nørreport i den gamle Dyrehave imellem David Urtegaardsmand og det ny Bartov og er samme Plads (beliggende) fra Davids Plads mod ny Bartov paa den Side ved Landeveien, som gaaer fra Nørreport op til Bartou“ (altsaa omtrent hvor nu Kommunehospitalet er beliggende)**).

Af Ovennævnte fremgaaer altsaa klart, at oftnævnte „gamle Dyrehave“ har strakt sig fra Stranden ved nuværende Glasfens Have indenfor Sortebams Sø idetmindste til Nørrebro og fra Søen ind over Volden; kun vides ikke, hvor langt ned imod Stranden.

Da denne Vjsthave eller Kongens Have var under Anlæg, tog Christian den Fjerde samtidig fat paa at bygge et Vjstslot, der reiste sig 1604 under Ledelse af en engelsk Bygmester ved Navn Inigo Jones. Slottet blev, ligesom Alt hvad Christian den Fjerde paatog sig at opføre, en eiendommelig skjøn Bygning, i halvgothisk Stil og prydet med fire Taarne med ranke Spir. Da Slottet var færdigt, blev det døbt med Navnet Rosenborg, et Navn, man ikke kjenner Oprindelsen til; men det turde dog i saa Henseende ikke være uinteressant at bemærke, at Benævnelsen „Rosen“ synes fra gammel Tid at spille en Rolle i det Slottet omgivende Terrain. Saaledes kaldtes i Fortiden den Deel af Staden, der ligger umiddelbart sydvest for Rosenborghave „Rosengaarden“, ligesom Terrainet imellem de Staden omgivende Søer og Stranden affluttes mod Nordost ved Rosenvænget og mod Sydvest ved

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) Geheimearch. Sjell. Reg.

Rosenaen, saa det turde vel være muligt, at „Rosenborg“ ikke er noget tilfældigt Navn. Da Slottet var keliggende udenfor Fæstningsværkerne, blev det omgivet af Volde og Grave. Den Slottet omgivende Have, der i daglig Tale kaldes „Kongens Have“, har oprindelig været af langt større Omfang end fortiden, idet den indtog hele Terrainet imellem Sølgade, Nørrevold, Gothersgade og en Linie omtrent midt imellem nuværende Kronprindsessegade og Adelgade. Denne Have var meget pragtfuldt anlagt i fransk Stil og prydet med mange Billedstøtter, osv. Desuden var der opført flere Bygninger; saaledes fandtes der paa den Plads, hvor nu Herculespavillonen er, en Eremitage, 30 Alen lang, 13 Alen høi og med et fladt Kobbertag. Den var to Stokværk høi og for hver Ende var en Pavillon paa tre Stokværk. Gemakkerne i denne Eremitage vare betrukne med vævede Silketapeter og decorerede med Malerier. Desuden var der indrettet et eget Kjøkken, med hvilket et Tridseværk stod i Forbindelse, saa at Retterne kunde bringes directe op paa det kongelige Taffel. Denne Eremitage blev nedbrudt 1734, og en Deel af Materialet benyttet ved Opførelsen af Eremitagen i Dyrehaven. Et andet Sted i Haven fandtes i et Bildnis en Glassalon, i hvilken Christian den Fjerde 1634 overraskede en fransk Gesandt, som han modtog til Audients, med en stjern Vocal- og Instrumentalmusik, der frembragtes af et under Gulvet skjult Kapel. Der fandtes ogsaa i Haven en kunstig Grotte, hvorover var anbragt et stort Fuglebuur med mange forskjelligs sjeldne Fugle, og den bekjendte Gruppe „Løven der sønderriver Hesten“, skriver sig ogsaa fra hiin Tid.

Om Aftenen den 5te November 1632 faldt Rigets Hof-

mester Franz Kankau i Slotsgraven ved at passere Broen fra Slottet til Haven og drufede.

Mod Slutningen af Christian den Fjerdes Regjerings-
tid indlemmedes Slottet forsaavidt i Staden, at det blev
dragen indenfor de nye Fæstningsværker, men i Virkelig-
heden laa det dog endnu i lang Tid udenfor selve Byen,
hvilket blandt Andet sees af Forordningen af 4de Febr. 1661
(see Pag. 167). Christian den Fjerde endte sit daadrige Liv
paa dette Slot den 28de Februar 1648. Rosenborg Slot
staaer tildeels endnu i sin oprindelige Stikkelse; men en
Deel af Fæstningsværkerne ere sløise. Haven derimod er
undergaaet mange Forandringer. I Maart 1779 blev hele
Haven aabnet for Publicum, og en Tracteur fik Tilladelse til
at beværte derinde, ligesom der ogsaa blev indrettet en Pharao-
bank. 1773 opførtes den saakaldte Herculesloge, og deri an-
bragtes tre Billedstøtter, der tidligere havde været opreiste
andre Steder i Haven, og hvilke vare bekostede af Frederik den
Fjerde. I dette Tidsrum blev der hver Søndagaften opført
Musik i Haven. Aar 1787 blev Rosenborghave formindsket
derved, at et stort Stykke deraf udlagdes til Exerceerplads og
et derværende Laurierhuus blev indrettet til Caserne for Liv-
garden tilføds, ligesom det lange Exerceerhuus opførtes langs
Gothersgade. I Begyndelsen af indeværende Aarhundrede
blev et andet Stykke af Haven udlagt til Kronprindsessegades
Anlæg, og 1831 blev et Stykke udlagt til Byggeplads for
„Rosenborg Sundhedsbrønd“.

Rogensgade forbinder Steenfulsgade med Sølvgade. Det
er allerede ved en tidligere Leilighed (see Pag. 220) omtalt,
at denne Gade ifølge den oprindelige Plan skulde have været
fortsat mod Sydvest til Gothersgade. I Rogensgade ligger

Garnisonens Hospital, indrettet af Kong Frederik den Sjette Aar 1818, og ved Siden af dette det militaire Varedepot. Disse samlede Bygninger kaldes af Almuen i daglig Tale „Guldhuset“, hvilket Navn hidrører fra, at Frederik den Tredie Aar 1668 stiftede den bekjendte Guldmager, Italieneren Doctor Burrhi, et Laboratorium med Tilbehør, som Kongen ved sine Vaadsmænd heelt og holdent lod flytte fra Saltcompagniet ved Slottet, hvor det før stod, ud i Rogensgade. Her forsøgte Doctor Burrhi i nogen Tid sin Kunst, men da Udgifterne ved dette Guldmageri langt oversteg Værdien af det Guld, der indvandt, maatte Doctoren strax efter Kongens Død forlade Landet, og Bygningen, der forøvrigt vedblev at beholde Navnet „Guldhuset“, indrettedes 1674 til et Dvæsthuus. Da imidlertid det ny Dvæsthuus ved Havnen blev færdigt 1685, afbenyttede man Guldhuset til deri at anlægge et Uldmanufactur.

Guldhuset indbefattede kun den lille Bygning, der for tiden afbenyttet som Officeerslazareth; men efterhaanden byggedes flere og flere Bygninger til. Pindsefasten 1759 afbrændte den Fløi af Manufacturet, der var beliggende ud mod Gaden, men samme Aar opbyggedes den igjen. Aar 1818 toges som ovenfor sagt en Deel af Uldmanufacturets Bygninger i Brug til Garnisonshospital, da de syge Militaire, der deels havde henligget i dertil indrettede Huse i selve Byen og deels havde været indlagte paa Blaa-gaard paa Nørrebro, flyttedes hertil*).

*) I Midten af det syttende Aarhundrede var Krigshospitalet udenfor Staden paa Ladegaarden, og derfra blev det Aar 1669 henlagt til den nyopførte Gaard, nuværende Opfostringshuus i Store Kongensgade, ved hvilken Leilighed et i St. Pedersstræde værende militairt Baisens-

En af de rummeligste Stuer i Garnisonshospitalets Bagbygning er fornylig indrettet til en Bedesal eller Kirke, hvori er anbragt et lille Orgel. Det fortjener at fremhæves som et smukt Træk, at hele Bedesalens indre tækkelige Udstyrelse med Undtagelse af Alteret og Altertablen*), er bekostet ved private Sammenstøb af Hospitalets Personale; fra den Høieste til den Laveste have de givet deres Skjærv, ligesom ogsaa Orgelet under Gudstjenesten spilles gratis af en af Armeens Musici; kun Præsten lønnes for sin Umage.

Sølgade er som tidligere bemærket en af de Gader i den ny Stad, der ifølge den oprindelige Plan skulde føre mineralste Navne. Den forbinder Volden med Adelgade. Paa Hjørnet af Sølgade og Volden ligger den saakaldte Sølgades Caserne, indrettet til Indquartering for Infanteri. Denne Gaard er paabegyndt under Frederik den Femtes Regjering 1765 og fuldført under Christian den Syvende 1768. Bestemmelsen med denne Caserne, hvis Hovedbygningens Form danner to imod hinanden heldende F'r var, at den skulde tjene til Indquartering for tvende Regimenter, og denne Bestemmelse blev ogsaa opfyldt indtil 1773, da Regimenterne bleve indquarterede hos Stadens Borgere, medens Casernen maatte afgive Localer for det almindelige borgerlige Hospital og for Krigshospitalet, i Forbindelse med Christians Pleiehøus. Ar

hus forenedes dermed; men Aar 1775 blev Krigshospitalet flyttet fra Store Kongensgade til den ene Fløi af nuværende saakaldet Sølgades Caserne, hvor det var indtil Bygningen blev taget i Brug som Caserne.

*) Alteret og Altertablen, der tidligere have været anbragte i det nedlagte Stofhuuskapel, er stjælnet af Militairretaten. Altertablen skal være malet af en Fæstningsflave.

1787 bleve disse imidlertid atter bortflyttede, det almindelige Hospital til sit tidligere Sted i Amaliegade, Militairhospitalet til leiede eller kjøbte Huse i Staden og Christians Pleiehuus deels til Tjernførde og deels til et Huus ved Nørrevold, hvorefter Bygningerne atter bleve indrettede til Infantericaserne, hvilket de have været senere. I den Tid Bygningerne brugtes til Hospital, afbenyttedes de derværende Stalde, ifølge et foreliggende Document, til Dronningens Køer.

Den Grund, hvorpaa disse Bygninger bleve opførte var indtil 1768 en 39,182 □ Alen stor, øde Kirkegaard ved Navn St. Anna Kirkegaard*), paa hvilken i Christian den Fjerdes Tid var paabegyndt Anlægget af en storartet Kirke, den saakaldte St. Anna Rotunde. I et Brev til Borgermestere og Raad, dateret den 26de April 1625, skriver Christian den Fjerde: „Vi bede Eder og ville, at I med forderligste bevilg Plads udseer uden Østerport til en Kirkegaard, hvor og i Fremtiden kunne beqvemmeligen en Kirke sættes, og det imellem Svovlhuset og Veien, dog, om herefter Huus der skulde bygges, at det kunde være til mindste Impediment. Aligemaade at det kan være den Skandse, som vi naadigst ere tilfunde i Fremtiden, uden Flaaden ved Anne=Bro, at lade bygge, uden Forhindring, og at I den strax lader aspøle og til Kirkegaard forordne“**). Den 25de April 1633 befalede Kongen, at Bygningsfriveren skulde af Tolderne leveres Halvparten af de Penge, som ere i Toldkisten til St. Anne Bygning***), og i en Skrivelse, dateret Roldinghuus den 1ste No-

*) Gjeddes Plan over St. Anna Øster=Qvarteer i det store Kongelige Bibliothek.

***) Lassen, om Kjøbenhavns Befæstning, Pag. 128.

***) Geheimearch. Sjell. Teg.

vember 1640 befalede Kongen Niels Trolle, Frederik Urne, Sigvardt Urne, Jørgen Seefeldt, Claus Daa, Hans Lindenov, Bensch Rothkiff, Frederik Reht og Mogens Bæse, at de skulle lade oplede nogle store Kampestenene, der kunde være tjenlige til at hugge „Siller“ af, og som Kongen havde ifinde at bruge i en Kirke, der skulde opbygges i Kjøbenhavn. Naar der var meldt Kongen hvor, skulde Steenhuggeren sendes for at tilhugge dem*). Efter den Tid lader det til, at Kirkens Bygning har havt god Fremgang, thi den 26de April 1643 udnævntes Mester Marcus til at være Præst til „den nye Kirke, der bygges udenfor Byen (uden Østerport) naar den bliver færdig**“. Dette skete imidlertid ikke i Christian den Fjerdes Tid, men den følgende Konge, Frederik den Tredie, fortsatte Arbeidet, der snart kom saa vidt, at der kun manglede Tag. Den 21de Januar 1646 befales det, at „M. Hans Sviger med 2 andre Smede skal besigtige et Berngitterværk, som skal bruges til en Prædikestol i St. Anne Rotunda, og erklære hvormange Sko det der er forfærdiget bliver og hvad hvert Sko med Arbeidsløn kan være værd***).

Wolff i Enc. Reg. Dan. Pag. 375 beskriver denne Kirke som følger: „Udenfor denne S. M. Have (Rosenborghave), seer man den ny underlige Kirke som staaer i Bygning (Aar 1654), hvis Skabelon er nedentil trind som et Compas med alle sine Streger, hvor der over hver Streg er muret en Hvælving paa Borden, paa hvilken Hvælving alle Stolene i

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

***) Geheimearch. Sjell. Teg.

****) Geheimearch. Sjell. Reg.

Kirken skal sættes, og uden paa Kirken er en Indgangsdør til hver Hvalving. Kirkens Skabelon er med 12 Gavlé.

Denne prægtige Kirke blev nedbrudt efter Beleiringen 1658 og Resen beskriver 1676 dens Tomt saaledes: „St. Anna eller den runde Kirkes Sted, hvor samme af Kong Christian den Fjerde var begyndt at opbygges til de nye Boders eller Søfolkens Kirke-Tjeneste at holde, men blev nedbrudt efter Beleiringen“. Ifølge Christian den Fjerdes Plan skulde Kirken have været omgivet af en stor Plads i kvadratisk Form, til hvilken skulde have ført fire Gader, nemlig Fortsættelserne af Klerkegade og Rosengade, en lille Gade ud til Volden i Forlængelse af Rosengade samt tvende andre Gader, den ene fra Volden mod Vest omtrent ved Casernens nordøstlige Fløi, under Navn af Svovlgade, og den anden fra Svovlgade mod Nordøst omtrent ved Casernens østligste Fløi under Navn af Blygade.

Den ufuldførte Kirke havde sin Plads i nuværende Casernegaard i Nærheden af, hvor den nordøstlige og den østligste Casernebygning støde sammen.

Paa Kirkegaardens Plads har man af og til ved at grave paa Garnisonshospitalets Grund fundet Rester af Ligkister, forsynede med gammeldags Beslag.

Stokhuusgade kaldes den Gade, der forbinder Rigensgade med Østervoldgade. Denne Gade, den eneste i selve Staden Kjøbenhavn der endnu ikke er brolagt, bærer Navn efter Stokhujet, et af Kong Frederik den Fjerde opbygget Fængsel, hvori de til Garnisonen hørende grove Forbrydere og de til Fæstningsarbejde idømte Slaver fængsledes. Dette Fængsel var beliggende paa Hjørnet af Østervoldgade og Stokhuusgade. Navnet Stokhuus hidrører fra, at Uroftisterne

blandt Fangerne i forrige Tider bleve sluttede jevnfides med Venene i en lang Bjælke eller Stof. Denne Anstalt nedlagdes for et Par Aar siden.

Ajhoder, Venævnelsen paa den affluttede, nordligste Deel af Staden, er for største Delen bebygget med lave Barakker, der beboes af Søetatens Officerer og Mandstab.

Christian den Fjerde havde udkastet en storartet Plan til Anlæg og Bebyggelse af den Deel af Staden, der vilde fremstaae ved Boldenes Udvidelse. Ifølge Kongens Projekt skulde der have været anlagt en By for sig under Navn af St. Anna By, og skulde denne have haft sin egen ikke mindre prægtige Kirke, der ogsaa virkelig blev paa- begyndt under Navn af St. Anna Rotunde (see Pag. 245). En Deel af denne ny By skulde ubelukkende været offret til Statens Marine til Caserner og Stob, hvad Pengemidlerne angik, i nøie Forbindelse med Opsøvelsen af en ny St. Annabro istedetfor den gamle Steenmole af dette Navn, der ikke mere var tids- svarende. Den 28de Januar 1631 udstædtes Ordre „til Lehns- mændene over al Danmark og Norge om at lade opkræve nogen Told ubi næstfølgende 3 Aar til Baadsmænds Baaningers Op- byggelse ved Bræmerholm“ *). Af hvert indenlandsk Skib skulde aarligt betales for hver Tæst, de vare drægtige, en halv Rigsort; af hvert fremmed Skib, der ladede eller losfede, hvergang en halv Rigsort. Af denne Skrivelse sees altsaa, at Chri- stian den Fjerde Aar 1631 havde bestemt at bygge de nye Baadsmændsboder paa Bræmerholm; men 1634 omtales Søfolkene ved St. Annabro (see Pag. 202) og 1636 blev der sluttet en Accord, dateret Haderslevhuus den 9de Januar,

*) Geheimearch. Sjell. Teg.

med Willum Mortensen, Tørgen Andersen og Jacob Madsen om at bygge paa Baadsmændsvaaningerne ved „St. Annabro“*). Disse nye Boder skulde have været færdige i Aaret 1639; men i et Document, dateret Kjøbenhavn den 13de November 1639, anmodedes Danmarks Riges Raad om „Forlængelse af Afgiften til St. Anna Bro og Baadsmændsbodernes Opbyggelse, da den bevilligede Tid er forløben“**) og fra Koldinghuus udgik omsider ogsaa et aabent Brev af 24de Januar 1641 om en Forlængelse af Skatten til „St. Annabro“ og Baadsmændsvaaninger***).

Endnu Aar 1645 vare alle Søfolkene ikke flyttede ud i de nye Boder ved St. Annabro, thi den 2den October 1645 udstædtes Ordre til at undersøge om ingen Uvedkommende boede i Baadsmændsboderne, „baade de inden og de uden Byen“. Tidsomstændighederne i Forbindelse med Christian den Fjerdes Død bevirkede ikke alene, at den storartede Plan til Anlægget af den egentlige St. Anna By aldrig kom til Udførelse, men ogsaa at Opførelsen af Nyboder standsedes. Gaderne i Nyboder og nærmeste Omegn skulde ifølge den afdøde Konges Villie med Hensyn til Venævnelsen have været inddeelte i tre Affnit, nemlig: Mineralrækken Vest for Rigensgade, indbefattende: Sølvgade, Kobbergade, Blygade, Jerngade, Steenfulsgade, Bitriolgade, Svovlgade osv.; men af disse kom, som tidligere anført, kun Sølvgade og Steenfulsgade til Udførelse (see Pag. 238). Endvidere Planterækken, der skulde bestaae af følgende

*) Geheimarch. Sjell. Reg.

**) Geheimarch. Sjell. Reg.

***) Geheimarch. Sjell. Reg.

Gader, og som for største Delen kom til Udførelse, nemlig: „Rosenstræde,“ der i Frederik den Tredies Tid havde 26 Baaninger, „Nellikestræde“ med 24 Baaninger, „Løvendelstræde“ med 11 Baaninger (den nuværende Klerkegades nordre Deel), „Balsamstræde“ med 25 Baaninger, „Salviestræde“ med 25 Baaninger, „Meriansstræde“ med 26 Baaninger, „Timiansstræde“ med 26 Baaninger, „Krusemyntestræde“ med 26 Baaninger og „Lulipanstræde“ med 13 Baaninger. Dyrerækken var: „Elefantstræde“ med 26 Baaninger, „Harestræde“ med 49 Baaninger, „Kamelstræde“ med 45 Baaninger, „Kævestræde“ med 41 Baaninger, „Enhjørningstræde“ med 37 Baaninger, „Ulvestræde“ med 33 Baaninger, „Bjørnestræde“ med 29 Baaninger, „Løvestræde“ med 25 Baaninger og „Hjortestræde“ med 11 Baaninger. Fremdeles „i den nederste Række ved Stranden“ (see Wolf Pag. 376): „Hindestræde“ med 9 Baaninger, „Kaninstræde“ med 24 Baaninger, „Pindsvinestræde“ med 27 Baaninger, „Kattestræde“ med 33 Baaninger og „Elsdyrsstræde“ med 18 Baaninger. Endvidere tillodes det, at der i Qvarteret nebsatte sig foruden en Skolemester, tillige en Bartstører, en Bager*) og en Brygger, efter hvilken sidste Bryggerlængen har faaet Navn. I Almindelighed kaldtes dette Qvarter af Almuen „Kongens nye Boder“, de nye Baadsmændsboder eller „Nye Boder“, hvilket sidste Navn blev overført fra Skipperboderne ved Bremerholm, der

*) Af en Skrivelse dateret Kjøbenhavn den 22de April 1646 sees, „at Abraham Hallermann, forordineret Bager i de nye Baaninger ved St. Anne Bro udenfor vor Kjøbstad Kjøbenhavn klager over, at de andre Bagere gjøre ham Skade ved Forprang, ved Høkeri &c.“ Kongen beordrer Christoffer Lindenov at paase, at saadant ikke skeer. Geheimearch. Sjell. Teg.

i daglig Tale kaldtes „de nye Boder“, men det officielle Navn var „St. Anna Boder“, hvilket blandt Andet sees af Forordningen om Gadernes Reenholdelse af 12te Marts 1661. Efter Christian den Fjerdes Død henlaa Nyboder som en isoleret By, adskilt fra den egentlige Stads og dens nærmeste Omegn ved et øde, moradsigt Terrain, over hvilket ført e nogle Veie, hvoriblandt Helsingørsveien var den vigtigste. Denne vei, af hvilken den nuværende Helsingørsgade er en Rest, tog sin Begyndelse ved den gamle Østerport, paa nuværende Kongensnystov, løb imod Nord, vestlig omkring den udenfor Østerport liggende Forstad, der naaede til midt i nuværende Helsingørsgade*) og fortsattes derpaa videre til den saakaldte Helsingørspport, der var beliggende i Courтинен imellem Rosenfrands's og Peuklers Bastioner. Denne Helsingørsvei begrænsede saaledes Nyboder imod Vest, men da senere hen i Tiden, efterat Østerport var flyttet til sin nuværende Plads, Rigensgade blev anlagt i en anden Retning end Helsingørsveien, blev den Kile, som derved fremstod, overladt Private til Bebyggelse, og derved fremkom den Indstjæring af Stadens Huse i Nyboder, der finder Sted i Krusemyntegade, Salviegade, Balsomgade, Koffegade, Rosengade og Klerkegade. Grunden paa Hjørnet af Krusemyntegade, Rigensgade og Salviegade blev benyttet til derpaa at opføre en Embedsbolig for Stadens Mestermann eller Skarpretter. Denne Gaard, der staaer endnu, bestod af tre Rænger, hvorimod den fjerde Side af Grunden, den ud imod Salviegade, indtoges af en tilhørende Have. Senere hen i Tiden, da det tilstødende Dvarteer blev bebygget, opstod endnu en Gade i Nyboder, der erholdt Navnet Hoppenslænge.

*) See Reiters Kaart over Kjøbenhavn førend Besæiringen 1658.

Først i den sidste Halvdeel af det attende Aarhundrede bleve Hjertensrhydgade, Delfhingade, Crokobillegade og Swanegade anlagte paa den forømtalte øde Plads „Grønland“. For nogle Aar siden begyndte man at bortfælde Huse i nogle af Nyboders Gader, idet man havde fattet den Plan at opføre henfigtsmæssige Boliger for Søetatens Mandskab paa Nyholm. Disse Huse bleve nedbrudte, nye Huse af bethdelig Høide fremstode, og derved fremkom Gernersgade paa det Sted, hvor „Nygade“ (tidligere „Hindegade“) havde været og Lorentzensgade, hvor forðum „Pindsvinegade“ var. Den tidligere imellem disse to Gader beliggende „Kattegade“ forsvandt i Gaardsrum.

Borgergade, Adelgade, Dronningenstøvergade og Prindsensgade ere allerede forhen omtalte (see Pag. 220 osv.), kun skal her tilføies, at i forrige Aarhundrede laa i Borgergade bag Stedet, saakaldet Landgreven, omtrent over for Helsingørgades nordlige Hjørne, St. Nicolai Sogns Assistentkirkegaard. Denne Kirkegaard havde et Pladeindhold af 4560 □ Alen og blev nedlagt samtidigt med de andre Assistentkirkegaarde i Staden, nemlig i Aaret 1760.

Kronprindsessegade er en af Stadens yngre Gader og er i Begyndelsen af dette Aarhundrede anlagt paa en Grund, der indtoges fra Rosenborghave. Sin Benævnelse har Gaden faaet efter daværende Kronprindsesse Marie Sophie Frederikke, Frederik den Sjettes Gemalinde. Gaden er bygget med lutter anseelige Gaarde og Huse, men kun paa dens søndre Side, hvorimod den nordre begrændses af Rosenborghave, fra hvilken den adskilles ved et Jerngitter, langs hvilket er bygget 13 Pavilloner, der udleies til Boutikker. Som ovenfor omtalt var det ifølge Christian den Fjerdes Plan bestemt, at der skulde have været anlagt en Gade om-

trent paa samme Sted hvor Kronprindsessegade er anlagt, hvilken Gade skulde været kaldet Herregade.

Helsingørgade var som ovenfor omtalt oprindelig en Landevei, som ifølge den første Plan til Bebyggelsen af den ny Stad skulde have været nedlagt. Forholdenes Magt og gammel Hævd har imidlertid, som det lader til, gjort, at denne Gade saa at sige har indsnæget sig i Qvarteret som en befærdet Gjenvei. Af gamle Skjøder sees, at Hjørnesteberne til Adelgade ere blevne byggede Aar 1696, og fra den Tid maa man altsaa antage, at Gaden har vundet offentlig Hævd. Paa alle ældre Planer og hos Resen (1674) findes intet Spor af, at denne Gade har været taget i Betragtning som offentlig vei, ligesom den heller ikke findes nævnt i ældre Documenter, men paa det før omtalte „Reütters Kaart over Kjøbenhavn forinden Beleiringen 1658“ henligger den som Landevei til Helsingørssporten. I Begyndelsen af det attende Aarhundrede laae Stadens Mønt paa Hjørnet af Helsingørgade og Borgergade (see Pag. 199).

XII. Christianshavns-Qvarter.

Christianshavn er anlagt af Christian den Fjerde paa Den Amager paa et Sted, hvorfra der i umindelige Tider havde været et Færgested, fra hvilket Overfarten fra Den til Staden Kjøbenhavn fandt Sted ved Hjælp af Baade og Pramme. Overfarten for Fodgængere skete fra en Steenmole, der var udbygget gennem Fladvandet til Dybet, hvilken Mole

Refen har benevnt „St. Anna Bro“; men Varer, der skulde udstibes, maatte føres paa Bogne ud til Framme. Samtidigt med at Christian den Fjerde i Anledning af Børsens Opførelse lod den flade Strand paa Kjøbenhavnsfiden opfylde, opfyldtes ogsaa Fladvandet paa Christianshavnsfiden, og derved fremstod et smallere dybt Løb, over hvilket Christian den Fjerde ved at anlægge den nuværende Knippelsbro frembragte en Forbindelse imellem begge Kyster. Paa samme Tid, som Børsen tilligemed de hosliggende Bygninger reiste sig paa den ene Side af Havnen, reiste den ny Stad sig paa den anden Side. Aar 1617 affluttedes Accord med Ingeniuren Johan Semb om Anlægget af Fæstningsværker osv. paa Christianshavn, men 1620 reiste han bort efter at have overladt Arbeidet til sin Søn. Da man rimeligviis af en eller anden Grund ikke har fundet sig tilfreds hermed, overdroges Arbeidets Fuldførelse til Ingeniurerne Jørgen Bloug og Poul Busfier. Amagerport stod færdig 1625, men Broen over Graven derimod først 1628*). Christian den Fjerdes Søn, som dengang var constitueret Regent, skriver under 20de Juli 1625 til Lehnsmanden paa Kjøbenhavns Slot, Mogens Raas: „Belangende den Port for Christianshavn, beder Vi Eder og ville, at I den lader forfærdige af Egeplanker, som kan findes paa Holmen, dog ikkun flet og ret. Om Bores elskelige, kjære Hr. Fader den med Doppet vil lade beslaa, kan det siden stee**).“

Allerede den 5te April 1619 fik Christianshavn Kjøbstadsret og en Byfoged. Fremdeles fik Indbyggerne Skjøde

*) Aar 1628 bliver Tømmermand Jørgen Rasmussen betalt for en Vindebro, han har opbygget og forfærdiget for Christianshavns Port.

***) Pæsen, om Kjøbenhavns Befæstning, S. 47.

paa deres Grunde, 20 Mars Fritagelse fra borgerlig Lyngde og 7 Mars Frihed paa Alt, hvad der indførtes. Da den ny Stad imidlertid ikke lod til at ville udvikle sig i nogen betydelig Grad, fornyede Kongen Privilegierne efter de 20 Mars Forløb og gav Byen endvidere samme Ret som Helsingør, ligesom han ogsaa bød, at Amagerbønder skulde holde Torv hver Loverdag paa Christianshavn. Ved samme Leilighed fik Christianshavn et Vaaben, der forestillede et blaat Taarn med tre Kroner, og Kongens Navnechiffer med 2 Løver og 2 Faner. For at lette Stadens Vandforsyning førtes Vandet igjennem Bljørør, der vare nedlagte i Sundet, til Byens Torv, hvor Enhver maatte forsyne sig, undtagen hvem, som for egen Regning vilde føre det til sin Gaard. Fremdeles henlagdes de Huse, der vare opførte bag Børsen (Børgbørsen og Nybørs) under Christianshavns Commune, og den 19de Marts 1642 fornyedes Byens Privilegier for anden Gang.

3. Førstningen var Christianshavns Udstrækning ikke af stor Betydning. Fæstningsgraven tog sin Begyndelse ved den sydvestlige Side af Holms Plads, løb herfra forbi gamle Laboratorium langs lille Søndervoldstræde til Vestsiden af Elephantens Bastion, hvor den stødte til den nuværende Fæstningsgrav. Efter at have fulgt denne til midt udfor Løvens Bastion, dreiede den herfra Nord om den nu derværende Mølle og løb over til Kanalen imellem nuværende Wildersplads og Christianshavn, hvilken Kanal er en Rest af hiin Stadsgrav. Fæstningen havde foruden 2 halve Bastioner ved Sundet endvidere 3 andre Bastioner, nemlig een udfor Lille Søndervoldstræde, een ved nuværende Elephantens- og een ved Løvens Bastion.

Den hyerste Gade mod Stranden var Strandgade, men den

var kun bebygget paa den sydpøstlige Side, hvorimod den nordvestlige Side var en bred, aaben Plads ud imod Sundet, over hvilken førte en Vej i skraa Retning fra Hjørnet af Strandgade og Lille Torvegade til nuværende Knippelsbro. Alle de nuværende Gader paa Christianshavn med Undtagelse af Brogade, det nordligste Stykke af Lille Torvegade og „Baadsmandsgade over Vandet“ *) stamme fra Byens første Anlæg, kun have enkelte iblandt dem forandret Navne i Tidens Løb. (Saaledes er f. Ex. for et Par Aar siden „Kongensgade“ omdøbt til Bilbergsgade og „Prindsensgade“ til Prindsessegade). Midt paa Christianshavn var anlagt et stort Torv, der foruden nuværende Børnehustorv indtog det Kvarteer, der for Tiden begrændses af en Deel af Dronningensgade, Prindsessegade, Store Torvegade og Baadsmandsstræde, samt hele den Plads, hvorpaa Børnehuset staaer. Paa dette Torvs nordøstlige Side var Christianshavns første Kirke, en uanseelig Træbygning, opført Aar 1639–40; den var frit beliggende lidt Syd for den nuværende Vor Frelfers Kirke paa det Sted, hvor senere Eiendommen Nøilighed blev bygget paa Hjørnet af St. Annagade og Prindsessegade. Ligeoverfor Kirken, ligeledes paa Torvets nordøstlige Side laa Byens Tinghus, der ligesom Kirken var frit beliggende paa det nuværende Hjørne af Overgade over Vandet og Baadsmandsgade.

Byen var gennemstaaen af en Baadehavn, der foruden den nuværende Christianshavns Kanal, hvilken dengang var lukket i den sydvestlige Ende udfor Store Søndervoldstræde, ogsaa

*) Alle Christianshavns Gader vare oprindelig bennævnte enten over Vandet eller neden Vandet, efterjom de vare beliggende paa hiin eller paa denne Side af nuværende Christianshavns Kanal.

indtog det Qvarteer, der nu begrændses af en Deel af Overgade neden Vandet, Waadsmandsstræde, Bildersgade og St. Annagade.

I Begyndelsen søgte Christianshavns Indbyggere til Holmens Kirke, men eftersom disse for Størstedelen bestode af Danske, Tydske og Hollændere af den reformeerte Troesbekjendelse, lod Christian den Fjerde den ovenomtalte Trækirke opføre og befalede tillige, at Gudstjenesten skulde holdes baade paa Dansk og Tydsk. Der blev derfor ansat baade en dansk og en tydsk Prædikant, hvilke skulde lønnes af Menigheden med Hvitidsoffer og Løn til Paaste og Mikkelstdag, og hvis dette ikke slog til, lovede Kongen at hjælpe dem.

Trækirken benyttedes i 56 Aar indtil Vor Frelzers Kirke, hvis Grundsteen lagdes af Christian den Femte den 19de October 1681, blev indviet den 19de April 1696*). Den gamle Kirke henstod efter denne Tid endnu 12 Aar og blev da bortsolgt for 462 Rd. Fra den Tid af har Vor Frelzers Kirke været Sognkirke. Sognet indbefatter foruden Christianshavn og Amagerbro endvidere Gaderne Nybørs og Bag Børsen paa Slotsholmen.

Christianshavns anden Kirke, Frederikskirken, er opbygget til Brug for den tydske Menighed. Den er grundlagt den 12te Juni 1755 og stod færdig 1759, men den fik først sit Taarn 10 Aar senere. Taarnets Høide er $69\frac{1}{2}$ Alen, Spirets $42\frac{1}{2}$ Alen. Menigheden bestaaer foruden af Christianshavns

*) Det $90\frac{1}{2}$ Alen høie Spir (Taarnet er $73\frac{1}{2}$ Alen høit) med Frelserens 5 Alen høie Billed staaende paa en Kobberfugle af 4 Alens Gjenneemsnit blev først opført 1749—50.

tydske Menighed, tillige af den tydstalende Deel af Kjøbenhavn's Garnison.

Lid efter anden tiltog Christianshavn i Udvidling, og omfider indlemmedes den under Kjøbenhavn den 5te October 1671 af Christian den Femte. Efter den Tid udkastedes en storartet Plan til Christianshavns Udvidelse ved Opfyldning af Refshalegrunden, samt til betydelig Udvidelse af Fæstningsværkerne. Ifølge Planen skulde Christianshavn have bedækket den Plads, der nu indtages af Nyholm, samt de andre under Marinen hørende Etablissementer tilligemed Handelspladserne mellem Holmene og Christianshavn (see Pl. III.) De paatænkte Gader og Torve skulde have haft følgende Navne: Skippergade, St. Dufsgade, St. Knudsgade, St. Eriksgade, St. Mathæigade, St. Mariegade, St. Lucagade, St. Johannesgade, Heltgade, Cabliaugade, Østersgade, Lungegade, Flundergade, Roffegade, Kullegade, Skelfistgade, Torffegade, Sildegade, Krabbegade, Krebsgade, Nalestræde, Reiestræde, Hornfiste-stræde og Hvidlingestræde. Kanalerne skulde have været Lille Kanal, Lange Kanal, Marsvins Kanal, Hvalfist Kanal, Sværdfist Kanal og Holmens Kanal. Broerne: Store Christianshavnsbro, Tugthuusbros, Lillebro, St. Dufsbros, St. Knudsbros, St. Marcibros, St. Eriksbros, St. Mariebros og St. Annabros. Torvene skulde været kaldte: Gammeltorv (nuværende Børnehustorv) Nytorv, Mastholm og Kongensholm.

Man begyndte paa Fæstningsværkerne's Udvidelse Aar 1685, og Arbeidet gik ogsaa raft fra Haanden, men da der ingen Trang var tilstede til Byggepladse, vilde det ingen Fremgang have med den ny By, og skjøndt man greb til det Middel at paabyde, at ingen af de tydske Bøder maatte

spinde eller handle med Tobak i Danmark og Norge undtagen de for det Steds Dyrighed, hvor de opholdte sig, godtgjorde, at de inden St. Hansdag 1689 vilde opbygge for sig og Familie et grundmuret Huus, sex Fag stort og to Koster høit, og paa det Sted i Christianshavn, der blev dem anvist, blev Byen dog aldrig af større Omfang. Aar 1692 vare Fæstningsværkerne færdige, og da ingen Andre vilde tage fat paa Opfyldningen af Refshalegrunden, overlodes dette Arbeide omfider til Marinen, som paa denne Maaße Tid efter anden uvidede det Etablissement, der allerede var forberedt og anlagt af Christian den Fjerde bag Blokhuset ved St. Annabro.

Udfor Ringhuset paa det ovenfor omtalte Christianshavns Torv byggede Kai Lykke en Gaard, hvilken, da denne Adelsmand omfider blev dømt for Høisforræderi og forlod Landet, blev inddraget og anvendt til deri at indrette det saakaldte „de Fattiges Børnehuus*“.

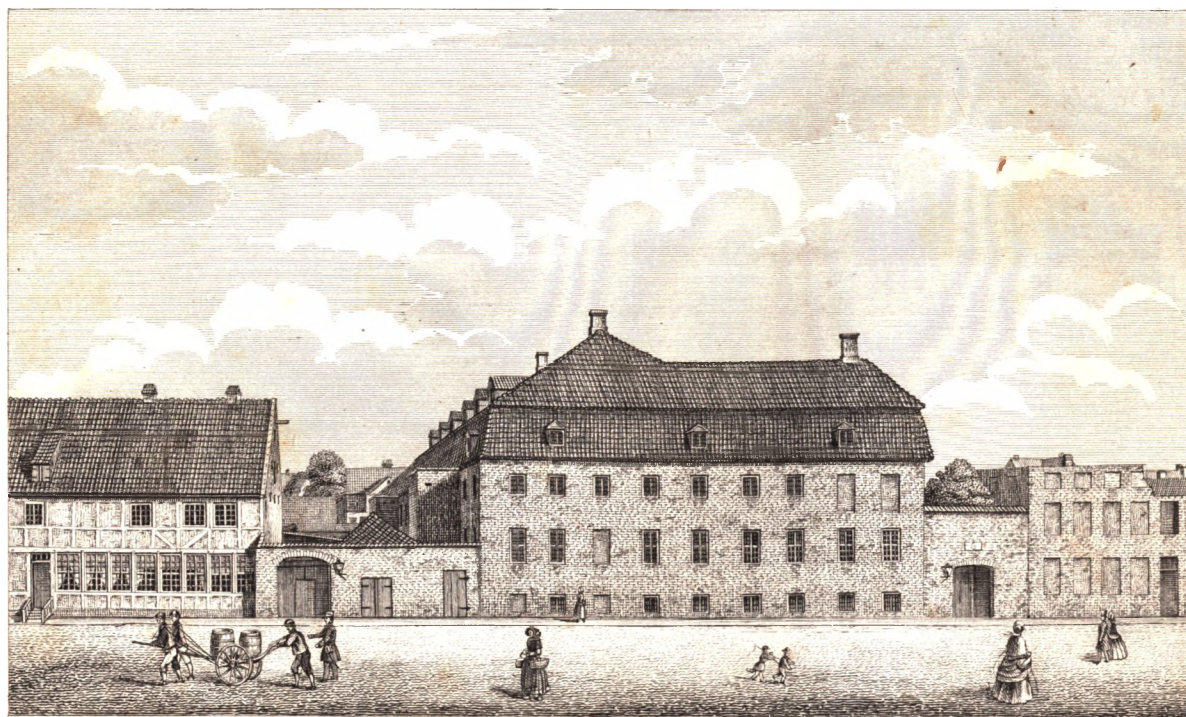
Dette „de Fattiges Børnehuus“ var stiftet i Christian den Fjerdes Tid af Biskoppen i Forening med Borgemeistere og Raad og havde sine Localer i den nedlagde St. Klara Kirke**). Anstalten skulde optage fattige fader- og moderløse Børn saavel som Hittébørn. Der var ansat en Skolemester, som skulde lære Børnene at læse, og naar de havde lært det, skulde de øves i at spinde Uld, væve osv., og Pigerne skulde tillige lære at sye, kniple, spinde og knytte, hvorefter de skulde sættes i Godtfolks Tjeneste. Aar 1651 blev „de Fattiges Børnehuus“

*) See Forordningen af 24de September 1663 Punkt XX.

***) I et Document af 23de October 1633 sees, at „de Fattiges Forstander havde bygget en øde Gaard hos den Nstervold bag Børnehuset ved Lønporten“ (Klaus Daaes Lønport, see Pag. 171, Noten). (Geheimarch. Sjell. Teg.)

flyttet ud til Pesthuset (nuværende Ladegaard), men da Kai Løkkes Gaard blev ledig, blev det atter flyttet fra hiint Sted for at henlægges til denne Gaard. Med Børnehuset blev forenet en Evangsanstalt for Vediggængere og Tiggere under Navn af „Spindehuset.“ I Forordningen af 28de Juli 1684 paabødes, at hvo, som gjorde sig skyldige i Forprang skulde blandt Andet betale 2 Rd. til lige Deling imellem Politimesteren og Børnehuset, og kunde den Paagjældende ikke betale, skulde han henføres i Børnehuset og arbejde der til der kunde være fortjent Saameget foruden Kosten, at Børnehuset kunde være skadesløst. Af Forordningen af 1ste Mai 1697 fremgaaer, at der endnu dengang var nogen Forbindelse mellem „de Fattige i Børnehuset“ og Pesthuset, ligesom der ogsaa deri omtales, at „saavel de Sunde som de Syge sammesteds ved god Tilsyn forsvarligen vorder underholdne“. Kai Løkkes Gaard maatte udvides bethdeligt for at fyldestgjøre sin ny Bestemmelse, og 1739 blev den Deel af Bygningen, der vendte ud til Børnehuustorvet, ombygget, ligesom der ved samme Leilighed indrettedes en Kirke. Den 15de April 1760 nedbrændte en Deel af den ældste Bygning ud imod St. Annagade, og 1817 blev Kirken tilligemed nogle andre af Bygningerne lagte i Aske ved et tumultariff Optrin blandt Fangerne. For at give Plads for bedre indrettede Localer ere, paa et for kort Tid siden opført Gæstefængsel nær, samtlige Bygninger i forrige Aar nedbrudte, deriblandt ogsaa Inspecteurboligen, der skal have været en Rest af den af Kai Løkke opførte Gaard.

I Midten af forrige Aarhundrede var hele det Terrain, der er beliggende Øst for en Linie, dragen fra Dvæsthusestøstre Gavl over Baadsmændsstræde ved Hjørnet af Prindsessøgade til Midten af Løvens Bastion, uveibart Morads, der af

Original: Privat. Aegisdal: S. 1.

Carl Otto: 1840.

Strafanstalten paa Christianshavn 1840.

og til var overskdyt af den aabne Strand. Den yderste Bygning paa den Tid paa denne Kant mod Stranden var et Krudttaarn, der var beliggende omtrent 25 Alen Øst for Baadsmandsstræde. Paa Hjørnet af Overgade oven Vandet og Baadsmandsstræde laa en Præstegaard, hvis Have, 3000 □ Alen stor, strakte sig langs Baadsmandsstræde til Dronningensgade. Ved St. Annagades nordøstre Side, saa Alen østlig for Amagergade, laa „de Fattiges Kirkegaard“ af 5360 □ Alens Indhold og Syd for denne laa, skilt derfra ved et Huus, og op mod Volden, Børnehusets Kirkegaard, 1000 □ Alen stor.

Den Grund, hvorpaa senere Veterinairskolen blev bygget, og som nu, efterat Veterinairskolen er anlagt udenfor Staden, benyttes til derpaa at opføre en Straffeanstalt for qvindelige Fanger, var paa hiiu Tid en øde Plads, der tilhørte Bor Frelsers Kirke, og ved Pauters Bastion for Enden af Prindsessogade saaes endnu dengang Rester af den gamle Fæstningsgrav imellem en derpærende Mølle og Gaden. Søvetaens og Landetatens Laboratorier vare forenede i det nu værende gamle Laboratorium, paa hvis Plads fandtes en stor Vanddam lige for Indgangsporten for Enden af Billedsgade. I Enhjørnings Bastion var beliggende et Huus og en Have for en Planteur, og i Sophie Bastion laa den saakaldte „Interessenternes Olieølle“, hvortil hørte en betydelig Have.

Christianshavns Gader ere følgende: Strandgade, Billedsgade, tidligere kaldet „Kongensgade“, Overgade neden Vandet og Overgade oven Vandet, Dronningensgade, Prindsessogade, tidligere kaldet „Prindsensgade“, Amagergade, Lille og Store Søndervoldstræde, Lille og Store Sophiegade, Lille og Store Torvegade, Brogade, tidligere kaldet „Langebrogade“,

St. Annagade og Vaadsmandsstræde (hvoraf en Deel ikke er brolagt) samt Christianshavns Torv. Broerne paa Christianshavn ere: Børnehuusbroen, der forbinder Lille Torvegade med Børnehuusstorvet, Bildersbro, der forbinder Bilders Plads med Christianshavn (denne Bro har tidligere været kaldet „Bjørnsbro“ fordi Bilders Plads heed „Bjørns Plads“), samt Snorrebroen, der forbinder Vaadsmandsstræde neden Vandet og oven Vandet med hinanden. Snorrebroen hed oprindeligt „Snorebroen“, fordi den, der oprindeligt kun var anlagt som Kirkesti for Fodgængere, var for smal og for svag for Kjørende og derfor var affpærret for disse ved Snore, der vare trukne for Enden af Broen.

Amagerbro, der hører under Christianshavns Qvarteer, udgjør kun een Gade, Amagerbrogade, hvilken kun er lidt bebygget, da den ligger indenfor den ny Demarcationslinie og saaledes er underkastet visse for Bygningers Opførelse hemmende Betingelser. I denne Forstad ligge Vor Frelseres Kirkes Assistent- og Christianshavns Straffeanstalts Kirkegaarde. Lidt udenfor Amagerbroes Skjel ligger en Kro, kaldet Stjerne Kroen. Denne er et gammelt Gæstgiversted, der ifølge Traditionen i Fortiden kaldtes „Svaneleiet“, fordi det kongelige Følge samlede der, naar der i den aarke Morgenstund skulde anstilles Svanejagt. De indkaldte Hollændere havde nemlig en eiendommelig Maade, hvorpaa de anstillede Jagt efter Svaner, Vildgjæs og andre Svømmefugle, hvilken Jagt var saare tiltrækkende for de kongelige Herstaber. Af Jægerne fik Kroen Navn af „Morgenstjernen“, og for at svare til sit Navn, anbragtes en forgyldt Stjerne paa Tagets Vimpel, hvilket igjen skal have givet Anledning til, at Kroen af en senere Generation kaldtes Stjerne Kroen.

Orig. i Pion. L. Agerholms Saml.

Carl Ulles 1838 Ins.

Havnen, der adskiller Christianshavn fra Kjøbenhavn, har i Midten en Middeldybde fra 19 til 22 Fod fra Knippelsbro til Toldboden, men mellem Knippelsbro og Langebro er Middeldybden kun af 12 til 19 Fod. Fra Christianshavn ved Langebro styder en Grund over imod Proviantgaarden, paa hvilken kun findes 2 $\frac{1}{4}$ Fod Vand. Paa denne Grund lod Christian den Fjerde opreise en høi Steenstøtte, hvorpaa et Billed af Veda med Svansen var anbragt. Dette „Bartegn“ lod Kongen Aar 1611 føre fra Lund, hvor han havde foresundet det, til Malmø, og derfra over Isen til Kjøbenhavn. Støtten stod indtil ind i den sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede, da den formedelst Brøstfældighed blev nedbrudt.

Havnen lukkes ved Toldboden med en Vær, der er anlagt paa dette Sted af Christian den Fjerde.

Citadellet Frederikshavns Anlæg er fuldført under Frederik den Tredie 1663. Planen til denne Fæstning er udkastet af Christian den Fjerde, førend Kongen endnu tænkte paa at udvide Stadens Fæstningsværker i Almindelighed. Det var Kongens Bestemmelse, at dette Citadel som en isoleret lukket Skanse skulde i Forening med Blokhuset ved nuværende Bommens Vagt tjene til Dækning for det nye Anlæg ved St. Annabro. I et Brev, dateret Kjøbenhavn den 26de April 1625, til Borgermestere og Raad skriver Christian den Fjerde, som Pag. 245 anført: „Vi bede Eder og ville at i med forderligste beleilig Plads udseer uden Østerport til en Kirkegaard, hvor og i Fremtiden kunde bekvemmelig en Kirke sættes, og det imellem Svoelhuset og Veien, dog, om herester Huus der skulde bygges, at det kunde være til mindste Impediment. Iligemaade at det kan være den Skanse, som Vi naadigst ere tilfunds i Fremtiden, uden Flaaden ved St. Anna Bro, at lade bygge, uden For-

hindring, og at 3 den strax lader aspæle og til Kirkegaard forordne". Saaledes, som Christian den Fjerde anlagde Citadellet, henlaa det til efter Beleiringen 1658. Dengang var der for mindre Fartøier anlagt en Havn, der skar ind igjennem Courtinen mellem nuværende Grevens og Prindsens Bastioner og strakte sig over det nuværende Torv til op imod, hvor Kirken er anlagt. Efter hlin Beleiring tog Oberst Ruse fat paa Omdaannelsen af Citadellet, og derved fik det den Skikkelse, det har nu fortiden.

Ved Citadellels Fuldførelse blev en Kirke indrettet for Garnisonen i den nordre Ende af Artilleristoppen, hvor nu Præsteboligen er, men efterat Amalienborg Slot var nedbrændt, benyttedes en Deel af det tiloversblevne Materiale til Opførelse af den nuværende Kirke, der derfor ogsaa kaldes „Citadellet Frederikshavns Slotskirke“. Citadellet har foruden Udenværkerne 5 Bastioner, forbundne med hinanden ved ligestaaende Courtiner.

Da det den 20de Juli 1700 viste sig, at Citadellet ikke kunde forhindre, at Staden blev bombarderet, anlagde Frederik den Fjerde i Aaret 1713 Batteriet Trekroner til hyderligere Værn for Havnen, og fortiden bygges der paa en sammenhængende Række af Søforter i samme Diemed.

XIII. Udenbyes Klædebo=Qvarteer.

Dette Qvarteer har en betydelig Udstrækning og begrænses mod Syd af Udenbyes Vester=Qvarteer, mod Syd=ost af Stadens Fæstningsværker, mod Ost af Øresundet, mod Nord af Gjentofte Sogn, mod Vest af Gjentofte og Brønshøj Sogne og mod Sydvest skilles det fra Frederiksberg Sogn ved Ladegaardsaaen. Qvarteret deles i tvende Hoveddele, nemlig Øster= og Nørrebro, imellem hvilke dog ikke findes nogen bestemt Skjellinie.

Østerbro. Det er allerede ovenfor (Pag. 114) omtalt, at der ved Stadens hyerste Skjel imod Nord i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede laa en Gaard, der tilhørte Kronen og kaldtes „Rosbæk Møllegaard“, samt at denne Gaard, der senere og muligens ogsaa samtidigt kaldtes „Bartov“, indrettedes af Christian den Fjerde til Hospitalshuus for Lemmerne af Helligaands Hospital. Denne Eiendom laa vel i Gjentofte Sogn, men en Deel af Forderne samt den egentlige Mølle, der var en Vandmølle, var dog beliggende indenfor Stadens nuværende Skjel ved den Tids eneste Landvei til Helsingør, den nuværende Strandvei. Møllen blev omfider, efterat Vandet fra Emdrup Sø ledtes igjennem en gravet Kanal til Leerøen eller Nørøen, reduceret til en saakaldt „Squatmølle“ eller Græsmølle, fordi den fra den Tid ikke havde tilstrækkeligt Vand, og benyttedes som Elibemølle, medens en anden Vandmølle blev anlagt istedetfor paa Emdrup Mark ved ovenomtalte Kanal (ved den nu saakaldte Møllegaard)*). Ikke langt fra Gamle Bartov, mellem Vilhelmsdal og

*) Matriculen af 1685 i Indenrigsministeriet.

Johannesdal, ligger et Huus, der kaldes Vangehuset. Her var 1685 et Levsted eller Vængeled til Rukke for Kreaturerne i Stadens forskjellige Vange, men hiint Huus bestod dengang ifølge fornævnte Matricul kun af en Jordhytte med en Kaa-lhave. I det syttende og i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, førend Kongens Dyrehave, endnu var ved Magt, og Eremitagen opført, var Bartov Na, der var udvidet som en betydelig Mølle-dam, omgivet med en Lund, hvoraf mange Træer i Vilhelmsdals og Sølunds Haver endnu ere Nester; i denne Lund var en helbredende Kilde. Det hele Parti kaldtes „Kildehaven“ og var i Holbergs Ungdomsdage for Kjøbenhavnerne, hvad Dyrehaven var for dem i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede. Ved Et. Hønsdagstider var der en saa stor Tilstrømning til denne Lund, at de Besøgende langt fra kunde faae Plads der, af hvilken Grund der indrettedes andre helbredende Kilder i Nærheden i det paa Kilder forøvrigt rige Terrain. Saadanne Kilder indrettedes f. Ex. ved nuværende Saltraffinaderi Lyneborg bag Stedet Kildendal og ved Stedet Kilderæld, hvilket har givet Anledning til disse Steders Navne. Da Tilstrømningen af Kildegæsterne var saa stor, at Kjøbenhavns Kjøretøier ikke strækkede til til Befordringen, tillodes det Amtets Bønder i Kildetiden at afgive Befordringer. Paa Grund af, at disse bestedne, ubeslagne Kjøretøier vare høist tarveligt bespændte, medens Veien ovenikjøbet kun bestod af dybt Sand, var Reisen meget langsom, og dette gav den Tids Spottesugle Anledning til at kalde disse Vogne „Kaffemøller“, et Navn, de have bibeholdt indtil vore Dage, og hvormed man vilde betegne, at Hjulene, uden at komme affted, malede rundt med en knagende Lyd ligesom de paa den Tid just opfundne Kaffemøller.

Der, hvor nu Rosenengen, Rosenvænget og Glasfens Have ere beliggende, laa i Christian den Fjerdes Tid en betydelig Have, der kaldtes „Berner Kloumands Have“, fordi den tilhørte Raadmanden Berner Kloumand. Denne Have tilligemed dens omgivende Terrain, — der var beliggende indenfor den ydre Fæstningslinie, som var anlagt i Hvide med Søerne fra Drefund til Kallebodstrand, — var, efterat Bartov var nedbrudt, bestemt til at skulle vige Pladsen for et nyt Qvarteer. Gadernes Navne i dette Qvarteer skulde have været: Bornholmsgade, Bendshøjselsgade, Strandgade, Søgade, Sjællandsfegade og Helsingørsgade. Helsingørsgade var Landeveien til Helsingør; Søgade, Strandgade og Bendshøjselsgade løb fra Helsingørsgade til Stranden; Bornholmsgade samt Sjællandsgade derimod løb paralelle med Sundets Kyst*). Paa Hjørnet af Østerbrogade og Kalkbrænderiveien ligger et Sted kaldet St. Petersborg; dette Navn hidrører fra, at den

*) Den 18de Mai 1650 fik Otto Kragh Skjøde paa „en Haveplads, liggende uden Voldene ved den sorte Dam, nemlig ved Bornholmsgade, som er udi Bredden 112 Alen, ved Bendshøjselsgade udi Længden 241 Alen, langs med sorte Dam er udi Bredden 169 Alen. Nok fra samme Sø igjen til Bornholmsgade er udi Længden 130 Alen (Geheimearch. Sjell. Reg.); den 8de Juni 1650 fik Gjøde Bram „en Bygge og Haveplads udenfor Fæstningen ved Bartov, langs Helsingørsgade 236 Alen, langs ud mod Strandgade 216 Alen, langs ud mod den sjællandske Gade 326 Alen og langs Søgade 216 Alen“ (Geheimearch. Sjell. Reg.), og den 4de September 1651 fik Raadmand Berner Kloumands Sønnen, som for nogle Aar siden havde mistet en Have og hosliggende Vaaning („der hvor Christoffer Lindenov boer“), udbviste „en anden Have udenfor Fæstningen, beliggende fortil i Søgade, som er i sin Brede 198 Alen, bag til imod Henrik Røtzens Plads ligesaa bred, i Sjællandsgade 180 Alen lang og den fjerde Side ved Pilemøllen ligesaa lang“ (Geheimearch. Sjell. Reg).

russiske Czar Peter den Store, da hans Tropper i Efteraaret 1716 vare leirede fra Stranden op over Østerfælled, havde etableret Armeens Hovedkvarter i dette Huus, der paa den Tid var det hyderste paa Østerbro og som dengang kun indbefattede den nu derværende Smedie.

Indtil for ca. 30 Aar siden stod paa Østerbro, hvor nu Husene Matr.=Nr. 113 Vitr. B. og C. ere byggede, ud paa nuværende Fortoug en gammel Stubmølle kaldet „Solen“, der oprindeligt var bygget paa den vestlige Bastion af Bartovs Fæstning (see Pl. III.) hvis hele nordlige Grav er tydeligt nok tilstede endnu igjennem St. Petersborgs Have. Den største Deel af Berner Kloumands Have blev, da det der paa-tænkte Kvarter ingen Fremgang fik, i Tidens Løb om-dannet til Anlægget af et kongeligt Fiskerhuus med til-hørende Parke og Damme*), af disse ere endnu nogle til-bage i Elæssens Have. Den brede Grav, der skiller Haven fra Veien ved Stranden (Strandpromenaden, er en Rest af den tidligere Fæstningsgrav. Efterat Helsingørsveien (Øster-brogades Allé). var flyttet fra sin tidligere Plads langs Sø-etatens Kirkegaards østre Hegn til sin nuværende, henlaa den i lang Tid som en smal Kjørevei med dybe Grøfter paa begge Sider. Denne Bei, der for Enden af Sortedams Sø var ca. 5 Fod lavere end fortiden, var i saa slet Tilstand, at de derboende Familiers Damer maatte, naar de i den vaade Aarstid vilde besøge Gjenboerne, lade sig bære af tvende Personer over Veien i en Serviet, som i en Bære-

*) I Matriculen af 1683 nævnes udenfor Østerport „Kongens Fiskerhuus, som beboes af Niels Grøn“. Dette Fiskerhuus var i Begyndelsen af det attende Aarhundrede et meget besøgt Tracteursted, som Holberg har forevigt i sine Comedier.

stol. I Frederik den Femtes Tid blev denne Bei forhøjet og anlagt paany tilligemed Alleerne indenfor Sortedams Sø under Ledelse af en ung Ingenieurofficeer, den senere, 1807, saa bekjendte Generalmajor Pehmann. Træerne til Alleernes Beplantning stjænkedes af Generalkrigscommissair Classen fra Classens Have.

Indtil henimod Slutningen af det attende Aarhundrede florerede Østerbroes mange „Tracteursteder“, men efterat Frederik den Sjette som Kronprinds var indtraadt i Statsraadet og havde forlagt sin Sommerresidents til Frederiksberg Slot, flyttedes alle Forlystelser som ved et Trylleflag fra Østerbro til Frederiksberg og Vesterbro, og hiint Sted laa pludseligt øde og forladt, saameget mere, som Færdselen til Skoven gik ad den ny Vandervei forbi Lundehuset o. s. v. og derfor falbt over Nørrebro.

Paa Østerbro, indenfor Søerne, ere følgende Kirkegaarde: Sjøetatens Kirkegaard, anlagt i den sidste Halvdeel af det syttende Aarhundrede, samt Militairetatens og Almindelig Hospitals Kirkegaarde.

De nuværende Gader paa Østerbro ere: Østerbrogade, Citadelsveien, Rosenvænget, Ralkbrænderiveien, Drefundsgade, Sibbernssvei, Strandpromenaden, Batteriveien, Strandveien, Østerallee og nogle flere Veie. I forrige Aarhundrede, da dette Terrain endnu var noget øde, havde de fleste Huse særegne Navne; saaledes kaldtes et lille Huus, der laae ved den vestlige Side af Østerbrogade ved den nordligste Ende af Sortedams Sø, „Den store Lind“; et Huus skraa overfor dette, nuværende Matr. Nr. 110, kaldtes „Bæretæet“; og det Sted ved Strandveien, der nu kaldes „Nøisomhed“, hed „Petersfeldt“, fordi det var en Parcel af Petersborgs Forder.

Nørrebro. Det er allerede ovenfor (Pag. 7) omtalt, at det Terrain, som fortiden dækkes af Forstæderne Nørre- og Østerbro, forbum udgjorde Bundebyen Serridslevs Jorder, og efter de saa Oplysninger, man har om denne By, maa det antages, at den har været beliggende mellem Søerne og den indre Side af nuværende Nørrevold (see Pl. II), medens de udenfor Søerne beliggende Jorder have været Overdrift. I Midten af det syttende Aarhundrede laa der en samlet Forstad omkring den derværende Kirke i nordlig og nordvestlig Retning og fordeelt paa begge Sider af Landeveien indenfor Søerne. Otte af disse Huse vare beliggende omtrent ved den nuværende Farimagsgade, paa begge Sider af en Vej, der løb fra Nørrebro ved Kirkens sydlige Side til den Dæmning paa Østerbro, over hvilken Helsingørsgade førte fra Helsingørssporten til Helsingør. Hiin Vej optog førend Fæstningsværkerne bleve udvidede igjen en anden Vej, der førte fra Rosenborg ad Bartov til. Iblant Husene ved Farimagsgade var et Vadsferhuus beliggende paa Kongens Blegdam tværs over den nuværende saakaldte Peimands Gade, som forbinder Sortedams Sø med Stadsgraven. Byen ved Kirken paa Nørrebro var afdeelt ved tvende parallelløbende Gader, den nordøstligste omtrent der, hvor nu Nørrebrogade er, og en anden et Par hundrede Alen mere mod Sydvest. Denne Sidste havde i Fortiden, da Nørrepert endnu laa for Enden af Nørregade, været den alfare Vej mellem By og Land, og den Bukkebro, som man veed førte i Fortiden over Søerne, har derfor ndentvivel været beliggende udfor denne Vej noget Sydvest for den nuværende Bro, hvor Søen ogsaa oprindeligt var smallest*). Hele den

*) See Keitlers Kaart over Kjøbenhavn seend den blev beleiret.

ountalte By blev afbrudt af de Danske ved de Svenskes Ankomst for Staden Aar 1658, og man seer af Matriculen af 1685, at endnu dengang laa de fleste Byggepladse øde.

Nørrebro er den folkerigeste af Stadens Forstæder. Her findes den fælles Kirke for Nørre- og Østerbro, St. Johannekirke, hvis Grundsteen er lagt af Kong Frederik den Syvende den 20de Juni 1856 og som er indviet i Kongens Nærværelse den 25de August 1861.

Denne er den tredje Kirke, Nørrebro har havt. Den første af denne Forstads Kirker var beliggende paa den Plads, der nu optages af Ahlefeldts Bastion og den udenfor liggende Grav. Paa denne Plads blev 1546 anlagt en Kirkegaard for Begravelse af Pestlig, og da man efter den Tids Skik fandt det upassende at begrave sig paa en Kirkegaard, hvor der ikke tillige var en Kirke, hvori Rigtaler kunde holdes, opførte man der nogen Tid efter en Kirke af Bindingsværk med Tegltag og uden Taarn; men den blev ubelukkende benyttet til Sigprædikener*). Da Christian den Fjerde omsider fik Brug for Kirkegaarden til Anlægget af sine Fæstningsværker, lod han udvise en ny Kirkegaard tæt østlig for nuværende Nørrebroes Allé paa nuværende Glacis, mellem Farimagerveier og Fæstningsgraven. Nørrebroes anden Kirke blev da af Vor Frue Kirkes Bærgen opbygget her 1625 af Grundmuur paa Universitetets Bekostning og i Form af vore almindelige Landsbykirker med Taarn med tækkede Gable. Ifølge et Brev, dateret Kjøbenhavn den 27de April 1625, fik Universitetet Brev om, at den ny Kirke udenfor Nørreport maatte faae et Taarn, tækket med Spaan; af et andet

*) Wolf, Enc. Reg. Dan., Pag. 381.

Brev af samme Dato sees, at „Thor Rasmussen blev kaldet til at være Præst ved den ny Kirke udenfor Nørre Port“ *). Indvendig var Kirken udstyret med Chor, Daab og Pulpitur samt prydet med en Altertavle, der forhen havde staaet i Choret i Vor Frue Kirke**). Kirken blev gjort til en Sognekirke for dem, som boede paa Stadens Grund udenfor Voldene, og Christian den Fjerde skjenkede den en stor Klokke til at ringe paa Vagt med om Aftenen og af Vagt om Morgenen, ligesom det var Skik inde i Byen. Da de Svenske 1658 ankom for Staden, blev denne Kirke tilligemed de omliggende Huse nedbrudt for at forhindre de Beleirende i at sætte sig fast der, og siden har Nørre- og Østerbroes Beboere søgt til Vor Frue og Trinitatis Kirker, indtil den tredje Kirke reiste sig paa Nørrebro, tildeels ved private Gaver. Navnet St. Johannes Kirke er valgt med Hensyn til Evangelisten St. Johannes. St. Hansstorv, ved hvilket Kirken er beliggende, har derimod faaet sit Navn af, at Kildevognene, der ved St. Hansdagstid befordrede Kildegæsterne, vare anviste Holdsteder der, efterat Nørreallee og den ny Kongevei var anlagt henimod Midten af forrige Aarhundrede. Fra den Tid stete nemlig al Fart til den i Dyrehaven 1734 (see Pag. 241) opførte kongelige Eremitage og den dengang i Ny kommende Kirsten Pils Kilde ad denne fortrinlige Wei, medens Strandveien med sine Kilder blev ganske forsømt (see Pag. 267). Først noget hen i indeværende Aarhundrede gjorde nogle private Mænd Begyndelsen med at forbedre Strandveien, og efterhaanden er denne igjen bleven Hovedveien for Vhstfarten til Skovene mod Nord.

*) Geheimearch. Sjell. Reg.

***) Wolff Enc. Reg. Dan. Pag. 382.

Strax udenfor Søerne anlagde Christian den Fjerde, i Forbindelse med den øvrige i Høide med Søerne fremskudte Fæstningslinie, en Skandse, Ravnborg Skandse, paa den Plads, som Stedet Ravnborgs Have indtog, førend den for et Par Aar siden blev udstykket. Denne Skandse, der skulde dække Tilgangen til Vhen fra den Kant, havde tre Polhyoner*) uden Grav og en aaben Strube, vendt imod Søen. Skandsen kaldtes ogsaa de Høilærdes Skandse, fordi det fortrinnsviis var Professorernes Andeel i Befæstningsomkostningerne der anvendtes til Opførelsen af denne Skandse. I Beleiringen 1658 blev den ligesom Bartov opgivet af de Beleirebe og anvendt af Beleirerne imod Fæstningen, men efter Krigen's Slutning blev den demoleret. I Matriculen af 1683 er denne Eiendom opført som: „Ravnborg Huus og Byggeplads med Hauge og Fiskeparter, Her Cancellar Wind tilhørende.“

Paa den modsatte Side af Landeveien laae den senere saakaldte „Blaagaard“, der endnu 1683 henlaa som Ruin efter at være nedbrudt under Beleiringen 1658. Eiendommen er opført i ovennævnte Matricul som: „Statholder Gabels Arvingers Byggeplads samt Fiskeparter.“ Den Deel af Eiendommens Marker, der vare beliggende nærmest Søerne, kaldtes paa samme Tid „Teilgaardsvænget“. Senere, efterat Gaarden igjen var opbygget, tilhørte den Christian den Femtes Søn Prinds Carl, som døde den 8de Juli 1729. Endnu i Slutningen af det attende Aarhundrede træffes denne

*) Stedet Ravnborg er beliggende paa den Plads, der indtoges af den nordvestlige Bastion.

Gaard i kongeligt Eie, og Dronning Mathilde, stal af og til have opholdt sig der om Sommeren.

Paa den Tid finder man allerede Gaarden kaldet „blaa Gaard“, fordi Hovedbygningens Tag var belagt med Skifer og Udbygningernes med blaa Tagsteen, hvilke endnu dække endeel af Tagene paa de tiloversblevne Bygninger. 1807 tjente Blaagaards Bygninger som Lazareth for de engelske Tropper, men forøvrigt have de i Tidens Løb været benyttede til Localer for det nuværende Jonstrup Seminarium, til Lazareth for Stabens Garnisonstropper, til Klædefabrik og til Theater. I Slutningen af det syttende Aarhundrede, var Fælledveien ganske ubebygget paa tvende Veirmøller med tilhørende Vaaningshuse nær, den ene Mølle var beliggende Øst for Ghden i Nærheden af Nørrebro, den anden, den saakaldte Baggemølle, i nuværende Guldbergsgade, og Fælledveien tjente kun som en Fædrift eller Ghde, hvorizjennem man drev Dvæget ind paa Fælleden*). Fra den nordre Ende af Fælledveien udgik trende uindhegnede Kjørespor, det ene langs Blegdammen, et Stykke inde paa Fælleden, Nordvest omkring det der-værende Vandhul „Gaaseparken“; og det andet omtrent der, hvor nu Nørreallee er anlagt. Den egentlige Landevei, derimod breiede af fra Nørrebro igjennem nuværende Mølle-

*) I Forordningen af 15de Juni 1709 befales, at Borgerne, som om Sommeren lode deres Dvæg og Væster gaae paa Græs og ved den Leilighed slap Dvæget løst saasnart det var kommen udenfor Porten, hvorved de nye Fæstningsværker nedtrampedes, for Fremtiden skulde føre Dvæget igjennem den Slagbom, som til den Ende skulde indrettes paa Dæmningen over Søerne paa Nørre- og Østerbro. Bommen paa Nørrebro blev imidlertid ikke opført paa selve Dæmningen, men derimod længere ude paa Nørrebro, udfør det søndre Hjørne af Fælledveien, hvor den var beliggende indtil for henved 40 Aar siden.

gade, løb tværs over Lammefælleden, Nordvest for det derværende Vand, og derpaa videre til i Nærheden af nuværende Vibenshuus ved det der liggende Vangehuus. Blegdammene vare dengang nylig anlagte paa det nuværende Sted og beskrives i Matriculen af 1685 saaledes: „Blegdammene strække sig Sønder og Nord, ligge imellem Byen og Fælleden, bestaae udi 16 Huse og Delinger, men tilhøre Byen, hvorfor den Jord, som ligger høit og kan bruges til Agerjord, er generaliter maalt i et Stykke.“ Ved Blegdammene vare indtil for en Snees Aar siden Nattevægtene anjatte, som paa middelalderlig Viis, ledsagede af deres Hunde, holdt Vagt over Blegene, medens de af og til lode Tonerne af det mægtige Døehorn, hvormed de vare udrustede, gjenslyde ind over Staden, til Tegn paa, at de vare aarvaagne. Frederiksfundsveien laa paa samme Sted som nu og førtes over Ladegaardsaaen ved „Hyldebro“ (ved Lygten), og en mindre Vei førte fra nuværende Møllegade skraa over nuværende Parcelvei til nuværende St. Svanemosegaards nordvestlige Skjæl, hvor den ved en Bro over en derværende Oversvømmelse stod i Forbindelse med den nu saakaldte Ladegaardsvei. Ved Nørrebroes nordøstlige Side laae dengang imellem Fælledveien og nuværende Møllegade 5 Huse og en Veirmølle. Det første af disse Huse laa ved den østlige Side af den lille Allée, som er beliggende overfor Blaagaard og dengang førte ind til Stadens Gruusgrav; dette Huus kaldtes „Hylland“, og det sidste Huus i Rækken stødte op til nuværende Møllegades østlige Side og førte Navn af „Halvmaanen“. Paa den modsatte Side af Nørrebrogade fandtes 3 Veirmøller, hvoraf den ene, der var beliggende ved Solitude, var Garvernes Barkmølle. Paa den Tid laae inden for Søerne ikke andre Bygninger end Accise-

bøden og bag ved denne den saakaldte „Ny Nørrebroes Kirkegaard“, hvilken rimeligviis er den samme, som endnu for en Snees Aar siden tjente til Begravelse, men som efter at have henligget ubenyttet i den lovbefalede Tid skal anvendes til andet Brug. Den Strækning Jord, der ligger imellem Fæstningsværkerne og Sortedams Sø, samt imellem Nørre- og Østerbrogade*), kaldtes „Kongens Blegdam“, og var i Matriculen beregnet til 24 Høveders Græsning. Paa denne Blegdam laa i Frederik den Tredies Tid et kongeligt Vadskehuus, bygget toers over den Kende, som fører fra Sortedams Sø til Fæstningsgravene, og som nu kaldes Behmands Kende.

Omtrent hundrede Aar efter den Tid havde Nørrebro vel et andet Udseende, men den var dog kun meget sparsomt bebygget. Nørreallee var da bleven anlagt paa sin nuværende Plads og beplantet med Træer, ligesom ogsaa Blegdamsveien; Fælledveien var tildeels bebygget paa den østlige Side, Falkoneerallen var sat i Forbindelse med den ny anlagte Jagtvei, og samtlige Assistentes Kirkegaarde udflyttede til deres nuværende Plads.

Paa Solitude var anlagt en Kofoppeindpødningsanstalt i Forbindelse med et Sygehuus for Kofpepatienter, og flere Fabrikker vare satte i Gang paa Blegdammene.

Alt dette havde dog ingen Betydning med Hensyn til Forstædernes Udvidelse; det var først efter at Fæstningens Demorcationlinie ved Lov af 6te Januar 1852 blev trukken inden for Søerne, og de Bygninger, der opførtes udenfor disse,

*) Om dette Stykke Jord, der har været en Deel af den saakaldte „gamle Dyrehave“, see Pag. 239.

derved gaves fri for mange hemmende Betingelser, at der i Løbet af nogle faa Aar reiste sig et tætbygget Kvarteer, i hvilket de gamle Bygninger givde sig tilkjende ved deres Bindingsværks Mure og ringe Hvide.

Gaderne paa Nørrebro ere: Dødsringen, Vesfelsesgade, Murergade, Lømrergade, Smedegade, Ewaldsgade, Baggelsesgade, Blaagaardsgade*), Korsgade, Skolegade, Steengade, Louisegade og Lagade, samt Nørrebrostræde, alle beliggende paa Blaagaards oprindelige Zorder; fremdeles Parcelveien, Solitudevei, Nørrebrogade, Frederik den Syvendesgade, Prindsesse Charlottesgade, Meinungsgade, Guldbergsgade, Møllegade, Fælledveien, Nørreallee, Blegdamsveien, Søgade, Ravnshøjsgade, Sortedamsgade, samt St. Hansgade og St. Hansstorv.

Længere ude paa Nørrebro, hiin Side Jagtveien, findes endvidere følgende Gader anlagte: Gernersgade, Allersgade, Raadmandsgade, Dagmarsgade og Dønsgade.

Man maa imidlertid ikke forestille sig alle disse Gader bebyggede med Huse Side ved Side; tværtimod, mange ere endnu kun øde, macadamiserede Veie, medens andre afvegle med Huse og Sædemarker osv.

Inden for Søerne ere vel ikke anlagte nye Gader, men her ved Farimagsvæien**), hvor før Kongens Blegdam var, er

*) Blaagaardsgade kaldtes iudtil for faa Aar siden „Blaagaardsveien“ og blev anlagt efterat Blaagaards Zorder vare udstykkede som en fælleds Markvei til de forskjellige Parceller. For Enden af denne Markvei byggede samtlige Parcellister for fælleds Regning en Bro over Ladegaardsaaen, den saakaldte „Blaagaardsbro“, der nu er ombygget.

**) Til Farimagsvæien knytter sig en Tradition fra Christian den Fjerdes Tid. Da Kongen nemlig en Dag kom kjørende ad den Bei, der

bygget et Hospital, „Kommunehospital“ kaldet, hvis Opførelse blev paabegyndt i Aaret 1860, og som nu staaer færdigt som et skjønt Mindesmærke om vor Tids Omsorg for den Lidende. Hospitalets Bygninger, der indtage et Areal af omtrent 13 Tønder Land, ere opførte udelukkende for Kommunens Regning og er et af de hensigtsmæssigste og mest storartede Hospitaler i Europa. De Patienter, som før henlaae i Almindelig Hospital, ere nu flyttede her ud, medens det gamle Hospital i Amaliegade bibeholdes som Læmestiftelse osv.

Peblinge Sø og Sortedams Sø, som ere forbundne ved et Løb under Nørrebroes Dæmning, have som tidligere omtalt ifølge deres Bestaaffenhed oprindelig dannet et Aalcié med omgivende Engdrag. I Forordningen af 12te November 1687 forbydes det, under streng Straf, at vadske Vogne og Klæder i Peblinge Søen, ligesom ogsaa at udkaaste Madstæp o. dsl. i denne Sø, der afgav Drifkevand til Staden, hvorimod Garverne for Fremtiden henvistes til at væde Huder og Skind i St. Jørgens Sø. Navnet Peblinge Sø knytter sig til en særegen Tradition. Fra gammel Tid har det nemlig været Skik blandt Almuen i Rjødshavn, at Mødrene, naar deres

som før omtalt førte fra Rosenborg til den Bei, der løb fra Nørrebro Sund om Nørrebroes Kirke ad Bartov til (hvilke Beie stødte sammen ved nuværende Sætatens Kirkegaards vestligste Skjæl), kom en Bonde hørende med sin belæssede Vogn. Da denne, der var stiv og ikke kunde dreies i en Hast, kom Kongens Vogn iveien, udtalte Kongen nogle haarde Ord til Bonden; denne svarede imidlertid med Frimodighed, at Sammenstødet ikke skete ved hans Forseelse, men ved at Kongens Kudst ikke havde faret i Mag. Dette Svar gik Kongen til Hjertet og han befalede sin Kudst for Fremtiden at fare i Mag paa denne slette og smalle Bei, og fra den Tid blev hiin Bei kaldet Farimagsvæien, hvilket Navn senere, da den nuværende Farimagsvæi blev anlagt i Frederik den Tredies Tid, blev overført paa den.

Smaa fik en ny Søster eller Broder og vilde vide Væsteb om hvor denne var kommen fra, gave disse til Svar, at den Spæde (Fæblingen) var opfisket af Fæblinge Søen Den Deel af Sortebams Sø, som ligger nærmest Østerbro, kaldtes i Frederik den Tredies Tid „Girauds Dam“.

XIV. Udenbyes Væster-Øvarteer.

Dette Øvarteer, der ogsaa kaldes Væsterbro, begrænses imod Øst af Stadens Fæstningsværker, imod Nord af Nørrebro og Frederiksberg Sogn, imod Vest af Frederiksberg og Hvidovre Sogne og imod Syd af Kallebo Strand.

Som Pag. 7 omtalt har det Terrain, hvorpaa Væsterbro er beliggende, i Fortiden været optaget af en By ved Navn Soelbjerg*) og rimeligviis tildeels af en Torp ved Navn Himmelstrup. Ifølge Forordning af 8de Februar 1621 blev Soelbjerg By, der laa til Frue Kirke, nedlagt, og Tienden betalt Præsten ved Frue Kirke med 10¹/₂ Rd. Cour., 20¹/₂ Rd. Byg og 7 Tdr. Havre. Soelbjergs Vorder blev lagt sammen med St. Jørgens Mark, der kort før, nemlig den 1ste Januar 1621**), vare overladte Kong Christian den Fjerde af Wartovs Forstander for 80 Rd. aarlig, og det Hele blev derefter henlagt for at dyrkes samlet under Kjøbenhavns Slots Ladegaard.

*) Det var som bekendt Soelbjerg Bymænd, som af Christian den Anden sattes til at dømme Torben Dye.

**) Geheimearch. Sjell. Reg.

Den ydre Circumvallationslinie, der, som tidligere omtalt, anlagdes af Christian den Fjerde i Hvide med Søerne, udgjorde for Vesterbroes Vedkommende et Retranchement, hvis høire Flanke støttede sig til St. Jørgens Sø, og hvis venstre Flanke dækkedes af et Hornværk paa tre Bastioner, der vare beliggende ud for den Plads, som nu indtages af Graven og Glaciet ved Gyldenløves og Holks Bastioner. Det omtalte Retranchement bestod af 5 Bastioner med mellemliggende Courtiner og tilhørende Grav. Rester af Graven er den nuværende Rosenaa, og førend denne for et Par Aar siden blev rettet fra Victoriagade til Enighedsværn, løb den endnu i Zifzak omkring de gamle Bastioner*). Indenfor dette Retranchement var næsten hele Forstaden Vesterbro beliggende, udenfor laa kun en Snees Møller**) og et Retter-

*) I et Brev til Gabriel Kruse, dateret Nakføv den 3die Marts 1628, befalede Bønderne i Thore Herred og Smørum Herred, at de skulde hjælpe til at forfærdige det Værk udenfor Vesterport. Geheimearch. Sjæll. Reg.

**), Trods den Mængde Møller, der fandtes i Kjøbenhavns nærmeste Omegn, vare Haandqværne dog endnu i Brug i det syttende Aarhundrede. Ifølge Forordning af 31te Marts 1690 skulde alle Haandqværne affkaffes, der trods tidligere Forbud vare i Brug „især i Nyboder og ved Laboratoriet paa Christianshavn og hvorpaa maleses baade til eget og til Andres Brug“. Ved tidligere Love var det bestemt, at disse Haandqværne, hvor de forefandtes, skulde sønderlaaes; men ifølge ovennævnte Forordning vilde Kongen dog lade Naade gaae for Act, og udbetale Værdien af de Haandqværne, som godvilligt bleve vleværede. Men De, som efter nævnte Lovs Forkyndelse driste sig til uangivet at have Haandqværne, skulde betale hundrede Rigsdaler i Penge. Havde de ingen Midler, skulde de straffes med Arbeide i Jern paa Bremerholm 1, 2 & 3 Aar efter Sagens Bestaffenhed.

sted. Længs det omtalte Hornværks sydlige Flanke førte den allerede tidligere omtalte Agevei fra Kongens Løngang, uden om Fæstningsværkerne og ud til Marken. Bag denne Agevei, indenfor Circumvallationslinien laa den ligeledes tidligere omtalte „Dronningens Lysthave“, der strakte sig op langs Hornværkets Grav*). Selve Forstaden bestod kun af 2 Gader, nemlig den nuværende Vesterbrogade, der kaldtes „Veltgade“, og den nuværende Gamle Kongevei, som kaldtes „Roeskildegade“**). Begge disse Gader førtes over den hvide Grav ved Hjælp af Broer, og fortsattes som Landeveie, „Roeskildegade“ under Navn af Roeskilde Landevei igjennem nuværende Frederiksberg Bredgade forbi Halekistehuset, Damhuset og Glostruphuus. Her dreiede den gamle Vei op i Skjællet imellem Glostrup og Viøfinge Mark, fulgte den nu derværende Sognevei forbi nuværende Sophienlund og Tornegaard, Syd om Herstedøster (hvor Røde Veirmølle dengang var beliggende), Nord om Herstedvester til Badstedet ved Steengergaard, hvor dengang Roeskilde Kro var beliggende. Derfra gik Veien mere eller mindre afvigende fra den nuværende Roeskildevei til Roeskilde. Denne Vei var afvejlende smykket med Galger og hellige Kors; imellem Herstedøster og Herstedvester stod Nord for Veien „Trippependals Galge“, og strax forbi Roeskilde Kro stod Syd for

*) I et Brev af 6te Februar 1651 omtales „Dronningens Lysthave her for Byen, hvori er Urtegaardsmand, Svende og Dreng.“ Geheimearch. Sjæll. Reg.

***) I et Brev af 20de Januar 1650 sees, at „Otto Skomager med flere Garvere skulde formedelst den nye Fortification miste deres Garverplads, men have til Beberlag en anden Plads til deres Garveri og Bygninger uden Vesterport imellem Roeskildegaden og Veltgaden.“ Geheimearch. Sjæll. Reg.

Veien det saakaldte „Snippe Kors.“ „Beltgaden“ førtes ved den nu saakaldte Bjørnsdal Bro over Fæstningsgraven og fortsattes under Navn af „Kjøgeveien“ til Kjøge. Den gik i en temmelig lige Linie over Valby, Hvidovre, Brøndbyvester og Syd om Trancgilde ad Kjøge til.

Vesterbro beskrives i Matriculen af 1685 som følger:

„Uden Vesterport sønder Landeveien: Oluf Jensens Huus, som kaldes Mikkel Vibes Kro, dertil en Kaalhave*). De Fattiges Kirkegaard. En Indgrøftet Plads, hvorpaa Hans Kongl. Majestæt haver ladet plante Trær.“

„Norden Landeveien: En øde Plads, som tilforn udi adskillige Aar har været afdeelt og brugt af Borgerfabet. Frank Fisters Huus.“

Endvidere følgende Marker: „Hendes Kongl. Majestæts indgrøftede Enghave taxeret til 16 Høveders Græsning. Skomagernes Garverhuus til 2 Høveders Græsning. Byens Vesterfælled til 180 Høveders Græsning. En Plaine ved Vester og Nørre Port til 20 Høveders Græsning.“ (Nørrefælled og Østerfælled ere taxerede respective til 300 og 180 Høveders Græsning).

*) Denne Mikkel Vibes Kro var maastee den Skydebane, der før den nuværende Kongelige Skydebane blev anlagt, var beliggende nærmere mod Vesterport. I et Brev af 17de Februar 1628 befales, „at da Mikkel Vibe er død, skal hans Arvinger holdes til at reparere Skydepladsen med Bygning udenfor Vesterport, da den ellers vilde være forfalden til Byen“. Geheimearch. Sjæll. Reg. I et Brev, dateret Koldinghuus den 6te Januar 1635, tilholdes Byfoged Jensen i Kjøbenhavn at lade „den Møys Borgerne lade udføre, som ikke bruges til deres egne Haver og Marker udtjære til et Steb, som Niels Trolle vil angive, en Plads ved Skyttehuset udenfor Kroen ved Vesterport.“ Geheimearch. Sjæll. Reg.

Vag Vesterbro, ned imod Kallebo Strand, ligger en eenlig Gaard, der kaldes Bøvedere, men som indtil for nogle Aar siden kaldtes „Gamle Pesthuus.“ Denne Gaard blev opbygget Aar 1665 for at optage Lemmerne fra det forrige Pesthuus (nuværende Ladegaard), der var bleven ruineret i Beleiringen 1658—59. For at forhindre al Forbindelse imellem Patienterne og Inderveiden blev Gaarden omgivet af brede Grave, hvoraf endnu findes Spor.

Gaderne paa Vesterbro ere, foruden Vesterbroes Torv: Vesterbrogade, Baldemarsgade, Dehlschlägersgade (i det lille Huus paa Hjørnet af denne Gade og Vesterbrogade er Digteren Dehlschläger født), ^{medby}Danmarks~~g~~gade, Abjalonsgade, Badeveien, Gasveien, Victoriagade og Istedgade, hvilke alle ligge Syd for Hovedgaden, Vesterbrogade. Nord for denne Hovedgade ligger Vagerghden, Bærnedamsveien, Farimagssveien og en Deel af Gamle Kongevei.

Imellem Nørre- og Vesterbro trænger Frederiksberg Sogns Zorder sig ind, som en Kile. Da disse Zorder tidligere i visse Maader have hørt ind under Staden og i den senere Tid ere smeltede sammen med Forstaden Vesterbro, skal Sognet her gøres til Gjenstand for en noget nærmere Beskrivelse.

Frederiksberg Sogns Zorder, der begrænses mod Nord af Brøndshøj Sogn og Nørrebro, mod Vest og Syd af Hvidovre Sogn og Vesterbro og mod Øst af Vesterbro, har uden tvivl, omgivet af sine nuværende Grænser, været underlagt St. Jørgens Huus. Dette St. Jørgens Huus eller St. Jørgens Hospital var bestemt til at optage saadanne Glendige, som lede af Spedalskhed og andre smitsomme Sygdomme, og laa derfor isolerede fra Byen paa sin Side St. Jørgens Sø*). Hospitalet findes første Gang nævnet i Aaret 1261, da Peder Olafsen af Kalvaris testamenterede „Hospitale in Hafn“ 10 Mark Penge**). Senere omtales Hospitalet af og til, men Aar 1368 blev det tilligemed en stor Deel af Kjøbenhavn ødelagt af Hansfestædernes Flaade (see Pag. 48.) Hverlænge Hospitalet

*) At der var tillagt Hospitalet Zorder, som det lod dyrke for egen Regning, sees af, at der 1508 og ofte senere nævnes en Ladegaard til Hospital.

***) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 332.

har liget øde, vides ikke, men 1415 omtales det atter som Hjem for Ehge og ligeledes i Christoffer af Baierns Stadsret 5te Capitel (see Pag. 30.) St. Jørgens Huus bestod meest ved Folks Gavnildhed, og det havde blandt Andet Ret til at udsende sin Bogn for at indsamle Almiser i visse Herreder paa den Betingelse, at det optog de Ehge fra disse Herreder.

St. Jørgens Huus havde sit eget Kapel, og Aar 1476 gav Borgermester Jep Klavsen Graabrødrene i Kjøbenhavn en Sum Penge for at holde Messer i St. Jørgens Klosterkirke ved et Vor Frue Alter sammesteds, og ved samme Leilighed skjænkede han en Messeshagel af Damast, samt Kalk og Dist, hvorpaa hans Vaaben fandtes*).

Fra Begyndelsen af det sextende Aarhundrede træffer man St. Jørgens Gaard som en kongelig Forlehnning, der kaldtes „Kronens Gaard“, over hvilken var sat en Lehnsmænd, som nød Indtægten af Hospitalets Fordegods. Fra 1517—22 var St. Jørgens Huus overladt Karmelitterne paa visse Betingelser, men den 5te September sidstnævnte Aar tog Christian den Anden Hospitalet tilbage, opbragt over en Straffeprædiken, holdt til Kongen af Karmelitternes Forstander, Poul Eliesen. Ved denne Tid udgik en Lov angaaende Indsamlingen af Almiser til St. Jørgens Huus, hvori det hedder: „Udi hver Kjøbstad, som udsætteste Folk udi ere, skal en eller to tilskikkes, som stedse skulle modtage Guds Almisse, som Godtfolk vil give i Guds Navn til fattige spedalske Menneskers Behov og Op- holdelse udi Hospitalet, og paa det at den menige veisarende Mand kan kjende dem, skulle de have en Træknæppe at klappe med, og blive staaende indenfor Stadens Port, hvor Alfærvei

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 334.

og menige Søgning er; og ei anderledes skulle de trygle og bede om Almisse*).

Da Frederik den Første under Beleiringen af Kjøbenhavn Aar 1523 kom i Besiddelse af St. Jørgens Huus, skjænkede Kongen Kaniken Jep Heje Livsbrev paa St. Jørgens Gaard med alt dens Tilliggende, imod at han skulde holde Kirken og Gaarden vedlige og passe Gudstjenesten samt give Lemmerne den Pleie, de vare vandte til.

I Aaret 1530 blev St. Jørgens Huus forenet med Helliggeistes Huus, saaledes at de spædste og „ubsættiste“ Mennesker skulde ud til Hospitalet udenfor Byen. Endnu 1603 omtales St. Jørgens Huus, hvor Kommunitetsalunnerne skulde øve sig i at prædike.

Christian den Fjerde har rimeligviis nedbrudt St. Jørgens Hospitals Ladegaard efter Aar 1621 at have tilkjøbt sig dens Border, og istedet derfor opført den ny Kjøbenhavns Slots Ladegaardsbygning paa et saadant Sted, at den kunde indbrages med i den ny Befæstningslinie. Den 24de April 1622 stode denne Ladegaards Bygninger færdige, og i dens Stald var der Plads for 500 Stykker Dvæg, hvis Standspladse vare lavere end Terreplainet, og i hvis Krybber Vandet paa en kunstig Maade var indledet. Natten imellem den 28de og 29de Januar 1628 nedblæste denne Ladegaards ene Længde, men den blev snart igjen opbygget. Gaarden var omgivet af en Stjernefandse bestaaende af fire Bastioner med Grave paa de tre ydre Sider, hvis Rester sees endnu. Imellem Pøblinge og St. Jørgens Sø førte en Dæmning lidt mere syblig end den nuværende, og langs den østlige Klauke af den

*) Rørdam, om Kjøbenhavns Kirker, Pag. 339.

sybbligste Bastion førte en Wei ud i Marken. I Anledning af denne Befæstning blev St. Jørgens Sø, der en Tid lang havde været udtørret, atter fyldt for at tjene til Dækning for Skandsen. Ifølge et Brev, dateret Kjøbenhavn den 2den September 1603 beordres Borgermestere og Raad at sørge for, at „en Plads udenfor Byen imellem Vester- og Nørreport, der før har været Sø, men nu er udstukket, saa den er tør og bruges deels til Eng og deels til Mark, at den bliver saaledes indrettet, at den i muligt kommende Tilfælde igjen kan fyldes med Vand“. 1651 bleve Ladegaardens Forder udstykkede og solgte fra Kjøbenhavns Slot til 20 Hollændere fra Amager, som opbygge 20 Gaarde paa begge Sider af nuværende Alleegade i Frederiksberg By. Ladegaardens Bygninger bleve indrettede til et „St. Hans Hospital“ for Affindige og Pestsyge samt Folk, der lede af andre smitsomme Sygdomme; det kaldtes derfor i Almindelighed „Pesthuset“. Navnet „St. Hans Hospital“ eller „St. Johannes Hospital“ hidrører fra, at en af disse smitsomme Sygdomme „kaldtes St. Johannesplage“ *). Samme Aar flyttedes ogsaa Kjøbenhavns Børnehuus (der maa adskilles fra Christian den Fjerdes Lugt- og Børnehuus) fra St. Klara Kirkes Grund i Myntergade ud til Pesthuset paa Ladegaarden**). Under Beleiringen 1658—59 blev den befæstede Ladegaard taget af Fjenden og ødelagt, og efter Beleiringen opførtes derfor et nyt Pesthuus nærmere Stranden (det nu

*) Aar 1527 nævner Forstanderen for Karmelitterne, Poul Eliesen, blandt de nye forfærdelige Sygdomme: „Pøkker“ (Kopper), „St. Johannesplage“, „den faldende Sot“ og andre saadanne Guds lønlige Domme“.

**.) Wolff Enc. Reg. Dan. Pag. 372.

saakaldte Belvedere), som toges i Brug 1665 (see Pag. 280).

Aar 1769 bleve Lemmerne flyttede fra sibstnævnte Fæsthuus tilbage til Ladegaarden, der i Tidens Løb atter var bleven opbygget, og efterat denne Gaards forrige Beboere, Landmilitairetatens Hospitalslemmer, vare flyttede til det nuværende Opfostringshuus i Store Kongensgade. Efterat Hovedgaarden, paa det Staden efter Beleiringen 1658—59 skjænkede Roeskilde Lehn, var for Kjøbenhavns Fattigvæsens Regning 1808 affjøbt den daværende Cier Proprietair Hofman Bang, blev St. Hans Hospital tilligemed Claudi Rossfets Stiftelse forlagt derhen, medens Ladegaarden benytttes til en Tvangs- og Arbeidsanstalt.

De paa Ladegaardens Vorder anlagte 20 Hollændergaarde udgjorde en By (nuværende Allegade), der havde sin egen Kirke, og kaldtes „Ny Amager“. Da disse nye Amagere ikke betalte deres Afgifter, bleve Vorderne dem fratagne, og Frederik den Fjerde byggede sig som Kronprinds paa disse en Lystgaard, kaldet „Prindsens Gaard“, omtrent der hvor nu Indgangen er til Frederiksberg Have. De 20 Amagergaarde, der vedbleve at staae som Gadehuse uden Jord, kun med en lilla Kaaalhave, kaldtes derfor undertiden Prindsens Amager. „Ny Amager“ beskrives i Matrikulen af 1683 saaledes:

„Ny Amager Byes Overdrift hvorudi Hans Kgl. Høi-
hed Prinds Frederiks Gaard (samt Kalthuset*) er, er taxeret

*) Kalthuset er det nuværende Grøndal ved Grøndal Bro. I Christian den Fjerdes Tid var dette en Vandmølle, kaldet Kalthuus Mølle. Efterat Møllen var neblagt tilhørte Gaarden Peter Kloumann af Kjøbenhavn, der benyttede den som Lystgaard. Senere hen i Tiden kaldtes Gaarden Grøndal efter nogle Agre, Grøndals-Agrene, som

til 2de Høveders Græsning. Hans Kongl. Høihed Prinds Frederiks Gaard. Gaarden har et Vænge. Imellem Gaarden og Vænget er en Lysthave, hvori er tvende Fiskeparter med 2 Vandhuse og en Vandkunst. Sønden for Vænget ved Kongeveien ligger en Kaninhave og strax derved ligger en ny anlagt Have, som er besat med unge Træer og skal bruges til en Fasanhave" (Søndermarken).

„Ofte Gaarden ligger en liden Urtehøve saa og en Reglebane og et Kaninbjerg, som er aparte indeluffet“.

Til Gaarden hørte den kongelige Falkoneergaard ved Rade-
gaardsaaen samt en Teglggaard (den nuværende „Teglggaard“
i Frederiksberg Byes Smallegade).

Den kongelige Falkoneergaard tjente til Holig for Kongens Falkoneer, som røgte og førte de kongelige Falke, der isærdeleshed brugtes til de storartebe Harejagter, der anstilledes i Kongejagttiden paa Amager.

Teglggaarden havde tvende Døne, den ene til Muursteen efter hollandske Moppers Størrelse, og den anden til Tagsteen. Der brændtes 2 á 3 Gange aarligt, naar det blev bestilt, og da 400,000 á 600,000 Muursteen og 40,000 á 50,000 Tagsteen efter hollandsk Form. Leret toges i Gaardens egen Vang og Jord, der var kjøbt af Hollænderne og var beliggende Vest for Huset og Øst for Teglladen. Ved Huset laae desuden en Plads, som var kjøbt fra Hollændernes Overdrift, og hvorpaa kunde strøges og sættes 60,000 Steen. Efterat Frederik den Fjerde var bleven Konge, opbyggede han et Slot paa Valbybjerg og kaldte det Frederiksbjerg. Lyst-

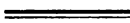
vare beliggende langs Aens østlige Side, Syd for Gaarden. I forrige Aarhundrede stod der i Nærheden en Tobaksmølle.

gaarden blev derefter nedbrudt. Fremdeles befalede Kongen, at Brindsens Amager for Fremtiden skulde kaldes Frederiksberg.

Ny Høllænderbyes Kirke blev ødelagt under Beleiringen 1658—59, og der opførtes en anden lille Kirke nogen Tid efter; men den nuværende Kirke opførtes først Aaret 1736.

Gaderne i Frederiksberg Sogn ere: Bülowssveien (opkaldt efter Raadmand Bülow, som var den første Anlægger af Dvarteret), Vindevei, Kastanievei, Hardorfsvei, Emilievei, Ørstedssvei, Fuglesangsvei, Thorvaldsensvei, Amalievei, Schönbergsgade, Schousgade, Forhaabningsholms Allé, Vyksholms Allé, Bianco Lunos Allé, Ladegaardsveien, Godthaabsveien, Falkoneeralleen, Gamle Kongevei, Nyvei, Frederiksberg Allé, Pilealleen, Rolighedsveien samt nogle andre Veie. I selve Byen Frederiksberg kaldes Gaderne Alleegade, Bredgade, Smallegade og Lampeveien. Med Undtagelse af Frederiksberg By har hele det omliggende Terrain, der fordetmeste er bebygget med isoleret beliggende Vykstæder og Villaer, omgivne af pragtfulde Haveanlæg, for faa Aar siden været øde Marker. Indenfor den daværende Demarcationslinie tittede kun hist og her en enkelt lav og uanseelig Bygning frem.

Iblandt de Bygninger, der smykkede Dvarteret, skal fremhæves Sygehjemmet samt Veterinair- og Landbohøjskolen med dens vidtløftige Bygninger.

Navne-Register.

- Abenraa 12. 13. 14. 179.
Aagade 277.
Aalestræde 258.
Abbedgade 129.
Abel Cathrines Stiftelse 223.
Abfalon 1. 5.
Abfalonsgade 283.
Academiet for de skønne Kun-
ster 184.
Academigade 233.
Acabemi, ribberligt 110.
Abelgade 25. 220. 252.
Abelgade, ny 194.
Admiralgade 204.
Alaburg 3.
Alleegade 290.
Allersgade 277.
Almindelig Hospital 230.
Almindelig Hospitals Kirkegaard
269.
Amager 21. 253.
Amagerbro 76. 262.
Amagergade 261.
Amager, ny 288.
Amagerport 254.
Amagerfundet 1.
Amagertorv 25. 26. 78.
Amaliegade 221. 230.
Amalienborg Plads 236.
Amalievei 290.
Ambrosius, Borgermester 160.
Anna Sophia til Slesvig 72.
Antiquestræde 120.
Antonistræde 193.
Arhusen 3.
Arsenaløen 24.
Arveprindsesse Carolines Palais
230.
Astronomisk Observatorium 176.
Asylgade 205.
Assistentshuset 96.
Assistents Kirkegaard 276.
Aulsgaarden 174.
Avoceo, Bisps. 3.
Arelhuus 6.
Arelvold 5.

Baadegade 216.
Baadsmandsstræde 262.
Baadsmændsboderne 249.
Babeveien 283.
Badstuestræde 103.
Bag Børsen 69.
Bagerghden 283.
Baggesensgade 277.
Bag Slottet 67.
Balsamstræde 250.
Bangerts Bro 8.
Barjuerthe 7.
Batteriveien 269.
Beleiringer og Overfald 48.
Beltgaden 281. 282.
Belvedere 283. 288.
Bennekestræde 101.
Bianco Lunos Allee 290.
Bibliothek, det store Kongelige 68.
Bibliotheksbygningen 69.

Bispegaarden 136.
 Bjørn Andersen 75.
 Bjørnebro 90.
 Bjørnebrogade 89.
 Bjørnestræde 250.
 Blaagaard 273.
 Blaagaardsgade 277.
 Blaataarn 63. 119.
 Blancogade 261.
 Blegdammene 275.
 Blegdamsveien 277.
 Blindeinstituttet 92.
 Blothuus 218.
 Blygade 249.
 Boldhuusgade 205.
 Borchs Collegium 156.
 Borgergade 220. 252.
 Bornholmsgade 267.
 Botanisk Have 185.
 Bredgade 228.
 Bredgade paa Frederiksberg 290.
 Bremerholm 213.
 Bremerholmsbro 76.
 Bremerholmsgade 216.
 Brogade 261.
 Brogade 216.
 Brolæggerstræde 100.
 Brunshogø 7.
 Bryggernes Laugshuus 88.
 Brøndstræde, store 181.
 Brøndstræde, lille 180.
 Burghu 7.
 Billowsveien 290.
 Byens Grændse 1581 13.
 Byens Kende 15.
 Børnehuset 116. 172. 259.
 Børnehusets Kirkegaard 261.
 Børnehuusbroen 262.
 Børsen 72.
 Børsgade 72.
 Børsgården 70.

Cabliaugade 258.
 Cardinalsgade 129.
 Cancellibygning 70.
 Carl Bryffe 76.
 Carl den Tiende Gustav 49.
 Casino 231.
 Castrum de Hafn 3.
 Charlottenborg Slot 184.
 Cholera i Kjøbenhavn 51.
 Christenbernikovstræde 191.
 Christian Barnikof 191.
 Christian den Femtes Rytter-
 statue 184.
 Christian den Førstes Brev 11.
 Christian den Fjerde 14.
 Christiansborg Slot 25. 66.
 Christiansborg Slotskirke 66.
 Christianshavn 23.
 Christianshavnsbro 76.
 Christianshavns første kirke 256.
 Christianshavns Qvarteer 253.
 Christianshavns Torv 262.
 Christiansholm 24.
 Christoffer af Baierns Stadsret.
 Christoffer Walfendorf 21. 131.
 Churfyrstegade 129.
 Citadellet Frederikshavn 220. 263.
 Citadellens Kirke 264.
 Citadelsveien 269.
 Claus Randestøbers Gyde 149.
 Communicationsbro, den lange
 76.
 Compagnihuus, det danske 101.
 Compagnistræde 101.
 Cort Adlers Grav 161.
 Corps de Garde 187.
 Crocobilligade 252.
 Dagmarsgade 277.
 Danmarksgade 221. 230. 283.
 Danmarkstors 221.
 Davidsolemestergaard 197.

De Fattiges Kirkegaard 261.
 De Fattiges Sællebober 180. 231.
 Degnehaven 239.
 De Huusarmes Stræde 171.
 Delmenhorstgade 221. 230.
 Delphingade 252.
 Delphinstræde 202.
 Den Herre Zebauts Kirke 236.
 Den Kgl. militaire Højskole 186.
 Det Kgl. Skibsfølskab 102.
 Det Kgl. Theater 185.
 Diderich Fyhrens Gang 124.
 Dibrifbartstjærsgang 192.
 Ditmarffensgade 168. 221.
 Dosseringen 277.
 Dronningens Dæmning 221.
 Dronningens Enghave 8. 281.
 Dronningensgade 221. 232. 261.
 Dronningens Kanal 221.
 Dronningens Lysthave 116. 281.
 Dronningensstørgade 232.
 Dybensgade 201.
 Dyrfsjøb 156.

E
 Ebbe Strangesen 75.
 Ehlers Collegium 155.
 Elephantstræde 250.
 Eisbyræstræde 250.
 Emilievei 290.
 Endeløststræde 105. 203.
 Enebogade 216.
 Enhjørningsstræde 250.
 Eremitage 241. 272.
 Erling Stafke 5.
 Esbern Jepsen, Skriver 54. 106.
 Evaldsgade 277.

F
 Falkoneeralleen 276. 290.
 Falkoneergaarden 289.
 Farimagerveien 277. 283.

Farbergade 26. 122.
 Fædtel, Poul, Møntmester 170.
 Fiolstræde, Lille 150.
 Fiolstræde, Store 149.
 Fiskegade 83.
 Fisser, Viceadmiral 168.
 Fisketorvet 78. 83.
 Fiun 3.
 Flyndergade 261.
 Fortunnstræde 207.
 Forhaabningsholmsallee 280.
 Frans Rantzau, Rigets Hof-
 mester 242.
 Frederik den Anden 20.
 Frederik den Femtes Statue 237.
 Frederik den Syvendes Gade
 277.
 Frederik den Tredie 23.
 Frederiksberg Allee 290.
 Frederiksberggade 15. 120.
 Frederiksberg Kirke 290.
 Frederiksberg Sogn 8. 284. 290.
 Frederikshjerg 289.
 Frederiksborggade 12. 148.
 Frederiksgade 234.
 Frederiksholms Arresthuus 119.
 Frederiksholmskanal 24. 120.
 Frederiks Hospital 229.
 Frederikskirken 229.
 Frederikskirken paa Christians-
 havn 257.
 Frederikspladsen 236.
 Frelfers Kirke 257.
 Frelfers Kirkegaard 262.
 Frihedsstøtten 8.
 Frimands Kvarteer 78.
 Fruekirke 25. 26. 157.
 Frueplads 156.
 Fruefogns Provstebolig 152.
 Fuglesangsvei 290.
 Fælledveien 274. 277.
 Færgestræde, Lille 207.

IV

Færgestræde, Store 59.
Fødselsstiftelsen 231.

Gaaefegaade 125.
Gaaeparken 274.
Gamle Dyrehave 239.
Gamle Kongevei 9. 283. 290.
Gamle Pesthuus 283.
Gammelholm 26. 213.
Gammel mønt 169. 190.
Gammelstrand 56. 199.
Gammeltorv 25. 99.
Gammeltorv paa Christianshavn
268.
Garnisonens Hospital 243.
Garnisonskirke 236.
Garnisonspladsen 235.
Gasveien 283.
Gefnetofte 7.
Generalitets og Commissariats
Collegiums Gaard 70. 71.
Gerbrand, Bisp. 3.
Gernersgade 252.
Gernersgade paa Nørrebro 277.
Girauds Dam 279.
Gildehuus, det tydske Compag-
nies 55.
Gjæthuset 186.
Goththaabøveien 290.
Gosebryggeriet 117. 125.
Gothersgade 12. 25. 167. 220.
Gotherstov 221.
Graabrødrestrede 93.
Graabrødretov 93.
Grav, Byens første 9.
Groscautlerens Gaard 197.
Grynmøllen 120.
Grønlandsgade 238.
Grønnegade 12. 14. 194.
Grønnegade, Lille 194.
Gulbergsgade 277.

Gulbhuset 243.
Gyldenløves Kanal 198.
Gyldenløvesgade 216.

Hafn 5. 6. 7.
Hafnø 6.
Hafnia 6.
Hafniensis civitas 6.
Hallandsaa 182.
Halmstræde 203.
Halmtorvet 113.
Halsingeburg 4.
Halvmaanen 275.
Halvø 1.
Hans Tausen 210.
Harborsøve 290.
Harestræde 250.
Hattemagersgang 454.
Hausergade 42. 173.
Hauzerpladsen 172.
Haverthi 7.
Havnen 263.
Helligaands Hospital 114.
Helliggeist Kirke 25. 83.
Helliggeiststræde, Lille 25. 92.
Helliggeiststræde, Store 92.
Helligkorsstræde 121.
Hellig Trefoldigheds Gilde 101.
Hellig Trefoldigheds Kirke 176.
Helmers Bastion 9. 13.
Helsingøersgade 251. 253. 267.
Helsingørsport 251.
Heltgade 258.
Henrik Møllers Kirkestræde 203.
Henrik Møller, Tolder 70. 73.
Henrik Rysse, Generalmajor 24.
223. 224.
Herregade 220.
Hestemøllestræde 125.
Himmelstrup 7. 279.
Hindestræde 250.
Hjertensfrydgade 252.

Hjortestræde 250.
 Holbergs Embedsbolig 152.
 Holmensbro 18. 75.
 Holmens Kanal 14. 203.
 Holmens Kanal paa Christians-
 havn 258.
 Holmens Kirke 14. 215. 257.
 Holmensgade 204.
 Holsteensgade 168. 221.
 Hoppenslænge 251.
 Hornsfiestestræde 260.
 Hovedvagten 14. 187.
 Hummergade 203.
 Husfrecop 7.
 Hvalfsfte Kanal 258.
 Hvanlosø 7.
 Hvidkloster 137.
 Hvidlingestræde 258.
 Hvalvingen 207.
 Hyldebro 275.
 Hystenstræde 25. 54.
 Høfn 2. 6. 7.
 Høibro 75.
 Høibrostræde 58.
 Høibroplads 57.
 Jagtveien 276.
 Ildbrande i Kjøbenhavn 25.
 Imdrethorp 7.
 Inigo Jonas, Bygmester 240.
 Imod Stranden 97.
 Integade 203.
 Interessenternes Oliepølle 261.
 Istedgade 283.
 Jacob Erlandsen, Erkebisp. 26.
 Jagtveien 277.
 Jarmers Skandse 9. 15. 130.
 Kerngade 24.
 Joachim Rønnow, Biskop 86.
 Johan Herman Vessel 181.
 Johannes Evald 181.

Johan Nyborg, Biskop 26.
 Jutland 3.
 Iver Ferymann 10.
 Jylland 275.
 Jørgen Dogifer 22.

Kalkbrænderiveien
 Kallebobro 119.
 Kallebostræde 8. 9. 115. 131.
 Kalthuset 288.
 Kameelstræde 259.
 Kannikebadstuen 92.
 Kannike Stræde 9. 10. 15.
 Kannikestræde, Lille 156.
 Kannikestræde, Store 155.
 Kaninstræde 250.
 Kastanievei 290.
 Katholff Kapel 229.
 Karine Laurens Gaard 10.
 Kattesund 17. 25. 123.
 Kattegade 252.
 Kattestræde 250.
 Kattesund, ny 123.
 Keisergade 93. 129.
 Kildehaven 266.
 Kirkegade 208.
 Kirkegangen 181.
 Kirkestræde, Lille 207.
 Kirkestræde, Store 207.
 Kjøbenhavns Befæstning 10. 11.
 — Privilegier 50.
 — Slot 26. 62.
 — Vaaben 50.
 — ældre Navne.
 Kjøbmagergade 16. 25. 89.
 Kjøbmagergade, Lille 142. 172.
 Kjøbmager Qvarteer 172.
 Kjøbmandscompagnies Silde-
 huus, det tydske 55.
 Kjøbmangerboder 89.
 Kjøbmangergade 9. 10. 89.

VI

Rjødmanagerstræde 89.
 Rjødveien 282.
 Klareboderne 170. 172.
 Klokkerhøi 133.
 Klosterstræde 91.
 Klædeboderne 26. 83.
 Klædeboqvarter 141.
 Kobbergade 249.
 Koffegade 92.
 Kommunehospitalet 278.
 Kongeborgen 26.
 Kongens Blegdam 270. 271.
 Kongens Bryghuus 24.
 Kongens Dæmning 221.
 Kongensgade, Lille 199,
 Kongensgade, Ny 129.
 Kongensgade, Store 220.
 Kongens Have 241.
 Kongensholm 258.
 Kongens Kanal 221.
 Kongensnytorv 14. 182.
 Kongetorvet 183.
 Korsgade 216.
 Korsgade 277.
 Knabrostræde 18. 104.
 Knarbro 18. 77. 104.
 Knippelsbro 176.
 Krabbegade 258.
 Krebsgade 258.
 Kronens Gaard 285.
 Kronprindsensgade 197.
 Kronprindsesegade 252.
 Krusemyntestræde 250.
 Kryсталgade 15. 153.
 Kullegade 258.
 Kulltorvet 142.

Laboratorium, gamle 261.
 Ladegaarden 279. 286.
 Ladegaardsaaen 7. 9.
 Ladegaards Dæmningen 8.

Ladegaardsveien 290.
 Lampeveien 290.
 Landbohøjskolen 290.
 Landcabetacademiet 233.
 Landemærket 9. 10. 12. 174.
 Langebro 24. 118.
 Langebrogade 261.
 Lange Kanal 258.
 Larsbjørnstræde Lille 140.
 Larsbjørnstræde, Store 141.
 Larsleisstræde 15. 25. 139.
 Laske Binneres Stræde 54. 122.
 Lathbro 18. 77. 104.
 Laurs Hatfilbers Gaard 10.
 Lave Thomjens Gang 152.
 Lavendelstræde 15. 122.
 Lavendelstræde i Nyboder 250.
 Lavegade 203.
 Leerstræde 59.
 Leer søen 7.
 Lercheffe Hotel 70. 72.
 Lillebro 258.
 Lille Kanal 258.
 Linden 150.
 Lindevei 290.
 Lorentzensgade 252.
 Louisegade 277.
 Lunda 3.
 Lyffesholmsalle 290.
 Læderstræde 59.
 Lathbrostræde 104.
 Løffvestræde 93.
 Løngang 77. 126.
 Løngangsstræde 17. 18. 126.
 Løveapoteket 55.
 Løvestræde 250.
 Løvstræde 93

Magister Jørgen Eilersens Gang
 149.
 Magnus den Gode 2.

- Magnus Gylbenstjerne 19.
 Magnus Hansens Gang 123.
 Magstræde 25. 103.
 Margstræde 103.
 Marhøge 7.
 Marmorbroen 74.
 Marmorkirken 229.
 Marschalsgaarden 91.
 Marviins Kanal 258.
 Martin Reinhard, Magister 210.
 Marquards Rønnovs Gaard 103.
 Mastegade 216.
 Mastholm 258.
 Meiers Minde 155.
 Meinungsgade 277.
 Meriansstræde 250.
 Metropolitanfolen 150.
 Mikkelsbryggersgade 126.
 Mikkelsvibesgade 25. 142.
 Mikkelsvibes Kro 282.
 Militairetatens Kirkegaard 269.
 Ministeriebygningerne 70.
 Mosaisk Synagoge 59. 155.
 Mosendal 8.
 Munch, P. A., Professor 6.
 Munkegade 129.
 Muregade 277.
 Mønjichen, Oversecretair 91.
 Møllegade 274. 277.
 Mønten 169. 215. 253.
 Mønten ved Slottet (Mønteriet)
 65. 81.
 Møntergade 12. 14. 25. 169.
- M**abolss 25. 56.
 Mellifegade 205.
 Mellifestræde 205.
 Mellifestræde i Nyboder 250.
 Marttherum 7.
 Nicolaigade 208.
 Nisjestræde 57.
- Norgesgade 221. 228.
 Norgesstorv 221.
 Nyboder 248.
 Nybro 18. 76. 77. 96.
 Nybrogade 18. 25. 96.
 Nybørs 70. 72.
 Ny Frederiksberggade 97.
 Nygade 100.
 Nyhavn 69. 158.
 Nyhavn, Byens Side 234.
 Nyhavn, Charlottenborgs Side
 198.
 Ny Hollænderbyes Kirke 390.
 Nyholm 24.
 Nyls Gedde 10.
 Ny Nørrebroes Kirkegaard 276.
 Nytorv 25. 98.
 Nytorv paa Christianshavn 258.
 Nyvei 290.
 Nørreallee 277.
 Nørrebro 270.
 Nørrebroes Kirke 271.
 Nørrebrogade 277.
 Nørrebrostræde 277.
 Nørregade 13. 15. 133.
 Nørreport 13. 15. 21. 113. 148.
 Nørre Dvarteer 133.
 Nørretorv 12. 14. 148.
 Nørrevold 14. 133.
 Nørre Voldgade 13.
- O**dinsgade 277.
 Dehlenshlägersgade 283.
 Dehlenshlägers Statue 236.
 Opfostringshuset 225.
 Osterslef 7.
 Overgaden neden Vandet 261.
 Overgaden oven Vandet 261.
- P**anters Bastion 261.
 Parcelvei 290.
 Paul Busstier 22.

Høvegade 129.
 Pebersvende 54.
 Peblingesøe 8. 9. 130. 278.
 Pederhvidtsfeltstræde 152.
 Peder Kofheds Gang 204.
 Peltz Stiftelse 140.
 Perlegaarden 123.
 Pesthuus, gamle 281.
 Pest i Kjøbenhavn 51.
 Peter Jensen Brolægger 100.
 Peter Griffenseldts Fødested 93.
 Petermadsengang 195.
 Peter Dye 20.
 Peterjens Somsfrukoster 87.
 Petri Sogns Pleiehuus 140.
 Peymands Hende 276.
 Peymann, Generalmajor 269.
 Philippa, Dronning 45.
 Philosophgangen.
 Pilealleen 290.
 Pilegaardsstræde 189.
 Pilestræde 25. 189.
 Pilestræde, Lille 194.
 Pindsvinestræde 250.
 Pladsen ved Nørreport 148.
 Polytechnisk Lærestiftelse 159.
 Pontoppidan 8.
 Posthuset 91.
 Poul Fechtels Stiftelse 170.
 Povel Larmand 75.
 Pustolstræde 195.
 Brammandsgang 195.
 Prindsen af Hesses Palais 230.
 Prindsensbro 74.
 Prindsens Gaard 288.
 Prindsensgade 221. 252.
 Prindsensgade paa Christians-
 havn 261.
 Prindsens Kanal 221.
 Prindsens Palais 128.
 Prindsesse Charlottesgade 277.
 Prindsessgade 261.

Pustervig 90. 173. 213.
 Pølsegaarden 126.

Kvarteerinddelingen 53.
 Dvæsthuusgade 235.

Maadhuset 25. 26. 106.
 Maadhuusstræde 18. 97.
 Maadmandsgade 277.
 Mavnborggade 277.
 Mavnborg Skandje 273.
 Reformeert Kirke 25. 168.
 Regentjen 155.
 Regnegade, Lille 25. 193.
 Regnegade, Store 25. 193.
 Reiestræde 258.
 Reventlauffe Hotel 197.
 Reverentsgade 205.
 Ridderispil i Anledning af Chri-
 stian den Fjerdes Kroning 79.
 99.
 Ridehuusbroen 74.
 Rigensgade 242.
 Røchi Kapel 161.
 Roeskildegade 281.
 Roeskilde Kirke 6.
 Roeskilde Landevei 281.
 Rokkegade 258.
 Rolighedsveien 290.
 Rosbæk Mølle 239. 265.
 Rosbæk Møllegaard 114. 265.
 Roskild 3. 26.
 Rosenaen 9. 280.
 Rosenborg 239.
 Rosenborggade 12. 166.
 Rosenborg Kvarteer 166.
 Rosengården 10. 12. 13. 14.
 152.
 Rosengårdsstræde 152.
 Rosenstræde 250.
 Rosenvænget 269.

IX

Rundetaarn 176
Røvestræde 250.

Salviestræde 250.

Sancte Anna Bro 18. 76. 218.
254. 258.

St. Anna Gade 262.

St. Anna Kapel 218.

St. Anna Kirke 170. 247.

St. Anna Kirkegaard 245.

St. Annaplads 235.

St. Anna Rotunde 245.

St. Anna Vesterkvarter 237.

St. Anna Østerkvarter 217.

St. Eriksbro 258.

St. Eriksgade 258.

St. Gertruds Hospital 84.

St. Gertruds Kirke 10.

St. Gertruds Kirkegaard 10.

St. Gertrudsstræde 12. 143.

St. Hansgade 277.

St. Hans Hospital 287.

St. Hans Torv 272. 277.

St. Johannesgade 258.

St. Johanneskirke 271.

St. Jørgensgade 203.

St. Jørgens Hospital 9. 84.
284.

St. Jørgens Mark 279.

St. Jørgenssøe 8. 9. 284.

St. Klara Kloster 169.

St. Klementskirke 121.

St. Klementsstræde 25. 113. 120.

St. Knudsbro 258.

St. Knudsgade 258.

St. Lucagade 258.

St. Mariebro 258.

St. Mariegade 258.

St. Marcibro 258.

St. Marthæigade 258.

St. Nicolai kirke 26. 209.

St. Nicolai Kirkes Assistent-
kirkegaard 252.

St. Olufsgade 258.

St. Olufs Bro 258.

St. Pedersstræde 12. 26. 137.

St. Petrikirke 12. 13. 25. 134.

St. Petersborg 267.

Sævo 60.

Schousgade 290.

Schouw, J. F., 157.

Schønbergsgade 290.

Serridsløv 7.

Serslej 7.

Sibbernsvei 269.

Silbegade 258.

Sillegade 25. 195.

Sjællandstegade 267.

Starnholmen 19. 59.

Steffestegade 258.

Stidenstræde 16. 153.

Stidentorvet 148.

Stindergade 26. 88.

Stipperboerne 26. 201.

Stippergade 258.

Stoboderne 82.

Stobodernestræde 83.

Stolegade 277.

Stone 3.

Stoubogade 26. 83. 88.

Stesvigsgade 221.

Stippen 9. 14. 179.

Stotsbroen 74. 76.

Stotsbolmen 18. 26. 59.

Stotsholmsvaagt 71.

Stuttergade 110. 125.

Smallegade 290.

Smedebakken 123.

Smedegade 120. 227.

Smedengang 208.

Smekkenborg 126.

Smøregangen 149.

Snaregade 103.

- Snarens Kvarteer 95.
 Snippe Kors 282.
 Snorrebroen 262.
 Soelbjerg 7. 279.
 Solitude 276.
 Solitudevei 277.
 Sophiegade, Lille 261.
 Sophiegade, Store 261.
 Sorte Christians Krog 233.
 Sortedamsgade 277.
 Sortedamsøe 8. 13. 115. 278.
 Sperling, Otto 6
 Springgade 181.
 Squalbergården 204.
 Squalbergåden 204.
 Stadsret, Kjøbenhavn 26.
 Stalbmestergaarden 67.
 Stalbmestergaarden, den forrige 70.
 Steenboderne 25. 82.
 Steengade 277.
 Steenfulsgade 238.
 Steglborg 5.
 Stjernefroe 262.
 Stokhuset 247.
 Stokhusgade 247.
 Store Christianshavnsbro 258.
 Stormarnsgade 168.
 Stormbroen 74.
 Stormen paa Kjøbenhavn 50.
 Stormgade 127.
 Strandgade 256. 261. 267.
 Strandpromenaden 269.
 Strand Kvarteer 53.
 Strandstræde, Lille 232.
 Strandstræde, Store 231.
 Strandveien 7. 272.
 Studiestræde 138.
 Størrestræde 203.
 Størstræde 202.
 Sudeboderne 83.
 Suhmsgade 174.
 Sund, det normanniske 3.
 Svanegade 252.
 Svaneleiet 262.
 Svend Estridsen 2.
 Svovlgade 249.
 Sværdstikkanal 258.
 Sværtegade 25. 193.
 Sygehjemmet 290.
 Søborg Slot 26.
 Søcabetacademiet 230.
 Søernes Hvidebeliggenhed 8.
 Sølstatens Kirkegaard 269.
 Søgade 267. 277.
 Sølgade 244. 249.
 Sølgadens Caserne 244.
 Søndermarken 289.
 Søndervold 113.
 Søndervoldstræde, Lille 261.
 Søndervoldstræde, Store 261.
 Teglgården 289.
 Teglgårdstræde 25. 140.
 Teglgårdsvænget 273.
 Thorvaldsens Musæum 67.
 Thorvaldsensvei 290.
 Thyge Brahe 123.
 Timiansstræde 250.
 Toldbodbroen 219.
 Toldbodgade 232.
 Toldbodveien 226.
 Torben Oge 143.
 Tornebuskegade 25. 147.
 Torstegade 258.
 Torvegade, Lille 261.
 Torvegade, Store 261.
 Tre Kroners Batteri 264.
 Trinitatiskirke 25. 176.
 Trippendals Galge 281.
 Trompetergangen 93.
 Trompetergade 93.
 Trykværket 208.

Tugthuus 85. 123.
 Tugthuusbros 258.
 Tugthuussporten 86. 92.
 Tulipanstræde 250.
 Tungegade 258.
 Tvarstræde 93.
 Tøihuset 56. 67.
 Tøihuusgade 67.
 Tømmergade 277.
 Tømmerpladserne 8.

Udenbys Klædebo Qvarteer 265.
 Udenbys Vester Qvarteer 270.
 Ud mod Volben 181. 193.
 Ud til Kanalen 120.
 Ud til Volben 118.
 Ulfeldtsplads 95.
 Ullegade 204.
 Ulvestræde 250.
 Under Vøjsen 74.
 Universitetet 163.
 Universitetsbibliotheket 152. 177.
 Urban den Tredie, Pave 6.

Valbu 7.
 Valbybjerg 289.
 Valdemar den Store 5. 6.
 Valdemar den Tredie 26.
 Valdemarsgade 283.
 Valkensøller, Kronens 131.
 Valkendorfs Collegium.
 Valkendorfske Bog 21.
 Valjenhuset 25. 26. 112.
 Vandfonten 18. 130.
 Vandmøllen ved Vesterport 130.
 Vandmøllestræde 25. 97.
 Vangelhuus 266.
 Varde Na 117.
 Varedepot, det militaire 243.
 Bartoegade 126.
 Bartov, Gamle 7. 114.

Bartov Hospital 114.
 Bartov Hospitals Kirkegaard 113.
 Bartov, nuværende 13. 15.
 Besterbro 7. 9.
 Ved Stranden 199.
 Beierhuset 18. 57.
 Bendersgade 168. 221.
 Bendersstov 221.
 Bendile Se 3.
 Bendshøjsfælgsgade 267.
 Berner Kloumands Have 267.
 Besterbroes Torv 283.
 Besterbrogade 283.
 Bestergade 13. 112.
 Bestergade, Ny 127.
 Besterport 13. 112. 130.
 Bester Qvarteer 105.
 Besterstov 113.
 Besterstovb 133.
 Besterstovsgade 13. 118.
 Besjælsngade 277.
 Veterinairskolen 261.
 Victoriagade 283.
 Vigantsgade 127.
 Vigersløf 7.
 Vigorum 7.
 Viingaardsstræde 200.
 Vilbersbro 262.
 Vilbersgade 261.
 Vilhelm, Bisp 3.
 Vimmelfastet 25. 26. 82.
 Vindebroen 75. 76.
 Violstræde 12.
 Vismergang 171. 191.
 Vitriolgade 249.
 Vodrupgaard 8.
 Vognmagergade 12. 180.
 Vognmandgade 180.
 Vort Kongelige Academi 110.
 Vovnbadsstræde 120.
 Værnedamsveien 283.

XII

Øresundsgade 269.
Ørstedesvei 290.
Østerallee 269.
Østerbro 265.
Østerbrogade 268. 269.
Østergade 14. 188.

Østergade, ny 238.
Østerport 14.
Østergade 258.
Øster Torf, ny 183.
Østerqvarter 197.

